EESTI KIRJANDUS

LUGEMIK

IX KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

A-21031

EESTI KIRJANDUS

LUGEMIK IX KLASSILE

Koostanud
R. ALEKÕRS, E. SÕGEL, L. VIHALEM

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ARHIIVKOGU

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD.

(1803—1882)

EESTI RAHVA LAULUDEST JA ENNEMUISTSETEST JUTTUDEST.

Igal rahvasool leitakse iselikud laulud, mis looja neile nagu lindudele andnud ja igaühele keele peale pannud. Ehk küll ööbiku lugu teisiti käib kui pääsukesel ja varblasel, — lõokene, rästas ja kägu jälle isevärki häälitsevad, siiski kostavad üheskoos nende laulud kaunisti meie kõrva, kui nad kevadisel ilul metsasid elustavad. Nõnda kui lind oksa peal oma lusti tunnistab, nii püüab ka inimese süda kurval ja rõõmu ajal sest märku anda, mis teda liigutas. Aga kõigile ei ole seda õnne kingitud, oma südame tundmustele osavalt sõna anda, vaid neid leitakse igas kohas harva, kes seda oskavad. —

Kui nüüd igal rahvasool ühesuguses seisukorras ühesugused rõõmud ja kurvastused juhtuvad, siis võivad ka nende omal maal sündinud laulikud kõige osavamalt rahva tundmustele sõna anda. Ja et lauliku sõna igale kuuljale nii tuttav näib, kui oleks kuulja seda ise teinud, sellepärast jääb lugu kohe kuuljatele pähe ja lendab edaspidi ühest kohast teise. Seal ei olnud mitte tarvis laulu esiteks Tartu Laakmanni kätte trükkida läkitada, vaid laul langes

kui elav vaim järsku teise südamesse. Kes ei peaks mitte eesti tuttavat sulaselaulu tundma?

Ehk tuli tulista lunda
ja sadas sula raheda,
valas vihma varda'asta:
ikka pean mina minema, jne.

Seda laulukest lauldakse Läänemaal ja Peipsi rannas, Alutaga ja Virumaal. Mispärast? Ühesugune orjus ja töö teeb laulu igamehe kohaseks. Üks laulab praegu, teine kuuleb pöösa tagant ja mõtleb: just kui minu lugu; ja teisel päeval oskab ta niisama osavalt kuuldud sõna järele laulda. Kes seda laulu algmiselt oli sünnitanud, see on teadmata, ja sellepärast nimetatakse kõik niisugused laulud, kelle tegijad tundmatuks jäid: r a h v a l a u l u k s.

Need laulud on üks päris rahva omandus ja näitavad kohe teistvärki vormi kui need, mis võõrast keelest võetud või võõra keelte vormil on tehtud. Teie näete ise, siin ei ole kuskil sõnakõlksusid värsisabas, nagu saksa, vene ja mõne muu rahva laludes või nagu meie kiriku lauluraamatus, mis saksa laulu värki on tehtud. Aga siiski ei ole eesti ja soome rahvalaulud mitte ilma kunstliku viisita, nagu kohe alamal pikemalt saan näitama.

I g a s r e a s, see on: igas värsis hakkavad kõige vähemalt kaks sõna ühesuguse pookstaviga, ja on neil veel mitmed kunstlikud isekombed, nõnda et üks minu sõpradest eesti laulu loomise kombest ühe pika õpetuse saksa rahvale on kirjutanud, kus sees kõik eesti rahva laulikute salakombed avalikuks tehakse, nõnda et targemad mehed imeks panevad: kuidas koolitamata ja õpetamata rahvas seda on võinud sünnitada. Harva leitakse meie rahvalauludest üks mõte, mis üksi seisab, vaid mõttel on ikka kõige vähemalt ü k s, mõnikord kaks ja veel enam teisi toeks kõrval. Ülemal teomehe laulus leiame esimeses mõttes: t u l i s t a l u n d a, teises s u l a r a h e d a ja kolmandas v i h m a v a r d a'a s t a. Lumi, rahe ja vihm tulevad kõrgelt pilvest, ja on meie silmis kõik kolm ühtvärki nähtused. Nende kõrval on jälle t u l i s t a, s u l a ja v a r d a'a s t a, nõnda kui t u l i, s a d a s ja v a l a s jälle ühtvärki. — Kas näete, mis kunstlik ja kena laulu loomus! Katsugu seda mees ühes teises võõras keeles nõnda teha! See saaks talle palju higi kulutama ja siiski jääks töö poolikuks ja mitmes kohas lonkama. Nõnda on eestlaste sündinud, jumalast neile antud värsi tegemise viis või lauliku kunst. Endisil päevil leiti meie maal palju lauluseppi, nagu järelejäänud lauluriismed igas kohas tunnistavad, ja Soomes on veel tänapäevalgi laulikud kuulsad mehed rahva hulgas.

Ja seda jumalast antud isendust tahate teie uhkel kombel põlata! Teie tahate oma lihaliku ema maha jätta ja võõra ema sülle minna! On teil südant ja julgust seda teha? Oh, kuis on tühi uhkus teie vaimusilma pimestanud! Teie põlgate seda ainu-

kest varandust, mis teie mitmel kombel sõimatud nimele võõra rahva keskel austust võib teha. Tänini ei ole eestlastest veel miski nii kuulsaks saanud kui nende r a h v a laulud. — — —

Rahvalaulude kõrval leitakse pikemaid jutte. Neis räägitakse mõnda muistseaegseist juhtumistest, sealt leiame mõnda tähendust, kuidas asjad enne olid käinud; ka võib üks mõistlik inimene selget märki saada, kuidas patust koormatud loomad enamasti ikka teenitud nuhtlust said. Teiselt poolt näeme jälle, kuidas vahvad ja õiglased mehed oma tööd püüdsid toimetada, ja kõige oma hea tahtmisega siiski eksisid, sest et täielikku olemist siin maailmas ei ole. Enamasti igal rahvasool on niisuguseid ennemuistseid jutte, mis otsekui peeglist vanapõlve rahva kuju üles näitavad. — — —

Seal ärkas ühekorraga õpetatud meeste hulgas tuline kihutus, niisugust vanavara, kus iial võimalik, kokku koguda ja korrale seada, et meie järelkasvav noorem sugu sest teadust saaks, kuidas nende isa-isade päevil oli lauldud, ja seda kallist isamaad armsamaks hakkaksid pidama kui praegu. —

Nõnda katsusin siis ka mina armastuses teie ja armsa emakeele vastu eestlaste kuulsat ennemuistset juttu K a l e v i p o j a s t uuesti jalule seada ja aegamööda rahva kätte talitada. Iga laps on küll juba natuke Kalevipojast kuulnud, aga enamasti kõik nõnda segaselt kui udu läbi, tükk siin, teine seal, mis esimesel silmapilgul kokku ei taha joosta. Lühikese aja pärast saab teie vana kangemees teie silmade ette astuma, kõige kanguse ja kõige nõtrusega, nõnda kuidas ta mälestus juturiismetes elab. — — —

Eesti ennemuistne Kalevipoja-jutt oli nagu lagunenud vana hoone, kus palju enam ei leitud kui ahju ahervarred. Seinapalkidest oli mõnda kadunud, teised tuulest ja veest kaugele ära veetud; kui neid hoolega kokku korjati, siis leiti siin ja seal vahetükk puudu või üks nurk ei tahtnud teisega nööril kokku joosta. Seal võtsin kirve kätte ja läksin eesti metsa tarbepuid raiuma, miska vana hoone jälle korda võiksin seada. Metsavahid ja nende ülemad ei tohtinud mind keelata, sest mets oli m i n u p ä r i s o m a, sellepärast et ma sündinud eestlane olen. Ma raiusin palke, kaevasin paasi ja raudkive maast, ja jumal õnnistas minu tööd. Hoone seisab nüüd vana koha peal, maa rajast kuni katuse harjani uuendatud, nõnda et kes sisse tahab astuda, seal tuule- ja vihmavarju leiab. Kui siiski kellelgi midagi leitud tagavara veel peaks vanast Kalevi-hoonest olema, mis sinna külge passib, seda palun kõigest südamest, et ta leitud tüki mulle toob, küllap lisan aegamööda juurde, kus midagi puudub. Vanal jutul on võimalik igapidi laiemaks venida ja palju oma sülle võtta, nõnda kui ühte merde palju jõgesid kokku jookseb. — Pange tähele, mis ma ütlesin: kus kuskil paigul meie maal veel midagi Kalevipoja-juttudest peidus peaks seisma, mis minu raamatus ei ole üles pandud, siis palun ma teid mulle seda teada anda. Mina seisan ameti kütkes, mul ei ole mitte mahti maad mööda ümber luusida ja

küladest või üksikutest peredest iga ivakest üles noppida, mis sinna ja tänna oli varisenud. Võib sellepärast mitmes kohas veel mõndagi varjul magada, millest ma midagi ei tea.

Kalevipoja-jutt on juba kord trükitud, aga ühes raamatus, kus saksakeele tõlge iga lehekülje kõrval seisab, mispärast raamatu hind väga suureks on tõusnud, nõnda et jutt sel kombel eesti rahva kätte ei või ulatada. Sellepärast saab nüüd teine, odavam trükk valmistatud, mis kõige hiljemalt selle aasta lõpul võiks valmis saada.

Kellel siis himu on «Kalevipoega» lugeda, see ärgu tehku seda mitte üksnes ajaviiteks, vaid lugegu järelemõtlemisega. «Kalevipoeg» olgu eestlastele üks vanaaja mälestus, tema sütitagu meie südames paremat vaimu, et me oma sugu ja isamaad kallimaks hakkaksime pidama, kui siiasaadik oleme pidanud. — — —

Ennemuistsed jutud on karastav rahva sool; tahaksite teie oma soola maha puistata, siis läheks kõik liha mädanema. Kes enam eestlaseks ei taha jääda, see jätku «Kalevipoeg» lugemata; aga tema tuletagu musträsta poja juttu meelde, mida siin tahan kõnelda.

Kord elas üks musträsta poeg, kas Viru või Harju lepikus — sest ei ole pikemat lugu. See uhke linnuke pidas sugulaste laulu naeruks ja lendas kaugele ühe võõra linnu juurde, kes üle mere kas Saksamaalt või mujalt oli tulnud. Võõral linnul oli Kurrukuk nimi. Kurrukuk õpetas musträstale mitmeidsugu raskeid laule, kus kurr-kurr ja murr-murr iga sõna taga laksas. Suure vaevaga vilistas musträstas neid võõraid lugusid, mis ta meistri nokast kuulis, ehk küll tema nokk ja keelepaelad kogunisti teisiti olid loodud, ja kurr-kurru laulu ei võinud selgesti vilistada. Rästapoeg mõtles uhkuses: nüüd olen ma võõramaa lind.

Nõnda lendas ta teisel kevadel endisse lepikusse tagasi. Kõik teised linnud tulid lahkesti teretades temale vastu: «Musträstas, tere tulemast!» — Musträstas ajas vihas suled purje, vahtis vihaga teiste silmi ja ütles: «Mina olen üks Kurrukuk,» ja hakkas sedamaid Kurrukuke lugusid vilistama. Teised sulglased naersid ühest nokast, et mets vastu kõlas. —

— — —

(Lühendatult raamatust «Sipelgas» II, 1861.)

VAESELAPSE KÄSIKIVI.

Üks vaene vanemateta tütarlaps oli kui lambatall järele jäänud ja õelasse peresse kasvandikuks saanud, kus tal muud sõpra ei olnud kui perekoer Krants, kes mõnikord vaeselapse käest leivakoorukesi sai. Tütarlaps pidi hommikust õhtuni perenaisele käsikivil jahvatama, ja kui väsimust puhates kivi tal mõnikord seisma jäi, oli malk kohe kihutajaks lapse kannul. Õhtul olid vaeselapse käed kui puunotid tuimad, aga kes sellest hoolis. Palukese, mis

vaestelelastele armust antakse, peab suurem osa enamasti vere ja higiga perevanematele tasuma. Jumal üksi taevas kuuleb vaestelaste ohkamisi ja loeb nende silmapisaraid, mis palgeid mööda alla veerevad.

Ühel päeval, kui meie nõder tütarlaps jälle rasket käsikivi ümber ajas ja väga nukras tujus oli, et perenaine ta hommikul söömata oli jätnud, tuli sinna lonkur ühe silmaga sant näruses riides. Aga ta ei olnud päris kerjaja, vaid kuulus Soome tark, kes enese sedapuhku sandiks oli moondanud, et rahvas teda ei tunneks. Sant istus ukselävele, vaatas teraselt lapse rasket tööd, võttis palukese leiba oma kaelakotist, pistis lapsele suhu ja ütles:

«Lõuna on veel kaugel, võta pisut leiba keha karastuseks.»

Vaenelaps näris kuivanud palukest, mis magusam kui sai maitses. Ta tundis sedamaid jõudu kätes kasvavat. Sant ütles:

«Sul vaesel võivad käed küll väsinud olla ühtepuhku rasket kivi ümber ajades?»

Tütarlaps vaatas kahtlevalt vanataadi silmi, nagu oleks tahtnud tunnistada, kas küsimine tõsi või pilkamine pidi olema; ja kui ta näo lahke ja tõsise leidis, siis kostis ta:

«Kes vaeselapse kätest lugu peab! Veri on alati küünte all ja malk mõõdab selga, kui nii palju ei jõua teha, kui perenaine tahab.»

Sant käskis lugu pikemalt rääkida, et ta lapse elu põhjani tundma saaks. Kui vaenelaps jutu oli lõpetanud, võttis vanamees kotist rätikuräbala, andis lapsele ja ütles:

«Seo õhtul magama heites see rätik oma pea ümber ja ohka südame põhjast: «Magus unenäoke, kanna mind sinna, kust käsikivi leian, mis ise jahvatab, et minu nõdra abi pikemalt tarvis ei oleks!» »

Vaenelaps pistis rätikuräbala põue ja tänas anni eest vanameest, kes sedamaid oma teed läks. Õhtul magama heites tegi vaenelaps, nagu sant teda oli õpetanud: sidus rätiku pea ümber ja ohkas silmaveega soovisõnu, ehk tal küll enesel palju lootust ei olnud. Ta uinus kergema südamega magama kui muidu. Kaetud silmade ette tuli kentsakas unenägu, mis tütarlapse pikale teele rändama viis, kus mitu imelikku juhtumist sündis. Viimaks jõudis ta sügavale maa alla, mis ehk põrgu võis olla, sest kõik näis kole ja võõras. Oueväravad seisid laiali, kus ühtki elavat looma liikumas ei nähtud. Edasi minnes tõusis mürin, nagu oleks käsikivi jahvatamas. Vaenelaps kõndis argsel sammul mürina poole edasi, kuni ta aida ulualt suure kirstu leidis, kust seest kivimürin ta kõrvu kostis. Lapse jõud ei võinud kirstu liigutada, veel vähem paigast tõsta. Seal nägi ta tallis sõime küljes valget hobust ja mõnus mõte tuli talle sedamaid pähe: hobune tallist võtta, kõiega kirstu ette rakendada ja sedaviisi kirst ära viia. Ta tegi mõtted tõeks, pani hobuse kõitega kirstu ette, istus ise kirstu kaanele, võttis pika vitsa kätte ja hakkas tuhatnelja kodu poole kihutama.

Teisel hommikul unest ärgates tuli tähtis unenägu talle meelde, mis nii elav näis, nagu oleks ta tõesti kirstu kaanel tüki maad sõitnud. Silmi laiali sirutades nägi ta kirstu oma ees, aseme kõrval. Asemelt karates võttis ta kehikutäie otri, mis eile õhtul jahvatamata jäänud, puistas terad auku, mille kirstu kaanelt leidis, ja vaata rõõmsat imet: kivid hakkasid sedamaid mürisema! Natukese aja pärast oli valmis jahu kotis.

Nüüd oli vaesellapsel hõlpus põli. Salakivi kirstus jahvatas, mis talle anti, ja tütarlapsel ei olnud suuremat vaeva, kui viljateri pealt sisse puistata ja jahu alt välja võtta. Kirstu kaant ei tohtinud ta iial lahti teha, — sant oli selle kindlasti ära keelanud, öeldes: «See oleks sulle surmaks!»

Perenaine sai mõne aja pärast märku, et kirst jahvatusel vaeselapse abimees oli. Ta hakkas salanõu pidama, tütarlast majast ära ajada ja jahvatamiskirstu tema asemele võtta, mis süüa ei tahtnud. Esiteks tahtis ta jahvatava kirstuga ennast ligemalt tutvustada, et näha saaks, kus imelik jahvataja seisab. Himu kihutas naist ööd ja päevad ega andnud talle kuskil mahti, enne kui ta saladust tundma saaks.

Ühel pühapäeva hommikul käskis ta vaesellapsel kirikusse minna ja lubas ise koduhoidjaks jääda. Seesugust lahket lubamist polnud vaeselapse kõrv enne veel kuulnud. Ta pani rõõmuga puhta särgi selga ja paremad hilbud ümber, siis ruttas ta kirikuteele.

Perenaine vahtis nii kaua ukselävelt talle järele, kuni tütarlaps ta silmist kadus, siis võttis ta aidast kehikutäie viljateri, puistas need kirstu kaanele, et kirst jahvatama hakkaks. Aga kirst ei teinud seda. Vast siis, kui pihutäis vilja kaane auku pandi, hakkasid kivid tööle; siiski oli naisel palju vaeva ja tööd, enne kui raske kirstu kaane pealt jõudis kangutada. Viimaks läks kirstu kaas niikaugelt praokile, et eideke silma sisse usaldas pista, — aga oh õnnetust! elav tuluke kargas kirstust välja ja sütitas perenaise põlema, nagu oleks ta takukoonal olnud. Temast ei jäänud muud üle kui kamalutäis tuhka.

Kui leskmees hiljemini teist naist tahtis võtta, tuli tal meelde, et kasvandik vaenelaps juba inimese-ealiseks oli jõudnud ja seepärast tarvis ei olnud kaugemat kosjateed ette võtta. Pulmad peeti vaiksel kombel ja kui naabrirahvas õhtul koju oli läinud, läks ka mees noorikuga magama. Teisel hommikul leidis noorik aita minnes, et kirst käsikiviga tükkis ööse aidast ära oli kadunud ega mingit jälge vargast polnud nähtavale jäänud. Ehk küll igalt poolt otsiti, ligemalt ja kaugemalt kuulati, kas kuskil kadunud asja inimeste silma pole tõusnud, siiski ei ole tänapäevani sest midagi nähtud ega kuuldud. Imelik käsikiviga kirst, mille ükskord unenägu maa alt välja oli toonud, võis niisama imelikult sinna tagasi läinud olla.

(Esmakordselt ilmunud kogus «Eesti rahva ennemuistsed jutud», 1864. a.)

VÕLLAMEHIKESED.

Üks kirikuõpetaja otsis juba mõnda aega endale sulast, kes muude toimetuste kõrval ka selle talituse enesele peale pidi võtma, et igal kesköö̈l kirikukella helistab. Küll olid juba mitu väga kõlblikku meest endid teenistusse tinginud, aga niipea kui nad öist kellahelistamist läksid toimetamá, olid nad äkitselt kui maa alla kadunud; ei kuuldud seal kellakõlksu ega saadud kellalööjat enam näha. Ehk küll kirikuõpetaja asja väga saladuses pidas, siiski sai hulga inimeste äkiline kadumine aegamööda teatavaks, mispärast keegi enam ta juures ei tahtnud teenida.

Mida enam asjalugu tuttavaks tõusis, seda rohkem vangutas rahvas kahevahel mõttes pead. Ka ei leitud kurjade keelte puudust, kes jutustasid, et kirikuõpetaja ise sulaste elukägistaja olla. Papp oli hädaga palga kolmevõrra kõrgemaks tõstnud ja pealegi veel iga päeva head sööki lubanud. Mitu kuud oli igal pühapäeval pärast jutlust kantslist pajatatud: «Mul on ühte kõlblikku sulast tarvis, kellele rohkem palka ning priskesti süüa anda ja korraliku ülespidamise luban, jne.», aga ikka jäi kuulutamine asjata.

Seal tuli ühel päeval Kaval-Ants ennast pakkuma, kes lühikese aja eest üht ihnust peremeest oli teeninud ja kanget nälga kannatanud: seepärast tõmbas igapäevane lubatud hea söök teda papi poole. Ta tahtis sedamaid uude teenistusse astuda.

«Hea küll, mu poeg,» ütles kirikuõpetaja: «kui sul julgust ja usaldust jumala vastu ei puudu, võid täna öösel juba oma katsetüki kellaga ette võtta. Homme tahame siis teenistusekaupa kinnitada.»

Ants leppis sellega, läks peretuppa ega teinud uue ameti pärast endale muret.

Kirikuõpetaja oli ihnuskael. Pererahva rohke söömine tegi talle meelepahandust, seepärast läks ta enamasti söögiajal peretuppa, lootes, et inimesed tema silma all süües vähem julged võiksid olla söömas. Ta noomis peret sööma vahele sagedasti keelekastet võtma, arvates, et kui kellelgi palju vedelat kõhus, siis on tal vähem ruumi leiva ja serve[1] tarvis. Aga Ants oli kavalam kui ta isand; seepärast tühjendas ta ühe hingega joogikapa, öeldes: «See teeb söögile kahevõrra ruumi.» Kirikuõpetaja arvas kuuldud jutu tõeks, ega läinud sellest päevast peale iial enam rahvast joomisele meelitama. Aga Ants naeris salamahti, et kelmustükk korda oli läinud.

Umbes tund aega enne kesköö̈d läks Ants kirikusse. Ta leidis kiriku seestpoolt valgustatud ja pani natuke imeks, kui sisse astudes hulga rahvast eest leidis, keda palved siia ei olnud kogunud. Inimesed istusid pika laua ümber ja mängisid kaarte. Ants ei tundnud kartust, või kui tal ka pisut kartusetunnet oli, ei lasknud ta tarkuse pärast sellest midagi välja paista. Ta läks julgesti laua

[1] leivakõrvane.

juurde ja istus kaardimängijate seltsi. Üks neist oli teda tähele pannud ja küsis: «Vennike, mis sul siin otsimist on?»

Ants vahtis suurte silmadega tüki aega ta otsa ja ütles siis naeratades: «Sina, ninatark, peaksid parem suu kinni pidama. Kui kellelgi siin küsimise õigust on, siis arvan, et mina seesinane küsija olen. Kui mina oma õigust ei tarvita, siis oleks teist vist kõige targem oma edev suu kinni pidada!»

Seepeale võttis Ants kaardid ja mängis tundmata meestega, kui oleksid nad ta paremad sõbrad. Tal oli hea õnn — iga sissepandud raha tuli kahevõrra tagasi; misläbi mõne teise mängija taskud põhjani tühjendati.

Nüüd kuuldus kukelaulu; kesköö võis parajasti käes olla. Seal kustutati äkki küünlad ja silmapilk olid mängijad laua ja pinkidega üheskoos kadunud. Ants pidi pimedas kirikus tüki aega käsikaudu teed otsima, kuni viimaks kirikutorni trepi leidis.

Kui ta esimesest trepist oli üles roninud, leidis ta viimasel trepiastmel väikese mehikese istuvat, kel pea otsast puudus.

«Hohoo, pisukene! Mis sul siin otsimist on?» küsis Ants, ja andis talle vastust ootamata nii valusasti jalakannaga kuklasse, et peata mehike mööda pikka treppi alla veeres. Teisel, kolmandal ja neljandal trepil leidis ta samasugused tummad vahimehed ees ja laskis nad üksteise järel maha keeritada, et neil kondid kogu kehas naksatasid.

Viimaks oli Ants takistamata kella juurde jõudnud. Kui ta silmad üles lõi, et näha, kas kõik seatud korras on, silmas ta veel üht peata mehikest, kes küürakil kella sees istus. Mehike oli kara[1] kellast lahti teinud ja näis ootavat, kui Ants kõiest kinni hakkas, et siis raske kara talle pähe visata, misläbi kellalööja vististi surma oleks saanud.

«Pea kinni, sõbrake!» hüüdis Ants. «Nõnda ei ole me teineteisega kihla löönud. Sa vist nägid juba, kuidas ma oma pisikesed seltsimehed nende eneste jalakeste vaevata mööda treppi alla veeretasin? Varsti pead sa nende järele lendama. Aga et sa kõige kõrgemal istud, siis pead ka kõige uhkema sõidu saama: tahan su luugist välja visata, et sul enam tagasituleku lusti ei oleks.»

Nõnda rääkides seadis ta redeli püsti, miska väikese tahtis kellast välja tuua ja ähvarduse tõeks teha.

Mehike tundis hädaohtu, milles ta kõikus, ja hakkas paluma: «Vennike! Heida mu vaese elu peale armu! Selle eest tahan sulle kindlasti tõotada, et ei mina ega mu seltsimehed sind iialgi öisel kellahelistamisel ei tule eksitama. Olen küll väike ja näotu, aga kes teab, ehk võiks ükskord ka juhtuda, et sulle tehtud heategemise eest enam kui sandi tänu tasuks toon.»

«Sina pisikene nirps!» naeris Ants. «Su tasumispalk ei saa sääse saba mitte raskendama! Aga et ma täna just heas tujus olen, võid pealegi ellu jääda. Siiski hoia end, et sa mulle teele

---

[1] kara — kella tila.

vastu ei tule, sest ma ei hakkaks sinuga teist korda mitte naljatama.»

Peata mehike tänas alandlikult, ronis kui orav mööda kellaköit alla ja jooksis, kui oleks tal tuluke taskus, kirikutorni treppidest alla.

Aga Ants hakkas südamerõõmuga kella lööma.

Kui kirikisand kesköösl kellahelinat kuulis, pani ta seda imeks ja oli rõõmus, et ta viimaks ometi sulase oli leidnud, kes katsetööga õnnelikult hakkama saanud.

Ants läks pärast tehtud tööd lakka ja puges heintesse magama.

Papil oli harilik viis vara hommikul tõusta, et näha, kas rahvas kõik oma seatud tööl on. Teised olid kõik platsis, aga uus sulane puudus ja keegi ei öelnud teda näinud olevat. Kui nüüd keskhommik möödas ja päike juba noores lõunas seisis, Ants aga ikka veel nähtavale ei tulnud, siis tuli kirikisandale kartus — ja ta ei uskunud teisiti, kui et kellalööja pidi, nagu teised enne teda, otsa leidnud olema. Aga sel ajal, kus peret kolklaual lõunasöögile kokku kutsuti, tuli ka Ants nähtavale.

«Kus sa kogu ennelõuna oled olnud?» küsis papp.

«Magasin,» kostis Ants haigutades.

«Magasid!» hüüdis papp imestades. «Sa ei tohi ometigi tahta, et iga päev lõunani võid magada?»

«Arvan,» kostis Ants, «et see on nii selge mõista kui allikavesi. Keegi ei või kaht isandat teenida. Kes öösel tööd teeb, peab päeval puhkama, nõnda kui mujal päevatöö tegijail öö puhkamiseks on seatud. Laske mind öisest kellalöömise teenistusest priiks, siis olen hommikul ühes päikesega töö kallal. Aga kui ma pean öösel kella lööma, siis tuleb mul päeval magamisaeg, kõige vähemalt lõunani.»

Kui nad veel pikalt edasi-tagasi olid vaielnud, tehti viimaks kaup ometi kindlaks, kus alamalnimetatud tingimused aluseks pandi. Ants pidi öisest kellalöömise ametist päästetama, päeva tõusust päeva veereni tööd tegema, peale keskhommikut poole ja pärast lõunasööki terve tunni magama, kuid pühapäeval hoopis prii olema.

«Aga,» ütles papp, «mõne korra võiks ometigi ette tulla, iseäranis talvel, kus päevad lühikesed, et töö pikemale ulatab.»

«Ei, mitte iialgi,» hüüdis Ants, «selle eest on suvepäevad jälle pikad. Ma ei või mitte enam tööd teha kui mu kohus on, see on: äripäevil päeva tõusust päeva veeruni.»

Mõni aeg pärast seda paluti kirikisand linna suurtele varrudele last ristima. Linn ei olnud kirikumõisast kaugemal kui söögivahe tee, siiski võttis Ants leivakoti kodunt kaasa.

«Miks sa leivakoti tahad kaasa võtta?» küsis kirikuõpetaja, «me jõuame ju õhtuks linna.»

Ants kostis: «Kes võib kõik asjad ette teada: teel võib mõni kogemata juhtumine tulla, mis meie sõitu viivitab, ja te tunnete

mu kontrahti, mille järele mul kohus on teid üksnes päevaveeruni teenida. Peaks päike enne looja minema, kui linna jõuame, siis peaksite juba üksi edasi sõitma ja mina maha jääma.»

Papp pidas juttu naljaks, seepärast ei andnud ta talle mingit vastust, ja nõnda sõitsid nad teele.

Lühikese aja eest oli värsket lund sadanud, mille tuul tuisates kokku puistanud, nii et tee paiguti umbne oli ja kiiret sõitu takistas. Linna ligidal pidid nad suurest metsast läbi minema. Päike seisis juba puude ladvul, kui nad metsa äärde jõudsid. Hobused venitasid pikkamisi samm-sammult sügavast lumest läbi ja Ants pööras sagedasti oma silmnäo päikese poole.

«Miks sa nii sagedasti üle õla tagasi vahid?» küsis kirikuõpetaja.

«Sest et mul kuklas silmi ei ole, mis päikese järele võiksid vaadata,» kostis Ants.

«Jäta nüüd oma rumalad naljatembud,» ütles papp. «Ja pea muret, et enne täielikku pimedat linna saaksime.»

Ants sõitis sõnalausumata edasi, aga ei jätnud aeg-ajalt päikese poole vaatamast.

Nad võisid ehk metsa keskele olla jõudnud, kui päike alla veeres. Ants pidas hobused kinni, võttis oma leivakoti ja astus saanist.

«Noh, Ants, oled sa peast hulluks läinud? Mis sa tahad teha?» küsis hingekarjane.

Ants vastas vaikselt: «Tahan enesele siin öömaja valmistada, päike on alla läinud ja minu teenistusaeg möödas.»

Leivaperemees tegi kõik, mis võimalik, kulutas palumist ja häid sõnu, ja katsus vahete-vahel ka ähvardamistest abi, aga kui kõik katsetükid ei aidanud, lubas ta viimaks head jootraha ja aastapalgale lisa.

«Eks teil ole häbi, kirikisand!» ütles Ants, «kas tahate kiusaja olla ja mind õigelt teelt eksitada, et ma tingitud lepingu vastu pean eksima. Kõik maailma varandused ei jõua mind petta: meest peetakse sõnast, härga sarvest. Tahate täna õhtul linna saada, siis sõitke jumala nimel üksi edasi, mina ei või ega tohi kauemini teiega kaasa tulla, sest minu tänane teenistusaeg on möödas.»

«Mu armas Ants, kulla poiss!» ütles papp. «Ma ei tohi sind üksi siia jätta. Vaata natuke ümber, küllap siis näed, mis hädaohu sisse sa meelega tahad minna. Seal seisab hukkamisepaik võllaga, kaks kurjategijat ripuvad praegu veel oma kehadega võllasambas, seni kui nende hinged põrgus põlevad. Ega sa ometi niisuguste seltsimeeste naabriks taha ööseks jääda?»

«Miks siis mitte?» küsis Ants. «Võllaroad ripuvad üleval tuuleõhus, mina tahan öömaja alla maapinnale teha: seal ei või meie üksteist eksitada.» Nõnda rääkides pööras ta oma leivaperemehele selja ja läks leivakotiga oma teed.

Papp pidi, kui ta ristimiserahast ei tahtnud ilma jääda, üksi linna sõitma. Seal ei pandud pisut imeks, kui teda kutsarita

nähti tulevat: aga kui ta oma imeliku jutu Antsust oli rääkinud, siis ei teadnud inimesed, keda nad suuremaks albiks pidid arvama, kas isandat või teenrit.

Ants ei pidanud sellest lugu, mis rahvas temast arvas või rääkis. Ta oli kaasavõetud leivakoti abiga oma kõhu tagakihutused vaigistanud, siis süütas ta oma ninasoendaja põlema, tegi laiaoksalise kuuse alla aseme valmis, mässis end sooja kasukasse ja uinus varsti magama.

Ta võis mõned tunnid olla maganud, kui äkiline käratsemine ta äratas. Öö oli kuust valgustatud. Ei kuigi kaugel tema asemest seisid kaks peata mehikest kuuse varjus ja rääkisid vihaselt teineteisega. Ants tõstis pea natuke kõrgemale, et paremini võiks näha, aga selsamal silmapilgul hüüdsid mehikesed: «Tema on, tema on!»

Üks astus Antsu aseme ligemale ja ütles: «Vana sõber! Üks õnnelik juhtumine veab meid kokku. Mu kondid valutavad mul veel natuke kirikutorni trepist: ehk on sul lugu juba meelest läinud? Selle eest peavad täna sinu kondid saama virutatud, et sa mõne nädala meie kokkusaamist mäletaksid. Seltsimehed! ae! Seadke vemblad vinna ja tulge tööle.»

Otsegu paks sääsepere kargasid nüüd igalt poolt peata mehikesed sinna, kõigil tugevad vemblad käes, mis suuremad kui nende kandjad olid. Nende väikeste vaenlaste suur hulk ähvardas hädaohtu, sest nende hoobid langesid nii tugevasti, et võimukas mees vähe paremad võis anda. Ants uskus eluotsa kätte tulevat: nii rohkele vaenlaste hulgale ei jõudnud ta vastu panna.

Talle õnneks tuli üks väike mehike sinna, kui kolkimine kõige paremal käigul oli. «Pidage kinni, pidage kinni, seltsimehed!» hüüdis ta oma sugulasi. «See mees oli kord minu heategija, ma olen selle eest ta võlglane. Ta kinkis mulle elu, kui ma tema voli all olin. Kui ta teist mõne valusasti trepist alla on visanud, siiski ei ole õnneks keegi seeläbi lonkruks saanud. Saun on pekstud liikmed ammugi jälle pehmeks haudunud, seepärast andke andeks ja minge koju!»

Peata mehikesed lasksid endid hõlpsasti oma seltsimehest lepitada ja läksid vaikselt oma teed. Ants tundis nüüd oma päästjas õise vaimu kirikukellast.

See istus nüüd kuuse alla Antsu kõrvale ja ütles:

«Sel korral panid sa minu jutu naeruks, kui sulle ütlesin, et ehk võib aeg tulla, kus sulle kasu võiksin tuua. Niisugune silmapilk on täna tulnud; sellest võta õpetust, et kõige pisematki looma maailmas ei tohi põlata.»

«Tänan sind südamest,» ütles Ants, «minu kondid on neist vähestest hoopidest kui purustatud, seepärast oleksin selle sauna hõlpsasti oma eluga võinud maksta, kui sa parajal ajal poleks siia tulnud.»

Peata mehike rääkis pikemalt: «Mu võlg sinu vastu oleks nüüd tasa: aga ma tahan enam teha ja sulle saadud peksmise eest veel valuraha maksta. Sul ei ole pikemalt enam tarvis sulasepõlves ihnsa

kirikisanda teenistuses end piinata. Kui homme koju saad, siis mine viibimata põhjapoolsesse kiriku nurka, seal leiad seina sisse müüritud suure kivi, mis mitte nõnda kui teised lubjaga ei ole valgeks tehtud. Ülehomme öösel on meil ligem täiskuu. Kanguta siis kesköösl tähendatud kivi raudkangiga müürist välja. Sa leiad kivi alt põhjatu varanduse. Seal seisavad mitmest põlvest korjatud kuld- ja hõbe-kirikuasjad ja väga palju selget raha, mis sõja kitsikusel sinna varjule pandud. Need, kes varanduse maha panid, on enam kui saja aasta eest kõik surnud, nüüd ei tea kellegi hing sellest asjast. Ühe kolmandiku salarahast pead sa kiriku vaestele jagama; kõik, mis üle selle, on õigust mööda sinu omandus, miska nõnda võid teha, nagu ise tahad.»

Kaugel külas kuuldi sel silmapilgul kuke laulu. Äkitselt oli peata mehike kui ära pühitud, nii et temast jälge ega märki järele ei jäänud. Ants ei võinud tükil ajal valutavate liikmete pärast magama uinuda ja mõtles palju peidus seisva varanduse peale; nii uinus ta vast koidu eel natuke magama.

Päike seisis juba kõrgel, kui ta leivavanem linnast tagasi tuli.

«Ants, sa olid eile suur alp, et minuga ühes ei sõitnud,» ütles papp. «Vaata, ma olen priskesti söönud ja joonud ja peale selle on mul veel raha taskus.» Seda öeldes kõlistas ta raha, et Antsu süda õige raskeks läheks.

Ants vastas rahulikult: «Te olete selle pisikese raha eest, aus kirikisand, öösel pidanud valvama, seni kui mina magades sada korda rohkem olen teeninud.»

«Näita mulle, mis sa oled teeninud?» ütles kirikuõpetaja.

Aga Ants andis vastuseks: «Albid kiitlevad oma kopikatega, kuna targad oma rublad ära peidavad.»

Koju jõudnud, toimetas Ants rutusti oma talitused, päästis hobused rakkest ja andis neile söögi ette, tegi siis käigu kiriku ümber ja leidis tähendatud kohas lupjamata kivi müüri seest.

Esimesel ööl, kus kuu täis saanud ja teised kodus kõik magasid, läks ta salamahti toast, võttis raudkangi, murdis suure vaevaga raske kivi müürist välja ja leidis tõesti rahaaugu, nagu peata mehike oli juhatanud. Pühapäeval jagas ta kolmanda osa rahast kiriku vaestele, tegi enese siis kirikuõpetaja teenistusest lahti, ja et ta lühikese aja eest palka ei tahtnud, laskis leivavanem hea meelega ta minema.

Aga Ants läks kaugemasse kohta, ostis sealt ilusa talukoha omanduseks, kosis noore naise ja elas peale seda veel mitu aastat õnnes ja rahus.

Sel ajal, kui minu vanaisa alles karjapoisike oli, elas veel palju vanu inimesi meie külas, kes Antsu olid tundnud ja seda juttu tõeks võisid tunnistada.

(Esmakordselt ilmunud kogus «Eesti rahva ennemuistsed jutud», 1864. a.)

Ühel kitsil peremehel oli sellepärast alati tüli ja meelehaigust, et sulased ja tüdrukud tema juures iial paika ei pidanud. Ehk ta küll nende käest rohkem tööd ei tahtnud kui teised, oli seal siiski see vahe, et ta teenijaile niipalju süüa ei andnud, et nad oleksid kõhu täis saanud. Kes veerand või pool aastat koerapõlve oli kannatanud, selle sundis nälg jälle hulkuma. Ja kui viimaks ümberkaudu avalikuks sai, mispärast pere ära oli läinud, siis ei olnud ihnsal peremehel kogunisti enam võimalik sulaseid saada.

Kaugel Alutaga elas kuulus tark. Selle juurde tõttas peremees nõu küsima, viis targale kotitäie raha ning muud meelehead ja päris: kas ei oleks võimalik leida niisugust sulast ja tüdrukut, kes vähema toiduga lepiksid ja peremeest paljaks ei sööks. Tark kostis:

«Võimalik on see asi küll, aga see käib üle minu jõu. Seal pead sa v a n a peremehe juurde minema, kes sind üksi võib aidata.»

Seepeale andis ta pikemalt õpetust, kuidas mees kolmel neljapäeva õhtul natuke aega enne kesköödi, must jänes kotis, ristteele pidi minema ja seal vilistama, et vanaperemees tuleks.

«Katsu siis ise, kuidas kaupa saate,» ütles tark, «mina ei või seal pikemalt mitte aidata. Aga ära lase ennast petta.»

Mees küsis, kust ta musta jänese pidi saama, ja tark käskis musta kassi kaasa võtta.

Kui nüüd esimene neljapäev tuli, pistis peremees kassi kotti ja läks ristteele, ehk tal küll natuke hirmu nahas oli. Ta vilistas ja ootas, aga kedagi ei tulnud. Viimaks vilistas ta veel korra ja mõtles: «Kui ta nüüd ei tule, siis olen asjata käinud.»

Tuules tõusis kohin, nagu oleks sepalõõts puhunud. Siis nägi ta musta kogu ülal tuuleõhus lendavat ja hääl küsis: «Mis sa tahad, vennike?»

«Mul on must jänes müüa,» kostis mees.

«Tule tuleval neljapäeval, mul ei ole täna aega sinuga kaupa teha,» ütles hääl ja sedamaid kadus kogu vaataja silmist.

Mees oli küll natuke pahane, et ta asjata oli käinud, aga mis see aitas, — ülemate vastu peab alam kannatlik olema.

Teisel neljapäeval läks asi paremini korda. Sai ta esimest korda vilistanud, siis tuli väike vanamees, kaelkott kaelas, ja küsis: «Mis sa tahad, vennike?»

Mees kostis jälle: «Mul on must jänes müüa.»

«Mis ta hind on?» küsis võõras vanamees.

Mees kostis: «Ma ei taha jänese eest suuremat hinda kui ühe sulase ja tüdruku, kes mind teenivad, aga mind paljaks ei sööd.»

«Mitme aasta peale tahad sa kauba teha?» küsis vanaperemees.

«Minupärast nii kauaks, kui ma elan,» andis talumees vastuseks.

Aga võõras tähendas, et see kogunisti võimalik ei olevat ja et

nad muud kaupa ei võivat sobitada kui seitsme aasta või kaks korda seitsme aasta peale. Talumees oli sellega rahul.

«Tule siis tuleval neljapäeval, too oma must jänes kaasa, siis toon sulle sulase ja tüdruku, kes su käest iial süüa ega juua ei tarvita. Aga põuasel ajal pead nad ööseks vette likku panema, muidu närtsivad nad ega suuda enam tööd teha.»

Mees oli kolmandal neljapäeva-õhtul jälle ristteel. Ta vilistas ja vanaperemees tuli sedamaid sinna, aga üksi, ei olnud tal sulast ega tüdrukut kaasas.

«Sa pead mulle nimetissõrmest kolm tilka verd kauba kinnituseks andma, et sa ei võiks taganeda,» ütles võõras.

Mees küsis, kus sulane ja tüdruk on.

«Kotis,» kostis vanaperemees.

Et kaelkott suur ei olnud, seepärast kartis talumees pettust. Võõras, kes ta mõtteid näis tundvat, ütles: «Mina ei peta sind.» Ta sasis korra kaelkotti ja viskas takukoonla suuruse topi välja, öeldes: «Siin on su sulane!» Pikk laia pihaga mees seisis sedamaid vanataadi kõrval. Teisest topist, mis kotist visati, sündis tüdruk.

«Siin on sinu teenrid, kes süüa ei taha,» ütles võõras. «Nüüd anna kinnituse veretilgad ja must jänes mulle vastu, siis võid koju minna.»

Mees tegi nõnda, kuidas kästud, ja küsis viimaks, mis uute teenrite nimed on.

«Sulase nimi on Puulane ja tüdruku nimi Tohtlane,» ütles vanaperemees, pistis arvatud jänese kotti ja läks siis oma teed. Talumees läks oma pererahvaga koju.

Sulane ja tüdruk tegid iga päev hommikust õhtuni tööd, aga ei küsinud iial süüa, — asi, mis peremehele väga armas oli. Ja kui nad mõnikord palaval suvepäeval närtsinud näisid, siis pandi nad ööseks likku, ja teisel hommikul olid nad niisama prisked ja tugevad kui ennegi.

Ihnus peremees pani nüüd igal aastal rohkem rahavara kokku, sest et tal tarvis ei olnud pererahvale leiba ega palka maksta. Sedaviisi olid kaks korda seitse aastat mööda läinud, nõnda et ainult mõni nädal veel puudus. Peremehel tuli mure, et ta oma teenijad võiks kaotada. Seepärast mõtles ta üht ja teist, kuidas võimalik oleks aega pikendada.

Ühel hommikul ta tõusis üles ja nägi, et sulane ja tüdruk veel tööl ei olnud. Ta arvas, et nad lakas alles magavad ja ronis mööda redelit üles. Aga seal ei olnud kedagi. Asemelt, kus nad olid maganud, leidis ta mädanenud puukännu ja hunnikukese kasetohtu. Äkki mõistis ta, mis olid tähendanud tüdruku ja sulase nimed, kes vist muud ei võinud olla kui nõiduse võimul puust ja tohust tehtud.

Ta tahtis praegu hakata mööda redelit alla minema, kui üks käsi ta kõrist kinni võttis ja ta sealsamas ära kägistas. Naine ei leidnud hiljemini lakast muud kui kolm verepiiska. Aita minnes

pani ta tähele, et viljasalved olid tühjad ja rahakirst kolletanud kaselehtedega täidetud.

Nõnda oli korraga kõik vara lõppenud. Ja ka lesknaine suri mure pärast, ehk ta küll sellest teada ei saanud, et vanapoiss oli kägistanud peremehe, kes ahnuse pärast oma hinge temale oli müünud.

See oli siis ahnele mehele palgaks, et ta ülekohtusel kombel oma rikkuse oli kokku pannud.

(Esmakordselt ilmunud kogus «Eesti rahva ennemuistsed jutud», 1864. a.)

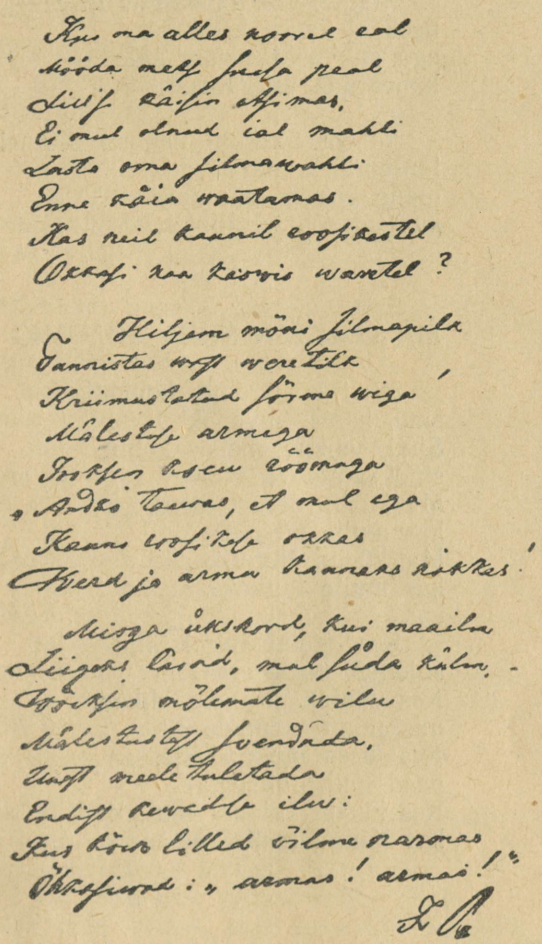

Kreutzwaldi käekirja näide.

ANNETUSEKS.[1]

Sügisesel õhtuvilul
närtsind nurmelt korjatud,
hilja ehavalge pilul
kimbukeseks palmitud

lillekesi toome täna
sõpradele vanast a'ast,
kes ju kevadise kena
lahkelt võtnud noorest käest.

Magus õhk ja valgus hele —
need ei kasva kaduvast,
ega saa neid surma pale
kahvatada hiilgamast:

kui ta ükskord pehmel sõrmel
laulikult ta närtsivad
maha puhub kalmupõrmul',
kus tal sõbrad puhkavad.

MA TERETAN SIND, HOMMIK!

Ma teretan sind, hommik,
sind, kaste, suveõhk!
Sind, vaikne metsa kohin,
sind, sinitaeva võlv!
Ma küsin, õrnad lilled,
kas mulle õitsete?
Ma küsin, linnukesed:
kas mulle laulate?

Kes teretab mind jälle
suiõhus, kaste sees?
Kes vaatab, kui ma ohkan,
mis minul silmades?
Kes ütleb mulle: Lille,
pead mulle õitsema?
Kes küsib, kui ma laulan:
kas laulad mulle sa?

[1] See ja järgnevad luuletused on võetud kogust Fr. R. Kreutzwald «Laulud» (1953).

Jää rahul', süda! keda
ei ükski tereta!
Ja laula rõõmsaid laule,
ehk küll ei sunnita!
Lill tahab üksnes õitsta,
lind laulab endale,
seepärast õitse, laula
ka sina endale!

PRIIUSELE.

Mis vara vaikselt minu põues tuikas,
kui nooreks meheks olin ärganud,
mis unenägudesse lahkelt luikas,
kui öösel rahul olin puhanud,
veel koidikul, kui hääl mul kõrvas huikas
ja ärkvel lõkkeks üles puhutud —
mul julgusega südant, hinge täitis?
kas see kõik üsna valekuju näitis?

Mis kõrv mul oli kuulnud vanast põlvest,
kui Eesti maast ja rahvast räägiti,
mis hiljemini tähis taevavõlvest
mull' Looja vägevusest ilmut'ti;
mis silm mul nägi orjakütke sõlmest,
kuis pärispõlves rahvast piinati —
ma tundsin sest, et süda õhkus sooja:
ei ole õnnepäev veel läinud looja.

Sa, vaikne öö, ja sina, armas kannel,
teil' olen salamõtteid avaldand;
nüüd tunnistagem vaiksel õhtutunnil,
mis kaebust teile olin usaldand;
mis minul kuuldes, nähes, hädal, õnnel
ja mis mul lootes südant paisutand.
Oh priius, priius! sulle olin laulnud
ja mõte luulel sinu nime kiitnud.

Ja väsind päike polnd veel alla läinud,
seal priius juba orjakütkeid taob,
ja eesti rahvas õnnepäeva näinud,
kui õhtu udu pilvest maha vaob.
Kas oled, priius, meil ka võõrsil käinud,
et pimeduse udu silmist kaob?
Oh viibi veel, et sinu kotkatiivad
ka vaimukütked eesti rahvalt viivad! —

ISAMAALAUL.

Oh, maamees, hoia isamaal'
sa truudust roosteta,
mis — kätki sull' ja hauasäng —
sind kaitseb, katab ka.

Ei kuskil laia ilma peal
sul õitse kohta muud,
siin pead sa elus võitlema,
siin surmal andma suud.

Siin mullapind, mis sagedast
on imend eesti verd,
kus tuhataast'ne mälestus
ei uppund aja merd'.

Siin võitles kodupaiga eest
Lembitu sõjaparv,
siin hüüdis orjaahelast
meid Vene keisri sarv.

Ja ehk küll mitu viletsust
on maad meil põrutand,
ehk küürus küll, ei katkend veel
ta rahva tugev känd.

Ta elab, ja kõik laia maa
on täitnud tema hääl:
«Üks tuhataast'ne kannatus
on elu, — surma peal.»

Oh, maamees, hoia roosteta
sa truudust isamaal',
kes kannab sind, kui langed sa,
veel varjab muru all.

Ei kuskil laia ilma peal
sul õitse kohta muud,
siin pead sa elus võitlema,
siin andma surmal suud.

ÕNNESOOV TARTU SUURKOOLILE.

50. aasta lõpetuse päeval, 12. detsembril.

Sind teretame, koiduviiru,
mis tänast päeva sünnitas,
ja täname sind, ajakiiru,
mis meie iga kinnitas,

et selle päeva rõõmutähte
veel ihusilm sai nägema,
kus eide k u l d s e p u l m a ehe
meil ilu hakkab tegema.

Ehk aastasaja poole vanust
küll eidekene lõpetand
ja oma tarkusrikkast tanust
nii palju mehi õpetand,
ei näha siiski halle hiukseid,
ei kortsu otsal, palge peal,
vaid neiukael ja neiuniuksed
veel eidekesel vanal eal.

Ta paisund rinna vägev mesi
on üsna noor ja kosutav,
ehk imeks tuhat lapsukesi:
ei lõpeks toit, mis võsutav!
Ja kuhu võsu idu salvab,
seal uued põõsad õitsevad,
küll eide kaitsev silma valvab,
et tema auks nad suitsevad!

Oh kuule minu kandlelugu,
kui Saalomoni k õ r g e m a t,
sa kuulus Tartu targa sugu,
ja ära põlga nõrgemat!
Meid köidab ühte vennaside:
üks rind, üks arm meid imetas,
üks tarkus, õpetusepide
meid T a r t u p o e g i k s nimetas.

Ehk olgu amet mitut viisi,
üks vaim, üks tõde ja üks tee
on elustanud tartulisi,
kui taaraõhku E m a v e e!
Eks v a n a i s a armuanne
meil ole kooli sigitand?
Eks tema helde murekanne
neid valitsejaid ligitand,

kes Emajõe kuulsa kalda
teist Taarapaika ehitand,
kust Vanemuise lauluvalda
meil õhtuvilul lehvitand?
Kas muistne keelekeedu katel
ei suitse Taara hiiemäel?
Kas Ilmarise veskirattal
ei looda tarkust Emajõel?

Raudraske põlve kurna ormad
on vene voli kustutand,
ja nälja-, sõja-, katkusurmad
kõik ühes vangi paelutand:
Et rahuaeg ja õnnepõli
ka eesti põldu õnnistaks,
ja nurme kidur õilmeõli
siin tänast päeva tunnistaks!

S i n d täname, suur õnneandja,
kes Tartu kooli alustand!
Ja kiidame s i n d, hoolekandja,
kes asja seni julgustand!
. . . . . .
Teil' vivat! virgad külvimehed,
kes vaimupõldu seemendand,
kust täna rohelised lehed
ju õisi meil ja vilja kann'd!

Nüüd põrandale mõned piisad
neil' põrmu kaisus uinujail',
kell' kuulsamate jäljed, viisad,
eeskujuks järelkäidajail! —
Ja tuletagem vendi meelde,
kes täna kaugel Emaveest,
neil' sõudku õnnesoovi hääli
lahk' südameist ja klaasidest!

Nüüd, vennad, uuest klaasid täide
ja kõrid hästi pingule,
siis vivat kõrgel! armsa eide
kuldpulma-päeva vingule!
Jah, õitse, kasva, kosu rohkest,
kui alles noorik mõrsja näol,
ja kingi rikkast rüpepuhkest
ka nokavara laulukäol'!

Et siis, kui sada lõpetanud,
sa hõiskepüha pidamas,
nii eesti keele õpetanud,
kuis laulusõna ridamas:
et reeglimõõdul värsijalga
seal sinu ilu kuulutab,
ei siiski lapse kätkit salga,
mis regivärssi suulutab.

KOTKAS, KASS JA EMIS.

Üks ennemuistne jutt

Kõrge tamme ladva otsas
pesitas üks uhke kotkas,
linnusugu kuningas.
Tamme harude keskosa
täitis kassi-eide pesa,
kes seal praegu poegimas.
Maa sees tamme juurte taga
elas emis põrsastega.
Naabrirahva sõprus idus
kõigi kolme pere pidus,
kadedus ja salaviha
neil ei solkind verd, ei liha.

Aga kuri põrguanne
tõstis vale keelekande
kassil kurjas südames.
Tema ronis kotka ligi,
rääkis: «Meie palehigi
kalleid lapsi kasvatades
läheb aina üsna nurja;
vaata, emis mõtleb kurja!
Tema tuhniv nina puurib
õõnsaks maa, kus tamme juurib,
ja kui tõstab tuulehoogu,
langeb tammepuu meil loogu,
pillab meie noore sugu,
miska emis täidab pugu.
Pea, mis ütlin, kõvast kinni,
muidu teeb meil' emis pinni.»

Kass läks kotkalt salamahti
emisele võõrsiks, sahkis:
«Tere, kulla naabrimoori,
tulin vaatma teie noori! —
Nähes keni väetikesi
veereb mulle silma vesi:
pistad rinna laste mokka,
aga kotkas vestab nokka;
kui sa jala kodunt tõstad,
neelab tema sinu põrssad.
Pesast enam ta ei lähe —
sest on kuri nõu ju näha.
Ära vihka sõbra juttu,
jumalaga! mul on ruttu.»

Kassike nüüd ootas pesas,
kuni kurjus võsus kesas.

Kotkas oma poegi valvas,
sest et kartis sea kihva;
vaene emis jälle pelgas
kotka kurja küünte viha.
Kodunt minna nad ei julge,
lõpvad mõlemad siis nälga:
kotkas, emis poegadega
andsid kassiperel' rooga.

*

Need, kes kurja keeltepeksu
uskvad, lähvad ikka lõksu. —
Armas rahvas, vaata ette:
kotkas, emis oled sa!
Langed kassi vale kätte —
kes sind seal võib aidata?

SÕDA.

(Katkendeid.)

— — — — — — — — — — — —

Pange tõrvikud põlema,
tunglad kõrgel kumendama,
tulevalgus tõstab laulu,
kirg see kõrgendab kõlksusid!
Siis ma laulan sõja sõitu,
laulan vaenu rändamista,
kurja röövli riisumisi;
laulan, kuidas turgilane
rahu tulnud rikkumaie,
õnnepõlve pillutama;
ilmutan, kuis Inglis-vargad,
pikil küüsil põletajad
meie kalleid kaubalaevu,
merel sõudvaid soolalaevu,
kribu-krabu killapaate
varga viisil riisusivad,
raudakäpil röövisivad;
laulan, kuidas kaitsemata,
varjamata linnakesi
põrgukoerte tuletunglad
sütitanud põlemaie;
pajatan, kuis Prantsus, kehva,
varga kannupoisiks kargas,
lootes: kui hunt murrab hobu,
karu kisub varsakese —

jääb ehk kabi, küljekonti,
nahatükk või sabaotsa
mulle hamba puretavaks,
lõualuie lõugutavaks.

— — — — — — — — — —

Enne Vene valitsusta,
kange kotka kaitsemista
polnud Eesti vanal põlvel
muud kui pikki piinamisi,
vaga vere valamisi:
sõda oli ala sõitamas,
mõõgatera tappemas,
katk aga kuri kurnamas,
nälja küüned näpistamas,
vaenu käpad kägistamas;
seadus solk ja segane,
kohus kukru-omane.
Langetame katte alla
õnnetuma eesti rahva
vanapõlve päevakuju!
Kus ehk rumal endist kiidab,
vana õnnelikuks arvab:
siis võid, sõber, seletelles
selle poolest otsust anda —
kuidas asi tõesti käinud,
enne kui meil Vene voli
rahukätki valmistanud,
õnnepesa ehitanud.
Kesse kõnnib mööda kaljut,
tallab teeda uhkel sammul?

— — — — — — — — — —

Turris kõnnib mööda kaljut,
tallab teeda uhkel sammul,
temal raudakübar peassa,
mõõka pikka, pannal vöössa,
kilpi õlal, oda käessa,
ambu kõver kaendelassa:
Turris, vana vaenujumal,
muistne sõjasigitaja,
keda vana jutu jälil,
laulu juhil tunnistame.

— — — — — — — — — —

Koit veel kattis kaugelt maada,
rahu viibis kaste rüpes.
Murul väikse rünka ümber,
põõsastiku varjul peidus
puhkasivad sõjapojad,

karastatud vene vennad.
Virna pandud sõjavemblad,
tappelikud terariistad
ähvardasid koiduvalgel
pealekippujale surma.
— — — — — — — — — —

Nii kui sügisesed tuuled,
rasked marud merelaintel
paate puistvad, laeva murdvad,
kaldal tamme kõigutavad,
puie ladvust lehti puistvad,
raagu maha raputavad:
nõnda murdvad vene mõõgad,
varistavad vene odad
turgilaste päida maha.
Vene pihud pigistavad
turgi verda voolamaie.
Kas sa nägid niitejaida
kõrge aasaheina kallal,
vikateid, kui vilistelles
laiu kaari keeritasid?
Nõnda vahvad vene vennad,
karastatud sõjapojad
niitsid turgi nurjatumaid
lagedale langutelles
kaarekaupa kaarnatele.
Seal neid suikus sadadena,
rauges roogu tuhandena
Musta mere ranna äärde,
Doonau jõe kallastele.
Virnakaupa võiduväljal
seisid turgilaste surnud;
sealt said mauku metsalised,
käkki kõrvekülalised.
Kellel mehel kiired kannad,
virgad varbad, kerged tiivad,
see aga pistis putkamaie,
tuulekiirul tuiskamaie,
ruttas metsa rägastikku
varju-urgast otsimaie,
redupaika pärimaie.
Nii kui kindel kalda kalju
lainte tungi vastu seisab,
nõnda vahva Vene vägi
seisab sõjas vankumata,
vaenuväljal liikumata.
— — — — — — — — — —

Päike jõuab veeru poole,
seisab langul õhtu rinnal,
sõjakära jäänud soiku,
vaiki verevalamine;
meie vahvad vene vennad
lähvad laagri puhkamaie.
Kuhu — küsid — vennikene,
kuhu turgilaste sõbrad,
kuulsad abimehed jäivad,
keda suure kilinaga
vaenuteele valmistati,
sõjateele saadetie?
Sõbrad hellitavad nahka,
Prantsus kardab vene parki,
mis ta Moskvas korra maitsend,
Inglis-lind ei raatsi sulgi,
kirjut kuube kaldal' tuua.
Sõbrad sõudvad mere laintel
rannakaldast hästi kaugel,
kuhu püssipauk ei pääse,
suuretüki kuul ei lenda.
Vaata nende vahvat tegu,
mehetööd, mis merel tehti:
kaubalaevu röövitakse,
võõra oma varastakse,
varjamata väiksed linnad
rikutakse röövli kombel,
põletakse põrgu viisil;
kel ei süüd, neid kimbutakse,
vagad kandvad vaenu piina.
Varjamata linnakesed,
väetid kaubalaevakesed,
mis ei jaksa vastu panna,
näevad abimeeste vahvust!
Kuhu püssikuul ei kanna,
suuretüki laeng ei lenda,
pommi valus mats ei pääse:
sinna Prantsus paika võtnud,
Inglis-röövel pesitanud.
Sealtap kuri riisub paadid,
kisub meie kaubalaevad,
võtab vara vargaküüsil.
Kus ta oma jalakanna
kalda lähemale kannab,
seal ta leiab vargapalka,
vargapalka, röövlimalka.

Kodaniku sõbra kirjad
kolm kord juba kuulutanud,
kuidas vahvad vene vennad
turgilasi virutanud,
Inglis-röövli selga sugend!
Lihavõtte laupäeval
said Odessa linna alta
Inglis-luike, Prantsus-parti
Segalovi köetud saunas
vene vihtu maitsemaie.
— — — — — — — — — —

Viru poeg, mu hella venda,
sõber armas Harju rajal!
— — — — — — — — — —

kütke kiirest viru saunad,
harju kerised kuumaksi,
pange vihad haudumaie,
vemblad valmis vettimaie,
soad soola seisamaie,
et kui Inglis, merelindu,
Prantsus, kehva pardikene,
kanna tõstab kalda peale,
varba Virumaa murule:
nemad kohe lõhna leidvad,
harju sauna maitsta saavad,
haudund viru vihtasida,
vettind harju vembelaida,
leotud lääne rooskasida!
— — — — — — — — — —

Aga, poeg! ka meie päevil
leida vahvas Vene väes
mitu Virust võrsund meesta,
Järvast juurdund mehepoega,
Läänest, Harjust, Alutagant
sõjameheks saanud poissi,
kellel au-rist vahvas rinnas,
mehine meel julges südames.
Sellepärast, laulik, sõber,
«sõja-ajal troostitooja»!
Ärge pange pahanduseks
ega võtke vihastuseks,
kui mekartust, kohkumista,
ehmatuse kahvatusta —
kuidas laulus luisatakse —
kindla eesti rahva kohta
tõeks ei tohi arvata.
Kaugelt kuulduv sõjakära,
suuretüki paukumine

võib ehk Virus vanu naisi,
Harjus argu piigasida,
Läänes väeteid lapsukesi,
Järvas leski leinajaida
mõne korra hirmutada,
kartusel ehk kahvatada —
meie m e h e d neid ei karda!

— — — — — — — — —

Sõjalaulu lõpetelles
panen kandle kalmu peale,
sõjameeste sängi otsa
öödehõlmal kõlksumaie,
et kui tõuseb tuulehoogu,
kandle keel saab kuulutama:
siin on sõdalaste sängi,
vahva meeste puhkepaika.

MÕTTELAASTE.

Nägin a u s a i d põlgtud põlves,
nägin k e l m e kõrguses.
Ausal pole rahavara —
mehe hind — ei rikkuses.

*

Sõber, kes sa sündind Simson!
lõhu eesli lõualuuga
e e s t kõik rahva eksitajad,
t a g a n t nende takistajad:
kesse m õ i s t u s t hukka mõistvad,
t e a d u s t taga kiusavad,
t a r k u s t hinge tapjaks teevad.

MÕISTATUSED.

1.

Kui tõe jälilt eksid sa,
siis armastad sa mind;
ja pead sa sõprust minuga —
ei usu ükski sind.
Saad sabast sa mind lugema,
siis kõnnin ühes sinuga
ma kätkist kuni hauani,
sul toeks viimse tunnini.
Ja kui su keha põrmuks läeb,

Maa-rahwa

Kasuline Kalender

ehk Täht-raamat,

1853

aasta peâle pârast meie Issanda Jeesuse Kristuse sündimist.
Sel aastal on 365 pääwa.

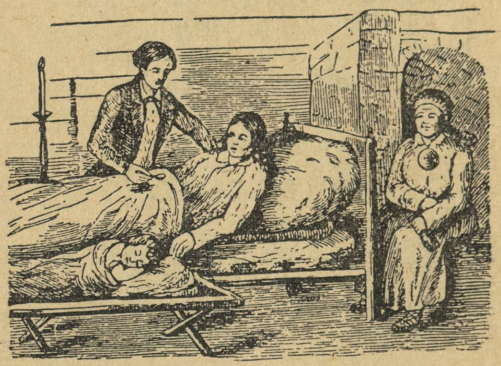

Tartus
H. Laakmanni kirjadega trükitud.

«Maa-rahva Kasuline Kalender ehk Täht-raamat» 1853, tiitelleht.

vaim ikka minu kütke jääb.
Nüüd mõista, armas lugeja,
kaks asja ühe sõnaga?

2.

Veel mitmeis suurtes valdades
ei peeta minust lugu;
kus mina õitsen rahva sees,
seal kasvab targem sugu.
Kes noorelt iial minus käind,
on targemaks kui teised läind.
Loe tagant mind: kui sõna uus
siis olen rangirooma suus;
ja kui mul küüned tugevad,
siis sind ja koormat veavad.

VIDEVIK.

Versta kaks Laaneoru külast eemal seisab kena kuusikusalu varjul üksik talu, kus juba vanast ajast saadik Hiiust pärit rahvasugu — ma arvan — praegu kuuendat põlve elab. Ligi neljakümne aasta eest seisis Hiiu pere valitsus kahe venna käes, vanemal nimi Peeter, nooremal Mart; mõlemad naisemehed ja sigiva pesaga lasteisad, aga siiski läks nende kohta vanasõna tarkus valeks, mis ütleb, et kaks leepaja-kuningat ühes majas iial rahu ei pidavat. Hiiu peres ei tulnud ei meeste ega naiste vahel iial riidu ega mässamist, vaid üksmeelne tahtmine paistis igas tükis. Perenaised toimetasid majatalitusi nädalakaupa kordamööda, ühel nädalal Peetri naine, teisel jälle Mardi naine; ja kui mõlemate vanemad tütred emade pikkuseks olid sirgunud, pidid piigad niisamuti nädalakaupa majapidamise mured oma kaela võtma. Sellepärast räägiti Laaneoru külas sageli: kes Hiiule väimeheks läheb, saab tubli perenaise! Ja tundsime ise mitut poissmeest, kes enam kui poole silma Hiiu Else ja Mari peale olid visanud. —

Peremeeste lell, Hiiu Käsper, ligi üheksakümne-aastane vanarauk, ajas vennapoegade talus oma elupäevi õhtule, ehk ta küll peremeestele mingit koormat sellega ei teinud. Tema oli enesele nooremal põlvel osava sepisetööga kaunikese vara vanade päevade toeks kokku kogunud, mis Kaljumäe härra käes intressi peal seisis. Käsper oli vana poissmees, ei tarvitanud viina ega tubakat, ja oli ometigi üle viiekümne aasta lõõtsa-tule palaval rasket tööd tehes terveks jäänud, ja näitas praegu veel vanal eal enam kehatugevust kui mitu viinavõtjat viiekümne aasta vanusel. Laaneoru küla rahvas pidas Käsperit väga ihnsaks ja põhjatu rikkaks, jah, mõningad ütlesid temal salarahakandjad ja muud nägemata abimehed olevat, kes aeg-ajalt vanarauga kukrule lisa toovat. Aga salarahakandja jutt oli niisama vale kui vanakese ihnus ja põhjatu rikkus. Tema rikkuse põhja võime meie tõtt mööda ära seletada, kuidas asi pärast Käsperi surma avalikuks ilmus, kus viissada seitsekümmend rubla hõbedat vennapoegade lastele päranduseks jäi. Vana kirikuõpetaja, kes Käsperi palve peale tema viimsed tahtmised üles kirjutanud, on meile selle rahaloo ise ära seletanud. Lugejad võivad hõlpsalt mõtelda, et vana Käsperi arvatud rikkus Hiiu pere tütarde hinda kosilaste silmis kasvatas.

Sel ajal, millest meie jutustame ja mis mõni aasta enne Käsperi surma ulatub, oli Laaneoru nooremal rahval viisiks sügisel ja talvel paar korda nädalas Hiiu talus videvikul käia; vana Käsper oli väga osav jutumees ja teadis palju kentsakaid elujuhtumisi teistele vesta. Tütarlapsed võtsid kodunt lõngakerad või sukavardad kaasa, noormehed muud pisukesed näputööd, et keegi asjata oma aega ei viitnud, kui vanarauga jutt pikemale kestis kui videvik. Ehk küll Laaneorus kolm või neli rikast perepoega Hiiu tütarlaste ümber libitses, siiski võis tähelepanija inimene tütarlaste kommetest selgesti näha, et rikkad poisid nende meelest palju ei

maksnud. Mõned külanaised arvasid — kas umbes või tõtt mööda, ei tea meie mitte — et Kadaka Jaani, ühe kehva vabadiku pojad ja mõlemad sulased, tütarlaste armsamad pidid olema. Kes oskab noore tütarlapse südame põhja vaadata! — Meie ei taha nii õrnu asju lugeja ette tuua, vaid katsume siin nii pikalt, kui jõud ulatab, ühte Hiiu talu videviku kuju paberilehtedele kinnitada. Ja kui jutule hiilgavaid kastejälgi sugugi nähtavale ei peaks jääma, siis ei tohi seda videvikupidajate ega vana jutumehe süüks mõista, vaid süü langeb üksi kirjutajale, kelle õppimata käsi kenama tolmu õite pealt maha puistas. — Meie päevil veetakse igalt poolt rohkesti võõramaade kirjakaupa turule, mille läbi oma kohast hoopis ära võõrdume, kui silmad alati üle piiri sirutame, ja iial meie küla vainu muru haljendust või meie lepiku ööbiku laulu enam tähele ei pane. Harju haavikud, Lääne lepikud ja Viru männikud kasvavad kõik veel vana-aegsel ilul: mispärast meie siis jutu jälgi oma küla tänavast üles ei peaks võtma?

Juhtusin ühel reedel, nädal enne vastlapäeva, Hiiu talu videvikupidajate hulka, kus vana Käsper seda alamalkuulutatud juttu vestis, mida oma mälestusest tema sõnadega katsume üles kirjutada.

Vana Hiiu Käsperi jutt rahaaugu leidmisest.

Lepiku kõrtsituba seisis õhtul tungil rahvast täis. Tõrvakul oli laata peetud ja kes seal parajat peatäit ja hobuse-kaupa ei tabanud, püüdis nüüd enne kojuminekut laadalise talitusi korrale ajada. Mõnel mehel juhtus hobune, mis päikesevalgel segamata silmaga vahetajat ei leidnud, aga Lepiku viinamärg ja õhtune pime katsid armastuse mantliga kõik vigadused kinni ja sigitasid kauba joonele, et lonkur ja pime laitmata edasi läks. Teopoisid, kellel neljajalgseid ei olnud, vahetasid piipe, tubakapungasid, kübaraid ja muud pisukest kribu-krabu kraami, et liiku saaks juua. Mis kauba-ajamist mõnel naisterahval siin kõrtsitoas võis olla, seda ei tea mina pikemalt seletada; — aga kui ma naisemees ja tütre isa oleksin, tõesti — minu perest ei peaks laadaõhtul mitte üht seelikut kõrtsitoas nähtaval olema. — Lähme jutule tagasi.

Kaubakambris leti taga istusid neli uhkemat meest väikese laua ümber õllepudelite seltsis. Nende meeste paisunud rahapungad ei mahtunud kõrtsituppa teiste sekka, kõige vähem täna õhtul, kus neil harjad väga punetasid. Paremal pool laua otsas sinise kuue ja ninaga mees oli Kukla mõlder, tema halli mantliga naaber Arina aidamees, keda teopoisid juba ammugi olid i s a n d a k s ristinud. Mõlemad kuulsad rikkad, siiski väsimatud mammona-teenrid, olid ööd ja päeva kukru kosumise pärast mures. Pahemal pool laua otsas istus Värtmetsa kübjas, väga hooplik musta kuuega saapamees, kelle rikkus kõrtsi kohas iga klaasiga kasvas. Neljas kaubakambri võõras, peast varbani saksavärki

mees, ilus hõbekeelega taskukell karmanis ja laia hõbekaanega merevaigust piip suus, oli kupja tädipoeg Hans, üks pool-hulgus, kes linnas mitmes kohas oli teeninud, aga kuskil kaua aset ei pidanud. Enamasti vedeles ta sugulaste juures ja pidas prii-ametiks, et käsi salamahti silmanähtavalt korjas, mis kätte puutus ja tasku mahtus. Ehk küll sugulased Hansu prii-ametit teiste vastu salgasid, siiski teadis rahvas selgesti, kuidas vana kubjas ja teised sugulased iial kindlamalt oma raha ei hoidnud kui sel ajal, kus Hans nende peresse võõrsile juhtus. Aga kui kupja silm määritud prillis seisis, himustas ta Hanssu omale väimeheks, juba sellepärast, et tütar emanda nimeliseks saaks.

«Hans,» ütles kubjas — «teie olete priske, otsekui saksaks loodud mees; muretsege endale kindel kodupaik ja võtke tibuke peresse. Ma räägin igaühele tõtt, olgu saks või talupoeg; vana Villem neid ei karda, tema kukkur on raske, nagu meie kadunud vanahärra ütles. Mees on alles poolik, kui temal naist ei ole; sellepärast, tädipoeg! nõudke endale üks noorik.»

«Hahaha!» naeris Hans. «Teie sooviksite mulle kelku sabasse panna; aga minust ei saa mära-reevedajat, minu roomad ja look ei kesta nii rasket koormat vedada. Poissmehel palju hõlpsam pidu.»

«Noh,» kostis Villem — «kui kositud noorikul hästi reerasva on, siis ei tõuse temast mehele koormat. Kes teid sunnib hilpharakat võtma? — Vana Villem räägib igaühele tõtt, olgu saks või talupoeg, tema neid ei karda, kukkur on raske, nagu meie kadunud vanahärra ütles. Ehk mina küll ennast rikkaks meheks ei arva, siiski saab Villemi väimees külimitu rublatükkisid kaasaraha, jäägu rääkimata lojus ja muu elamine. Kupja-Villem annab mõlemale tütrele külimitu rublatükkisid mehele minnes. Võtke klaas viina, Hans, ja pidage meeles, mis ma ütlesin.»

Hans kallas pakutud viina kõrisõlme taha ja naljatas vastu: «Kui mõne nädala vanemaks saame, ehk teeme ükskord naise liiku.»

«Kui Villemi rahakülimit seni matiks ei kuiva!» pilkas Arina aidamees.

«Ei sest ole kartust,» kostis kubjas, «Villem teab igal puhul, mis ta räägib ja võib oma sõna tõeks teha. Kõrtsipapa! kui pikk ja lai suurtuba teil on? — Teie toale panen hõbepõranda alla, rublatükk rublatüki kõrvale, ja jääb siiski veel kaunis hunnik järele.»

«Villemi tänaõhtuse mõõdu järele arvates,» lisas aidamees, «aga homme ehk tuleb hõbepõranda asemele vana vaskne.»

«Kupja-Villemi kand ei mahu vaskpõranda peale,» hooples kubjas — «kupjal on kuldservaga hõbepõrand.»

«Võib küll olla,» — kostis Kukla mõlder, «aga Värtmetsa tüdruku liha seisab väga odaval hinnal, kui muidu ostjaid ei leia kui hõbelaua peal.»

See koerahamba pilkamine paisutas kupja südant; tema tahtis parajasti täie suuga mõldrile vastust anda, kui Hans laua alt tema jala külge tõukas, ja sel silmapilgul üks võõras sakslane leti ette

astudes kõrtsmikult küsis, kas saksakambris öömaja võiks saada. Kõrtsmik pistis rutusti küünla põlema ja käskis naisel isanda saksakambrisse juhatada. Kui võõras kõrtsinaise seltsis toast välja oli läinud, ütles Hans kui iseenesega rääkides: «Mis pergeli lugu selle isanda siia on juhatanud? Ei temasugune mees iial tühja teed lähe käima.»

«Kas teie tunnete seda võõrast isandat?» küsis mölder.

«Mina tunnen ja ei tunne teda,» kostis Hans, «üks sõna on niisama tõsi kui teine. Kõigest südamest himustaksin ma temaga tuttavaks saada. Võiksime meie temaga sügavamalt sõbrustada, siis teeksime hõbesillad maantee peale, nõnda kui kupja-papa põrandale tõotas teha.»

«Seletage seda imelugu pikemalt?» palus mölder.

«Oleks mul võimalik,» kostis Hans, «imelugu pikemalt teile seletada, siis oleksin ammugi Hansu kuju ühe rikka härra vastu vahetanud ja sõidaksin ehk kuuehobuse-tõllas. See ainuke kahjuasi on, et keegi sellest isandast õiget aru ei saa. Tema on täna Tallinnas, homme Peterburis, ülehomme jälle Riias või kaugel üle mere, lühidalt: igas paigas ja ei kusagil. Mis linnades temast räägitakse, on imelikum kui ime kuulda; mina ise ei oleks neid jutte uskunud, kui mõnda oma silmaga ei oleks näinud.»

«Rääkige, rääkige!» palusid mehed ühest suust.

Hans viskas silmad üle leti kõrtsituppa, kui tahaks vaadata, kas seal kedagi kuuljat luuramas ei olnud, ja ütles siis pool salajutu kombel: «Seda ma tean selgesti, et temal enam kui inimlikku väge on, miska ta võimatuid asju toimetab. Mis ma omast teadmisest tõtt mööda tohin tunnistada, see on, et Riias ja Tallinnas praegu mitu rikast kodanikku kõrgel kombel elab, kellel aasta eest ei tea kas ühtainustki oma kopikat karmanis oli. Seesama isand, keda teie saksakambri nägite astuvat, elas nädal või kaks nende majas, ja peremehe rikkus oli käes. Kas see vara mere põhjast, maa alt või tuulest nende kätte on tulnud: seda ei või ma ütelda; aga kõigest võib näha, kuidas maapind, vesi ja tuul tema käsu all elavad.»

«Siis võib ta üks suur nõid või tark olla?» küsis aidamees.

«Mis mina Tallinnas temast olen kuulnud,» kostis Hans, «seda tahan ma teile avaldada. Rahvas peab teda niisuguseks, kes tuulispasaga ümber sõidab ja mahavarisenud kolletanud lehti rahaks võib moondada. Teised ütlevad: tema oskab rahakukruid valmistada, mis iial tühjaks ei saa, ehk toob oma sõbrale rahakandja majasse, mis väsimatult peremehele rikkust kokku kannab. Mis sääraseist juttudest tõsi või vale, seda ei tea mina; siiski tahaksin ma kogu oma pisukese varanduse kaotada, kui selle isandaga pikemat sõprust võiksin sobitada.»

«Kuulge, armas Hans!» ütles Arina aidamees, «mul tuleb üks mõte pähe, mis teie sellest arvate? Katsume õnne. Tulge minuga ühes saksakambri, katsume isanda enda seltsi meelitada.»

«Seda võime küll katsuda,» kostis Hans, «ehk küll mina ei

looda, et sellest käigust mingit kasu meile tõuseb. Ometigi tahame õnne katsuda. Ega küsija suu peale ei lööda, ehk küll võtjale käe peale lüüakse.»

Mölder ja kubjas kiitsid seda nõu. Enne kui mehed õnne katsuma läksid, palus aidamees kõrtsmikku taha magadiskambrisse laua katta, ja kui võõras isand nende seltsi pidi asuma, viis klaasi punssi lauale tuua. Kõrtsmik oli selle soovimisega väga rahul, kohe arvates, et mida pikemale meeste õhtune jutuvestmine ulatab, seda enam tarvitavad nad keelekastet, mis kõik täie hinnaga makstakse, nii et kriiditüki kulutamist seina peal tarvis ei ole.

Seni kui Hans ja aidamees saksakambrisse läksid, laskis mölder kõrtsmikul magadiskambris kaetud laua valmistada, kaks küünalt lauale põlema panna ja viis tooli laua ümber seada. Poole tunni pärast tuli aidamees rõõmsa näoga tagasi, kiites, kuidas nemad visast puust ometigi jagu saanud, ja isand lubanud nende seltsi tulla. Siis viskas ta kümnerublase paberi kõrtsmiku kätte punsi eest, nagu oleks see kümnekopikane Kunda klubimark olnud, ja kui kõrtsmik raha välja tahtis anda, ütles aidamees: «Laske tühi asi olla, mul ehk juhtub veel õhtu pikkusel uusi ihaldusi olema. Küll koju minnes teeme aru, kumb kummagi võlgnikuks jääb.»

Natuke aega hiljemini astus Hans võõra isandaga nende hulka. Mölder ja kubjas kummardasid võõrast teretades ja kratsisid jalgadega põrandat, miska sügavat auandmist üles tunnistasid. Hans pakkus isandale tooli ja palus teda laua taha aset võtta. «Ärge pange pahaks, aus saks!» ütles Hans, «kui teid maarahva seltsi palusime, aga need on kõik ausad mehed, ehk neil küll palju saksa keelt suus ei ole, siiski on nemad meele ja südame poolest enam saksad kui talupojad.»

Mõne tühja küsimise ja kostmise peale püüdis Hans kavalal kombel jutu teed sinnapoole käänata, mis kõigil südame peal põles, aga julgust ei olnud välja öelda. Võõras isand näitas libedam kui angerjas ja põrkas niisama kavalasti kõrvale, et mehed temalt pikemalt otsust ei saanud. Tema naeratas suud mööda, ütles «kes teab, ehk võib olla» ja nõnda lõppes jutt kohe jälle otsa. Mölder mõtles: kui kõverad rajad siin ei aita, lähme ennemini otsekohe teele. Ta ütles sellepärast: «Ennist, kui teie tuppa astusite, juhtus meil parajasti just jutt olema raha- ja rikkusevedajatest, mis mõnel pidavat olema. Mis teie neist asjust arvate: kas peaks tõsi või vale olema?»

Isand naeratas nagu ennegi, aga ei lausunud pikemalt sõna.

«Või,» küsis mölder uuesti, «kas vanarahva valetamine neist kunstimeestest tõsi peaks olema, mis ütleb, kuidas mõned targad kolletanud puulehed hõbe- ja kuldrahaks peavad moondama.»

«Küsige» — kostis isand — «rääkijate käest, kuidas seda asja tehakse, siis saate kõige selgemat tarkust.»

«See'p see on,» ütles Hans, «et ükski jutumees ise midagi pikemat ei oska seletada.»

«Siis on teie jutumehed valelikud!» kostis isand.

«Noh, seda ei või kõikide kohta ütelda,» võttis kubjas jutuotsast kinni; — «mõningad võivad valelikud olla, aga mitte kõik. Vana Villem räägib igaühele tõtt, olgu saks või talupoeg, tema neid ei karda, Villemi kukkur on raske, nagu kadunud vanahärra ütles. Lehtede moondamisest võin teile ühe tõeliku tüki ise seletada, mis minu kadunud onule juhtunud, kes juba mõnda aastat jumala ees, nagu kogu meie suguvõsa, üks väga ustav mees oli. Tema oli kaheteistkümneaastase poisikesena ükskord õhtul hobust otsides laande ära eksinud; edasi-tagasi joostes ja vahete-vahel hõigates tuli viimaks poisikesel väsimus kätte. Et pimedal ööl enam lootust ei olnud metsast teed välja leida, heitis ta puu alla pikali, hirmu ja kartust täis, üksinda pimedas laanes öömajale jääda. Juba kippusid poisikesel silmad väsimuse pärast kinni vajuma, kui kaugelt metsa vahelt hele kuma tema silma ulatas, mis kui tule vari puulatvadest paistis. Poisike kargas maast ja tõttas tulekuma juhil edasi, lootes õitselisi tule ääres leida. Edasi minnes läks mets ikka paksemaks, misläbi tulevalgus silmist kadus. Tema tungis paksust rägastikust vaevaga läbi, kuni tüki aja pärast jälle tule jälile sai; tuli näis veel kaunis kaugel olevat ja mida ligemale ta jõudis, seda paksemaks läks mets. Äkitselt ühe kõrge jämeda puu tagant edasi vaadates seisis tuluke kogemata tema ees. Suur oli poisikese ehmatus, kui tema õitselisi nägi. Kaks mustade habemetega meest, paunad seljas ja pikad kepid käes, seisis tule ääres, kolmas oli põlvili ja soris raudoraga tuld. Poisike tahtis salamahti rägastikku pakku pugeda, kui õnnetul kombel üks mustahabeme-mees teda silmas ja ligemale käskis astuda. Poisikesel sõelusid käsku täites püksid kõvasti liiva. Mis nüüd temale silma puutus, näitas imelikum kui ime. Mis tema siiasaadik õitseliste tuleks arvanud, oli üks hiilgav rahahunnik, kõrge sipelgapesa sarnane; läikiv raha paistis tema silma kui punatuline raud sepa lõõtsa ees. «Astu ligemale, poiss!» käskis üks habeme-mees, «ja tee kaelkoti suu lahti!» Poiss täitis hirmuga käsku. Habeme-mees täitis raudkühvliga poisi kaelkoti hiilgava rahaga kuhjani täis. Enne kui ehmatanud poisike sõnu leidis, kogemata õnne eest tänada, kadus rahahunnik meestega tükkis tema silmade eest, kui oleks maa põhja vajunud. Poiss heitis rahakotiga magama, süda rõõmus, kui selle peale mõtles, mis silmad kodurahvas tema õnne üle pidi tegema.

Päike seisis teisel hommikul juba latvade kõrgusel, kui tema unest ärkas ja öösist õnnesaaki meelde tuletas. Kaelkotti vaadates läks päevane lugu veel imelikumaks kui öösine juhtumine, sest kott oli tühi, mitte ühtainustki kopikat sees, kui aga mõni kolletanud puuleht. Kas lehed rahast üle jäänud või rägastikust läbi pugedes kotti varisenud, seda ei võinud minu kadunud onu mitte ära seletada. Aga juhtunud lugu on selge tõsi, nagu vana Villemi sugu, kes tühja ei räägi, kadunud onu suust mitukümmend korda on kuulnud.»

«Teie näete sest tükist,» ütles isand, «kuidas raha maa peal

leitakse, mis silmakirjaks on, ja mis kellelegi kasu ei saada. Jah, teine lugu oleks, kui raha peremehe kotis rahaks jääks ja siis vast ennast moondaks, kui võõra kätte läheb.»

«See'p see oli, mis ma praegu tahtsin ütelda,» — lisas Arina aidamees juurde.

«Kõik tühi naljamäng,» ütles isand, «nagu paremat vara leida ei oleks. Minu arvates oleksid mõnusamad targad, kes seda oskaksid üles nuusida, mis vanal põlvel vaenu ajal maha maeti ja mis sinna jäi, kui raha peremehed ise otsa said. Kes niisuguse koha õnne kombel kätte tabab, see saab küllaltki vara.»

Hans pilgutas aidamehele salamahti silma, kui oleks tahtnud ütelda: nüüd pane, vennike, tähele, — meie mees kallab õnneteele. Aga ei tea, kas võõras Hansu salatähte nägi või ei olnud temal himu pikemalt juttu vesta: ta ei rääkinud enam sõnakestki.

«Mõned räägivad,» ütles mölder, «kuidas meie päevil maailmas ka targemaid mehi peab leitama, kes varjule pandud vanapõlve vara maapõhjast oskavad välja tuua. Minu õnnis isa jutustas enne sagedasti vana Orunurme härra põhjatust varandusest, mis, nagu rahvas tunnistab, õnnelikust rahaaugu leidmisest oli tõusnud. Siiski oli kole lugu kuulda, kuidas kõik kolm sõrmeveristajat, kes raha väljavõtmise juures abiks olnud, hiljemini viletsat surma leidnud. Toapoiss uputas enese kaevu, aidamees poos enese lakka üles ja vanahärra ise leiti ühel hommikul sängis surnult, ehk ta küll õhtul terve ja priskena magama oli heitnud. Aga mis veel suuremaks imeks tuleb arvata, oli see, et kui teisel päeval võlvitud keldri mindi, kus rahakastid alati kuhjaga täis seisid, ei leitud seal mitte kopikat, kõik kastid olid öösi ära tühjendatud. Maast tulnud vara oli üsna tuulde vajunud.»

«Sellest on väga kahju,» ütles Arina aidamees — «et saadud varandusel pikemat püsi ei ole.»

«Vana Villem räägib igaühele tõtt,» hüüdis kubjas — «olgu saks või talupoeg, tema neid ei karda, sest Villemi kukkur on raskem, nagu kadunud vanahärra ütles. Mina seesugust raha ei himusta, mis peremehe kaevu ajab või temale oheliku kaela ümber keerutab.»

Aidamees palus isandat klaasipõhja tühjendada, käskis uued klaasid lauale tuua, ja küsis siis võõra isanda käest, kas ei peaks võimalik olema ilma sõrme veristamata mahapandud raha üles võtta?

«Neist asjust võiks palju rääkida,» kostis isand — «kui kõik rahva lori kokku pannakse, mis sellepärast siin ja seal luisatakse. Kes neid jutte tohib uskuda.»

«Meie ei himusta rahva lori ega luiskamist kuulda,» kostis aidamees — «vaid üksnes seda: mis t e i e arvate? — Minu silm peaks mind kurjasti petma, kui tema teie nina otsast seda ei näe, kuidas teie palju enam teate, kui üles tunnistate!»

«Kes teie silmale niisugust tarkust andis?» küsis isand naera-

tades, pani siis oma käe aidamehe suu peale ja ütles: «Tasa, tasa, vennike! seintel on mõnikord ärksad kõrvad.»

«Isandal on õigus!» — kiitis Hans — «niisugune jutt ei kõlba kõigile, vaid üksnes valitud kõrvadele. Paneme vaheukse kinni ja sahkame siis magusat juttu isekeskis.»

Teised olid Hansu nõuga rahul; sellepärast ootasid nad, kuni kõrtsmik klaasid teist korda sai täitnud. Hans käskis kõrtsiperemehe välja minnes ukse kinni panna ega kedagi hinge sisse lasta. — Kõik kõrtsmikud on helde kukruga võõraste vastu sõnakuulelikud; ka Lepiku peremees ei tõrkunud Hansu tahtmise vastu, vaid lubas kindlasti käsku täita.

Meie targad mehed olid nüüd kambris isekeskis, kus võõras isand sedamaid rääkima hakkas.

«Maailmas sünnib mõnda,» — ütles tema — «mis üksnes rumala silmas imelik ja mõistmatu näitab, aga kellest targemad inimesed selget aru oskavad. Tarkus leitakse mitmekarvaline; teie kirikuõpetajad ja muud koolitatud mehed oskavad sest palju ära seletada, mis kirja- ja õpetusetarkuseks arvatakse. Teine tarkus on loomuse sala-seadmistest, mis õpetud rahval niisama võõrad kui suuremal hulgal on, ja kellest üksnes vähe valitsetud õnnelikud inimesed täielikku otsust saavad. Mitu korda tuleb õnn kogemata juhtumisel, nagu teile oma teadusest tükikese tahan jutustada. Poisikese-põlves käisin ükskord vanal onul võõrsil, kes Karunõmme veskil elas. Onupoegadega seltsis läksime ühel õhtul vähile. Pika varraste otsa söödaks pandud konnad lasti vee põhja, ja oli meil väga suur rõõm, kui söödavarrast kergitades kuus ja seitse vähki ühekorraga natta varisesid. Südaöö ajal jäi vähisaak harvemaks, kaldal istudes kippus uni mulle peale, kui äkitselt hele tulevalgus minu silma paistis. Pead üles tõstes nägin ühe tulise siku taeva all lendamas, ja kostis imeliku elaja mäkerdamine minu kõrva, otsegu vana hambutu inimese jutt. Ehk küll tulisel sikul tiibu ei olnud, siiski lendas ta pääsukese kiirusel edasi, otsekohe sinna poole, kus mina istusin. Hirm tõstis mul ihukarvad püsti; ma pigistasin silmalaud kinni, toppisin sõrmed kõrvakuulmete ette, lootes seeläbi siku kuju ja mäkerdamist ära kaotada. Tühi lootus. Mida enam silmi ja kõrvu petise eest hoidsin, seda avalikumaks tõusis asi. «Mina olen raha ja varanduse peremees,» rääkis tuline sikk, «kes minu teenistusse ihaldab tulla, see peab hirmu ja kartuse ära salgama, südaöö pimedusel julgem olema kui päeval, 7 aastat, 7 kuud ja 7 päeva enesega võitlema: siis leiab ta õnne.» Kui silmad üles tõstsin, paistis tõusev päikesetera minu silma; onupojad olid ammu juba vähkidega koju läinud, mina üksi jõekaldale maha jäänud.»

«Teie olite vististi kogemata magama uinunud,» küsis aidamees — «ja seltsimehed olid teid koju minnes maha unustanud?»

«Nõnda seletab üks teadmata loom lugu» — kostis isand — «ja ei osanud ka mina sel korral paremini seda lugu, enne kui

siku peremehega mõne hea aasta hiljemini ligemalt tuttavaks saime.»

«Mis peremehe nimi oli?» küsis Hans.

«Tasa, tasa, pojuke!» keelas isand — «kes teda kogemata omale sõbraks saanud, ei nimeta teda iial muul kombel kui p e r e m e e s. Vanaperemehe käes seisavad kõigi saladuste võtmed, ega või ükski elav loom sügavamale tungida, kui peremees lubab.»

«Meie märkame teie kõnest,» ütles mölder — «kuidas teie peremehega kindlamas sõpruse kütkes seisate, kui meile tahate ilmutada. — Ometigi ei mõista mina, mispärast teie esiteks rahakandjaid tahtsite ära salata?»

«Mis a'al ma neid salgasin?» küsis isand vastu.

«Tunnistage meile tõtt, armas isand!» — palus Hans — «ja juhatage meile teed rahaaugule või rahakandjale?»

«Tõesti,» lisas mölder juurde — «meie tahame teie vastu kõigest väest tänulikud olla ja teie vaeva ja ajaviitmist rohkesti ära tasuda, mis meie heaks saate kulutama.»

«Hea küll!» kostis isand — «vahetame siis usalduse usalduse vastu ja hakkame tõtt mööda kaupa sobitama. Mineval jaanilaupäeval juhtusin esimest korda teie kohta käima. Ja et koht mul alles võõras oli, läksin ühe kõrgema künka otsa, kuhu päikese tõusuni puhkama jäin. Nagu ise teate, põlevad jaaniööl kõik rahaaugud; minu silma paistis üheteistkümne rahaaugu kuma.»

«Üksteistkümmend rahaauku ühekorraga!» hüüdsid kuulajad imestades ühest suust.

«See on pisike asi,» vastas isand. «Rahaaugu koha leidmine ei tee mehele suuremat koormat; igaüks, kes jaaniööl tule tähti vaatama läheb, võib raha ilmutust näha saada. Enam vaeva teeb koha märkimine ja kõige enam väljaarvamine, kui palju raha pesas saab olema. Peale selle tuleb peremehe abiga rahaaugu varjajatega sõprust teha, et nende käest kuulda saada, kui palju lepituse hinda ülesvõtjal tarvis läheb.»

Meie ei raatsi pikemalt nende jutuga lugeja aega kulutada, vaid tahame siin lühidalt ütelda, kuidas pärast kesköaega ja peale seda, kui punsiklaasid kolmandat korda täidetud, meie rikkad mehed targa isandaga kindlat kaupa olid teinud. Isand tõotas nende õnne peale üht suuremat varandust maapinnast üles võtta. Nädalat neli või viis, mis parema rahakoha ülesotsimine ja ettevalmistamised aega kulutasid, pidi isand kordamööda möldri ja kupja juures varjul aset pidama. Aidamees ei usaldanud kallist võõrast oma juurde korteri paluda, sest et mõisa paigus hulga rahva läbi sala-asi enneaegu võis avalikuks tõusta. Selle-eest lubas aidamees niihästi möldrile kui kupjale oma osa võõra ülalpidamise kulu ausasti kätte tasuda, kartes, et muidu ehk varanduse jagamise ajal tema rahaosa vähem võiks olla kui teistel. Hans tõotas isandale teejuhiks ja abimeheks jääda. Mehed kartsid, et võõras isand ehk teisel hommikul jahtunud peaga teisele

mõttele võiks minna ja neist lahkuda; sellepärast ei jätnud nad teda enne rahule, kuni ta neile lubas veel täna õhtul mõldrile minna, kuhu teised kolmekesi saatma läksid. Teel palus aidamees veel iseäranis Hanssu kui vari alati võõra ümber olla ja selle järele valvata, et mõlder ja kubjas jagamise ajal mitte suuremat osa ei pidanud saama kui tema. Hans tõotas asja tublisti talitada. Viimaks hüüdis kubjas: «Armas Hans! kuulge, mis ma ütlen. Vana Villem räägib igaühele tõtt, olgu saks või talupoeg, tema neid ei karda. Villemi kukkur on raskem. Kui meil rahaaugu ülesvõtmine õnnelikult korda läheb, siis tulete mulle koduväiks. Võtke Tiiu või Anne, mul ükskõik.»

Kes tohib imeks panna, kui temale ütlen, kuidas sel ööl aidamehel, kupjal ja mõldril muud unenägu silma ette ei tulnud kui üksnes rahaaukudest, mida nemad üles kaevasid.

Kolm nädalat pärast ülemalräägitud juhtumist leiame meie ühel õhtul mehed viiekesi jälle mõldril koos. Isand oli vaheajal enam kui nädalapäevad kupjal korteris olnud, nüüd jälle mõldrile tagasi tulnud, kust rahaaugu koht palju ligem oli, mis ülesvõtmise tarvis väljavalitud saanud. Igal õhtul, esimese kukelaulu ajal oli Hans isandaga salateel välja läinud ja vast väiksel koidul tagasi tulnud. Neist sala-öötalitustest ei tohtinud Hans mitte üht sõnà teistele seltsimeestele kuulutada, siiski eksis ta mõne korra meistri käsu vastu ja rääkis salamahti mõldrile, mis imevärki kujud öösel metsas isanda juures peavad käima, aga nemad räägivad isandaga nii võõrast keelt, et Hans — kes saksa keelt ja natuke vene keelt oskas — mitte üht sõna nende jutust ei mõistnud. Kui Hans sinna läks, kus rahaauk seisis, pidi ta ikka viissada sammu kohast kaugemale jääma, ja isand üksi tohtis sinna minna. Sel ajal ütles Hans ennast väga imelikke häälitsemisi ja rahakõlinat kuulvat, mitu korda ka siniseid tulukesi nägevat, mis kui heledad küünlad isanda ligidal maa seest üles tõusid. Neli korda oli tuline sikk isanda pea kohal mäkerdanud; tuliseid kotkaid nähti enamasti igal ööl. Kubjas ja aidamees said neid juhtumisi jälle mõldri käest kuulda, sellepärast tõusis kõikidel lootus õnnelikù asjatalitamise peale.

Kui nüüd salanõumehed veskikambris lukustatud ukse taga istusid, seletas neile tark isand pikemalt oma siiasaadik talitustest ja kuidas tema arvamist mööda vakka seitse või kaheksa vanu rootsi taalreid ja külimitu osa kuldraha augus võis olla. — Meeste suud jooksid vett seda kuuldes. «Aga et seda vara nii väga rohkesti on,» ütles isand — «sellepärast läheb väljavõtmine raskeks ja lepituse hind kalliks. Mina olen rahahoidjatega küll igaviisi kaubelnud ja kui juutlane tinginud, siiski ei luba nad varandust odavama hinna eest — kui—»

Siin võttis ta paberilehe oma taskust ja luges sealt pealt nõnda:

1) Veristatud peavad saama üks viie-aastane must täkk, üks must kukk ja must kass ja seitse musta kana muna, kellel poolhautud pojad juba sees on.

2) Iga kasti nurga peale tuleb panna lepituse hinnaks: üks lai hõbesõlg ja kolm hõbepaatrit kannaga rublatükkidega. Iga sõle sisse seitse viierublast kuldraha, seitse rublatükki, seitse poolrublatükki ja seitse väikest hõberaha, mis viimased mitte 20 kopika tükist vähemad ei tohi olla; ja iga rahahunniku otsa üks kuldsõrmus.

3) Mehed, kes rahaauku tulevad üles võtma, peavad kolm päeva paastuma.

«See teeb nüüd ühte arvates» — ütles isand: — «28 kuldraha, 28 rublatükki, 28 poolrubla tükki, niisama palju pisukest raha, neli hõbesõlge, neli kuldsõrmust ja 12 paatrit. — Nüüd, sõbrad, pidage isekeskis nõu, kas tahate ja jõuate nii palju lunastuse hinda maksta? — Kui ei mitte, siis tahan oma kulu peale raha välja võtta. Leitud raha jagamine on vana seadust mööda, et varandus kolme osasse saab, millest üks osa meistrile ja kaks osa seltsimeestele jääb. Aga mina ei taha nii suurt palka enesele, vaid lepin sellega, et varandus ühetasa viide osasse jagatakse, kust igaüks ühevõrra saab. Kui nüüd, nagu ennest umbes arvasin, seal seitse või kaheksa vakka rootsi taalreid on, siis tuleb iga mehe peale poolteist vakka, arvamata kuldraha, mis niisamuti viide jaosse jagatakse. Igas kohas, kus mina enne rahaaukusid üles võtsin, olen ma nõnda ette arvanud, et ikka paar vakka raha rohkem leiti, kui ette oli arvatud, ja nõnda võiks siis lugu ka siin olla.»

«Saak on küll rohke,» ütles Arina aidamees — «aga lepituse hind tuleb ka rohkeks arvata, ja kust meie musta täku peame saama? Virnküla härral on üks seesugune viie-aastane must täkk, selle eest tahetakse viissada rubla. Väga kallis hind! Ja kui meie kõik tahetud kulu ära tasume, kes teab siiski, kuidas raha kättesaamine juhtub olema?»

«Mis kuradi lori see on?» kärgatas isand, ja läks punaseks kui keedetud vähk. «Keda teie oma ees arvate olevat, et nõnda tohite rääkida. Hans on mind petnud, kui ta teid minu vastu ausateks meesteks kiitis. Teie kartusest ja kahtlastest mõtetest näen selgesti, kuidas kelmidega kokku olen saanud, kes niisuguse õnne väärt ei ole. Meie kaup on otsas. Palju ma teile korteri ja toidu eest võlga olen? Selle tahan silmapilk ära tasuda.»

«Pai, aus isand!» hakkas aidamees paluma: «kuidas teie minu tühja rumala sõna üle ennast nõnda võisite pahandada! Andke andeks! Mina annan üksi selle lepituse hinna, kui mulle lubate?»

Isand kostis: «Pistke oma raha tasku — — — Või ehk arvate mul teie abi tarvis olevat? Ma võin kümme korda enam omast jõust anda, kui üleüldse tarvis läheb. Teie rumal k e s t e a b! Mis te minust arvate? — Meil ei ole pikemalt sõprust.»

«Aus isand!» ütles Hans: «ärge vihastage nii väga aidamehe kartliku olemise pärast, miska ta teile sõimu ega laidet ei tahtnud teha, tema —»

«Pidage oma lõuad!» kärgatas isand — «teiesuguseid vahemehi ei ole mul tarvis. Mina võtan rahaaugu enesele üksi, teie ei pea midagi saama.»

Kubjas ja mölder hakkasid nüüd ka isandat paluma, üteldes, et maarahval nii peenikesi kombeid veel ei ole, miska suuremate inimestega oskavad ümber käia. — Nende ülemeelelised meelitamised ja palved lepitasid viimaks isanda vihatuska; pealegi kui punsiklaasid lauale toodi ja tüli lepituseks tühjendati. Sai lugu nii pikalt paremale teele tagasi käänatud, ütles aidamees alandlikul kombel:

«Ma olen teie vastu, aus isand, raskesti eksinud, siiski olge armuline ja andke mulle andeks. Minu süda ei eksinud, vaid üksnes rumal keel ja meel, mis sõnu paremasti ei osanud seada. Ei pea pikemalt enam kartust ega kahtlasi mõtteid minu meelde tulema; mina tõotan teie sõna peale uskuda. Lubage mulle armu pärast, ma palun teid: et musta täku enda kuluga ostan ja lunastuse hinnaks annan.»

«Niisugust kingitust ega ohvrit ei ole meil tarvis» — kostis isand — «ma näen teie jutust selgesti, kuidas teie minu seletamisest aru ei ole saanud, või ehk unustasin ühe tüki nimetamata. Selle lunastuse hinna, mis iga mees ette maksab, saab ta kohe pärast raha väljavõtmist kätte, veel enne kui suur osa ära jagatakse.»

Selle sõnaga langes kõigil üks raske kivikoorem südamete pealt maha. Ehk küll kubjas ja mölder midagi kartust isanda vastu üles ei näidanud, siiski oli neil salamure lepituse hinna pärast, mis kogemata õnnetuse läbi ära võis kaduda, enne kui suurem varandus nende kätte sai. Nüüd, kus nemad isanda vihastamisest nägid, kuidas ta oma kulul raha üksi välja tahtis võtta, korteri ja toidu eest neile kõik lubas kätte tasuda, ja pealegi veel enne suurema osa jagamist iga mehe lepituse hinna ära maksta, nüüd läks meeste süda julgeks ja rõõmsaks. Enne kui nad poole tunni vanemaks saanud, näitas nende sõprus palju palavam ja kindlam, kui enne tülitsemist oli olnud. Ja kui Hans kartlikul keelel seltsimeestele tunnistanud, kuidas temal omast nõust tarvilikku lepituse hinda ei pidanud olema ja sellepärast Tallinna tahtis minna, kus temal tuhat rubla ühe ustava kaupmehe käes intressi peal ütles olevat. Seal ütles kubjas:

«Mispärast tühja ajaviitmist tahate ette võtta? Vana Villem räägib igaühele tõtt, olgu saks või talupoeg; Villem neid ei karda; tema kukkur on raskem, nagu kadunud vanahärra ütles. Teile ei ole kopikat lepituse hinda tarvis, mina maksan teie eest välja, mis vanal Villemil pisuke asi on.»

Hans tõrkus paludes tükk aega vastu, kippus ennemini Tallinna minema, et omast rahast nii palju kui tarvis välja võtta. — Aga

kubjas ei andnud järele, vaid palus seda pisukest laenu lühikese aja peale sõpruse täheks vastu võtta.

Isand ütles: «Meie ettetalitamised on nüüd kõik hästi korral, sellepärast ei taha meie enam pikemalt aega viita, vaid neljapäeval nädala pärast rahaaugu üles võtta. Kolme või nelja päevaga loodan viimased tööd lõpetada. Ülehomme lähen Paide, kust apteegi-härra käest suitsetamise rohtusid ja paar loodi elavhõbedat ostan, mis üksi meil veel puudub.»

«Mis need maksavad?» küsis mölder.

«Pisuke asi» — kostis isand. — «Kõik kokku arvates 12 või 15 rubla hõbedat maksta. Selle tasun omast taskust, olgu see rõõmu eest, mis talitamine mulle saadab.»

«Ei see lähe korda, armas isand!» hüüdsid mehed ühest suust, — «meie tahame heal meelel kõik rahakulud enda peale võtta, ja ei taha teie poolt muud abi kui tarkust.»

Nõnda üteldes andsid aidamees, kubjas ja mölder igaüks viis rubla hõbedat suitsetamise rohtude tarvis isandale; siis täideti punsiklaasid uuesti täis ja vesteti magusat juttu. — — —

Udupilves pime sügisene öö oli juba ligi kukeni ulatanud, kui ülemalnimetatud neljapäeva õhtul meie rahaaugukaevajad veskilt minema jõudsid. Meestel kõigil raudlabidad ja kangid õlal ja mõldril latern tulega kuuehõlma all; isand sõitis lepitusehinna kotiga musta täku seljas, kass rahakotis ja kukk kaenla all. Hansul haudunud musta kana munad korvikeses ühes ja suitsetamise rohud teises käes; pikk mõõk vöö all. Enne kui nad kodunt minema läksid, õpetas neid tark isand igas tükis, kuidas keegi ei teel ega kaevamistööl sõna ei tohtinud rääkida, vaid kõik talitused pidid vaiksel kombel õpetatud märkide järele toimetatud saama. Ka ei olnud kellelgi luba üle õla tagasi vaadata ega mingi kogemata juhtumise pärast ehmatust näidata. «Kes ka kartlik on,» ütles isand — «jäägu parem koju!» Mehed kinnitasid ühest suust, et neil kellelgi hirmu ega kartust ei pidanud olema ja tõotasid tõrkumata meistri käskusid täita. «Kui kõik nii kaugele ette valmistatud,» ütles isand — «et täkku hakkan ohverdama, siis peate teie sada viiskümmend sammu rahaaugust eemale lõuna poole minema, kummuli maha heitma ega tohi ükski enne oma pead maast üles tõsta, kuni ma kolm korda olen hüüdnud: «Toorokoll, tõsta kasti!» — Teil ei ole midagi kartust, kui minu käsud täielikult täidate; küll mina oma nahka hoian ja teid varjan. Aga kes käsu vastu eksib, see langeb varjajate vaimude nuhtluse alla, kus tema hõlpsalt elu võib kaotada.» Mehed tõotasid teist korda igas tükis sõnakuulikuks jääda.

Kukla nõmmes, umbarvates poolkolmat versta veskilt kaugel, seisis rahaauk. Teel ei räägitud sõna ega usaldanud ükski kaugemale kui oma jalgade ette vaadata, kartes, et kõrvalevaatamine kohe kogemata viirastust võiks sünnitada. Kui rahakaevajad mää-

ratud kohale jõudsid, hüppas isand musta täku seljast, sidus hobuse valjaratsudega ühe männi külge kinni, tähendas käega, et mehed maha pidid istuma; võttis möldri käest tulelaterna ja Hansu käest mõõga, läks siis mõne sammu edasi ja sütitas ühe enne valmis seatud puurisu hunniku põlema. Sellepeale tõmbas ta mõõgaga kolm viiru koha ümber, kus varandus pidi seisma, lõi mõne korra vehkides oma mõõgaga tuult ja tähendas siis käega, et mehed rajatud kohal kaevama hakkaksid.

Kaevatud augul võis ehk rohkesti kaks jalga sügavust olla, kui üks suur munakivi neile vastu puutus, mis suure vaevaga üles kangutati. Nüüd võttis isand musta kuke ja munad, läks mõne sammu teistest eemale ühte pimedasse kohta, rahavarjajatele esimest ohvrit viima. Aidamees, Hans, kubjas ja mölder kaevasid kõigest väest auku sügavamaks. Tunni aja pärast puutus — oh seda õnne! — üks kindel raudvitstega kast kaas neile silma. Seal võttis isand musta kassi ja läks teist korda ohverdama. Vaheajal olid tema abimehed kasti kaane mullast koguni puhastanud. Kasti kaanel leiti rohkesti raudsüld pikkust ja neli jalga laiust, ja kui sügavust selle mõõdu järele tohtis arvata, siis võis isanda etteüteldud rahasaak tõeks minna. Isand võttis kotist sõled, paatrid, sõrmused ja raha välja, pani iga sõle sisse oma osa lepitusehinda, kandis siis iga kasti nurga peale ühe täidetud sõle ja seadis paatrid ringi sõlgede ümber. Siis tõmbas ta mõõgaga kolm viiru enese ümber, langes põlvili ja tegi mitu imelikku tempu; sellepeale tähendas ta Hansule, et täku sinna tooks, mis sedamaid nõnda sündis. Nüüd oli täku ohverdamise silmapilk tulnud, kus seltsimehed endist käsku mööda 150 sammu lõuna poole pakku pidid põgenema. Hirm venitas meeste sammusid, et püksid jalgade vahel kippusid lõhki rebenema. Said sada viiskümmend sammu täielikult mõõdetud, siis langesid nad kummuli maha.

Võis ehk rohkem kui pool tundi aega oodates mööda jõudnud olla, seal kõlas otsegu üks püssipauk nende kõrva, ja ehk küll mehed kummuli maas ja silmad neil kinni olid, siiski arvasid nad sätendavat tulevalgust äkitselt silma paistvat. Hiljemini kostis kui hobusekabjamüdin neile kõrvu, mis aeg-ajalt kui kaugemale läks ja viimaks ära kadus. Mehed seisid vaikselt ega usaldanud hingata. Tund võis tunni järel kaduda, kui hirm ja ootamine aega ei pikendanud, aga ikka veel ei tunginud meistri käsk: «Toorokoll, tõsta kasti!» neile kõrvu.

Viimaks, kui ootamine aega aasta pikkuseks kasvatanud, usaldas Arina aidamees pead tolli kõrgusele kergitada ja silma-pooleldi lahti teha, kui tä nägi, et väike koit juba väljas oli. Valgus kasvatab julgust, nagu igaüks enesest teab. Aidamees ei olnud koiduvalget pilul silmal ära tundnud, kui tema julgesti oma pea kõrgemale tõstis ja ümber hakkas vaatama. Kas sa imet näed? — Nii kaugele kui silm ulatas, ei olnud siin muud elavat hinge kui tema kolm seltsimeest. Isand oli täkuga seltsis kui maa põhja vajunud, nii et mehest ega hobusest mitte riismeid järele ei olnud

jäänud. Püsti karates hüüdis aidamees: «Tõuske üles! kurat on meistri kõige täkuga viinud!» Kolm pead tõusid ühekorraga murult, hõõrusid silmi ja vaatasid imestades üksteise peale, kui tahaksid küsida: «mis see lugu tähendab?»

Paar silmapilku hiljemini olid mehed neljakesi jalul ja tormasid sedamaid rahaaugu poole imelikku lugu vaatama. Uus rõõm ja lootus tuli neil südamesse, kui nad rahakasti tervelt öösel kaevatud augus leidsid. Mis ka õnnetul kombel meistriisandale võis juhtunud olla: varandus jäi ometigi neile päranduseks. Mehed hakkasid ühel nõul rahakasti välja kangutama, ja kui see asi neil võimalik ei olnud, raudkangidega kasti kaant lõhkuma. Tüki aja pärast jõudsid nad ühe kaanelaua raudvitsa alt välja kangutada.

Aga kes jõuaks nende ehmatust ja vihatuska üles tunnistada, kui nad rahakasti vaadates muud silma ei saanud kui hulga vähemaid ja suuremaid munakive, miska kast põhjast servani täidetud oli. Kui ehk esimesel silmapilgul nõrk lootus neid pettis, et kurivaim meistrit viies raha kivideks võis moondanud olla, siis märkasid nad hiljemini selgesti, kui hobusekabja jäljed neil nähtavale tõusid, et kelm raha ja hobusega oma teed läinud, ja nende usklikku kerget meelt oli petnud. Kõige vihasem näitas Hans, ehk temal küll midagi varanduse kahju ei olnud, sest Kupja-Villem oli tema osa välja maksnud. — Hans ütles: «Mina ei taha enne püsida ega puhata, kuni kelmi kinni saan, ehk peaksin ma maailma otsani teda taga kihutama. Võllaroog peab oma teenitud nuhtluse leidma ja kaarnatele söödaks saama. Miks tema ausaid mehi tuli tüssama.»

Kubjas lubas Hansule oma noore kõrvi ruuna anda, mis üks väle hobune oli ja miska Hans kiiremalt varga jälgi võis taga ajada. «Vana Villem räägib igaühele tõtt,» ütles kubjas, «olgu saks või talupoeg, Villem neid ei karda, tema kukkur on raskem, nagu vana kadunud härra ütles. Sellepärast, kui te vara- ja hobusevarga kätte saate, luban teile tütre, võtke kumb tahate.»

Hans tõttas veel selsamal hommikul teele. Mölder ja aidamees läksid kohtuhärra juurde vargalugu üles andma, aga et nad tõtt ei usaldanud üles tunnistada, sellepärast ei lausunud nad rahaaugu leidmisest sõna, vaid ütlesid, et üks hulgus kogemata neile tulnud, raha, muud vara ja hobuse varastanud, sellepeale oma teed läinud.

Üks nädal jõudis teise järel mööda, aga ei tulnud vargast ega varga otsijast midagi sõnumeid. Viimaks tõusis jutuks rahva keskel, et mõne nädala eest Peipsi rannas kahte isandavärki meest oli nähtud, kes ühe musta täku ja kõrvi ruuna seal odava hinna eest ära müünud ja siis ise ära kadunud. Teised tahtsid hiljemini hobuse müüjaid Toolse rannas olla näinud, kust nad paadiga üle mere läinud. Nüüd vast märkasid rikkad Järva mehed, et Hans ja isand ühel nõul nende kukruid olid tühjendanud. — — —

(Esmakordselt ilmunud «Maa-Rahva Kasulises Kalendris ehk Tähtraamatus» 1854. a.)

REINUVADER REBANE.

Üks ennemuistne jutt.

Elajate majapidu, rändamise kuju, tegu
andvad õpetuse idu, näitavad peeglist sinu nägu.

1.

Lõukoer, elajate kuningas, kogus oma alamad kokku; sõnum lendas üle maa igale poole ja hüüdis kõik riigielukad kuningliku aujärje ette. Valitseja käsu peale tõttasid karvased ja sulgis isandad hulgakesi teele ja tulid sinna kõrgejalg kurg, kirju paskatraat, kõrve karjapoiss karu, Lääne lambuline hunt, määr, — liignimega I r m h a b e, ja otsata parv muid suuri ja väikesi loomi, sest kuningas ihkas ülemate riigi-isandatega nõu pidada ja avalikult kohut mõista. Kõik olid tulnud ja ei pidanud käsku mööda keegi puuduma, siiski puudus üks, — Reinuvader Rebane, see kelm, kes küll teadis, kui palju tema viimaseid koerustükke kuninga kõrva oli tunginud. Ja nagu kuri südametunnistus ikka valgust ja päeva pelgab, nõnda pelgas kaval rebane teiste metsaisandate kogudust; sest ühtainust ei leitud hulga seast, kelle vastu ta ei olnud eksinud; kõigile oli ta kurja teinud ja igal mehel tema peale kaebamist. See ainuke, keda ta tänini puutumata jätnud, oli ta lellepoeg määr.—

Kui kuningas täis suurust ja väge aujärje peal puhkas, astus esiteks hunt kõige suguvõsaga ja sõpradega seltsis teiste hulgast välja, kummardas alandlikult, alustas kaebamist ja rääkis:

«Armuline kuningas ja isand! võtke minu palveid kuulda! Sest rikas olete teie, suur, vägev ja auväärt ja näitate igamehele õigust ja armu: võtke siis ka minu peale halastada ja suurt ülekohut nuhelda, mis Reinuvader, kuri rebane, mulle on teinud. Tema kurjad teod kisendavad taeva poole! Paljugi olen tänini vaikselt kannatanud: aga et ta võrukael mu naisele sõimu saadab ja pealegi röövlikku pakitust kipub tegema, seda ei jõua ma pikemalt mitte kannatada ega teie ees varjata. Niisamuti on ta minu lastele kibedat loodud vett silmi purtsanud ja kolm väetikest üsna pimedaks teinud. See suur õnnetus rõhub mul südant rusuks ja lühendab minu elupäevi. Nädalapäevad rääkides ei jõuaks ma Reinuvaderi kuritegusid üles tunnistada, mis ma aga nurjatule andeks annaksin, kui ta mul naise ja lapsed rahule oleks jätnud. Mõistke siis, aus kuningas, õigust mööda kurjategijale nuhtlust, või muidu tasun ma ise naise sõimamise Reinuvaderile kätte.» —

Kui hunt nukral meelel jutu sai lõpetanud, tuli üks väike koer, Pits nimi, ja jutustas saksa keeli kuningale, mis suures kehvuses ta tänini elanud ja vaesel viisil pead toitnud ja kuidas tal ükskord talvel suuremat vanavara näljä kustutuseks ei olnud jäänud kui üks vorstiotsake, mille ta põõsa alla maha mattis ja mille Reinuvader tagajärelt ära varastas; sellepärast palus Pits kuninga armu poolt vargale nuhtlust.

Pitsikese suu vajus vaevalt kinni, seal kargas vana isane kass Hints aevastades ja turtsudes kuninga ette ja ütles:

«Ei ükski või ülekohtuse Reinuvaderi peale enam kaebust tõsta kui teie ise, kõrge kuningas ja riigi valitseja! Sest kedagi ei ole siin uhkes isandate kogukonnas leida, olgu vana või noor, suur või väike, kes kavalat rebast enam ei peaks kartma kui teid, ehk teil küll avalik voli ja meelevald käes on. Liiatigi Pitsikese kaebamine on üks tühiasi ja ei mitte jutu väärt; sest esiteks on räägitud juhtumisest juba kuus aastat mööda, ja teiseks oli nimetatud vorstiotsake õiguse poolest minu oma. Tuleb siin tõelikult tunnistada, kuidas ükskord teed käies õhtu hilja Ojaveskile juhtusin; möldri naine tukkus voki taga, mauguvaagen[1] seisis laual; mina käppasin vorstikese ja pillasin hiire järele hüpates suust maha, mille koer haisu mööda pea üles leidis ja endale päris.»

«Hints! pea lõuad kinni!» kisendas panter, üks suur kassisugu elajas: «Sõnad on siin ilmaaegu ja üsna tuulde räägitud! Mis teie tühja kaebate? Julgesti tahan tunnistada. Reinuvader on varas, röövel ja mõrtsukas, kes, nagu kokkukogunenud isandad siin teavad — mingisuguse ülekohtu töö juures ei lähe kohkuma. Üsna kui valmis võllaroog röövib ja varastab ta lugu pidamata, mis iial ette juhtub. Kellelegi ei näita ta armastust ega austust! Ühe rasvase suutäie pärast unustab ta niihästi iseenese kui kuninga ja kõigi suurte isandate au ära ja paneb riigiseadust üsna naeruks. Ja-jah, ma räägin tõtt. Laske endale kuulutada, mis tantsu ta eile jänesele, meie vagale mehele, tegi. Siin see aus mees ise seisab, kes ei sõna ega tööga kellelegi viga ei ole teinud. Ei ükski muu elav loom kui jumala sunnitav Reinuvader oleks usaldanud keset rahuaega nii julgesti kuninga käsu vastu eksida; aga kuulge, mis rebane tegi!

Tema moondas enese korraga vagaks meheks, lubas jänesele kenad looviisid õpetada ja teda aegamööda köstriks teha; siis istus kükakile maha ja tõotas valeliku keelega jänesele jutlustamist õpetada. Jänes kuulas kui lambatalleke, kõrvad longus, kelmi jutlust; seal kargas Reinuvader äkitselt maast üles, võttis jänese küüsile ja sasis ja pures laitmatut mehikest hirmsal kombel, nii et elu ots kätte kippus. Õnnekombel tulin kogemata luusides seda teed, kuulsin mehe lühikest pilli ja panin imeks, et kisa tõustes korraga otsa lõppes. Ligemale astudes nägin kena lugu: Reinuvader oli parajasti töö kallal, pidas hammastega jänese kraest kinni ja raputas mehikest, nii et habe värises ja hing rindu kinni jäi. Poleks ma varemalt appi jõudnud, siis oleks ta meie rahupidaja, sõjariistata mehe kõri maha murdnud ja tossu välja võtnud.

Seal seisab vaga jänes! Teie võite ta värskeid haavu näha, mis Reinuvader eile kriimustanud. Aus kuningas! kui teie seesugust mõrtsukatööd sallite, sõnalausumata säherdusi kurje kombeid kannatate, ja kui teie, suured isandad üheskoos, sellega lepite, et seesinane varas ja röövel avalikult kuningriigi rahu rikub ja seadust teotab: siis saate teie tõesti, aus kuningas, ja saavad teie lap-

[1] mauguvaagen — vorstivaagen.

sed ja järeltulijad veel kaugeil tulevail päevil kõigest rahvast, kes õigust ja õigusemõistmist armastavad, valju laitust kuulda.» —

«Jah, jah, see on selge tõsi, et Reinuvader iial head ei tee,» ütles hunt. «Tema ülekohtuse surm oleks igaühe rahu ja vaikse elu armastajale üks tõsine helde kingitus. Peaks temale ka täna jälle andeks antama, siis saame näha, et veel mõnigi mees tema läbi kimpu langeb, kes tänini seda unenäoski ei ole mõtelnud.»

Rebase lellepoeg määr, kes siiasaadik sügavas mõttes seisnud, tõstis nüüd juttu ja rääkis julge, ladusa sõnaga Reinuvaderile vabanduseks, ehk ta küll ise lelle nurjatuid kombeid selgesti tundis.

«Lääne lamba-isand!» ütles ta viltu silmi hundi peale vaadates: «tuletage meelde, mis vanasõna ütleb: vaenlase suu soetab harva kasuandja puu! Sellepärast ei tohi imekski panna, et teie sõnadest minu lellele nii vähe rõõmu tõuseb. Oleks ta mehike ise siin ja luba temal nagu teil, kuninga armu paistel kasukat soojendada, ei teie siis julgeks nii vahva suuga valekaebamisi kuninga kõrva tõsta ega minu lelle nii avalikult laita või säherdusi vanu poolunustusse läinud juttusid uuesti üles liigutada. Miks te siis seda üles ei tunnista, mis te ise Reinuvaderile kurja olete teinud? Ohoo, Lääneisand! kas enda silmas palki teie ei näe? Või kas mõtlete, et mina ja mitu muud siin seisvat isandat enam seda aega ei peaks mäletama, mil Reinuvaderiga ise sõprust pidasite, ja kus mu lell ükskord teie läbi pakasel talvel rasket vaeva kannatades peaaegu surma oleks leidnud?

Kas ehk olete kena loo hoopis ära unustanud? — Kannatage natuke, ma tahan teie nõdraks läinud mälestusele appi tulla! — Ükskord juhtus üks talumees rannast tulles kalakoormaga hundile vastu ja magus värske kala hais kutistas nii kangesti meie Kriimsilma-isanda söögiisu, et ta himu pärast peaaegu kasuka oleks müünud. Aga kasukas oli isandal kallis ja kalaostmise hind puudus taskus. Mil kombel nüüd kalu kätte saada? Kui ta nõnda mõtetega veel peaaju vaevas, juhtus ta kogemata minu lellega kokku ja hakkas meelitaval keelel paluma, et lell temale kalu muretseks. Reinuvader langes kui surnud teele maha, kust kalamees mööda pidi sõitma. See oli üks vahva iulgustükk! Ehk Reinuvader küll teadis, mis kimbutus sest võis tulla, siiski ei mõtelnud ta sõbrale kasu püüdes enese peale. Aga kuulge, mis kalli hinnaga ta sõpruse ja kalad pidi maksma.

Kui kalamees sinna jõudis, kus lell maas oli, võttis ta kirve koormalt ja tahtis Reinuvaderile pähe lüüa. Lell nägi altkulmu luurides, mis sündis, aga siiski ei liigutanud ta liikmeid ega tõmmanud hinge; mees pidas teda surnuks, võttis sabast kinni ja viskas raipe koorma peale, ja mõtles edasi minnes: «küll kodu nülin naha seljast.» Reinuvader mõtles: «mängu võit on minu käes!» ja pillutas aega viitmata ree pealt kalu maha. Kui ta arvas enda ja hundi tarbeks neid küllalt olevat, siis kargas ta koorma otsast ja pistis punuma, et saaks vana sõbraga kallist toitu jagada.

Vaata imet, mis ta seal nägi? Hunt luusis vagu kolm maad ree jälil, nosis salamahti kalad ära ja ei jätnud sõbrale vaevapalgaks midagi. Ta oli enda täis õginud kui jõulu-mauk ja kippus lõhkema; üks pool äranäritud ahvena pea ja kaks-kolm selgroogu olid mu lellele järel jäänud; see oli ta julguse ja sõbratruuduse palk. Ehk küll mõni kaunis nädal sest ajast mööda läinud, siiski paisub mu süda veel, kui seda pettust meelde tuletan. Ma küsin teilt, suur kuningas, kas häbematumat ja nurjatumat tööd maa peal võib olla? —

Aga puhake natuke aega, ma tahan teile veel ühe teise tüki jutustada.

— Reinuvader teadis, kus ühes nõukas taluperes tapetud nuumsiga varnas rippus. Mõni teine oleks niisuguse magusa suutäie üksi õnneks võtnud, aga minu lell mõtles teisiti, ruttas hundile, rääkis lugu tõtt mööda ja läksid siis kahekesi saagile, kui enne seda kaupa teinud, kasu ja kahju isekeskis ühevõrra jagada. Reinuvader ei põlanud vaeva, puges hädaga pisikesest aknaaugust sisse ja viskas nuumsea välja hundi kätte. Õnnetul kombel olid koerad ligidal, tõmbasid rebase haisu ninasse, nuusisid, kuni ta üles leidsid ja sasisid mehikese kasuka armetult ära.

Vaevalt ja suure valuga pääses lell viimaks verise kasukaga vaenlaste käest, ruttas Kriimsilma üles otsima, kaebas haledasti oma viletsust ja küsis, kus tema saagiosa on. Hunt kostis hambaid irvitades: «Sinu noka tarvis, vennike, olen kõige kallima tüki tallele pannud. Tule, võta osa käsile ja nosi rasv küljest maha, siis unustad vaeva ja verise kasuka.» Nõnda rääkides tõi ta otsatüki välja. Küllap nüüd arvate, et see üks nuumsea tagumine kints või esimene sapsutükk, või rasvane seljatükk lülidega või vähemalt mõned magusad küljeluukesed Reinuvaderile osaks said. Nimetatud tükkidest ei olnud einetki näha! — Look, miska peremees sea jalgupidi varna riputanud, oli mu lelle osaks jäänud; terve nuumsea, luie ja kamaraga tükkis oli vana, kallis, truu, aus Kriimsilma-isand üksi nahka pannud, ja näitas välja kui tiine konn. Reinuvader ei saanud viha ja meelehaiguse pärast mitte sõna suust välja. —

Suur, aus kuningas ja ülemad riigiisandad, teie võite isekeskis õigust mööda arvata, mis niisugune sõprusetükike väärt on. Jah, auväärt kuninglik isand ja ülemvalitseja! tuhat niisugust kelmustükki on hunt minu lellele teinud, ja kui Reinuvader ise siin seisaks, võiks ta tosinate kaupa neid üles tunnistada ja paremini enda eest kosta kui mina. —

Aga mis pean ma Kriimsilma albi, pöörase kaebamise peale kostma? Teie olete tema juttu kuulnud ja võite niisama hästi ära mõista kui mina, et see üks üsna jampsi-lori oli. Ja kui nooremal põlvel Reinuvader tõesti mõne korra Kriimsilma noorikule sõprust on näidanud, siis teame selgesti, et emand seda iial pahaks ei ole pannud, veel vähem mehele häda kaevanud. Oleks hunt pisut targem, siis võtaks ta parem säherdusi õrnu juhtumisi kinni katta kui teistele naeruks üles tunnistada!

Jänese ennemuistne jutuke liiatigi on selge naeruasi! Või kas koolmeistril ei ole voli koolilast karistada, kui laps targalt õpetust tähele ei pane ja looviisi teisiti laulab, kui õpetati? Poisikesed peavad hirmu ja karistust saama, kui nad koerustükke ja kelmusi teevad; muidu ei võtaks nad elupäevil õpetust vastu. Jänes oleks parem suu pidanud kinni panema, kui et ta vana loriseja tädi kombel siin tühja hakkas tönnima.

Nüüd tuleb meil Pitsi lugu käsile. Mehike kaebab, kuidas ta leitud vorsti-jätkukese põõsa alla jälle ära kaotanud! Ka temale oleks tulusam olnud vait jääda. Teie kuulsite ju ise, et vorstiotsake varastatud oli. Kuidas tulnud — nõnda läinud, ütleb vana tarksõna. Kes tohib Reinuvaderile süüks arvata, kui ta varga tagant vargust kätte nõuab? Minu arvates peaksime sellepärast teda kiitma; Reinuvader oleks pidanud Pitsi pealegi üles pooma, see oleks varga palk olnud. Ja tõesti, seda oleks ta teinud, kui mitte kuninga rahukäsk ja kindel seadus asja ei oleks keelanud.

Igaühe vastu tahan siin julgesti tunnistada: Reinuvader on üks väga õiglane mees, kes ülekohut ei tee ega salli. Sellest päevast saadik, mil kuningas käsu andis, et riigis rahu peab valitsema, hoiab ta ennast iga tüli ja mässamise eest. Endisest elukäigust ei ole mitte jälge enam tema küljes näha. Ta elab otsegu püha mees, leinariie seljas, põlgab liha, sööb üks kord päevas paasturooga ja pöörab silmad ühtepuhku taeva poole, et kurja ilmakära ei näeks. Ta kena mõis, Kurjasünnitus, on ammust aega leseks jäänud; Reinuvader elab metsas väikeses hurtsikus. — Nõnda on minu lell kõik noorpõlve eksitused kahetsenud ja paastudes üsna kroniks läinud. Ja et ta meel ja mõtted üksnes taeva poole käivad, ei pea ta sest lugu, mis ilmlik rahvas temale teotuseks räägib. Laske ta siia tulla! küll ta siis kui päikene võites saab paistma ja pealekaebajad häbi sisse saatma.»

Kui määr jutu oli lõpetanud, astus äkitselt kukk Kannusjalg oma suguvõsa ja naabritega kuninga ette; tema järel kanti raami peal surnud kana, kelle kõri Reinuvader ära oli purestanud. Kannusjalg seisis kurb ja leinas; kaks kälimeest ja kaks tädipoega kandsid nuttes surnuraami.

«Kõige armulisem isand ja kuningas!» ütles kukk põlvi nikutades: «heitke armu minu raske viletsuse peale, mis Reinuvader mulle on teinud. Siin näete teie tema koledat verist töötegu. Mineval kevadel, kui mets ja aru kenas lehe- ja õieilus nõtkus, olin ma õnnerikas abikaasa ja lasteisa: minu ümber õitsesid nooruse lustis kümme tugevat poega ja neliteistkümmend prisket tütarlast, kes üheskoos rõõmsasti elasid. Minu kallis naisuke, kanasugu esimene loom, kasvatas lapsukesi jumalakartuses ja vagaduses, ega koormanud meid iialgi peatoiduse mure, sest meil oli rahulises elupaigas igapäevane leivapaluke rohkesti õnnistatud. Ühe rikka mõisniku kõrgete müüridega ümber piiratud kindel õu oli meie kodu, ja kuus suurt koera meie vahiks. Seal elasime kart-

mata; koerad armastasid minu lapsi ja kaitsesid neid kui silmatera, et neile mingisugust viga ei pidanud sündima.

Aga Reinuvaderi kuri süda läks meie õnne üle kadedaks; ta luusis salamahti mitu korda õue ümber ja pidas nõu, kuidas meid kimbutada. Ometigi ei saanud ta iial meist jagu; koerad olid valvsad ja peletasid teda kohe metsa tagasi. Ükskord kihutasid koerad teda tükk maad taga, võtsid röövli käsile ja lõhkusid ta kasuka mehekombel puruks, et ta tükil ajal ei usaldanud tagasi tulla. Aga kuulge, armuline isand! mis pettuse läbi ülekohtune loom viimaks meist võitu sai. —

Mõne nädala eest tuli üks vaga jumalasõna-kuulutaja mees meile võõrsiks, pika musta kuue sisse mässitud, et aga nina ots pisut välja paistis! Võõras näitas mulle kirja, mis teie kuningliku pitseriga kinni oli pandud. Kirjas seisis, kuidas teie kõigile riigiloomadele rahu lasksite kuulutada, ja Reinuvader, kes ise kirjakandja oli, rääkis mulle pikemalt, et tema endisi patte kahetsedes nüüd jumalasõna-kuulutajaks asunud ja kindlasti tõotanud maad mööda ümber käia ja ilmalastele taevateed juhatada. Ei pidanud nüüd kellelgi tema poolest kartust olema, sest ta oli tõotanud ei iial enam lihatükki oma suhu võtta. Tunnistuse täheks näitas ta mulle mõned väikesed raamatukesed, mida valitud rahvas isekeskis loevad. «Issand Õnnistegija olgu sinuga!» hüüdis ta minnes. «Mul ei ole mahti kauemini aega viita, sest mul on täna veel palju pühasid talitamisi ja palvetegemisi.»

Minnes võttis ta lauluraamatu taskust ja hakkas suure häälega lugema ja laulma, aga ta süda mõtles kurja ja ähvardas meile hukatust. Ma ruttasin naise ja laste juurde tagasi, kuulutasin rõõmuga, mis praegu olin kuulnud ja näinud. Et meil enam midagi kartust ei olnud, läksime kõige perega õuest välja.

Kui parajasti päevapaistel väljal siblisime ja kuiva mulla sees püherdasime, ehmatas Reinuvaderi kurjus meid äkitselt. Tema oli põõsa taha peitu läinud, kargas kui tuul välja, võttis kõige armsama lapse suhu, läks mõne sammu edasi ja sõi lapsukese meie silma ees ära. Nüüd, kus ta magusat rooga kord maitsenud, ei jätnud ta meid kuskil enam rahule, ja ei jõudnud kütid ega koerad meid tema kavaluse eest kaitsta. Päeval ja öösel roomas ta salamahti meie juurde ja röövis aegamööda üksteise järel kõik mu väetikesed, kuni ta eile mu viimse tütarlapse tappis. Truud koerad päästsid veel mõrtsuka suust surnukeha, kes nüüd, kahvatanud ja verine, raami peal hingab.

Võtke, suur kuningas, mu kaebamist kuulda ja mõistke mõrtsukale nuhtlusepalka.»

«Kas sa imet näed!» ütles kuningas määra peale vaadates, «mis imekombel teie vaga lell paastub ja endist pattu kahetseb? Ma vannun ja tõotan kindlasti, et kui taevalik heldus mul veel elupäevi üheks aastaks pikendab, siis peab Reinuvader seda ülekohut kahetsema. Olge vait! sõnad on tühja räägitud. Auväärt leinaja, Kannusjalg! astuge ligemale ja kuulge, mis ma ütlen.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Teie tütre matused peavad suure auga peetud saama; mina ise tahan matused teha ja pärast seda mõrtsukale nuhtlust mõista.» —

Kõik sündis kuninga tahtmist mööda: surnu kanti lauluga linnast välja, maeti uhkesse hauda maha ja veeretati üks kallis marmorkivi hauarünkale mälestuseks.

Kivi peal seisis kuldpookstavitega lugeda:

SIIN KIVI AL PUHKAB
SIBLIJALG,
KUK KANNUSJALA TÜTAR, ÜKS
KIIDOWÄÄRT KANA! MUNES ROHKEST,
SIBLIS NOPEST. KÕIGE ILMALE SAAGO
TEADAWAKS: REINUWADER ON TEDA
TAPNUD. TEEKÄIJA KAHETSE LEINADES SURNUD!
RAHU HAUALE PÄRANDUSEKS!

Pärast matusepidu hakati mõrtsukale kohut mõistma. Targemad riigi-isandad andsid kuningale nõu, Reinuvaderile käsuviija saata, kes ta kohtu ette kutsuks, ja Mesikäpp karu nimetati käsuviijaks. Seal ütles kuningas karule:

«Mesikäpp, võtke mure ja hoolega minu kuninglikku käsku täita, ja olge tark ja valvlik, sest Reinuvader on kahtlane ja tige ja saab teid kavaluse läbi suud-mööda jutuga eksitama; sellepärast vaadake ette!»

«Ei sest ole midagi karta,» kostis Mesikäpp, «minu pärast olge mureta, aus kuningas! Kui Reinuvader iial julgeks mind pilgata või petta, siis tahan temale võlga nõnda kätte tasuda, et ta peab eluotsani mind meelde tuletama.»

1850.

KILPLASTE IMEVÄRKLIKUD, VÄGA KENTSAKAD, MAAILMAS KUULMATA JA TÄNINI VEEL ÜLESKIRJUTAMATA JUTUD JA TEOD.

Kalkuni keelest maakeelde tõlgitud ja meie külade komblikuks mõnes tükis ümber solgitud.

Kahekümne viies peatükk.

Kuidas kilplased Uppakallo isandalt kirja-seadust paluvad.

Enne kui Uppakallo ülemisand minema läks, tõid kilplased veel ühe palumise tema ette, et ta neile varjukeeldust selle vastu annaks, et üks Kilpla kirjamees mitte enam ei tohiks oma kirju nagu tänini trükki panna, kus sees kallis selge kilpla keelemurre ära salatakse.

Kuidas tohib üks mõistlik tark kirjamees «sõna» kirjutada, kus «sanna» peab seisma, või «Sannumetoja» kohta «s õ n u m i t o o j a» panna, ja sedaviisi kõik vanast päritud kunstlikud jooned, nagu «temma, minna, sinna, nimmi» ja nende-sarnased: tema, mina, sina, nimi etc. kirjutada, et kirjasõna välja näitab, kui tuleks ta rahva suust ja ei mitte raamatust. Aga ehk küll meil seda kartust ei ole, et Kilplas keegi niisugust rumalust saaks hakkama heaks kiitma või tegema, siiski tõuseb kartust, rahvas võiks muil maadel mõnesaja aasta pärast nõnda kirjutama hakata.

«Oh palla silk!» kui seesugune õnnetus viimaks Kilpla tuleks, mis siis teha? Kõik kahekordsed hääleta kirjatähed jäävad maha ja ei anta nende asemele muud kui mõni häälega kirjatäht lisaks, mis seda puudust iial ei jõua ära tasuda. Nõnda oleme hiljaaegu ühe väga targa mehe kunstlikust kirjast üles lugenud, et kümne lehepoole peal, kui meie uuendaja värki kirjutame, 627 hääleta pookstavit maha jääks ja sellele kahjule mitte suuremat lisa ei tuleks kui 97 häälega pookstavit, mis vähem on kui üks kuuendik.

Kilplased palusid ülemisandat alandlikult — uutvärki kirjutamise-solkimist Kilpla vallas ära keelata ja ei kellelegi pikemalt luba anda vanalt «tuderitud» meeste kirjajoonelt kõrvale astuda.

Uppakallo ülemisand lubas nende palvet läbi katsuda ja selle peale neile vastust anda. Minekul läksid kilplased kõik jälle ülemisandat saatma ja said rohkesti jootraha.

Kahekümne kuues peatükk.

Mis Uppakallo isand kilplastele vastuseks oli andnud.

Ülemisand oli Kilplast lahkudes kogukonna-peavanemale pitseriga kinni pandud kirja andnud, mis teisel päeval kogukonna nõukojas pidi rahvale ette loetama. Kirjas seisis nõnda:

«Minu armsad kilplased: teie kirjakeelduse palumist olen ma läbi mõtelnud ja leidnud, et niisugust keeldu kogunisti tarvis ei ole. Nõnda kui teil voli ja meelevald on, kõigis toimetustes alpimise kombeid igapidi täita ja teha, niisamuti on ka igaühel Kilpla kirjamehel voli tema laulu ja tegu avaldada, kuidas ta ise tahab. On nüüd üks või teine neist hoopis pööraseks läinud, vana tuttava tallermaa maha jätnud, kus tänini kõik külakari käinud ja hullu kombel jälita metsa jooksnud — siis ärge keelake teda mitte, vaid laske teda nii kaua suisa peal edasi minna, kuni ta rägastikku sarvipidi kinni jääb ja mõtlemise aega leiab, et seinast keegi läbi ei pääse.

Seda sundimist ja tungi ei ole mitte, et üks mõistlik kilplane niisuguse teelt kõrvaleläinud raamatukirjutaja lori peab lugema, kes sõnad sedaviisi püüdnud üles panna, kuidas ta neid rahva suust kuulis kõlksuvat; vaid kõigile jääb edaspidi nagu tänini prii voli, targemate kirjameeste raamatuist ajaviitust ja tulu otsida, kus «varsi luggo vánna kenna sannaga» teile antakse.

«No kedda muud kui sedda, mis monne aja takka jälle pappa räkides olli kulutanud, kudda t u b b a k a s t pipo pannakse ja rentnikko poeg siiski — ehk küll kihhin ja kahhin jubba lahti olli — kirriksnaks ei sa. Vot tebe rass!» —

Minge, minu armsad kilplased, «sinna rõmo murrudeile, kus keik metsad, asad (?) ja vainud lehkasid, õpik laulis ja käggo kukkus, ja innimessed messi-pu aedas» istusid, hiljemine «laudas» sõid ja jõid. Lugege ja «tuderige» nende osavate meistrite kirju, kuni oma päritud keelemurdest ära võõrdute, et hiljemini enam kuskil kilpla uppakallo, kalkuni ja maa-keele vahet ei leita; otsekui oleks Paabeli torn vast eile maha langenud ja selle segaduse maa peale toonud. —

Pilkamise teelt tõele tagasi minnes, tuleb küll väga kahetseda, et mõni meie rahva soost sündinud mees, kellele jumal kenasid andeid jaganud, üsna võõras ikkes on hakanud vedama ja sest kütkest ennast enam ei oska päästa, mis rohkem kui kahesaja aasta eest keeletundmata võõrad meie keele sarvi olid sidunud. Ja kui nüüd meie targad mehed ühel hingetõmbusel «voorirahast» ja «vorirahhast» või «pengist» ja «pingist» kirjutavad, siis läheb ka kõige vagama tui süda paisuma.

Aga sellegipärast ei taha mina kedagi keelata ega sundida, ühte jätma ja teist tegema, vaid võtku igamees seda leiba, mis temale kõige magusam maitseb, olgu püüli-, kroovi-, jämedast jahust või aganate segust tehtud. Jumalaga, minu armsad kilplased!

Uppakallo ülemisand.»

Kuidas üks kilplane oma poja kooli viis ja kuidas asjalugu seal pikemalt käis.

Sellepärast et noorpõlve hooletuse kaela ei tohi jätta, vaid aegsasti otsekui noort puud peab painutama ja õpetama: tahtis ka üks nimekas ja nõukas kilplane oma poega juba noorelpõlvel lasta õppida. Ta võttis poja kaasa, talutas teda oma käe kõrvas naaberlinna, kus kuulus kool oli, ja viis seal poisikese koolmeistri ette.

Koolmeister küsis: «Kas poeg juba kodu midagi õppinud?»

«Ei ole veel,» kostis isa.

«Kui vana ta on?» küsis koolmeister.

«Ta on vast sügisel kolmekümne aastaseks saanud,» vastas isa.

«Või on ta juba nii vana ja ei ole veel midagi õppinud?» küsis imestelles koolmeister.

«Pergel seda teab,» ütles isa, «mis üks noor inimene kolmekümne aastaga võiks õppida? Ma olen nüüd juba kuuskümmend viis aastat ja kolm päeva vanaks saanud ja ei ole ka veel midagi õppinud.»

Nad astusid nõnda jutustades koolituppa, kus koolmeister parajasti üht poisikest oli sugenud, sest tema ütles: «üks vanapõlve tark õpetab: löögita ei või inimeselooma kasvatada!» Seda sõna mööda oli temal vitsakimp iga päev esimeseks abimeheks koolitoas.

Ma tunnen mõnda kilplaste naabri koolmeistri sarnast, kes täna veel niisamuti mõtlevad ja teevad, aga seda kogunisti meelde ei tuleta, kuidas armastus, pikameeleline kannatus ja hoolega õpetamine palju paremad koolmeistri abimehed on. —

Kilplane ütles: «Isand, teil on roosk praegu käes, sellepärast palun asja lühidalt toimetada, sest mul ei ole mitte kaua aega oodata. Palju õppimist ei ole minu poisile tarvis, kui ta aga nii palju oskab kui teie ise, sest saaks küllalt. Ma tahan nüüd natuke sepale minna ja hobusele ühe raua lasta alla lüüa; kui sealt tagasi tulen, siis peab mu poiss valmis olema; ja tahan teile töö vaeva ausasti ära tasuda, et võite selle eest omale pühapäeval kannu õlut osta.»

«Ei, ei,» hüüdis koolmeister, «nii ruttu ei ole asjatalitamine mul mitte võimalik. Kui ma seda aega ka kõige hoolega tarvitaksin ja rammu poolest teie poega soeksin, siiski ei läheks asi meil toime.»

Seal võttis isa oma pojukese jälle käekõrva ja viis ta koju ema kaissu tagasi.

1857.

TUISULASED.

Üks ennemuistne jutt.

— — — Meie maa oli juba vanal ajal mitmesse jaosse jagatud, nõnda nagu praegused maakondade nimed tunnistavad, nagu Viru, Järva, Harju, Lääne, Alutaguse ja muud. Mõned teised nimed kadusid hiljemini rahva suust või muudeti teiseks, kui linnad ja alevid ehitati, kus siis mõnikord uus linna nimi ka ümberkaudsele maakonnale osaks sai. Nõnda kuuleme rahva suus Paide-, Rakvere-, Pärnu- ja Võrumaast räägitavat, missugused nimetused kõik linnadest tõusnud. Üks endine, juba muistsel ajal suur ja kaugelt kuulus maakond meie maal oli Tuisula, kellest vanad jutud paljugi teavad rääkida. Enne seda aega, kui võõraste maade rahvad meie muru said tallama, oli Tuisula üks kena, pikk, lai ja igapidi õnnistatud maakond pereka rahvaga. Kena linnake seisis maakonna keskel, ilusad külad ja vallad igal pool, ligemal ja kaugemal linna ümber. Mõisad ja kirikud ehitati vahest hiljemini, kui ristiusk meie maal aset oli võtnud. Nagu vanem rahvas räägib, peaks üks osa praegusest Harju-, Viru-, Järva- ja Tartumaast endise Tuisula koha peal seisma; aga keegi ei tea tema rajapiirisid selgemalt üles anda, kuidas nad vanasti olid jooksnud. Rahvas näitas mulle mitmes kohas suuri kivisid ja mõnda kaevandikku, mis endise Tuisula rajamärkideks arvati; aga kustki ei leidnud ma tõelist tunnistähte, et kivid ja kaevandikud Tuisula rada tähendaksid. — Kuidas kuulus maakond oma pereka rahvaga nõnda võis ära kaduda, et neist mitte vähematki märki üle ei jäänud, see võib mõne meelest imelik olla. Aga kes ajaraamatuid pikemalt läbi katsunud, küll see teab, kui mitu kuulust riiki ja rahvasugu sootu otsa lõppes, või nende riismed aegamööda nõnda teistega segamini läksid, et alguse nimi ära kadus. — — —

Tuisulaste kadumist kuulutab rahvasuu nõnda, kuidas kohe saan jutustama.

Kalevipoja valitsuse järel tõusis meie maal suur sõda, kus kõik ümberkaudne rahvas tuisulaste vastu kadeduse pärast mässas. Hulk koeri teevad viimaks karule näpistust; ei tohi siis imeks panna, et Tuisula ära võideti, tema linnake ja külad maaga ühetasaseks tehti ja rahvas mitmele poole vangi viidi. Üks osa tuisulasi sai sedaviisi Virusse, teine Harju-, kolmas Järva- ja neljas Tartumaale elama. Esiotsalt pidasid nad kindlalt oma kodumaa kombeid, rääkisid oma keelemurret jne. Aga mida enam nad aegamööda muu võõra rahvaga segunesid, seda vähem jäi nende kommetest nähtavale. Kommetega kaotasid nad viimaks nime, nõnda et meie päevil kõige terasemal võimalik ei oleks nende sugu muu rahva seast üles leida. Niipalju võin tõelikult tunnistada, et neid praegu meie maal veel sadade kaupa elab, ja kui midagi uudist rahva keskel juhtub liikuma, siis on tuisulased kohe esimesed platsis selle vastu sõdima. Ses tükis ei salga nad iial oma

sugu ja isamaad ära, mis juba vanasti seeläbi kuulsaks tõusis, et seal midagi uuendust ega parandust ei sallitud. Ei võinud kuskil maailmas selle poolest kindlamat usku olla kui Tuisulas, et vanaaegne isaisade töö igapidi kõige täielikum. Tahtis keegi ühe töö teisiti toimetada, nagu esivanemad seda mõnesaja aasta eest olid korrale seadnud, siis aeti ta kui kärnane koer maalt välja või poodi puuoksa külge üles, et ta teisi ei saaks eksitada. —

Nemad ütlesid: meie esivanemad olid loodud ja nende lapsed sündinud targad, seeläbi oleme meie kõik targad, niihästi sündimise kui loomise poolest. Aga seda, mis esimesed loodud ja sündinud targad kord töökombeks on võtnud, ei tohi keegi segada. Taara-hiie vahid ja nende sulased kinnitasid kõige enam seda usku, et kõik rahva õnn üksnes vanast päritud kommete kinnipidamises õitseb. Siiski pidi, mis ülemaks õnneks kiideti, hiljemini tuisulastele raskemaks õnnetuseks tõusma. Muu ümberkaudne rahvas oli mitmes tarkuses päev-päevalt edasi läinud, nõnda ka sõja-tarkuses; sestap see tuli, et nad hõlpsalt tuisulaste üle võimust said ja nende maad endale võtsid. — — —

Tuisula sugu oli jälle mõnisada aastat vanemaks saanud, aga nende elu näitas igapidi nõnda kätkilik, kui oleks üks roomamise lõpetanud laps esimest korda hakanud kõndima; seal tuli üks Valgela mees, kes tõe pärast tüli ei kartnud ja rumalamatele meeleheaks oma tarka mõistust ei hakanud salgama. Tema vaatas mõnda aastat tuisulaste elamise-lugu, leidis terase silmaga kõik vigalised tükid ja hakkas siis targemaid suusõna ja kirja läbi õpetama, kuidas neid vigadusi hõlpsalt võiks parandada. Ehk küll tuisulased ise sellest tükk aega midagi ei teadnud, siiski oli ülemalnimetatud hüüdja hääl kõrbes siin ja seal mõne mõtleva looma Valgela ja Tuisula rahva seast äratanud. Üks tuisulase poeg, kes noorelpõlvel õnne juhtumisel võõrale maale saanud, oli sealt tagasi tulles just sel ajal koju jõudnud, kui tark valgelane tuisulaste tuluks õpetama hakkas. Reisinud tuisulase-poja silmad olid juba võõral maal mõnda õppinud vaatama, mida ta enne kodupimeduses tähele ei pannud; sellepärast kuulas ta teraselt targema mehe õpetust ja võttis sedamaid nõuks mõnda vigalist tükki hakata parandama. Enamasti iga sammu peal leidis ta Tuisula teed nõnda kitsad, et ta muidu läbi ei pääsenud, kui pidi mõne kivi ja puukännu eest ära kangutama. Mispärast teed nii rooplikud igas kohas olid, tõusis nüüd ühekorraga selgeks. Tuisulaste vankrite rattad polnud mitte ümmargused, vaid mitmenurgelised, — ei kulumise pärast, vaid kohe nurgeliseks tehtud. Kui ta mõne mõistlikumaga selle pärast hakkas rääkima ja neile püüdis ära seletada, et ümmargune ratas palju kergemalt edasi veereb kui nurgeline, seal naersid kuuljad ja ütlesid: «Tühi jutt! meie maal on rooplikud, kivised teed, kust ümmarguse rattaga läbi ei pääseks. Kui neid tarvis ei läheks, ega neid siis algmiselt nõnda oleks tehtud.» «Armsad sõbrad,» ütles mees — «katsuge enne asja läbi, küllap siis näete, et mul õigus on, sest sile, ümmargune

ratas veereb ka roopa sees kergemini kui nurgeline ratas kõige siledamal teel.» — Mitte üksainus ei võtnud seda katsetööd ette; igalt poolt kosteti vastu: «Meie rahvas on ammust ajast nurgelise rattaga õppinud sõitma ja nende kehad ei karda põrutamist; ümmargused rattad ajaksid mõnel pead ümber käima. Meie kohas ei sünni mitte ümmargust ratast teha.» Teised naersid, kolmandad arvasid, et kogunisti võimalik ei ole Tuisula puid ümmarguseks painutada.

Need vastutõrkumised ei jõudnud mehe kindlat rataste parandamise nõu mitte ära keelata: tema tahtis, kui esiotsal rahva meele vastu, ühe ümmarguste ratastega vankri ehitada. Ta läks koju, painutas rattapuid, tegi väikese ümmarguste ratastega vankri valmis, pani ühel pühapäeval hobuse ette ja läks sõitma. Seda tegi ta hiljemini iga päev, võttis iga kord mõne tuttava mehe oma vankrile ja ei põlanud kõige rooplikumat teed. Mehed kiitsid: «Sinu kerge vanker jookseb väga ladusasti roobastest läbi, ta ei põruta palju sugugi keha.» Kellelgi ei tulnud meelde vankri rattaid vaatama hakata; nad ei näinud seda uuendust ja uskusid sellepärast, et rattad vanaviisi nurgelised olid. Vankrisepp ei läinud neile rataste lugu mitte seletama. Kuidas tuisulaste silmadega nägemise-lugu oli, sellest saame varsti pikemalt rääkima. — — —

Vaheajal sõitis ümmarguste ratastega vankri peremees rahulisti Tuisula teedel, laskis mõne tosina seesuguseid vankreid salamahti valmistada ja läkitas neid sügisel igale poole laada-turgudele; rahvas ostis siin ja seal ja sõitis koju; aga keegi ei pannud rattaid tähele. Vankrisepp ei läinud nende silmi lahti tegema. Kui mõnel kogemata ümmargune ratas silma tõusis, mõtles ta valjul teel ratta olevat siledaks kulunud, nii et nurki enam näha ei võinud. — — —

Naljakas lugu oli Tuisulas kõigi terariistadega. Nende vikatid, sirbid, noad, kirved ja muud terariistad olid kõik kahekordse teraga, mis teineteise peal seistes nõnda olid seatud, et üks tera lõikas, teine muidu kõrval käis. Uuendaja võttis liigterad küljest ära, pani riistad jälle oma vanasse paika, ja vaata imet! tuisulased niitsid heina, lõikasid rukkeid, raiusid puid, tegid ühe rauaga vikatitega, sirpidega, kirveste ja nugadega kõik endised tööd ja rõõmustasid pealegi teravamate tööriistade üle, mis — kui õhemad — hõlpsamalt läbi käisid; aga väga harvasti pani keegi tähele, et vikatil ja sirbil liigtera küljest oli võetud.

Veel naljakam lugu kui tööriistadega oli Tuisulas riietega. Ehk küll, nagu ülemal juba nimetasin, neil enam käsi ega jalgu ei olnud kui meil, see on: mõlemaid liikmeid üks paar, siiski tehti kuubedele ikka neli varrukat ja pükstele neli reit. — Kaks pandi iga kord selga ja jalga, teised kaks rippusid ilu pärast tühjalt. Nii oli vanasti võetud viis: kuuekäisel ja püksireiel pidi ikka oma kannupoiss uhkuse pärast kõrval rippuma. Üks võõras mees, kes nende riideid tahtis oma selga panna, ei teadnud iial, kuhu tuppe

ta käe või jala pidi pistma, või mille tühjaks pidi jätma. Sai tema aegamööda tundma, kumb tarviline ja kumb liig-püksireis oli, siiski ei osanud ta iial tuisulase kombel astuda, vaid liig-püksireis käis igal sammul pliks! plaks! jalgade vastu. Ajas tuul mõnikord liigreie jalgade ette, siis komistas mees või kukkus püksi ilutüki pärast nina peale. Tuisulased käärisid liig-püksireied enamasti vöö alla üles, misläbi nad vähem seda kammitsat tundsid. Naljakas küll! Kui hiljemini neid liigreisi pükste küljest taheti maha lõigata, siis seisid valgelased niisama kõvasti selle asja vastu kui tuisulased ise. Mõni võõras oli eluaja liigreie kammitsas ennast vaevanud, et veel vanal põlvel täielikult ilma pliksu ja plaksuta ei osanud astuda, ja siiski tõrkus ta selle vastu, mis käigule kergituseks taheti teha. —

Mis meesterahva riidel üleliiga näitas, see puudus jälle naisterahva riidel. Naiste ja tüdrukute seelikud tehti alt nii kitsad, et nad kuskil täielikku sammu ei võinud astuda, vaid otsekui kammitsas kanad käisid. Käistel, mütsidel ja pärgadel leiti küll, nõnda kui meesterahval, oma täielised liigkäised, liigmütsid ja liigpärjad kõrval, kus neist midagi tulu ei tulnud, vaid üsna riideraiskamine oli; aga seelikuriidega oldi väga kitsid. Uuendaja mees laskis seelikud kiilutükkide läbi alt laiemaks teha, et sammu ei saanud takistama, ja läkitas need turule, kus kaunis hulk osteti ja mitmes kohas äripäevaseks riideks pruugiti, sest et alt laiemad seelikud sammule hõlpu tegid. Pühapäeva-seelikud, mida vanast juba iserätsepad õmmelnud, jäid kitsaks kui ennegi. Ehk küll naisterahval laiemate seelikute läbi kaunis hõlpus töö juures tõusis, siiski usun ma, et vähe neist seda moondamist märkas. Nüüd võeti nõuks, üleliigseid püksireisi ja kuubede varrukaid vähendama hakata. Juba kaunis tükk aega enne seda, kui meie mees tööle läks, oli üks vana kaval rätsep Tuisulas elanud, kes rahvale mõne paari ilma liigreieta pükse teinud, mida praegu veel mõnes kohas leiti ja mõne noorema rätsepa poolt õmmeldi. Aga varrukaid ei usaldanud aus vanamees kuskil vähendada, niisama vähe riideid laiemaks teha, kus nad kehale kitsad olid. Ta õmbles mõne nupu ja haagikese üleliiga kuubede külge, mis seda pidid tähendama, kus riiet pingumale tõmmata või laiemaks lasta. See oli üks poolik riiete parandamine. Sellepärast oli see ülemalnimetatud valgelane, kes suusõna ja kirjade läbi tuisulastele õpetust püüdis anda, ametmeeste kasuks ühe tulusa raamatu välja andnud, kus sees ratassepad, rätsepad ja kingsepad õpetust said, kuidas nad oma tööd pidid tegema. Kujudega leiti kõik ette tähendatud, kuidas iga riidetükk keha järele pidi passitud saama. Nende piltide järele laskis võõralt maalt tagasi tulnud Tuisula poeg meeste- ja naisterahvakuubesid ja kampsuneid õmmelda, kus enam ei leitud kui kaks varrukat, niisamuti hulga kahereielisi meeste-pükse, mis sügisel koormakaupa turule saadeti. — Mõni ostja kohkus esiotsal, kui kuue ja pükste küljes enam ei leidnud kui kaks käist ja kaks reit, pani siiski nalja pärast katseks selga

ja tundis peagi, kuidas liigtükkide puudus riietele viga ei teinud. Pealegi pandi aegamööda tähele, et uutel kuubedel palju laiemad hõlmad, rinnatükid ja kaelused olid, miska külmal ajal igapidi keha paremini võis katta kui endiste neljavarrukaliste kuubedega. Need tuisulased, kellel silmaga vaatamine alles õppimata asi olnud, ei pannud uuendust kuubede küljes kogunisti tähele. Ja kui mõned hiljemini kogemata niisugust puudust kuue ja pükste küljes nägid, mõtlesid nad: kes teab, kus ma aiamulgust üle astudes püksi liigreie olen kaotanud! Sest pole tööriidel suuremat viga; kui aegamööda uued püksid saan, küll siis rätsep paneb liigreied jälle külge.

Lühikese aja pärast nähti mitmes paigas Tuisulas hoopis teist lugu. Hulgal inimestel olid ümmarguste ratastega vankrid, kahe käisega kuued, kahereielised püksid, ühekordsed kübarad, teisiti seatud adrad ja ühe teraga lõikamiseriistad, ehk küll suurem osa kindlasti vanamoodi tehtud riietest ja tööriistadest kinni pidas. Mõned nooremad ametmehed hakkasid siin ja seal uutvärki riideid ja majariistu valmistama; aga Tõlpla küla kuulsad ametmehed ei tahtnud uuendustest midagi kuulda. Nemad õmblesid neljaharulisi pükse ja kuubesid, tegid nurgelisi rattaid, tuulesahaga atrasid nii pärast kui enne, kartes, et varrukate ja reite vähendamine neil tööhinda võiks vähendada. Odava hinna eest ostsid nad vanu valgelaste riideid, õmblesid neid Tuisula kombel ümber, lugu pidamata, kas seesugune riie kehale passib või mitte. Mustad riidetükid õmmeldi lohakil jämeda valge niidiga kokku ega peetud sellest lugu, et mõnikord kaelus püksivärvliks või püksivärvel kaeluseks sai. Tuisulased ei teadnud ise enam viimaks, kuidas nende maakonna riiete komme käis. Et niisugused rahaahned meistrid oma tööd iial teisiti ei läinud seadma, seda võib igamees arvata. Hunt heidab karva, ei heida inimene harjunud kommet.

Tuisulaste elumajades nähti palju vanast päritud vigalisi tükkisid. Suitsust, tahmast ja porist nende tubades ei maksa rääkida, sest seda leitakse ka muu rahva keskel. Tuisula ukseläved tehti nii kõrged, et astuja üle pidi ronima, pealt jälle nii madalad, et keegi kummardamata sisse ei pääsenud; piitade vahe jäeti igas kohas kitsaks. Võõral maal käinud mees raius, kui rahva nägemata kuhugi vana ukse kallale pääses, lävepaku alt madalamaks, tegi pealt ukse kõrgemaks ja ajas piidad laiemaks. Pererahvas tundis uksest läbi käies hiljemini palju vähem pakitust; aga neid oli vähe, kes seda oskasid ütelda, mis seda hõlpu nende ustele sünnitanud. Sai kaugelkäinud mees aegamööda seda viga tundma, mispärast kõndima minnes lapsed väga sagedasti komistasid ja maha kukkusid, siis pidas ta sedamahti nõu, laste esimest kõndimist paremale korrale toimetada. Viga tuli siin kahest tükist. Esiteks leiti Tuisula toapõrandad väga künklikud, otsekui sigade tuhnermaa, ja teiseks olid laste särgid alt üleliiga pikad. Niikaua kui väetid ei osanud põrandahaudasid vaadata või astumisel pikka

särki jalgade eest üles tõsta, pidid nad kukkuma. Nüüd teab igamees oma noorema-põlve mälestustest, kui palju ninavopsusid laps enne ühest kohast peab saama, kuni ta kahju kartma hakkab. Tuisula meheks saanud lastest teadis asja-parandaja mees niipalju selgesti, et ta igalt poolt pilkamist ja naeru leiaks, kui ta neile ütlema läheks: «Teie lapsed komistavad ja kukuvad pikkade särkide ja künkliku põranda pärast.» Ärakõrvetatud kass kardab tuld. Uuendaja ei tahtnud ennast ilmaaegu kõrvetada, sellepärast lõikas ta salamahti mõne lapse särgi alt lühemaks ja tegi auklikud põrandad ühetasasemaks. Sel ei komistanud tuisulaste laps hiljemini palju kuskil enam jalga, kus ta enne mitu korda päevas oli maha kukkunud.

Kes teab, kui mitmed uuendused meie mehel veel edaspidi oleksid tuisulaste teadmata korda läinud, kui mitte üks kogemata juhtumine asja segaduseks sinna vahele poleks puutunud, misläbi tema tänised tööd rahvale avalikuks tõusid. Sellest tahame kohe pikemalt jutustada.

Esimene väike sõnavaheldamine tõusis sellest, et üks vana tuttav teda palus oma haige lapse tarvis ühe väikese vankri ehitada. Vankrike sai mõne nädala pärast valmis ja läkitati tellijale kätte, kes muidu väikese sõiduriistaga väga rahul oli, aga ümmargusi rattaid põlgas. Tema kirjutas: «Ma olen ise hilja aja eest ühe pisikese õpetuseraamatu välja andnud ja õpetanud, kuidas nurgelisi rattaid peaks tehtama. Mis nüüd inimesed minu õpetusest saaksid arvama, kui näevad, et ma oma lapsele ümmarguste ratastega vankri lasin teha?» —

Vankrisepp pani vastu niipalju kui jõudis; siiski andis ta viimaks järele, sest et ta vana tuttavat ei raatsinud pikemalt pahandada. Vankri tellija tõmbas nüüd kriidiga viirud ette, kuidas ratta nurgad pidid jooksma, märkis, kuidas ümmarguseks treitud kodarad ja muud telgede ja redelite tükid teisiti pidid seatama ja andis siis vankri oma puusepa kätte, et see need vead parandaks. Otsekui pilkuse pärast oli esimese vankri ehitaja nimi vankri külge pandud, ehk küll vankri küljes mitte pulgakest ei leitud, mis tema oli teinud.

Natuke aega hiljemini hakkasid tuisulased, — ma ei tea, kas omast peast või teiste õpetust mööda — maanteesid oma külade vahele seadma, mis, kruusa ja liivaga silendatud, sõitu väga kergendasid. Siiski, niikaua kui suurem hulk nurgeliste ratastega uuel maanteel sõitis, ei võinud vankrite põrutamine väheneda ega sile tee kaua roopata jääda. Siin jõuame teisele tükile, mis uuendaja mehe tööd hakkas segama.

Ühekorraga seati kaks postivankrit teele käima, mõlemad pikad ja laiad, nõnda et nad iga sõidu peal tosinate kaupa inimesi odava hinna eest edasi-tagasi võisid vedada. Mõlemad postivankrite peremehed, kellest üks sündinud tuisulane, teine seal maakonnas sündinud ja üles kasvanud valgelane oli, tegid oma uutele postivankritele vanavärki nurgelised rattad. Ja et nende rattad kõval, siledal

teel aegamööda mitte ümmarguseks ei kuluks, sellepärast pandi tugevad raudvitsad nendele ümber, ja löödi iga ratta nurga peale kolm ja neli kõrge peaga raudnaela veel toeks ette. Jaamapoistele tehti neljakäiselised kuued, neljareielised püksid, kahekordsed kübarad, kümnesõrmelised kindad mõlemale käele, kahe- ja kolmelabalised sukad ja saapad: nõnda et mehed igapidi Tuisula muistseid kombeid rahvale pidid näitama. Jaamaisand valgelane nähti peagi Tuisula rahva asjatalitusest nõnda teadmata, et ta mitte üht lihtsukasäärt ilma veata ei osanud kududa. Teine Tölplas kasvanud Tuisula sugust jaamaisand teadis küll, kuidas Tuisulas sukki ja kindaid kooti; aga tühi uhkus, et valgelase kuju tagaosatamine teda rahva silmas targaks valgelaseks tõstaks, pani ta silmad kinni, mispärast ta hiljemini kuskilt enam metsa ei leidnud, sest et puid väga paksu ees kasvas. Sellepärast ei olnud tema tehtud riided kuskil paremini keha järele seatud kui teisel jaamaisandal. — — —

Ühel kenal suvepäeva hommikul, kus linnud lepikutes ja tuuleõhus laulsid, lilled õhates õitsesid, mesilased ja liblikad õilmeilul lendasid, pani meie mees hobuse kerge vankri ette ja kihutas teele. Ta sõitis tükk maad, enne kui lähemasse jaama jõudis. Seal hüüdis ta: «Tulge välja, isandad! läki täna võidu sõitma. Ilm on kena, maantee sile ja lai. Teie vankril on nurgelised, mul ümmargused rattad.» —

Jaamaperemees kohkus küll natuke seda juttu kuuldes, kostis: «Mina ei mõista, mis teie jutt tähendab!» aga läks siiski sõitma. Iseeneses mõtles ta: oot, oot, poisike! Küll leiad rahva naeru oma julgusele palgaks.

Kerge vanker veeres ümmarguste ratastega kui tuul siledal teel, rattad ei teinud palju parinat. Postivanker jooksis tükk maad müta-mäta! tema järel.

Rahvast juhtus kaunis rohkesti võidusõitu vaatama. Mõned ütlesid: «Vaata, mis kerge vanker sel mehel on! väiksem laps võiks kartmata seal peal istuda.»

Vankri peremees kostis: «Tulge ligemale, sõbrad! istuge mõned peale, sõitke natuke maad katseks, küll siis seletan teile, kuidas vanker on tehtud. Asi on nii hõlpus, et igaüks teist ühe seesuguse vankri endale võiks muretseda.»

Need, kes katsuma läinud, kiitsid vankri peremehe jutu tõeks. Aga enne kui ta mahti sai vankri ehitamist pikemalt rahvale seletada, jõudis uhke jaamaisand, keda uus, kerge vanker juba mitu korda pahandanud, sinna. Tema hüüdis vihase häälega:

«Tuisulased, ärge laske ennast petta! See ei ole Tuisula, vaid üks K i l p l a vanker. Sõitku kilplased niisuguste vankritega, kuhu nad tahavad! — meil on, jumal tänatud, kenamad. Tuisula kaarikud ja vankrid, kõik ausal vanal kombel ehitatud nurgeliste ratastega, juhivitsata ja kahekordsete telgedega, nagu neid meie maal tarvis läheb. Selle uue vankri peremees on üks kelm, kes teid vanalt loodud teelt püüab kõrvale eksitada. Ennäe! Tehke silmad

lahti, mis ma teile näitan! Tema vankril on ühekordsed rummud, peenemad teljed ja kodarad, juhivitsad mõlemal pool aisade kõrval ja sirgeldatud — ümmargused rattad!»

Nüüd läks rahval tuluke katusesse. «Mis?» kisendati igalt poolt: «ümmargused rattad? Ei see või iial tõsi olla!» Jaamaisand talutas mõninga ligemale, lükkas neid ninaga rattapöia külge, et igamees ise seda imelugu haisutaks. Ja kas sa imet näed! kes seda võis uskuda: vankri rattad olid ümmargused!...

— Kelle sulg jõuaks seda kära ja müramist üles kirjutada, mis nüüd igal pool Tuisulas tõusis! Kes tuisulaste päriskombeid ei tunneks, ei võiks seda iial uskuda, ja siiski on kõik selge tõsi. Tükk aega ei leitud rahva keskel hommikust õhtuni muud juttu kui ümmargustest ratastest. Seda ilmunud imet kuulutati kõrtsides, külades ja taluperedes, kuhu rahvast kokku juhtus. Kõik sinnaajani pimedad olid nüüd korraga silmad pähe saanud, või arvasid vähemalt, seda kõik oma silmaga vankri küljes nägevat, mis teised laituseks neile ette rääkisid. «Oh sa võllakaelne petiskelm,» kõlas mitmelt poolt, «kes meie vankreid püüdis rikkuda! Õnneks, et osava silmaga jaamaisand neid rattaid nägema juhtus; meie oleksime muidu seesuguseid vankreid teadmata turult ostnud ja nendega sõitnud.»

«Armsad tuisulased,» palus uus vankri peremees, «andke mulle natuke aega, kuni teile pikemalt ära seletan, kuidas lugu minu vankri ratastega on! Mina ei või seda mitte salata, et minu vankril ühekordsed teljed, peenemad rummud, vähem kodaraid ja looka painutatud pöiad on, niisamuti ka juhivitsad aisade küljes. Seda ei teinud ma mitte paha, vaid vankri kerguse pärast. Teiseks püüdsin üleliigset puuraiskamist vähendada; meie päevil lähevad metsad muidugi päev-päevalt ikka kasinamaks. Tuletage meelde, teie olete juba mõnda head aastat minu tehtud vankreid turult ostnud ja nendega sõitnud ega tulnud keegi veel tänini minu vankri rattaid laitma. Minu sõitjad kiitsid pealegi vankrit kergeks sõiduriistaks, miska väiksem laps võiks sõita. Kuidas siis nüüd ühekorraga vanker teile nõnda vastumeelt läinud, et keegi pikemalt minu vankrile ei taha istuda?»

«Jah,» kostsid mehed, «kes seda võis arvata, et teie vankril ümmargused rattad olid! Meie sõitsime teadmata, sellepärast ei tõuse see tänine süü meile patuks; aga nüüd, kus asi kogemata avalikuks tõusnud, ei tohi meie mitte enam teie vankri peale istuda. Teie vanker peab Kilplast pärit olema; minge nüüd sellega, kuhu tahate: Tuisulas ei kõlba seesugused sõiduriistad kellelegi.» — «Minupärast» — kostis uue vankri peremees — «istuge kõik posti- ja muude Tõlpla vankrite peale, kus tont ise ratassepp olnud!»

Seda üteldes istus ta vankrile ja sõitis koju tagasi. Tuisulaste kärast ja müramisest ei pidanud ta suuremat lugu ega hakanud oma vankrit teisiti seadma. Ta mõtles: «Küllap tuleb ükskord

parem aeg ka Tuisulasse, kus päevavalgus ööd saab võitma; seal võtavad inimesed tänased tee kõrva visatud ümmargused rattad, panevad need vankrite alla ja lähevad sõitma.» — — —

Tuisula targad ja meistrid hakkasid nüüd hullul kombel möllama, üks pilkas, teine laitis, kolmas sõimas, aga kõik laulsid ühest suust tänu ausale jaamaisandale, kes nende maakonda niisuguse viletsuse eest hoidnud. «Jah, meie tunneme, sina oled meie s õ b e r!» lauldi igalt poolt nelja häälega jaamaisandale vastu, «sina oled ümmarguste rataste vastu seisnud ja meid nende eest hoidnud; sellest märkame sinu põhjatut a r m a s t u s t meie vaeste tuisulaste vastu. Sinu kõrge eeskuju järele tahame ennast tänasest päevast Tuisu l a n d i rahvaks ristida» ja nõnda edasi.

Kui keegi mõistlikum nende hullamise jampsi ei läinud sõitlema, pages viimaks mõni konn mudast mättale ja hakkas krooksuma, et kõik laululinnud metsast ära peletas. «Krooks, krooks! ärge kahandage meie püksireisi! Krooks, krooks! ärge kiskuge meie atrade küljest tuulesahka maha ega siduge sahku teisiti! Krooks, krooks! ärge rikkuge meie kaheraudseid terariistu!»

Nõnda krooksusid konnad hommikust õhtuni. Mõistlikumad, ehk neid küll väga pisut oli, pidasid oma kõrvad kinni, sest et alaline krooksumine neile peavalu tegi. — — —

Pika lori lühikene sisu oli see: meie tunneme küll, et meie Tuisu l a n d i s väga palju vigalist on, aga parandada ei tohi seda ükski. — Kahju, et mees ütlemata unustas: kui alpi viiekümne veega viheldakse, siiski ei saa temast midagi paremat kui üks alp! — — —

Kuidas asi kord meie Tuisulas on, sellega peab igamees rahul olema. Kõik vana risu ja koli armastajad on meie sõbrad, kes uudist ja paremat tahavad sünnitada, — meie vihamehed.

Siin lõpetame ennemuistse jutu, millel pikemat õpetust tarvis ei ole. Kes koore seest tuuma oskab leida, see leiab seda õpetuseta, ja kes ei oska, sellele ei aitaks ka pikem õpetus midagi.

(Avaldatud esmakordselt «Maa-rahva Kasulises Kalendris ehk Täht-raamatus», 1859.)

KREUTZWALDI KIRJAST C. R. JAKOBSONILE 2. SEPT. 1866. A.

Kuna Teie praegu, nagu Te teate, ühe koolilugemisraamatu kallal tööd teete, loodan mina, et Teie mulle seda pahaks ei pane, kui mina tundmata viisil Teile oma soovi palve näol ette panen, nimelt seda paludes, et Teie oma raamatu uues kirjaviisis trükkida laseksite.

See oleks kurblik ajanähtus, kui kõigis asjus edasipüüdjad mehed arusaamata ja sõgedate käratsejate ning otsustamisvõime poolest alaealiste eksiarvamiste pärast oma iseseisvuse ja parema

teadmise ära salgaksid. See oleks ekslik armuheitmine. See on kahtlemata selge, et uus võidab; ta peab enesele teed raiuma seda enam, et juba rahva seast hääli on kuulda ja pealegi väga tähelepanemisväärilisi hääli, kes vana rämpsule lõputegemist soovivad. Ma lugesin hiljuti «Postimehest», et Teie «Kalevipoja» kuulutuse uues kirjaviisis avaldamise pärast kahetsemist avaldate! Selle avalduse järele võiksin ma küll nagu peopesast Teie otsust oma palve kohta juba ette näha, aga ma ei või oma arvamist Teile siiski avaldamata jätta, sest et õigus ja tõde on minu pool. Meile on tõesti «kooliraamatut» tarvis, mitte aga «k o l i raamatut», missugust pahna meil juba on.

KREUTZWALDI KIRJAST KOIDULALE 17. MÄRTSIL 1868. A.

Kevadet kuulutavad päikeseterad[1] lõhuvad vägevasti talve kasukat, et lõoke künka otsas lumeta puhkamisepaika võiks leida. Mispärast peaksime meie — pikemalt taevaliku sundimise vastu tõrkudes kunstlikke tõkkeid südame voolamise ette tehes siis teisiti rääkima, kui tundmus sunnib?! — Tänu, südamlik tänu Teile, armas Lyda! selle eest, et nii lahkelt minu soovimise vastu olete astunud, miska mu kätt ja jalga kammitsast päästsite. Teie viimane epistel on üks suve soojast õhkav[2] lilleväli, mis ka vana silma ja südant võiks ilutsema ajada, kui kõik endised leeked juba ammugi laavaks ei oleks tarretanud. Kallimat annet ei oleks Teie võinud iial mulle kinkida, kui oma päikeseteradest valmistatud pilti, mis läbi kõik tänapäevani ulatavad kahtlased mõtted pakku läinud ja t ä i e l i k u s a l d u s nende asemele paika võtnud. Kui selle avaliku lahke näo taga mitte niisamasugune süda ei peaks elama, siis peaksin loojaga kohut hakkama käima, et tema oma kätetööd inimliku pettusega läinud solkima. Aga pildi tegijale oleks laks käe peale selle eest anda, et oma rumala värviga päikese tööd läinud solkima! — — —

Mina ei ole küll laulik, aga kui lubate öelda, ehk oleks minust võinud üht laulikute kannupoissi kasvatada, kui neil päevil üks Kalev mul ees oleks käinud, kus paras õppimise aeg oli. — «Leivanuga», mis mind poisikesepõlvest tänapäevani taga kihutanud, ei andnud tiibadele kasvamise mahti; õilmed läksid juba tupes kiduraks, enne kui päikesepaiste neid laiali jõudnud lahutada. Mis sügise ja noore talve rinnal hiljemini nähtavale juhtunud, neil ei olnud enam hiilgust ega kaunist lõhna, vaid kui sügiselillel astril paljas värv, mis silma petab, aga südant ei jõua täita. — Eesti ahtral laulupõllul üksi, kus tänini palju muud ei leitud kui ohakaid ja võilillesid, sündis neid istutada, kus nemad — kui pimedate seas ühesilmaline kuningaks tõuseb! — ehk silma võisid puutuda.

---

[1] päikeseterad — päikesekiired.
[2] õhkav — õhkuv, hõõguv.

Minu ainuke tegu, mille peale uhkuse harjaseid tohiksin kasvatada, on: Eesti vanapõlve riismete kokkukorjamine, enne kui nemad sootumaks praeguse aja rahva silmast ära kadusid. Oleks sada, ehk veel parem paarsada aastat varem keegi seda tööd ette võtnud, siis võiks meie sugurahvas selle varanduse pärast mitmete targemate rahvasugude vastu väga uhked olla. Meie «Kalevipoeg», kuidas ta praegu silma ees seisab, on üks lapikestest kokkuõmmel-

Kreutzwaldi maja Võrus.

dud kuub, aga juba sellestki võib näha, mis kaunis ja osav ta täielikul kombel võinud olla. — Eesti rahva siia ajani jalgade alla tallatud ja mitmel viisil sõimatud nimi on nende vanade mälestuste läbi ühekorraga aunimeks saanud, mis, kui ükskord rahvas targemaks läheb, neid saab tõstma ja seks tegema, et tõlplase kombel oma sugu ja sündimist ei hakka teiste eest ära salgama. — — —

Astuvad salasünnitused hiljemini teiste ette, siis ei ole tarvis «kuulust nime ega maailma imestamist», vaid laululinnu ülem palk on, kui südameid juhtub leidma, kus õrn tundmus elab, et lauliku kandle keelte helin sealt vastukostmist saab! See kaunis palk võib laulikule kurvastuse päevil väga suurt troosti anda.

Ja lugusid ma puistan
kui pärleid öödele
ja soovimisi tuiskan
kui leekeid kaugele:
et nende nõidusvägi

kõik süütaks põlema!
Et usus kerkiks mägi
ja arm saaks tulema!

Olete Teie laulu loonud, mis hiljemini lugedes südant kergitab ja pisarkastet silma toob, siis tohite julgesti selle peale uskuda[1], et mõne teisega sarnane lugu saab olema, see tähendab: kõigil neil, kelle tundmus ei ole kadunud. — Teie esililledest olen märganud, et Teil loomise poolt[2] tarvilikku annet rohkesti on, kui Teie ära ei väsi ühtepuhku edasi astuda, sest et paigalseismine meid igakord tagasi viib. — — —

Kus Teie «rändamise teel» edaspidi minu abi peaksite tarvitama, tahan hea meelega seda anda, nii kaua kui vanad kondid veel jaksavad. Ma kardan, Teile võiks talutaja läbi mõnes kohas veel raskemat koormat tulla, keda ehk igal sammul peaksite toetama, et vana rauk Teie abita tee äärde maha ei jääks. Ma mõletan veel aegu, kus emal tühja toobrit aitasin kanda; eit pani toobripuu ühte otsa toobri, võttis ise toobri käsiaugust kinni ja laskis mind teise toobripuu otsa õlale tõsta, nõnda läksime üle õue laudast tuppa, ja mul oli suur rõõm, et emale minust nii suurt abi tulnud. Nõnda võiks nüüd lugu uues lapsepõlves käia, kui Teie abimeheks saan astuma. Aga kes teab, kas Teie suu niisama lahkesti saab ütlema kui eideke sel korral: «Hea laps aitas mind toobrit kanda!», mis ma neil päevil tõeks pidasin, aga täna ennast mitte enam nõnda petta ei laseks. — — —

Aeg ei anna täna pikemalt Teiega juttu vesta, sellepärast võtke lõpetades minu südamlik tänu Teie niisama lahkete kui soojade sõnade eest, mis igas tükis nõnda on vastu võetud, kuidas nad olid antud.

Lubage nüüd veel soovimist välja öelda: jääge ka edaspidi, nii kaua kui vanaisa meid siinpool hauda veel teineteise kõrval liikuda lubab, muutmata truuduses Teie isaliku sõbra vastu vankumata!

Teie
Teid kallistaja ja alandlik
Kreutzwald.

KREUTZWALDI KIRJAST G. SCHULTZ-BERTRAMILE 1870. A.

Ei ole midagi hukatuslikumat kui mõistmatu rahvas preestrite käes. Kui tahetakse uuendada, tuleb kõigepealt rahvast valgustada, siis on preestrite võimul tema üle lõpp. Balti aadlil ei ole maarahva peale vähematki mõju, küll aga vaimulikkudel, kes siin nagu Suur-Venemaal ja kõigil õnnistatud Euroopa maadel rahvast oma pilli järgi tantsida laseb. Rumalat rahvast võidakse sõnadega

[1] selle peale uskuda — seda uskuda.
[2] loomise poolt — looduse poolt.

«jumal tahab seda» ka 19. aastasajal niisamuti alarmeerida ja ekstsessidele kihutada nagu varematelgi, kui kõik kihid üleüldises pimeduses viibisid, üksikuid nägijaid surnuks piinati ja siis tuleriidal ära põletati. Antagu ainult tänapäeval meie preestritele vabad käed, siis praeksid homme nõiad ja mõtlejad tuleriitadel ja vagad härrad ürgaksid oma tänu- ja kiituselaule — muidugi mõista jumala auks! — — —

KREUTZWALDI KIRJAST C. R. JAKOBSONILE.

Tartus 10. okt. 1878

Laupäeva õhtul läkitasin Teile Karovi postiga ühe pakikese, mis, kuidas loodan, ka Teie kätte vist langes? Juurdelisatud kirjas palusin Teid «Pisukesi õiendamisi» tarvidust mööda kärpida ja parandada, niipalju kui tarvis arvasite minema. Täna tulen teistviisi palumisega, peale seda kui eile kaks kirjandikku minu kätte langesid, üks v a g a l t, teine i l m l i k u l t poolt, mille mõlemate sisu ühel toonil laulab: «Sakala» ja tema sõprade mõõt o n k u h j a g a ju täis. Pastor H.[1] kõigis saksakeelsetes ajalehtedes laialikantud kiri on kõrgemale ulatanud, kui keegi võinud arvata ja loota etc. «Kõlvatu inimene C. R. J.[2] kõigi oma viletsate kaaslastega on ühes koos musta tahvli peale üles kirjutatud!» «Kuidas võisite Teie kui targem vanarauk[3] karjapoisikestega seltsis jampside pilli ajama minna?» — Peaksin ma aegamööda heale sõbrale vastama, siis võiksin ennast švaablastega vabandada: mul ep olnud õnneks antud 40. aasta esimesel veerandtunnil m õ i s t l i k u k s saada, mispärast nüüd kui T e i e, austatud sõber, eluotsani rumalaks pean jääma! —

Lahkume naljast ja lähme tõeteele tagasi. Välismaa lood, nimelt Preisis ja suuremas osas ühendatud Saksa riigis, on palju viletsamad ja kirjumad veel kui meil ja nende peale näivad meie pisikesed paavstid ja p ü h a-Postimehed end kõige tugevamini toetavat, kusjuures ometigi, nagu ma kardan, ühe pisukese asja omas rehnungis näivad unustusse jätnud olevat, millest allpool pikemalt saan puhuma. Preisimaa on oma vana-luteri usku jesuiitide kihutusel õnnelikult mõne aastaga Lutherusest mööda usuõndsa keskaja sisse tagasi astunud, ehk maakeeli: kõige pimedama ja lopsakamalt õitseva usu ajani, kus uskmata loomad tuhandete kaupa tuleriidal põlesid või pimedates keldrites mädanesid!! «s u u r e j u m a l a a u k s». Praeguse aja peale vaadates kirjutab üks vabameelne leht: «Kerge südamega ei andnud preestrid ilmaski taevariigi võtmeid oma käest ära, ja ikka kaebasid nemad uskumata oleku ja hukkaminemise üle, kui neil mitte enam või-

[1] Pastor Jakob Hurt.
[2] C. R. Jakobson.
[3] F. Kreutzwald

malik ei olnud rahvast oheliku otsas vedada: — vaevalt näevad õpetajad oma valitsust nõrkevat ja nende kõrgest seisusest patroonid maal märkavad, et kogudus iseseisvalt liikuma hakkab, seal astuvad nad kõike vana omavahelist vaenu unustades uue kirikuseaduse ja selle isade, minister Falki ja president Hermanni vastu sõtta, kusjuures nad kõigepealt vihatud v a b a meelsusele surma ja hukatust vannuvad». Teises paigas loeme jälle: «Kõige kurvemateks vana-aja märkideks Saksamaa meieaegses haridusloos tuleb protestandiusku vaimulikkude vastu sihitud ketserikohtuid pidada, mis ikka ja igal pool ristiusu ajaloos uuesti ette tulevad». Suur-Preisimaa kirik ei ole veel protestantismuse algõpetustki ära õppinud, s. o. evangeeliumi-usu kristlaste a b d. Kõige kardetavam ja mõtlemapanev määrus oli ju, nagu tuttav, vana kolmainu usutunnistuse õpetus: «imeteod», «Kristuse j u m a l olemine», «pühakirja ilmpuutumatu tõde», see pidi ristiusu õpetuse kõikumatu alus olema. — Rõõmustage, härra, et Teil veel enne halastuse ukse kinnipanemist võimalik olnud usutunnistust (das Apostlikum) avaldada, m i d a Otepää paavst[1] oma allakirjutusega on tõestanud: Teid evangeeliumi põhja peal kindel leidnud olevat. Selle atestaadi peale tohite nüüd usaldada, et kui m e i e, s. o. mina ja minusugused hukatusele mõistetakse ja surma veetakse, Teie sel puhul kui vaga ja vaba mees elusalt pääsete!!! Eesseisev tulevik on meil kõigil varju all, kes võib seal ette teada, kuidas lugu saab olema, kui võllaredelil seistes ootame, kuni kutka (timukas) oheliku-silmuse kaela ümber seob ja ühe jalaga juba teise redeli peal seistes meie redeli alt ära tahab lükata? — — —

Ja nüüd andke pikka lorimist andeks! palun Teid laupäevaõhtul saadetud «vastuse vastust» niikaua vangis pidada, kuni me näha saame, kuidas ajad ja päevad vaenlaste külvatud tuuleseemned marudeks saavad kasvatama. — — —

Aupaklikult ja alandlikult
Kreutzwald.

L i s a: Nüüd, kus meil ühel teel võitlemise põld kinni on pandud, jääb esiotsa veel natuke vaba liikumist ühe teise väljaotsakese peal, seda peame niikaua kõigest väest katsuma tarvitada, kuni meil hingetõmbamine kogunisti ära lämmatatakse. V e n e k e e l ja tema v a s t a n i k u d peaksid minu arvates niikaua, kui «Sakala» elutunnid vältavad, esimeseks kasuks ja ettekirjutuseks olema, nimelt «Suija» kihelkonna saksakeelsete külakoolide õpetuse soovitus, et lapsed «paremini e m a k e e l t lugema õpivad, kui neile varem saksa keele õpetus selgeks oli saanud». Et see (Paslak-Willigerode) «Suija» firma all avaldatud Eesti- ja Liivimaa kirikuõpetajate üleüldine ja ainus usutunnistus on: kõigest

[1] Otepää paavst — praost Jakob Hurt.

väest saksa keele õpetuse laiendamise eest meie rahvakoolides sõdida, ja vene keelt kui vaenlast tagasi lüüa ja kammitsas pidada, seda näitab «Viru Kalevipoja Seltsi kool» Rakveres, mida kui suuremat kurjategijat igalt poolt taga kiusatakse. Säherdust jampsimist nähes võiksime peaaegu uskuda, et meie vilets maanurgake ei mitte enam — — — Venemaa, vaid Saksamaa ühendatud riigi käsu ja seaduste all seisab. — Mida enam nüüd, mis Teie niisama hästi teate kui mina, meie sugurahva tõsine armastus Venemaa poole avaldatud saab, seda vähem võivad postisarved ja nende puhujad meile kahju teha, kui silmapilkselt marutuulte puhumistele teist käiku võiksime juhtida.

«Palju koeri on karu surmaks» ja «Vastu vett ujumine viib viimaks väsinud ujuja põhja!» seisavad küll meie vastu, siiski peame õnne katsuma, niikaua kui viimane täht lootusetaevast veel kustunud ei ole.

KALEVIPOEG.

(Katkendeid.)

Soovituseks.

Laena mulle kannelt, Vanemuine!
Kaunis lugu mõlgub meeles,
muistse põlve pärandusest
ihkan laulu ilmutada.
Ärgake, hallid muistsed hääled!
Sõudke salasõnumida,
paremate päevade pajatust
armsama aegade ilust!
Tule sa, laulik-targa tütar!
Jõua Endla järve'esta!
Pikalt ju hõbedases peeglis
siidihiukseid silitasid.
Võtkem tõe voli, vanad varjud!
Näitkem kadunud nägusid,
vahvate meeste ja nõidade,
Kalevite käikisida!
Lennakem lustina lõuna'alle,
paari sammu põhja poole,
kus neid kasve kanarbikus,
võsu õitseb võõral väljal!
Mis mina kodunurmelt noppind,
kaugelt võõral väljal künnud,
mis mulle toonud tuulehoogu,
lained lustil veeretanud;

mis mina kaua kaisula kannud,
põues peidula pidanud,
mis mina kaljul kotka pesas
ammust aega hellust haudund:
seda ma lauluna lõksutelen
võõra kuulijate kõrva;
armsamad kevadised kaimud[1]
varisenud mulla alla,
kuhu mu lusti lõõritusi,
kurvastuse kukutusi,
ihkava meele igatsusi
koolja kuulmesse ei kosta.
Üksinda, lindu, laulan ma lusti,
kukun üksi, kurba kägu,
häälitsen üksi igatsusi,
kuni närtsin nurmedella.

Sissejuhatuseks.

Lehvi muistseid mälestusi,
Kalevite kuulutusi
kalmukünkast kerkimaie,
udu-aurust paisumaie,
hämarikust ärkamaie,
kanarbikust kasvamaie,
samblasoosta suitsemaie,
kussa varjud vaikusella,
pikad piinad peitusella,
kurnatused kaane alla
põrmu põues põõnutavad,
Uku hõlmas uinutavad,
Maarja rüpessa magavad!
— — — — — — — — — — .

Kiiresti kaovad meie päevad,
tuhatnelja elu tunnid,
ruttes Kalmu küngastelle,
lendes rahulepikusse,
kolletava koolja sängi.
Kaduval ei kodupaika,
rändajal ei rahurüngast
põrmupõlvesta pärida.
Tuule tuhin tuiskas vile
laane ladvul laulemaie,
piki puida puhumaie,
mööda metsi mõuramaie;
sundis suvel sõudevaida

[1] Kreutzwald mõtleb siin oma sõpru, eriti «Kalevipoja» koostamise idee algatajat F. Faehlmanni.

lehekesi lehvimaie,
käskis kaske kahiseda,
haava lehti argelikult
varga küüsil vabiseda,
röövli kohkel kabiseda.
Õhu helid, õrnad hääled,
panid parmu põrisema,
pihulase pirisema,
verevenna virisema,
sitika sirisemaie.
Liblik üksi, lustilindu,
tallab tuulta salamahti.
Kõiges kuuleb targa kõrva,
mõisteliku õrna meeli
lustilugu, leinanuttu,
kiusatuse kiljatusi,
kuuleb kõiges muistset kõnet
märkab muistseid mõistatusi,
salasõna sõlmitusi.
Rõõm ja mure kaksikvennad,
kaksiklapsed loomuskojas,
kõnnivad käsi käessa,
rändavad sammu sammussa;
ü k s neid isa sünnitanud,
ema ü k s neid imetanud,
ü h e s kätkis kiigutanud.
Ehapuna kena palgeid
pilverünkad palistavad,
palistavad kullakarva,
silitavad siidinarma:
poeg, kas tunned pilve põues
sala peitelikku sisu?
Pikse välgud, müristused,
rõhutavad raheterad,
lume paksud puistatused,
äikese ähvardused
magasivad pilve rüpes,
petteliku põue peidus.

— — — — — — — — — —

Laulik, luues lugusida,
veerevaida värssisida,
võtab pihu võltsivallast,
tüki teise tõsitalust,
kolmandama kuulukülast,
laenab lisa meelelaekast,
mõttemõisa magasista.
Näitab kuju kulla nägu,
kõne kaunis tõekarva,

tõekarva, tarka arvu,
siis on laulik osav looja,
laitemata sõnaseadja.

— — — — — — — — — — —

Vaimuvarjud udupilves,
kaste-hõlma kergitusel,
argsel sammul astudessa
näitavad verist võitlemista,
mässamiste mõõgamängi,
tapja tapperi tantsisid,
sõja-aegse surma suitsu,
näljapõlve närtsimisi,
katku kurnatuse jälgi,
toovad kurbi teadusida,
ohupäevist ohkamisi,
piinatuse pisaraida.

Isamaa ilu hoieldes,
võõraste vastu võideldes
varisesid vaprad vallad,
kolletasid kihelkonnad
muistse põlve mulla alla.
Nende piina pigistused,
nende vaeva väsimused,
muistsed kallid mälestused
kostku meile kustumata!

Taevas, Vanataadi talus,
taaralaste targas seltsis
istusivad kanged mehed,
võõrsil vahvad võidumehed
tulepaistel pajatelles
ennemuistest ilmumisi.
Kalevipoeg, kangelane,
kuulus meesi kuninglikku,
istus nende keske'ella,
kuulas käsipõsekilla
laulikute lugusida,
kandlelööja kiitusida,
miska tema tegusida,
jumedaida juhtumisi,
ilmas ilmund imedusi,
tugevaida toimetusi,
mis ta elupõlves teinud,
enne surma sobitanud —
mahajäänud jälgi mööda,
järel'jäänud riisme rajal
tulepaistel pajatati,
kullakeelil kuulutati.
Küll saan sõnu seadlemaie,

kuldalõnga ketramaie,
hõbeheideid korrutama,
vaskivärtnaid veeretama,
kui hakkan kuuldu kuduma,
nägusida näitamaie,
tegusida tunnistama,
lugusida lahutama.
Vaata! laanes puie peidus,
puie peidus, põõsa varjus,
lepa leina-hõlma alla,
kurbus-kase katte alla
seisab seitse kalmuküngast,
seitse sammeldanud sängi —
seitse küngast, servad lagund —,
kel ei kasva kohendajat,
sõbralikku seadijada,
valvsail silmil vahtisida,
õrnal armul kaitsejaida.
Üks on sängi hädaohtu,
teine sängi orjaküitkes,
kolmas sängi sõjakurnas,
neljas sängi näljapiinas,
viies sängi viletspõlves,
kuues sängi katkusurmas,
seitsmes Tautsi[1] tappe-sängi.
See'p see Eesti muistepõli
enne Vene valitsuse
armutiiva kaitsemista. —
Juhtud õnne juhatusel,
haldijate häälitsusel,
mardus-kutse meelitusel
sinna seitsme künka juurde,
sammeldanud sängidelle:
istuta, poeg, isa iluks,
isa iluks põõsakene,
ema iluks õnnelille,
orjavitsa õele iluks,
vislapuuda venna iluks,
toomingas tuttava õnneks!
Tipi taimed targal kombel,
pista juured mulla põue,
sibli hästi sügavalle,
et nad kaunist kasvamaie,
õigel ajal õitsemaie

---

[1] Tauts on Kreutzwaldi järgi paljutapva epideemilise haiguse haldjas, taudide saatja.

Kalewi poeg.

Üks ennemuistene Eesti jut,

Kahesfümnes laulus.

Kuopio linnas, Soome maal,
Trükitud P. Aschani ja Gi kirjadega. 1862.

«Kalevipoja» 1862. a. trüki tiitelleht.

läheksid rüngaste rõõmuks,
uinusängidelle iluks,
murupinnale tugeksi,
magajate mälestuseks!
Mis seal uinub muru hõlmas,
vaikses põrmu rüpes puhkab?
Muru hõlma, mulla rüppe,
põrmu põue peitevalle
maeti meie mälestused,
muistse põlve pärandused,

muistse õnne õilmekesed,
muistse sõna sünnitused,
muistse laulu lunastused.
Aja emalikus kaisus
varjab unustuse vaipa,
katab kavaluse kuube,
sõgedate sõnasõba:
mis seal katkud kooletanud,
piinapihid pigistanud,
möllav mõõka magatanud,
surmasängi suigutanud,
udu hõlma uinutanud.
Ükskord, kui ma noor veel olin,
noor veel olin, norkus seisin,
kergel jalal karjas käisin,
vainul kurni veeretasin,
külakiigel õõtsutasin,
uinusin ma une ikkes,
õitseliste tule paistel
põõsa varjul puhkamaie,
Jaanilinna ligidalle.
Vaat! mis imelikud ilud,
kogemata kuldsed kujud
ärkasivad unenäoksi
suikuvalle silma ette,
vaimu vaateväravaile:
Vaprad mehed, vanad targad,
lustilised laululoojad,
kulla kandle kõlksutajad,
kenad käharpeaga piigad
kargasivad kesköö pidul
kalmukünkailt kõpsatelles
udu varjus hüppamaie;
astusivad argsel sammul,
argsel sammul, kergel kannal
libisedes ligemalle,
tähendasid salatähil,
pilgutasid silmapilul:
uinuta meid magamaie!
Uinuge, unustatud loomad,
puhake, kolletanud kujud!
Uinuge kuldasta unda,
kuni teid paremal päeval
kenama hommiku koitu
Taara toas äratab uuest!
Noored mehed, meeste pojad,
Viru- ja Järvamaa võsud,
Harju armsamad õed,

Pärnu paremad piigad,
Lääne lähemad langud,
kuulge, oh kuulge mu kõnet!
Kaugema päevade kujud,
varema aegade varjud,
endine õnne ja ilu,
muistene kurbus ja mure,
muistene kuldane kõne,
muistene lauliku lugu
meelta mulle mõlgutamas,
palgesida paisutamas.
Kuulge juttusid jumedaid,
Kalevite kuulutusi,
Alevite avaldusi,
Olevite ilmutusi,
Sulevite sünnitusi,
mis mulle puisand pihlakasta,
tulnud teised toomingasta,
Taara tamme tüvikusta,
vanast sõlmitud sõnasta,
vanast juurdunud jutusta,
Vanemuinese vöösta,
Juta hiuksesalgusta!
Mis sealt riismeid riisusin,
jälilt kokku koristasin —
laululõngaksi ketrasin,
lõuendiksi lõksutasin,
Kalevi kangaksi kudusin.

II lugu.

— — — — — — — — — — —

Kalevite kallim poega,
Linda leina lepitaja,
kasvas karjapoisiliseks,
kosus künnimeheliseks,
tõusis tamme tugevuseks,
tõotas ettetähendusi
igas tükis ilmutada;
püüdis jõudu igal päeval,
keha kangust kosutada:
mängis kurni murudella,
viskas ratast vainuella;
pani kurnid alla õue
kahte paika hunnikusse,
paiskas kaikail pealta õue
kurnisida kõikumaie,
saatis kurnid sõudemaie,

üle vainu veeremaie,
läbi kopli lendamaie.
Kurnid lendsid kauge'elle,
puistasivad pilla-palla
mööda metsi, mägesida,
mööda laiu lagedaida —
mõned langsid lainetesse.
Kurnisida mõnes kohas
tänapäeval nähtavalla:
ühetasa ümmargused,
pikergused kaljupakud —
neitsikivi nime alla:
needap Kalevite kurnid.
Kalevite noorem poega
laskis lingusilmuksesta
kivisida lendamaie;
loopis merepinnal lutsu,
korjas kaldalt lutsukive,
paemurrust parajaida,
mis ehk jalga laiusella,
kolme jalga pikkusella,
paari tolli paksusella.
Lutsukivid lendasivad
lainte pinnal lustiliselt
rohkem versta kauguselle.
Seni kui kivi sõudemaš,
kasvatas Kalevipoega
tamme kõrge kalda pealla.
Kalevite noorem poega
mängis eide õue alla,
kitkus noori kuuskesida,
sirgel kasvul kaskesida,
juurikaga tükkis maasta:
neist tegi saksa-saanikesi,
keni kassi-märsikesi. [1]

— — — — — — — — — —

III lugu.

— — — — — — — — — —

Kalevite noored pojad
läinud metsa luusimaie,
linnu jälgesid ajama,
karu jälgi otsimaie,
põdra jälgi püüdemaie,
metsahärga vaatamaie,
metsakriimu kiusamaie.

[1] kassimärsikesed — kõrtest, niinest, juurtest ja nöörist punutud laste mänguasjad.

Karu oli kaeras käinud,
mesipuiel võõrsis olnud,
põtra nähtud põllu ääres,
hunte hulgi karjamaalla,
raatmaal rohkest rebaseida,
jäätmaal palju jäneseida.

— — — — — — — — — — —

Soome tuuslar, tuuletarka,
istus paadis parajalta,
kui olid pojad kodunt läinud
lustil metsa luusimaie.
Tuuletarka tundenekse,
kuidas eite kaitsemata,
vägeva käe varjamata
üksipäini koju jäänud,
kus ei abi olnud oota,
lastest toetust ei loota.

— — — — — — — — — — —

Kalevi pojad kolmekesi
kõndisivad lustikäiki
mööda rõõmuradasida,
käisid mööda lagedada,
mööda nõmme nõtkutelles,
mööda sooda sõtkutelles,
seal tuli vastu neli metsa,
neli salkuda saledat.
Üks oli kulla kuusemetsa,
teine tarka tammemetsa,
kolmas kena kasemetsa,
neljas leski lepametsa.
Mis oli kulla kuusemetsa,
see'p see kuningate metsa;
mis oli tarka tammemetsa,
see'p see Taara enda metsa;
mis oli kena kasemetsa,
see'p see kudruskaelte metsa;
mis oli leski lepametsa,
see'p see leinajate metsa,
kurva laste varjupaika.
Vanem venda, vennikene,
istus maha kuusikusse,
kuningate ilumetsa,
kuldakuuse vaiba alla;
laskis laulu lendamaie,
tugevama tõusemaie.

— — — — — — — — — — —

Teine venda, vennikene,
istus maha kaasikusse,

leinakase hõlma alla;
laskis laulu lendamaie,
tugevama tõusemaie,
vägevama veeremaie.
— — — — — — — — — —

Laulis, et metsad mürasid,
lagedad aga laksatasid,
rägastikud raksatasid,
kõrved vastu kostelesid.
— — — — — — — — — —

Kolmas venda, vennikene,
istus maha tammikusse,
Vana isa ilumetsa,
targa tamme hõlma alla;
laskis laulu lendamaie,
tugevama tõusemaie,
vägevama veeremaie,
tulisema tuiskamaie:
laulis linnud lepikusse,
— — — — — — — — — —

targad linnud tammikusse,
hõiskas puie latvadesse
kägusida kukkumaie,
tuvikesi tuikamaie:
laulis rästad rägastikku,
pesilinnud põõsastikku,
lõokesed lagedalle,
pääsukesed päevapaiste;
laulis luiged lainetesse,
pardid parve äärte peale,
haned aga allikalle;
hõiskas kena künnilinnu
ööde iluks hõiskamaie,
videvikul vilistama,
enne koitu häälitsema.
Laulis, et mered mürasid,
kaljud vastu kärasivad,
puie ladvad paindusivad,
mäekingud kõikusivad,
pilved lausa lõhkesivad,
taevas aga tarka kuulis.
Metsahaldja ainus tütar,
metsapiigad peenikesed,
kuldahiukseil näkineitsid
nuttasivad noorta meesta:
oleks see meesi meiega,
kasvaks meile kaasaliseks!

Puie ladvul seistes päike,
lahedama tuule õhku,
veeretelles õhtu vilu
kuulutasid päeva kustu,
lusti pidamise lõppu;
tuletasid meeste meelde
kodu poole kõndimista.
Noorem venda, vennikene,
kandis metsasaagi koormat,
mis ei õlgasida muljund
ega piinanud pihtasid.
Mehed tõtsid kolmekesi
üle laia lagedate
kiirel sammul kodu poole;
seadsid silmad sihtimaie,
suitsutähte tunnistama:
kas ehk leelta keedukatel,
pada auru välja paiskaks;
aga suits ei tõusnud silma.
Mehed tõtsid kolmekesi
üle laia liivikute
kiirest kodu ligemalle;
seadsid silmad sihtimaie,
olvist suitsu otsimaie,
leelta auru vaatamaie.
Aga suits ei tõusnud silma
ega paistnud leemepajalt
avaldavat aurukesta.
Mehed jõudsid õue alla,
veeresivad väravalle,
läksid lendes üle muru
usinasti ukse ette,
läksid kiirest lävedelle.
Kustund tule kübemetest,
suitsu-ahtrast lee-august
märkasivad mehepojad,
kuidas leekuninganna,
valvsail silmil tulevahti,
kodunta ära kadunud.
Noorem poega pajatama:
«Jõgi jookseb kõvera,
teede-käigid läevad metsa,
ei ole lugu õigelta.
Õue-värav seisab valla,
lahti jäänud toa-uksed,
võõrad sammud murupinnal
kuulutavad kurba lugu,
õnnetumat juhtumista.»

Pojad puhusivad hääled,
hõisku tuulde tõusemaie,
saatsid vaiksel õhtu vilul
kutsumista kauguselle:
«Hüüa vastu, eidekene!
Kosta vastu, kullakene,
laula vastu, linnukene,
tõsta häälta, tedrekene!»
Aga eit ei teinud häälta,
sõudnud vastu ei sõnakest.
Kostis vastu kõversilma,[1]
kutsus vastu laia kõrbi,
laulis vastu laanemetsa,
hüüdis vastu Hiiu saari,
kukkus vastu Kuressaari.
Pojad puhusivad hääled,
hõisku teist kord tõusemaie,
saatsid vaiksel õhtu vilul
kutsumised kauge'elle:
«Hüüa vastu, eidekene!
Kuku vastu, käokene,
laula vastu, luigekene,
tõsta häälta, tedretütar!»
Aga eit ei kostnud vastu,
teind ei häälta tedrekene.
Kostsid vastu merekaldad,
kukkusivad kaljuseinad,
laulid vastu merelained,
hüüdis vastu tuulehoogu.
Pojad puhusivad hääled,
kutsumised kolmat korda,
saatsid vaiksel õhtu vilul
kutsumised kauge'elle:
«Hüüa vastu, eidekene!
Kõõrutele, kodukana,
laula vastu, kadund leski,
kosta meie kutsu vastu,
laste lahke laulu vastu!»
Aga eit ei kostnud vastu,
teind ei häälta tedrekene,
kõõrutand ei kodukana
ega laulnud luigekene.
Kuhu hääli kuulunekse,
sinna kaljud katkenekse,
kuhu kutsu kostelekse,
sinna metsad murdunekse,

[1] kõversilm — Kreutzwaldi järgi metshaldja poeg — kaja.

kuhu helki lendanekse,
sinna lained langenekse,
pilved pikalta lõhkevad.
Ei olnd leida eidekesta,
kuulda kana kõõrutusta,
kuulda tedre kudrutamist,
käokese kukkumista
kusagilta murumaalta,
suuremasta samblasoosta,
laia mere lainetesta,
põõsastesta paksudesta
ega kõrve keske'elta.
Õhk jäi vaikseks, tuuled tukku,
uinusesse kõik see ilma.
Vennad läksid väravasta,
läksid seltsis alla õue,
kolmekesi koppelisse
eide jälgi otsimaie,
varga teeda vaatamaie.
Üks neist veeres vainiulle,
teine kõndis koppelisse,
kolmas merekalda peale.
Vanem venda, vennikene,
kes see veeres vainiulle,
see ei leidnud eide jälgi
ega saanud tunnismärki.
Teine venda, vennikene,
kes see kõndis koppelisse,
see ei leidnud eide jälgi
ega röövli radasida,
ega saanud tunnistähte,
kuhu kana kadunekse,
linnukene lendanekse.
Kolmas venda, vennikene,
kes see läinud merekalda,
see sai selgeid märkisida,
tõelikke tunnistähti,
kuhu hella eidekene,
kodukana kadunekse.
Soome tuuslar, tuuletarka,
oli laintelt lootsikuga
pagu-urka põgenenud;
oli valvel vahikorra
lainte langul lõpetanud,
kus ta mitu pikka päeva,
mitu pimedada ööda
videviku viivitusel
varga saaki valvamassa.

Meestel kasvas kartlik mure,
mitu mõtet ema kohta:
kas ehk kaval kosilane,
pettelikku peiukene,
eite kippund kimbutama,
varga küüsil võrgutama.
Vanem venda pajatelles
pani sõna sõudevalle:
«Läki leiba võttemaie,
õhturooga otsimaie,
väsind keha karastama, —
heidame siis puhkamaie:
ehk saab usin unenägu
eide jälgi näitamaie;
lähme homme otsimaie!»
Teine venda pajatelles
pani sõna sõudevalle:
«Sängi rüpes suikudessa
võib ehk taevaliku tarkus,
Uku unes ilmutada,
kuidas jälgi kaste kannul,
udupilve palistusel
kadund eidest kätte saame,
kuidas kallist kodukana,
lendu läinud linnukesta
kulliküüsist päästa võime.»
Pärast nõude pidamista,
targa aru arvamista,
venitasid kaksi venda
väsind keha karastama.
Noorem venda, vennikene,
Kalevite kallim poega,
lese leina lepitaja,
kurvastuse kustutaja,
oli mõtteid teise teele,
arvamisi iserajal
lendamaie läkitanud.
Kallis kange-mehe poega
nõnda mõtteid mõlguteles:
«Tänaseida toimetusi
ära viska homse varna!
Igal päeval omad ikked,
tunnil omad toimetused,
murekoorma muljutused,
omad soovimiste sõuded.
Tahad tunnist tulu saada,
õnnekesta õngitseda,
ära võta aega viita,

kauemini kõhelda.
Kiirul käivad õnne sammud,
viitjal viisi viletsusta,
kõhelejal kuusi koormat,
seitse salasõlmitusta.»
Kalli eide kadumine
kurvastas mehe meelekest,
kurnas südant murekoorem.
Kui nüüd vennad kahekesi
sängis keha sirutasid,
siisap tõttas noorem poega
üle läve ukse ette,
kargas kergelt üle muru,
veeres virgult vainiulle.
Seal aga sammu seisatelles
käänas siis isa kalmule.
Kalevite kallim poega
astub isa haua peale,
istub kalmukünka peale
kurba südant kergitama.
Isa hauasta küsima:
«Kes see liigub peale liiva,
kes see astub peale haua?
Sõmer kukub silma peale,
kruusa langeb kulmudelle.»
Poega mõistab, kostab vastu:
«Noorem poega, poisikene,
see'p see liigub peale liiva,
see'p see astub peale haua,
istub mure muljutusel
kadund isa kalmukünkal.
Tõuse üles, taadikene!
Ärka üles, isakene!
Tule teeda näitamaie,
kuhu eite kadunekse!»
Isa kostab mätta alta,
taati kalmusta kõneleb,
mulla alta tõstab hääle:
«Ei või tõusta, poega noori,
ei või tõusta, ei ärata!
Kalju rõhub peale rinna,
kivi raske peale keha;
kulmu katvad kullerkupud,
silmi katvad sinililled,
punalilled palgesida.
Tuuled juhtigu sul teeda,
õhud õrnad õpetagu,
taeva-tähed andku tarkust!»

Poega tõttas kiirel sammul,
astme lennul mere poole,
kõrge kaljukalda peale
eide jälgi otsimaie,
kadund kana püüdemaie.
Paik, kus enne seisnud paati,
lootsik ala luuril olnud,
seisis tühi kui pühitud.

Kalevite kallim poega
vaatas kõrgelta kaljulta
ehavalgel mere peale,
laskis silmad lainetelle;
vaatas, kuni silma kestis,
vaate tiivad ulatasid:
kas ehk kuskil merepinnal,
laia lainte langutusel
varga jälgi maha jäänud;
kas ei kuskil tunnistähte,
midagi ehk isemärki
röövli riisumista näitaks:
kas ei kadund eide kanda,
jala varvas märki jätnud,
rada kuskil rajatanud?

Laine veeres laine jälgel,
vetevooge veeretusel,
kiigel kalda kalju vastu,
lõhkes vahtus kalda vastu,
tuisatelles vete tolmu.
Aga muud ei märki olnud,
sõnumid ei keegi toonud,
kes see täna lainte langul
vete pinnal veeretelles
salateel käind sõitemassa.
Tähed taevast sirasivad
lahkel silmal lainte peale,
aga keelt ei olnud kuskil,
sõna kellelgi ei suussa.

Nõnda langev laintemängi,
vetepinna veerlemine
ikka ühel ilul kiigub,
ega küsi iial, kes see
täna tema niiskes rüpes,
märjas kaisus surma leidnud.

Lainte kiikuv lustimängi,
vete kena veerlemine,
taevast vaatvad tähesilmad —
need ei küsi meie rõõmu,
küsi meie kurvastusi.

Laine veereb laine jälgel,
vetevooge veeretusel,
kiigel kalda kalju vastu.
Lõhkeb vahus vastu kallast,
tuisatelles vete tolmu,
märga auru kallastelle,
aga ei too sõnumida,
kostmist iial küsijalle.

— — — — — — — —

V lugu.

— — — — — — — —

Kalevipoeg, kangelane,
astub praegu õue peale,
vemmal käessa vihisedes,
vaatab silma varga peale.
Soome tuuslar, tuuletarka,
kibedamas kitsikussa
puistab sulgi pihutäie
põuest tuulde pöörlemaie,
puhub udusulgesida
laialisti lendamaie,
tuule tiivul tantsimaie,
õhu õlul keerlemaie!
Puhub tuulde võimusõnu,
sunnib rammusõnasida
nõia lapsi elustama.
Sortsisõna sunnitusel,
tuuletarga toimetusel
teeb ta sulgist sõjalasi.
Silmapilgul sünnitelles
tuiskasivad tuuletiivad
rahepilve pillutusel
hobuse- ja jalaväge
sadadella sõudemaie,
tuhandella tuikumaie
abilisteks tuuslarile.
Sortsi sõjalaste parved,
õhul sünnitatud loomad,
tuuletarga tugilased,
veeresivad vainiulle,
tulid tungil õue peale,
langesid kui laanemetsa
Kalevite kaela peale.
Nii kui sääsed õhtu ilul,
pihulased eha piirdel,
peret heites mesilased,
püüdsid tuuletarga poisid

paksu pilve paisutusel,
vihmapilve veeretusel
kallist Kalevite poega,
taaralaste taimekesta
lausa ära lämmatada.
Kalevite kallim poega
oli valmis vastu võtmas;
agar mõistus arvamassa,
silma osav sihtimassa,
käsi võimas virutamas!
Võtab vembla vahva kätte,
tamme tugeva pihusse,
tõttab tung'jaid tonkimaie,
vaenlasi vemmeldama,
sõjalasi sugemaie,
külalisi kolkimaie!
Annab tulda tulijaile,
soomust sortsi sõpradelle,
rooska nõia rüütlitelle,
sõnul sünnitud seltsile.
Paiskab rooska pajatelles,
viskab vemmalt ja häälitseb:
«Ei ma karda kurja karja,
sortsilase sellisida,
tuulest toodud tontisida,
sõnul soetud sõjalasi
ega põrgu perekonda,
vanapoisi vägivalda;
ei ma karda kangemaida
ega kohku kõrgemaida!
Raasuke mul isa rammu,
pisut võimu ema piimast,
järguke mul enda jõudu,
kasvupõlve pärandusta!» —
— — — — — — — —

VIII lugu.

— — — — — — — — —

Teisel päeval, koidu piirdel,
väikse valge hämarusel
tõtsid Kalevite pojad
kolmekesi kõndimaie,
lustikäigul luusimaie:
kas ehk kuskilt kogemata
ladusamat liisukohta,
õnnekatsumise paika
salasoovikute soovil
silmad saaks neil sihtimaie.
— — — — — — — — —

Kalevite pojad noored
rändasivad jõudsal sammul
lustilikult lõuna poole,
käisid päeva, käisid kaksi,
käisid tüki kolmat päeva,
kuni neile kogemata
järvekene vastu jõudis [1]
kena kõrge kallastega.
Ilus oli järvi igapidi:
lagled lustil lainetella,
luigekarjad kalda ligi,
pardid jälle alla parve,
hallid linnud pealla parve.
Kaldalt vaates kaugemalle
paistis päeva veeru vastu
Taara ilus hiiekene,
mäe harjalt haljendelles
läikivailla lehtedella.
Õnnerikkas orus voolas
Emajõgi väsimata,
päeva paistel lainekesi
veeretelles Peipsi poole.
Ema rinda lüpsis lisa,
kosupiima Peipsi rüppe.
Kalevite vanem venda
seadis sõna sõudevalle,
hakkas nõnda pajatama:
«Siin on mõnus katsekohta,
paras liisuheite paika;
hiiest ilmub Taara silma,
Vanaisa lahke vaade,
jõesta jumaliku vari.
Laskem, vennad, liisku lüüa:
kes meist kolmest vendadesta
kodumaal saab kuningaksi,
isa riigi valitsejaks,
kalli rahva kaitsejaksi?
Kes see kaugelt õnnekaupa
võõral maal saab voli võtma,
eluaset ehitama?»
Kolm siis kivi korjatie,
liisukiviks valitie,
miska mehed määra mööda
liisku pidid viskamaie,
kelle käsi kaugemalle
kivi jaksaks kihutada.

[1] Mõeldud Saadjärve, mis on Tartu rajoonis. Saadjärve kaldal võib näha suurt kivi, sellel olevat rahvajutu järgi Kalevipoja sõrmejäljed.

Nemad võtsid võidukivid,
kandsid kalda ligemalle,
asusivad ridamisti
kolmekesi kalda äärde.
Võidu määraks oli võetud,
sihiks järve laius seatud:
kelle kivi kergel lennul
järsku üle laia järve
teistest tüki kaugemalle
vete taha maha veereb,
seda pidi seadust mööda
valitsejaks värvatama.
Kadund isa käskusida
tõotati tõrkumata
täielikult toimetada:
kaks neist pidid kauge'elle
võõramaale veeremaie,
kolmas venda kodumaale
valitsejaks jälle jääma.
Vanem venda pajatelles
seadis sõna sõudevalle:
«Lähme liisku heitemaie!
Minu kohus, kulla vennad,
esimest korda helbitada;
ema, hella eidekene,
tõi mind toominga õiella
varemini siia ilma,
viis mind varem vihtlemaie,
päeva paistel paisumaie,
tõi mull' marju magusaida,
enne kui ta teile toonud.
Peaks ehk teie paiskamine
minu määrast mööda jõudma:
sest ei tõuse tülitsemist
ega vaenu-vihkamisi!
Mul ei ole mingit märki,
silmal sihti ette seatud;
mina pean rada rajama,
teistel' teeda tegemaie.
Kuhu ma kivi keeritan,
sinna panen teile sihi,
järelkäija leiab jälgi,
tagakäija tehtud teeda.
Kes see esimese teo
tehtud tööd saab teotama,
mingu maja ehitama,
seinasida kokku seadma,
nurga-viilu vikeldama,

katus-harja algamaie,
kuhu tuuled teinud raja:
küllap saab siis nägemaie,
kuidas laitus laial keelel
virgem leidma vigadusi,
kui on ise targem tööle.»
Kui nii pikalt pajatanud,
hakkas kivi keeritama,
tõstis kätta kõrgemalle,
saatis kivi sõudemaie,
tuule tiivul lendamaie.
Kivi lendas tuule kiirul,
tuule kiirul taeva poole.
Vaatajate arvamisel
lendas kivilinnukene
sinna, kuhu taevaserva,
suure ilma katus-ulu
maa seina külge rajab.
Äkitselta vääratie,
kivi maha kukkumaie,
langes loodis libamisti,
sattus järve märga sängi,
teise kalda ligidalle.
Kohisedes kerkis vesi
vastu taevast vahutelles;
kivi põrkas järve põhja,
vete-vaiba katte alla,
langes lainte sügavalle,
kadus vaatajate silmast.
Teine venda pajatelles
seadis sõnad sõudevalle:
«Mul on venda teinud teeda,
rada ju ette rajanud,
hoone ette ehitanud,
seadnud kokku toaseinad,
vikeldanud nurga-viilud,
alustanud katus-harjad;
sestap tahan sihti mööda
tema järel teeda käia.»
Kui nii pikalt pajatanud,
võttis kivi kange kätte,
keeras kiiremal kihinal,
viskas vingemal vihinal
kivilinnu lendamaie,
kaljupaku purjetama.
Kivi tõusis taeva poole,
püüdis pilveid pillutada,
päevapaistet varjutada.

Tuule kiirul lendas kivi
kõrgemalle, kaugemalle;
sealap vaarus vankumaie,
maa poole pillumaie,
kukkus järve kalda äärde,
vee ja kuiva keske'elle;
pool jäi kivist vette maetud.
lainetesta kinni kaetud,
pool veel silma paistevalle.
Nüüd sai võidu-viskamine
kolmandama venna katseks.
Ehk küll vähem vanusella,
aasta arvult teistest vaesem
Kalevite kallim poega,
siiski pihtes paisuvalla,
labaluie laiusella,
kehakondi kindlusella
tema teistest tugevama,
tema vennist vägevama,
käte sooned tal kangemad,
sõrmeküüned tal kindlamad,
silma sihti tal osavam,
meele-mõistus tal mõnusam.
Noorem venda pajatelles
seadis sõnad sõudevalle:
«Ema, hella eidekene,
tõi mind, hilis-tallekesta,
suurel surmal siia ilma,
suurel surmal, valjul vaeval
sündis lese leina-lapsi.
Ema, hella eidekene,
mitu ööd oli uneta,
mitu koitu eine'eta,
mitu päeva lõuna'ata;
kustund ei tuli toasta,
säde ei sängisamba'asta,
eite hella ei riide'esta,
hobu halli ei rakke'esta;
halli sõitis arsti teeda,
naine tuhnis tuuslarida,
kimmel kõndis kümme teeda,
ratsu rohkest radasida,
naine tarkade taresid.
Otsis lapsele abida,
nõuga nutuvõttijaida,
väetile rammu-andijaid;
andis lamba lausujalle,
kitse kidalõikajalle,

kirju värsi vihtlejalle,
teise harjakse-võtjale,
andis taalri targale,
tõotas teise arstile.
Laulis vara, laulis hilja:
Ole vaita, poega noori!
Kasva mulle karjapoisiks,
tõuse tõurahoidijaksi, [1]
veni veisekarjuseksi,
kasva, poega, künnimeheks,
sirgu vahvaks sõjameheks!
Poega kasvas ammu aega,
ammu aega, palju päevi,
ju saab mitu suveda,
veereb viisi heina-aega,
kui ma isa õue alla
kiigel lusti keeritasin,
ühe toome õie pealla,
kahe kase ladva pealla,
lepa laia lehe pealla,
sarapuu südame pealla.
Juba toomi heitis õilmed;
kaski ju lehed kaotas,
lepa lehed lendasivad,

[1] tõurahoidijaksi — lehmakarjuseks.

sarapuu süda sadines.
Minust aga kasvas meesi,
kasvas Kalevite poega.»
Noorem venda võttis kivi,
keeritas tuule tuhinal,
viskas virgemal vihinal
kivilinnu lendamaie,
kaljupaku purjetama;
osav silma sihtis jooksu,
kange käsi seadis käiki.
Ehk küll tuules tuisatelles
kivi lendas kõrgemalle,
kõrgemalle, kaugemalle:
ei läind pilvi pillutama
ega laiust lahutama,
ei läind kõrgust kõigutama
ega valgust varjutama.
Kivi veeres vuhisedes,
lendas üle laia järve
teise poole kalda peale,
kukkus mõõdu määramisel
maha kuiva piiridelle.
Vanem venda pajatama:
«Tõmbame, vennad, tõesti,
lähme suisa sammudella,
lähme läbi loigukese
võidukive vaatamaie,
kuhu need kivid kukkusid!»
Lähem tee käis vete kaudu,
ligem rada järvest läbi;
sealtap Kalevite pojad
suisa teeda sammusivad,
sealtap rada rändasivad
võidukive vaatamaie.
Keset järve kandis vesi
Kalevi poegel kintsuni.
Esimese venna kivi
magas lainte-vaiba varjus,
suikus järve sügavuses;
saand ei silma seda näha
ega käsi katsumaie.
Teise venna võidukivi
leiti ligi kalda ääre,
vee ja kuiva vahedella,
pool veel paistis lagedalle,
pool jäi peitu lainetesse.
Kolmandama venna kivi,
võidu-viskamise märki,

leiti üksi kuival kaldal,
leiti murul magamassa,
tüki maada teistest kaugel.
Sinna kivi oli sattund
taeva tahtmist tähendama:
kesse neist kolmest vendadest
kuningaks saab kutsutama.
Vanem venda pajatelles
pani sõnad sõudevalle:
«Jumalikul juhatusel
tehti tähti liiva peale,
pandi märki muru peale,
kes meist isa käsku mööda
valitsejaks värvatakse,
kuningaksi kõrgendakse.
Lähme järvest vetta tooma,
miska venda viheldakse,
venna keha karastakse,
kuningaksi kastetakse!
Ehime keha ilusaks,
silime hiuksed siledaks;
kuldatoime kuube selga,
hõbesärki kuue alla,
vammus vanasta vasesta;
pange pähe kuldakübar,
raudakilpi peale rinna, —
siis saab vennast sõjameesi,
kasvab vägev võidumeesi:
kuhu sammu siruteleb,
seal peab siidi rigisema,
kulda kallis kõlisema,
hõbe järel helisema,
vaski kannul kärisema.
Kus nüüd venda käidanekse,
sealap ilu helkinekse.»
Kuidas vana Kalev käskind,
enne surma ette seadnud,
nõnda võeti noorem venda
isamaale valitsejaks,
kõrgendati kuningaksi.
Teised vennad tõstsid laulu,
panid hääled helkimaie:
«Lähme, vennad, veeremaie,
kahekesi kõndimaie;
lähme õnne otsimaie,
kus meil kukub õnnekägu,
laulab vastu lustilindu!»
Noorem venda laulis vastu:

«Kus see päike paistemassa,
kus see kuu on kumendamas,
tähed teeda näitamassa,
kasvab kulda kuusemetsi,
lehte ilus lepikuida,
kasvab kallid kasemetsi,
tõuseb Taara tammikuida.
Sealap kukub õnnekägu,
laulab vastu lustilindu.
Kussa kukub õnnekägu,
sinna tehke toa seinad;
kussa laulab lustilindu,
sinna ehitage kambri,
tehke sisse siidisängi.
Kus ehk laulab leinalindu,
sinna tehke lese sauna,
vaeselapse varjukese.»

Teised vennad pajatasid:
«Jumalaga, venda noori,
liisul liimitud kuningas!
Jumalaga, pesapaika,
armas haudumise kohta,
kus me, mehed, kasvasime,
kus me kui tammed tõusime!
Nüüdap nutvad noorusnurmed,
leinavad Lääne lepikud,
kussa kuked kasvasivad.
Ei meil veere silmavetta,
enam on sirgul silmavetta;
meie silmist veereb verda,
meie palged kahvatanud,
kurbus silma-kulmudella,
leinapilved laugudella.

Las aga talve tasa minna,
küllap kulub kevadelle,
küllap sulatab suvele.
Saavad jõed jooksemaie,
allikad harunemaie,
õilmed tupesta tungima,
linnud ladvassa laulema,
küll siis jõgi jõuab sinna,
kus meid ootab kodupaika,
allikasoon jõuab sinna,
kuhu toa üles teeme,
hoone seinad ehitame;
õilme ilu hiilgab sinna,
kuhu kosja-kambri teeme;
linnulaulu langeb sinna,

kus need neiud kasvamassa,
sõlgirinnad sirgumassa.
Jumalaga, Taara aeda,[1]
Emajõgeda ilusa!
Jumalaga, mäed ja orud,
isamaa metsad ja lagedad!
Lapsi võõrdub ema rinnalt,
armukaisust väetikene,
mees peab kõigist võõrdumaie,
maha jätma magusama.
Maailm lahke, laialine,
taevas kõrge kummiline;
tugeval ei tõuse tungi,
vägeval ei pigistusta!»

Nõnda vennad veeresivad,
linnud pesast lahkusivad,
jätsid venna järve äärde
maha üksinda murule,
jätsid üksi igatsema
noorepõlve paremaida,
isakoja ilusida,
eide armu õnnekesi,
mis kõik kastena kadunud,
tuule-õhku tuisatelles
päeva palav pillutanud.

Kivi küürul istunessa
hakkas meesi mõtlemaie:
«Mis on läinud luhtadelta,
veerend õilmil väljadelta,
suve sammul sõudemisel,
sest peab saama seemnekesi
tulev-päevade tuluksi.
Kui mind tehti kuningaksi,
valitie valitsejaks,
pidin pesast põgenema,
lagedalle lendamaie,
kus üks loodud kotkapoega
tuulilla peab tallamaie
omal tiival õnne-teeda,
radasida rajamaie.»

Viskas hõbevalget vette
lainetelle lepituseks,
vetevaimu meelituseks,
kuidas vanarahva käsku
nooremaida õpetanud,

[1] Taara aeda — Taara tammik, muistne hiis, ohvrikoht. Siin mõeldakse Taara tammiku (aia) all Tartu Toomemäge.

mis ei mõista meie mehed,
targad naised tähendada.

Pärast võidu-viskamista,
vendadesta lahkumista
võttis Kalevite poega
valitsuse võimu kätte,
võttis kätte adrasahad
austelles adra-tööda,
põllumehe põlvekesta.
Ja et sahameeste seisus
rahupäevil ikka õitseks,
sõjakärast solkimata,
vaenu-verest värvimata,
seks on mõnusada mõõka
kuningalle kanguseksi
igas kohas väga tarvis:
toeks tungijate vastu,
varjuks vastu vaenlaselle,
miska kurja karistada,
vaenu-viha vähendada,
riigi seadust kohendada.
Kalevite kallim poega,
märssi seljas, mõõka puusas,
seadis adra aisadelle,
pani hobu adra ette,
rakendas ruuna künnile;
hakkas sooda sahkamaie,
kuiva maada kündemaie,
arupinda pööramaie.
Kündis põrmuks mullapinna,
segas kivid sõmeraksi,
segas savi seemnekandjaks,
põrmu idu-imetajaks;
kündis paigad põllumaaksi,
vägevaksi viljamaaksi,
teised kohad karjamaaksi,
murumaaksi, heinamaaksi;
külvas soosse sinikaida,
sambla sülle jõhvikaida,
mätta rüppe murakaida,
mõnda paika mustikaida.
Kündis kohad metsamaaksi,
laiad paigad laanemaaksi,
külvas metsad kasvamaie,
tammed kõrged tõusemaie,
põõsastikud paisumaie;
kündis paigad lagedikuks,

laiad arud, laiad murud
lustilikuks luusikohaks;
kündis mäed mängimaie,
kingukesed kõikumaie;
kündis orud, sahkas salud,
aasad, luhad haljendama;
külvas mäele maasikaida,
põõsa alla pohlakaida;
kündis lilled kasvamaie,
õilmed ilul tolmamaie.
Kündis maada kerkivalle,
kerkivalle, koheville,
väljad vao-vöötidelle
vägeva adra valulla,
mis said tuulest tasuteldud,
vihmaveesta veereteldud,
sulalumest siliteldud,
raheterista triigitud.
Adrasaha armidella
pidi vili voogamaie,
toitu rohkest tõusemaie
põlvest põlve paisutavaks
surevate sugudelle.
Kalevite kallim poega

kündis päeva, kündis kaksi,
kündis kolmandama päeva,
kündis peale mõne päeva;
kündis vara udu jälgel,
kündis hilja kaste piirdel,
kündis lausa lõuna ajal.
Päikese äge palav
kurnas kallist ruunakesta,
vaevas adravedajada,
piinas künnimehe pihta.
Hobu pidi parmu piina,
kihulaste kutistusta,
pidi kiili kihutusta
töö kallal kannatama.
Mehel kuivas keelekene
suhu suure janu pärast.
Ühel lõunal paistis päike
ägedama hiilgusega.
Palav hakkas pakitama,
kippus lojust lõpetama.
Kalevipoeg päästis hobu,
rooma kütkest ruunakese,
köitis jalad kammitsasse,
et ei hobu kaugel jookseks.
Heitis ise külje peale,
väsind keha karastama,
vintsund liikmeid venitama,
seljasooni sirutama,
suikus une sidemesse
päeva paistel puhkamaie.
Künka küürul seisis kaela,
parem käsi toetas peada
padja kombel põse alta;
mäe kõrvas mehe keha,
jalad laiali lagedal.
Nõnda magas mehepoega,
kange meeste kasvandikku,
magas kaua murusängis,
kuni päike õhtu keerul
vajus juba veeru poole.
Äge põua palav piinas
unerüpes uinujada,
rahusängil suikujada,
ajas naha auramaie,
ihu üldsalt higistama,
silmnäo vesil veeremaie.
Palgeilt tõusnud pisaraida,
hiukseist välja jooksnud higi

imes mägi mahla kombel
salapõue sügavusse;
sealtap sigis soonekesi,
allikaida mulla alla,
kust sai keele-kustutusta,
kurnand keha karastusta
pärast-põlve poegadelle,
tulev-päevi tüttereile,
rammu-märga raukadelle;
kes sest maitseb, leiab kosu,
võtab võimu vägevamat:
kidur lapsi leiab kasvu,
põdur kohe parandusta,
tume silma teravusta,
sõge silm ehk seletusta,
vigaselta lõpeb vaeva,
valukandijalta valud,
pikalised piinatused.

— — — — — — — —

Kalevite kange poega
leidis une lõpetusel
vaimu vaate väravasta
õnnetuse ettetähte,
kuidas kammitsassa kõrbi,
kallis künniruunakene,
kiskujate kiusatusel
elukorda lõpetamas.

Ratsu oli rohumaalta,
laia muru lagedalta
läinud kihulaste kiilil,
parmukeste pakitusel
sammu-sammult kaugemalle
põõsastiku peitusella;
läinud laia laane serva
püsipaika püüdemaie,
varjupaika võttemaie,
ratukesti norutelles
päeva vaeva vähendama.
Laias muistses laanemetsas
sigis rohkesti susisid,
kasvas palju kiskujaida,
kes kui vereahned koerad
kaugelt juba nuuskril koonul
hobu higi haisutanud.
Hunte tuli hulgakaupa,
karusida karjakaupa,
rahedella rebaseida

ruuna rasval rõõmustama,
magusada maitsemaie,
tulid välja vaatamaie,
laane äärde luurimaie,
kust neil haisu koonudesse
tuule-õhku toodanekse.
Kalevite kallis ruuna,
kammits-köides kõrvikene,
kargas kinnitatud kannul,
sides seotud sammudella,
— — — — — — — —
püüdis hädast põgeneda,
surma suusta sõudaneda.
Kammits keelas loodud kiirust,
side sulges sammusida,
hõbeheie hobu jooksu.
Ratsu rabas metsaröövlid,
taotas tagant tappe-kabja
kiusajate kaela peale,
nuias maha nurjatumaid.
Esijalgel tormas teeda,
tagajalgel tonkidelles
suges suuri susisida,
küüsil-käpil karusida.
Kiuste tulid teiste karjad
laanemetsast lagedalle
parvessa kui linnupere
kiusavasti hobu kaela,
ratsu raugend rammu peale.
Viimaks roidus väsimusel
ratsukese viimne rammu
kurja kiskujate küüsil',
ablas-suude hammastelle;
murti maha murudelle
Kalevite kallis hobu
roaks metsa raibetelle.
Jälgi hobu jättanekse
teede juhil tunnistuseks
penikoorma pikkusella
kalli Kalevipojale.
Kuhu kukkus kammitsjalga,
sinna hauda sünniteli;
kuhu rabas kiskujaida,
sinna künka kasvateli,
kingukese kõrgendeli;
kuhu viimaks kiskja kätte
laane äärde langenekse,
sinna veri voolatessa

loiguksi sai lagedalle,
laiaksi punalaheksi;
kuhu maksa mädanekse,
sinna mägi siginekse;
kuhu sisikonnad kaotas,
sinna sooda sündinekse,
raba sügav rajatie;
kuhu pillas kondikese,
kasvas kaunis künkakene;
kuhu karva kaotanekse,
kasvas kohe kõrkijaida;
kuhu lakka langenekse,
sinna sündis rohkest roogu;
kuhu saba sattunekse,
sinna külvas sarapuida,
pähklipuie põõsasida.
Nii oli surres sünnitanud,
lõppemisel ise loonud
Kalevite kallis ruuna
mälestuse-märkisida,
tõenduse tunnistähti
pärast sündva põlvedelle.

X lugu.

— — — — — — — —

Kalevite kange poega
istub maha muru peale
põõsa varju puhkamaie,
meeles lugu mõtlemaie,
asju läbi arvamaie,
viimseid sõnumeid Virusta,
kurje vaenu-kuulutusi.
«Kustap leian kindlat kohta,»
pajateleb kange poega,
«varjupaika väetitelle?
Veereb vaenu-vägesida,
sõjameeste seltsisida
Viru laia väljadelle,
Järva raatmaa radadelle,
siisap tarvis kindlat seina,
mõnusamaid müürisida,
varjupaika vanadelle,
rahu-urkaks raukadelle,
peidunurgaks piigadelle,
kaitsetoaks käharpäile,
nutukambriks nõtradelle,
leinakojaks leskedelle.»
Kalevite kange poega
mõtles aga targal meelel:

«Lähen laudu lunastama,
hoone tarbeks ostemaie,
tahan linnad tugevuseks
ilusasti ehitada,
ühe linna eide iluks,
taadi kalmu kaunistuseks
kalju peale kasvatada;
teise linna Taaramäele
Emajõe kalda äärde
varjuks Taara varvikulle,
kolmandama Jaani kolka
Salasoo sügavusse,
Alutaha ühe linna
raukadelle redupaigaks
vaestelastele varjuksi.»

— — — — — — — —

XI lugu.

— — — — — — — —

Karastava kaste'ella
sammusida sirutelles
kõndis kange mehepoega —
pärast võetud linnupetet[1] —
Peipsi järve ranna poole.

— — — — — — — —

Järve äärde jõudanessa
viibis Kalev vaatamaie,
kas ei kuskilt koormakandjaks
parajada paadikesta,
lotja juhtuks leidemaie.
Langetava lainetelle
silmi kaugel sirutelles
polnud näha paadikesta,
lotja kuskil ligemalta.
Kalev kääris kuuehõlmad
voltis vöö vahedelle,
siisap suisa sammumaie,
laintest läbi lõhkumaie.

— — — — — — — —

Koorem raske piinab pihta,
käänab selga küürusella,
siiski tõttab kergel sammul
koormakandja kalda poole,
kasvab ikka kõrgemaksi,
tõuseb ikka tähtsamaksi.
Sortsi poja puhumine
puistab lained pilla-palla

[1] Tühja kõhuga linnulaulu kuulamisest arvati tulenevat mitmesuguseid õnnetusi.

vetekiigel veerlemaie,
kus nad kõrgel kerkisivad,
vahtus mehe reite vastu.
Naerdes lainekeste nalja,
möllamise mängikesta
hüüab Kalevite poega:
«Oi, oi! vaata oidukesta!»

— — — — — — — —

Veel ei olnud tundi viibind,
kõndis juba koormakandja
Kalevipoeg kuivikulle.
Ei küll meie päevil hobu
ega parem härjapaari
koormat jõuaks kergitada,
mis seal kandis kange meesi.

Kalevite kallis poega
toonud Pihkvast turjatäie
lunastatud linna-laudu,
kust saab tuge kurbadelle,
varju vanaraukadelle,
nutunurka neidudelle,
leinapaika leskedelle,
tõuseb tulu teistelegi.
Lauakoorem polnud suuri
ega olnud väga väike,
paras mehe pihaline:
tosinate arvult täitis
kaksikümmend mehe koormat,
paar veel lisaks peale pandud;
polnud lauad paksusella
kuskil üle kolme tolli,
ega läinud laiusella
kuskil üle kahe jala,
ega olnud pikkusella
kuskil üle kümne sülla.
See'p see Kalevite seljas
kantud lauakoormakene,
mis seal meesi murudella
ladus virna lagedalle.

— — — — — — — —

XII lugu.

— — — — — — — —

Pihkvast toodud lauapurust
leidis lõhkemata laudu
killukeste keske'elta
väga vähe veel valida,
mis ei maksnud pikka käiki,
raske tee rändamista.
Kalevipoeg pajatama:
«Mis ma risuriismesida,
katkend laua-kildusida
koju hakkan kandemaie,
mis ei maksa mehe käiki!
Parem lähen Peipsi taha
tutval teel tagasie
laudu uuest otsimaie,
linna tarbeks lunastama.»
Peale nõupidamista
tõttas jälle tallamaie,
rutul sammul rändamaie.

— — — — — — — —

Kalev hakkas järve kaldal
nõnda nõusid nõtkutama:

«Murran maha metsapuida,
kannan kokku kivisida
laialt mõne lasukese,
miska silda seadaneda
Peipsist üle teise poole.»
Tegi mõtted tehtavaksi,
hakkas silda alustama,
pani alla aluspalgid,
pani peale põikipalgid,
kivisida keske'elle,
tõkked servadelle toeksi,
voole vastu varjudeksi.
Silda oli sada sammu,
tuhat juba toimetatud,
versta viisi üle vete,
penikoorm ju Pihkva poole
kangel käella kasvatatud:
kui üks tuiskav tuulehoogu,
maru raskem möllamine
Peipsi pani paisumaie,
lained vahtus lendamaie.
Sild ei jõudnud laintesõudu,
poolik töö ei tuuletuisku
pikemalt vastu pidada;
langes laia lainetesse,
tuiskas tuulil tuhat tükki
lõuna vastu lendamaie,
põhja vastu purjetama.
Kalevite kange poega,
mees aga kohe mõtlemaie:
«Mis ma tühja mängidessa
asjadella viidan aega
sillakesta seadenessa!
Õigem tee käib otsekohe
sihilt läbi sügavuse,
lausalt läbi lainetesta,
kust ma enne olin käinud,
koorma laudu juba kandnud.»

— — — — — — — —

XIV lugu.

— — — — — — — —

Kui oleks hulka hobuseid
kivisillal kihutamas,
raskem raudavankri voori
vaskiteedel veeremassa,
kõue-taadi kärgatused
maapinda põrutanud,
nõnda Sarvik-taadi sammud

koopa kummi kõigutasid.
Kalevite kange poega
seisis paigast põrkamata,
seisis kui tammi maruda,
kalda kaljud lainesida,
kivi rahesagarada,
kõva torni tuulehoogu.
Ukse taga undas sammu,
liikus käiki ligemalle.
Juba rusik raksatelles
piitasida põrutama,
käsi kange kärgatelles
ukse kipub hukkamaie,
juba jalga üle läve
astub toa põrandalle;
sealap sammu seisatama,
võõrail silmil vahtimaie,
kust see kulli kanadelle,
hunti tulnud karja hulka?
Neitsid kartes kahvatama,
kolmekesi kohkumaie.
Kalevite kange poega,
kes veel väikelase kujul,
soovikübar käessa,
taga seina seisanekse,
näind ei suurem neidudesta,
kukk ei kangem kanadesta.
Sarvik-taati sõnaldama,
pilkelisti pajatama:
«Kes sind võrku, vennikene,
lingu viinud, linnukene?
Mesikeelil meelitused
petnud mõnda poisikesta.
Juba julgus julgematel,
juba kangus kangematel
kogemata murdnud kaela,
hullul peal ju hukkanenud.
Päästmist siit ei päeva alla
ega lootust lahti saada!»

Kalevite kange poega
kostis vastu kavalasti:
«Tuul on tühi talitaja,
maru mõistemata meesi!
Sõitlemine sõnadella,
vaidlemine vihadella,
lõualuie lõugutused,
see'p see muistne naiste sõda,

kabedate kemplemine.
Lorist ei saa lepitajat,
sõnast sõja suretajat,
vandest viha vaigistajat.
Keel on kurjem kihutaja,
sõnad riiusünnitajad.
Lähme välja lagedalle
võidustikku võitlemaie:
kumb meist kumba kangusella
võidumängil võitanekse?
Võitijalle veergu voli,
kohus kätte kangemalle.»
Sarvik-taati sõnaldama:
«Sündku sinu soovimine,
mehemäng mul meelepärast!»
Siisap sammus sängisamba
võimu-klaasist võttemaie
keharammu karastusta.
Arvas klaasi asukohal
sängisambas seisanekse.
Laskis kiirest märga kurku,
jät' ei põhja piisakesta.
Kalevite kange poega
pistis põue peavarju,
küüntelaastust kaabukese.
Meelil ise mõtlemaie:
«Kui läheb kitsik kibedamaks,
hakkab rammu raugenema,
küll siis kaapu kasvatama,
soovikübar sirgunema
paneb kohe poisikese.»
Kui siis saanud korra peale
võitlemise valmistused,
mindi kohe murudelle
õue peale õnne katsma.
Sarvik-taati sõnaldama:
«Vanem piiga peenikene,
käi sa kiiresti kambrisse!
Võta rauad raudakirstust,
kahekordased kammitsad,
miska võitja võidetava
kannad köidab kammitsasse!»
Tütar noori täitis käsku,
tegi taadi tahtemista.
Mehed muru mõõtemaie,
sammul kohta seadimaie,
piirasivad ümber piirded,
panid vaiad veerte peale,

et ei mingit segadusta,
pettust pidand sündimaie.
Nemad võtsid niuetesta
kinni keha keske'elta,
kangust nõnda katsumaie,
kumb saaks kumba kukutama.
Seal ei olnud enne seda
muiste-aegsel mälestusel
vägevamaid võitlemisi
silmale veel sünnitatud.
Kui see meri maru sunnil,
tuuletiiva tantsitusel
laineid tuiskab lendamaie,
kõikuvalle, kerkivalle,
tuulispaska tõstendelles
katust kipub katkendama,
nõnda kõikus maapinda,
põrgu põrand vabisedes
võitlejate võimu alla;
põrgu seinad põrusivad,
nurgakivid niksatasid,
lagi kippus langemaie,
katus kaela kukkumaie.
Kaua vältas kahevahel
kange meeste kemplemine,
et ei targem võinud teada,
kavalam ei kuulutada:
kumb saab võidul kuningaksi,
teisel kanda kõitemaie?
Kui said pisut puhkanenud,
üürikesti tõmmand hinge,
võttis Kalevite poega
küüntelaastust kaabukese,
sünniteles soovimisi,
käskis keha kasvaneda,
suurusella sirguneda,
paksusella paisuneda.
Kalevipoeg kasvamaie,
suurusella sirgunema,
paksusella paisumaie,
tõusis tugevaksi tammeks,
kasvas kuuse kõrguseksi.
Siisap sasis Sarvik-taadi
kehast kinni küünte-väella,
rabas korra raputelles,
kiskus korra kergitelles,
tõstis kui takutopsikest
kümne sülla kõrguselle.

Sealt ta rabas Sarvik-taati
teritatud teiba kombel
sambaks maha seisemaie.
Sarvik langes üle säärte,
põrus tüki üle põlve,
vajus ligi reitevahe
kivikildude keskele,
liiva-sõmera lingusse,
et ei paigast võinud päästa.
Kalevite kange poega
kammitsaida kohendama,
vangiraudu valmistama,
miska vangistatud mehe
koivad saaksid kütkendatud.
Varem veel kui vennikene,
kallis Kalevite poega,
kammitsraudu köitemaie,
ahelaida asutama,
hakkas Sarvik silma nähes
väiksemaksi vajumaie;
vajus vaksa, vajus kaksi,
vajus siis veel mitu vaksa,
kahanes veel küünrakaupa,
sulas siis kui rabasoosse
põrmu põue peituselle,
ega jäänud enam jälge,
maha mingit märgikesta
kui üks väike loigukene
sinist vetta suitsemaie.

Kalevite kange poega
pilkamisti pajatama:
«Kes see kuskil kentsakamat
ilmas näinud imedamat?
Põrgulane pugend peitu,
argapüksi paku-urka,
linnupoega lepikusse,
rästas paksu rägastikku,
sisalikku sambla sülle,
kui nad kuskil kolinada
kogemata kuulanekse.
Küllap leian teisel korral
Sarvik-taadi sala-urkad,
köidan kintsud kammitsasse,
seon raudse sidemesse,
et ei pääse põgenema,
liikmesida liigutama.
Täna täidan tõotused,

päästan põrgust piigakesed,
vangipaelust väetikesed,
viin nad võõra vainudelle
päevasilma paistevalle,
lustilise luhtadelle
kuu valgel kasvamaie,
tähtesilmil tõusemaie.»

— — — — — — — —

XV lugu.

— — — — — — — —

Olevipoeg, hoonetarka,
laastuleiu juhatusel
hakkas linna alustama,
kindlat kohta rajatama,
palke alla panemaie,
kivisida kohendama,
nurkasida nöörimaie,
tugesida toimetama,
sambaid püsti seadimaie.

— — — — — — — —

Kalev kandis koormakaupa
linna tarbeks laudasida
pikal teel Peipsi tagant,
kandis kokku tarbepuida,
tüvikuida tuhandella,

vana Taara tammikusta,
kandis kive kaugemalta,
merekaldalt kaljusida,
munakive murumaalta,
murdis paasi maapõhjast.

— — — — — — — —

XVI lugu.

Kalevite kange poega
mõtteida mõlgutelles
alustanud arvamisi
tarkusteeda toimetada,
suure ilma otsa sõita,
põhja piiri purjetada,
kus ei enne oldud käidud,
teed ei ette tehtanetud,
aga kuhu taevakummi
maa külge kinnitatud.

— — — — — — — —

Siisap sahkas Oleville:
«Võta, Olev, vennikene,
linnameister, mõistetarka,
võta kirves nüüd kädeje.
Raiu maha raja tammi,
tõuka maha suuri tammi,
pilluta latva pilvesta,
kukuta tüvi kännulta;
võta tammi tarbepuuksi,
mis seal meie õue alla
kõrge kalda küürusella
isa enne istutanud,
ema enne kasvatanud.

— — — — — — — —

Tee sa tamme tüvikusta
tugevamad tarbelaevad,
salateede sõudemiseks,
targa teede toimetuseks;
tamme ladvast sõjalaevad,
keske'elta kaubalaevad,
otsapakust orjalaevad,
laastudesta lastelaevad,
nurkadesta neitsilaevad.

— — — — — — — —

Targad mehed tähendama,
sõnatargad seletama:
«Kallis Kalevite poega,
kange meeste kasvandikku!
Kui sa tahad tõesti minna

ilma otsa otsimaie,
kuhu Vanataadi käsi
taeva servad sõlmitanud,
maaga kokku kinnitanud,
laia ääre langutanud,
pööra põhja piiridelle,
kääna Põhjanaela kohta,
vana Vankri valguselle!
Tõttad sina seda teeda,
rändad põhja radadelle,
siis ei püsi puine paati,
tamme tüvest tehtud laeva.
Virmaliste vägev voli
vehklemisi välgutelles
paneks paadi põlemaie,
laevakese lõkendama;
seal peab laeva rauast soetud,
paati karrasta painutud,
teraksesta saama tehtud,
vanast vasesta valatud.»
Kalevite kange poega
laskis teha kena laeva,
uhke lodja ehitada,
mis ei puusta painutatud,
ega luusta ehitatud,
ega vasesta valatud,
teraksest ei olnud tehtud.
Kalevipoeg, kange meesi,
laskis lodja valmistada,
laeva teha hõbedasta,
kallimasta hõbekarrast,
õhukestest hõbelaudest.
Laeva lagi hõbedasta,
hõbekarrast laeva põrand,
laeva mastid hõbedasta,
hõbekeedest laevaköied.
«L e n n u k» pandi laeval' nimeks,
et ta lendes lõhuks laineid.
Siisap käskis kuldse kuue
eneselle kehakatteks,
käskis laevameestelegi
tublid riided toimetada:
hõbekarrast ülemaile,
rauakarrast rahvastelle,
vasksest karrast vanemaile,
teraksesta tarkadelle,
et ei ilma otsa ligi
Põhjanaela piirusella

virmaliste vehklemine,
tulilaste tuiskamine
rauda ei saaks rikkumaie,
karrast kuube kulutama.

Kui siis käsku annetie
kallist laeva koormandada,
moona viia meeste võrra,
rohkest vara rahva tarvis,
käskis Kalevite poega
sõna viia sõpradelle,
kalli kasuvendadelle,
teadusida tarkadelle,
keda kaasa kutsutie,
abimeesteks arvatie.

— — — — — — — —

Kui siis laeva enne koitu,
paadikene enne päeva,
«Lennuk» lausa valge eella
vesiteel läks veeremaie,
lainte kiigul lendamaie,
keeritati kübaraida,
lasti laulu ladusasti:
«Peast ma keeritan kübara,
alta keeritelen laeva;
sõidan teeda triibulista,
veeren võõrast vesirada,
mis ei marjavarrelista,
hõbelõnga loogelista,
kuldalõnga keerulista.»
Laeva seati lainetelle,
seati nokal Soome poole,
põhja piiri pööruselle,
vastu vana Vankerida.
Kalevite kange poega
istus ise ülemaksi
targa tüürimehe kõrva,
sundis sõbrad sõudemaie,
poisikesed purjetama,
sellid köisi seadimaie,
kablukesi kohendama.
Kui siis laeva lustilikult
lainte kiigul lendamassa,
hakkas Kalevite poega
lustilugu lahutama.

— — — — — — — —

Siisap laulis pikka lugu
algus-ilma ilmumisest,

kuidas kuule kooti koda,
pesa tehti päikeselle.

«Lennuk» oli laintekiigul
mõnda päeva purjetanud,
päeval päikese juhilla,
öösel tähte õiendusel.
Paati veeres põhja poole,
ilma otsa ligemalle;
kaasavõetud keeletarka
seadis tüürilt laeva sõitu;
see'p see mõistis kõiki sõnu,
kõiki keelekõlksumisi,
teadis kuuldud linnukeeled,
teadis elajate hääled
targalikult tähendada.
Soome sortsilaste sunnil
möllasivad tuulemarud
vihas vetta vahutama;
pilve pime peitis päeva,
peitis udusse päikese,
kattis kinni taeva tähed
üleüldse udu sompu,
kastekarva kuubedesse,
et ei teadnud tüürimeesi
ega kippar laeva käiki.

— — — — — — — —

Seitse ööd ja seitse päeva
vankus laeva väsimata
tuulemaru tuisatusel
laintel kui üks lagłekene;
siisap väsind Soome sortsid
puhkumisel puhkamaie.
Päike pääses paistemaie,
laia ilma valgustama;
viimaks hakkas vete veerult
kallas kaugelt kasvamaie,
kõrgemaksi kerkimaie.
Keeletarka kuulutama:
«Võõras rand mul, vennikesed.»
Kalevite kange poega,
kui said kalda ligemalle,
kargas laevalt lainetesse
usinasti ujumaie,
kalda poole kiirustama;
siis ta vedas sõprasida
laevas kõitel kalda'asse.
See ei olnud Soome serva

ega tuttav Turja randa,
ei ka enne käidud kohta.
Keeletarka küsimaie:
kuidas randa kutsutakse?
Linnukesed lõõritasid,
pääsukesed pajatasid,
vana vares vastanekse:
«See on lahja Lapu randa,
kehvaliste kaldakene.»
«Lennuk» aeti lahedalle,
hõbepaati parve äärde,
kinnitati kividella,
vangistati vaiadella,
et ei paigast pääseneksi
lainetelle lendamaie.
Kalevite kallis poega
kutsus juhiks keeletarga,
sundis seltsiks sõprasida
võõrast kohta vaatamaie.
Nemad käisid neljakesi
tüki teeda, marga maada,
mööda nõmme nõtkutelles,
mätastikku mütatelles,
mööda laia lagendikku,
sammusivad samblasooda,
kõndisivad kanarbikku
mööda raatmaa radasida:
kas ehk kuskilt kogemata
talu silma tõuseneksi.
Mis seal vastu veerenekse,
silma ette sirgunekse?
Tõusis silma üksik talu,
peidust väike perekene.
Ukse eessa istus neidu,
murupingil piigakene,
kedrevarrel keerutelles
lõuendisi lõngakesi;
näpud kedret keeritasid,
suu aga seadis sõnasida,
laskis lustil laulukesta:
«Oli üksi naine noori,
lüpsis lehmad koidu eella,
lüpsis lehmad lepikussa,
kurnas piima kamberie;
siis aga karja saatemaie.
Saatis karja kaasikusse,
lehmad alla lepikusse,
vasikad põõsa varjule.

Mis ta leidis karjateelta?
Leidis kana karjateelta,
väikse kuke vainiulta.
Kana siblis siidisida,
kukke kuldanarmasida.
Noorik kana püüdemaie,
kukekesta kiusamaie;
kukke lendas üle metsa,
üle laia lagestiku,
kanake sai naise kätte,
kanti rüpessa koduje.
Särgirüpes kantud kana,
põues toodud pojukene
viidi viljakamberie,
seati salve serva peale,
kasukana kasvamaie,
vaka alla varjumaie.
Kasvas kana katte alla,
paisus peidul pojukene,
kasvas kuu, kasvas kaksi,
kasvas kortli kolmat kuuda,
nädala veel neljat kuuda,
peale paari päevakesta.
Noorik aita vaatamaie:
— — — — — — — —
kanast kasvas neitsikene,
kena kuningate tütar.
Käisid neitsil kosilased,
piigal palju peiukesi,
viied, kuued viinakruusid,
seitsesada sõnumida;
üks oli kuu, teine päeva,
kolmas —»
— — «Kalevite poega,
pikal koival peiukene!»
pajatas Kalevipoega
üle läve astudessa.
Piiga kohkel põgenema,
hädas appi hüüdemaie.
Tütre pillil tõttas taati
võõralista vaatamaie,
mis siin kisa kasvatanud.
Kalevite kallis poega,
kui oli taati teretanud,
Lapu targaks tunnistanud,
kohe otsust küsimaie:
— — — — — — — —
«Vasta mulle, kulla venda,

kust see käiki kohemalta
sihil ilma otsa sõuab,
et ei teisi teeradasid
— — — — — — — —
ette tuleks eksitama,
käigil sammu kinnitama!
Juhata mind joonedelle,
kuhu taevakummikene
alla serva kinnitanud,
sinisiidil seinakesi,
lagedalle langutanud,
kuhu kuu kustunekse,
päike läheb puhkamaie,
kui nad seatud vahikorda
ööl ja päeval lõpetanud!»
— — — — — — — —

Lapu tarka küsimaie:
«Mis mull' palgaks paisatakse,
veovaevaks visatakse?»
Kalevite poega kostis:
«Mis sa soovid, sõbrakene,
küsid hinda, kullakene,
peab sull' palgaks paisatama,
veovaevaks visatama.
Võta pooli varandusta,
küsi kulda kümme kotti,
hüva hulka hõbedada!
Vii mind aga, vennikene,
ilma otsa ukse ette,
Vanataadi väravasse!
Mere sügavusemõõdud,
põrgu piirid pikkusella —
neida tunnen nööri mööda;
suure ilma otsa seinad
tänini veel teademata,
käsilla mul katsumata.»
Lapu tarka laulis vastu:
«Lisa peale lusti pärast,
pane palgaks peale hinna,
mis sul kodu kütke'essa
seina küljes seisenekse!»
Kalevite kallim poega
tõoteles täitaneda,
külamehel' kütkendatud
ahelate arvulise
meeleheaks veel peale panna.
Lapu tarka laulemaie,
Varrak nõnda vastamaie:

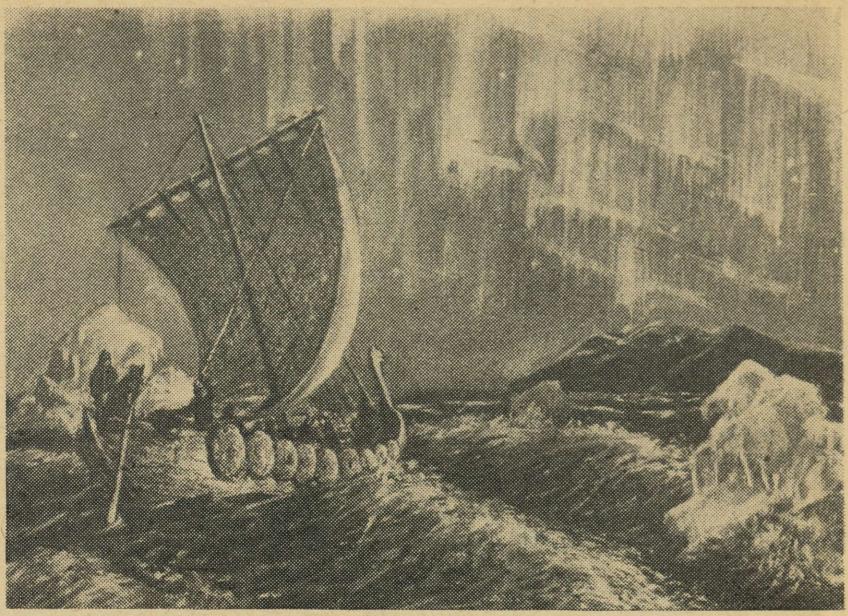

«Sündku sinu soovimine,
mingu täide tahtemine.
Sest ei tõusku muile süüda,
võõral mingit vastamista, —
kui sa kogemata kurja,
hädaohtu, äpardusta
teede-käigist peaksid tundma;
süü jääb üksi sundijalle,
vastus nõude-võttijalle.»

Lapuline võeti laeva,
viidi Varrak tüürimaie,
laeva sõitu seadimaie.
Lainte kiigul langevalle,
tuule tiivul tuisatella
lõhkus Kalevite laeva
vahtus veele vagusida,
mitu ööd ja mitu päeva
põhja poole purjetelles.
Laeva juhtus lainte langul
kogemata neelukohta,
võind ei aerud aitaneda
ega purjed päästaneda
kallist laeva vete kurgust;
neelu kippus neelamaie
koormat koormakandijaga.

Lapu tarka võttis tündri,
võttis Varrak vaadikese,
kattis punakaleviga
väljaspoolse vaadi kere,
punus punapaelasida
vitsa viisil vaadi ümber.
Köitis teda kütketega
laeva külge rippumaie,
et kui kala silmaks sööki,
varmalt tuleks võttemaie.
Veella tuli valaskala
punast sööki püüdemaie;
ahmas suhu vaadikese,
pistis ise punumaie,
vedas laeva neelust välja,
päästis paadi põrgu suusta,
allilma ukse eesta,
vana vaenu väravasta,
kuhu mitu enne kukkund,
hädas mõnda äpardanud.

Lainte kiigul langevalla,
tuule tiivul tuisatella
lõhkus Kalevite laeva
vahus veele vagusida,
mitu ööd ja mitu päeva
põhja poole purjetelles.
Kalevite kange poega
seadis sõnad sõudevalle,
laskis laulu lõksutella:
«Nõu ei viska meesi nurka,
pane mõtteid parte peale;
äparduste ähvardusi
laulusõnad lepitamas,
targad sõnad talitsemas.»

Laeva oli lainte lennul,
vetevooge veeretusel
palju aega purjetanud
põhja piirde pöörusella,
sealap Sädemete[1] saare
tulisambad tõusemaie,
suitsupilved paisumaie.
Kalevipoeg kippumaie
Sädeme saart silmamaie;
Varrak vastu vaidlemaie,
koledat teed keelamaie.

[1] Sädemete saar — arvatavasti mõeldud Islandi saart.

Sulevipoeg sõnaldama:
«Laske minda minemaie
tuliteeda tallamaie,
suitsulista sammumaie,
kuhu, kes seal enne käinud,
nõrgematest palju nõrkend,
väetid läinud viletsusse!»

Aeti laeva lainetelta
Sädemete saare serva,
kus see mägi mängis tulda,
teine suitsu sünniteles,
kolmas keetis kuuma vetta;
suland kive sügavusest
orgu saatsid ojamaie.

Sulev sammus suitsu juhil,
tallas tule tähendusel
põrgu lee ligemalle,
imelikku ilmumista
salalikult silmamaie.

Tulekivi kildusida
sadas suitsus sagedasti,
tuiskas aga tuhkadessa
lumehange lagedalle,
rohkest raatmaa radadelle.

Raudakuube raksatelles
kippusivad kivitunglad
Sulevida surmamaie.
Õnnetusest hoolimata
kõndis kangelase poega
põrgu leeaugu poole,
kuni kuubi kõrvetelles
keha kippus küpsetama,
ripsmekarvad läksid krimpsu,
kõrbe hiuksed, kulmukarvad.

Sulevipoeg pajatama:
«Kurat võtku tulekünka,
kust ei kasu kellelegi!
Kodu võiks ta rehekütjaks,
saunameestel küljesoojaks
mitmes kohas mõnus olla,
kus üks süld ehk pere kohta
armu poolest annetakse.
Praegu pole mul paremat:
pistan piibu põlemaie.»

Siisap sammu sulgemaie
tuli-teelta taganema.
Vaevalt pääses laeva peale

haigeid külgi arstimaie,
põlend viga parandama.
Kalevipoeg küsimaie:
«Kas ehk nägid kannupoissi,
kes sul jälgel jooksenekse?»
Sulevipoeg salgamaie;
teised kadund kannupoissi
ühel suul hüüdemaie.
Vaata, ilus valge lindu
laskis maha laeva peale;
keeletarka kuulamaie,
kas ehk kadund kannupoissi
sulgiline silmanenud.
Valge lindu vastamaie:
«Teisel pool jäämägesida,
lumelista lagedada
kenam kevadine kohta,
soojem ala suve paika;
mullas munad keedetakse,
liivas liha küpsetakse:
sinna poissi eksinessa
näkineitsi meelitusel,
ühtepuhkust ilu-aega
õnnelikult elamaie.
Minge teele, mehed targad,
kannupoiss ei tule kaasa!»

Mehed jõudsid sinna maale,
kus need kuked sõivad kulda,
kuked kulda, kanad karda,
haned haljasta hõbedat,
vareksed vana vaskeda,
pesilinnud penningida,
targad linnud taalderida,
kus need kasvud kasvasivad,
kapsad kuuse kõrguseni.
Kalevite kange poega
sulaseida sundimaie,
alamaida ajamaie
võõrast kohta vaatamaie;
käskis minna keeletarka
salasõnu seletama,
linde tarkust lunastama.
Heitis ise laeva peale
Suleviga suikumaie,
päeva paistel puhkamaie;
andis käsu Aleville
vahikorral valvaneda.

Keeletarka kõndimaie,
sulastega sammumaie
tüki teeda, marga maada,
kus ei kuulda linnulaulu
ega leida loomakesi.
Päike juba veeres looja,
langes merelainetesse.
Käigist väsind vennikesed
sirutasid selilie
põõsa varju puhkamaie.

Teise päeva palistusel
ärateles enne koitu
magajaida mehepoegi
tugevama tütar noori,
kes see tulnud kapsa-aeda
lehmadelle lehtesida
kapsa küljest kitkumaie.
Tütar noori võttis mehed,
pani poisid põlle rüppe,
kandis neid süles koduje.
Isa kodu küsimaie:
«Mis sa toonud, tütar noori,
mis sa korjand kapsastesta?»
Piiga põlle raputelles
puistas mehed põrandalle:
«Tähendele, taadikene,
mis ma nalja-mängitusel
kapsa-aiast koristasin,
kus nad, kirbud, kuuekesi,
kaste vilul kohmetanud,
kapsapea all põõnutasid!»
Taati tarka tunnistama
mõistatusel mehikesi:
«Kes see kõnnib kõrta mööda,
astub aia ääri mööda,
piirab pilliroogu mööda?»
Keeletarka kostemaie:
«Mesilane linnukene,
see'p see kõnnib kõrta mööda,
astub aia ääri mööda,
piirab pilliroogu mööda.»
Tarka taati tunnistama
mõistatusel mehikesi:
«Mis sealta jõesta jooneb,
katsub küla kaevudesta,
kivikildude keskelta?»
Keeletarka kostemaie:

«Vikerkaar jooneb jõesta,
katsub küla kaevudesta,
kivikildude keskelta.»
Hiigla-tarka tunnistama:
«Mõistke, mõistke, mehikesed,
mis tuleb ammudes arusta,
singudes sinisalusta?»
Keeletarka kostemaie:
«Vihm tuleb ammudes arusta,
singudes sinisalusta.»
Sellest tundis Hiigla-tarka
mõistelikke mehepoegi.
«Pane, piiga, põlle rüppe,
vii nad jälle viibimata
sinna, kus nad seisanenud:
need on pealtmaa naiste pojad,
kes need käivad tarka teeda,
õpetusi otsimassa.»
Tütar käsku täitenekse:
kandis võõrad kuuekesi,
kust neid põlle koristanud.
Keeletarka mõistis kõne,
hakkas piigat palumaie:
«Vii meid, neitsi, naljusella,
kanna merekalda'alle!»
Tütar palveid täitanessa
kandis mehed kalda'alle.
Nii kui suitsupilve sammas
taeva kummilt ripakille
pikkerpillil käidanekse
tulda taevast puistanekse,
tuli Hiigla-tütar noori
lennus-sammul laeva poole,
kärinaga merekalda;
puistas põllest mehepojad
hõbelaeva serva peale.
Piiga lõõtsuv hingepuhin
puhus laeva lainetelle
penikoorma kauguselle.
Imelugu ilmumine
pani kõiki kohkumaie.
Kalevite kange poega
pilve-piigat pilkamaie:
«Ole terve, tütarlapsi!
Pesid silmad palumata,
küllap ise kuivatelles
pühin piisad palgedelta.»
Kalevipoeg andis käsu

laeva purjed lahutada,
tahtis kohe kaugemalle
põhja poole purjetada;
ehk küll külma väga käre,
jää seal kattis jälgesida,
kõrge jää küngastesta
lõikas «Lennuk» lustilikult
purjetelles põhja teeda.
Vaata! virmaliste vaimud
taeva alta taplusella
hõbe-oda välgutelles,
kuldakilpi kõigutelles
paistsid laeva punetama.
Juba kadus meestel julgus,
poistel püksid püülimassa.
Aga Kalevite poega
tulist nalja naerateles:
«Laske virmaliste vehid,
hõbe-oda välgutused,
kuldakilbi kõlgutused
tule-kaaret meile teha,
kust me valge kumendusel
kaugemalle näeme käiki!
Kuu ei tahtnud kaasa tulla,
päike läinud ammu peitu;
armu-anniks pannud Uku
virmalised vehklemaie.»

Viimaks veeres võõras randa,
tõusis rahvas tundemata
meie sõpradelle silma;
poistel poolelt koera kehad,
pikad peni sabad taga,
tempudesta tondilased,
näosta nii kui inimesed.
Penisabalised sellid
kurjast vastu kiusamaie,
tulijaida tonkimaie,
et ei keegi kallastelle
saanud laevast sammumaie.
Kalevite kange poega
kargas laevast kalda'alle
penilasi pillutama,
vaenulasi virutama;
surmas neida sadadella,
tappis teisi tuhandeida.
Õnnekombel leidis hobu,
tugevama täkukese,

kargas kõrvi laudijalle
sõjateeda sõitemaie,
penilasi puistamaie.
Võõras väike mehikene
vaenuköita kinnitama
ristiks ratsu sammudelle.
Hüva hobu hüpeteles
vaenuköita kohkudessa,
komisteles kogemata,
langes laia lagedalle
surnuks maha samblasoosse.
Kalevipoeg kahetselles
hüva hoosta ohkamaie,
võrgutajat vandumaie,
sidujada sajatama.
Siisap võttis suisapäida,
tõmbas maasta tüvikuda
tugevamast tammepuusta,
miska sooda sahkamaie,
kuivikuida kündemaie,
et ei põhja põllukesed
kasusid peaks kasvatama,
vilja-ivi valmistama.
Sealt maa tarka sõitlemaie,
künnimeesta keelamaie:
«Miks sa vihas, vennikene,
kurjas lähed kündemaie,
meie maada moondamaie,
samblasooksi sajatama,
kust ei kallist karjamaada
ega lastel leivamaada?»
Kalevipoeg kostemaie:
«Vaenuköis mul võtnud hobu,
suretanud sõidujala,
enne kui ma tarka teeda
õnnelikult lõpetanud.»
Tarka taatj tähendama:
«Kuidas võid sa, kulla venda,
tarkusteeda toimetada,
kui sa rahvad raske käega,
nõude-andjad nurmedelta
eesta ära hävitanud?»
Kalevipoeg kahetsema
vihaduse vandumista,
miska surmand sigidused
põhja põllu peenderalta.
Hüüdis hädas Uku poole:
«Anna kasvu kaladelle,

sigi Soome silkudelle,
üle-rohkust hüljestelle,
sulgislinnu sugudelle!
Lase puida lainetelta
vetel kalda veeretada,
et nad tulev-põlve tuluks
kasu saaksid külvamaie!»
Tarka mõistis, kostis vastu:
«Sõber, et sa õnne soovid,
tahan sulle tõelikult
hüva nõu ja otsust anda,
kuidas teed saad kaugemalle.»
Kalevite poega kostis:
«Kaarna kodus kuulutanud,
tarka lindu annud teada:
«Kus sa silmad sinivetta,
laialisi lainesida,
kalda veeres kõrkijaida,
vahumõõku vete ääres,
seal saab varjul hoitud värav
ilma otsa sulle näitma.»»
Tarka taati kostis vastu:
«Kaarnalind on kuulutelles
petist sulle pajatanud.
Kus sa silmad sinivetta,
laialisi lainesida,
kalda veeres kõrkijaida,
võhumõõku vete ääres,
sealtap leiad salasuuda,
varjul hoitud väravada,
mis sind põrgu pettemaie,
surma suhu sundimaie.»
Kalevite kallis poega
kodu poole kippumaie,
sõpradelle sõnaldelles
laskis laulu ladusasti:
«Lähme, lähme, lustivennad,
käime, käime, kullakesed!
Lähme jälle lõuna alla,
käime kiirest kodu poole,
kus meid tundvad kodukoerad,
tuttavamad teretavad!»
Varrak kohe küsimaie:
«Vennike, kes veovaeva,
palka mull' saab paiskamaie,
kui sa kodu poole käänad?»
Kalevite poega kostis:
«Kõik peab sulle keelamata

palga-hinnaks paisatama,
kuidas kaupa sobitime.
Sa ei ole eksind sammult,
teelt ma ise taganesin.»

Läksid mehed laeva peale
kodu poole purjetama.
Lainte kiigul langevalla,
tuule tiivul tuisatessa
lõhkus Kalevite laeva
vahtus veele vagusida.
Paati veeres Viru poole,
laeva lustil lõuna alla.
Kalevite kallim poega
seadis sõnad sõudevalle:
«Ei või tarkust enam tulla,
mõistust olla meestellagi,
kui on loodud loomadella.
Tühi tee meil läinud tuulde,
ilma ots jäi otsimata,
kätella jäi katsumata.
Laske «Lennuk» Lalli[1] alla,
Lindanisa lahe peale,
kuhu Olev teinud hooned,
kõrged tornid kasvatanud!»

— — — — — — — —

«Kahetsusta, kulla vennad,
käigist ei või kasvaneda!
Ülemaks kui hõbevara,
kallimaks kui kullakoormad
tuleb tarkus tunnistada;
eks me leidnud eksiteelta,
vale-vainu radadelta
tõelikke tunnistähti,
et ei suurel ilmal otsa,
Taara tarkusel ei rada
kusagille kinnitatud,
tõkkesida pole tehtud.
Mis ma muidu võõralt maalta
kasulikku olen künnud,
salalikku sahkanenud,
sellest saab elu otsani
mehel meeles mõtlemista.
Kellel Looja õnneks loonud,
põue ise peitu pannud,
vaimu võimel vägevamaks,
tarkusella terasemaks,

[1] Lalli — olevat muiste olnud Tallinna nimi.

keha rammul kangemaksi
teiste üle lasknud tõusta,
veerenegu võõramaile
suurt maailma silmamaie,
Taara tarkust tunnistama,
jumalikku imedusi
valvsail silmil vaatamaie!
Aga teised äbarikud,
nõdremate naiste pojad
jäägu koju kasvamaie,
oma kopli õitsemaie!»

Lasti «Lennuk» Lalli alla,
Lindanisa lahe peale,
kuhu Olev teinud hooned,
kasvatanud kõrged tornid.
Paati aeti parve äärde,
laeva kalda ligidalle.
Mehed läksid murudelle,
veeresivad vainiulle,
astusivad alla õue.
Lindu laulis lepikusta,
kägu kuldakuusikusta:
«Omal maal õitseb õnni,
kodus kasvab kasu parem!
Kodus tundvad õuekoerad,
tuleb tuttav teretama,
sugulane soovimaie;
paistab lahkelt päevakene,
paistvad taevatähekesed.»

XVII lugu.

Viru laial väljadella
seisid seltsis sõjalased,
vereahned vennikesed
parves kui see linnupere,
suurem sipelgate-pesa
päikese paistusella,
teised läinud teisi teida,
läinud laialt laastamaie,
külasida kurnamaie,
peresida piinamaie,
rahva vara riisumaie,
tugevamaid tappemaie.

— — — — — — — —

Kalevipoeg, kange meesi,
sõitis hobu sadulassa
karates sõja keskele,

paksemasse vaenupaika.
Laskis hobu hüpatella,
kõrvikese kargaella
kangemate kaela peale,
mõistis mõõka möllamisel
mõrtsukana mängitada,
tulirauda tuiskamisel
surma kombel sirutada.
Keset sõda keeritelles
puistas Kalev meeste päida
nii kui lehti lepikussa,
kolletanud kaasikussa,
lõhkus puruks liikmesida,
sääreluida sadadella,
käeluida koormatella,
turjaluida tuhandella,
küljeluida kümme tuhat.
Virnas katsid surnud välja,
kehad kuhjas künkasida,
mitmes kohas kasvid mäeksi
surnurünkad sambelilla;
Assamallas hangusivad
kümme tuhat kooljakeha.

— — — — — — — —

Kalevite kange poega
seadis sõnad sõudemaie:

— — — — — — — —

«Võtke, sõbrad, vennikesed,
tänapäevsest taplemisest,
mõõga verisest möllusest
tulev-päevil' ettetähte!
Mehed olgu nii kui müüri,
seisku nii kui raudaseina,
teraksesta tehtud tornid,
seisku vahvast sõjasõidul
tammemetsa tugevusel,
kaljurünka kindelusel
varjuks vaenu tungi vastu,
kui tuleb tapper tabamaie,
vaenlane kinni võttemaie, —
siis ei ole karta sõda,
karta võõra võitemista,
kurjemate kiusamista.
Meie maa, see jäägu mõrsjaks,
priipõlve pärijaksi!
Kangem saagu kuningaksi,
vahvam teiste vanemaksi!
Võimus jäägu ü h e voliks,
ü h e kätte kuningriiki,
muidu hulgaliste meelil
tuulest tüli tõusemisi!»

— — — — — — — —

XIX lugu.

— — — — — — — —

Vainiulle valmistati
õue alla paras paika
rammukatsumise kohaks.
Vanal viisil võtetie
käsilla siis niudest kinni,
võeti püksivärvelista
kümne küüne kangusega
keha võimu katsutella.
Veri valgus küünte alla,
sinipaisul sõrmedesse.
Ehk küll võimuvõttev vesi,
närtsitava kruusi märga
kurjal rammu kurnanekse,
võimust väga väsiteleb,
Kalevite kangel pojal
kahekordne kanguskaste
kehavõimu karastanud,
siiski vältas võitlemine,
meeste võidumängimine
seitse päeva seisemata,

seitse ööda lõppemata,
enne kui nad selget otsust
võitlemise võidul' saivad.
Sarvik-taat küll salamahti
katsus kiusamise kombel
põiki jalgel pillutada
kallist Kalevite poega,
kes kui tugev tammetüvik,
raskem raudakivi-rahnu
kohalta ei komistanud.
Kordamisti kergitasid
teineteista tõusemaie,
rabasivad raksatelles
müta-mäta! maha jälle,
mis kui Kõue kärgatused
põldusida põrutasid,
kaljusida kõigutasid,
vetta tõstsid vahutama.
Kalevite kaval poega
oskas ennast hoidaneda,
suutis siuna pealta sõrmi,
angerjana alta sõrmi
põrgulase pihust päästa,
kookus jalal kohe kanda
toeks vastu valmistada;
siiski kippus kange võimus,
rammu viimaks raugenema.
Eide vari valvsail silmil
nägi poja nõrkemista,
võttis kätte vokikoonla,
keeriteles kümme korda
üle pea ümberpööri,
paiskas prantsti! põrandalle
eeskujuks Kalevile.
Kalevite kange poega
mõistis eide mõttesida
targalikult tähendada,
sasis kinni säärte-paelust,
sarviku põlve-värvelist,
tõstis teda tuulekiirul
koonla kombel kõrge'elle,
keeriteles kümme korda
taadikest kui takutopsu,
viskas võimurohke väega
matsti! maha muru peale;
pani põlved rinna peale,
kamaluga kõrist kinni,
kippus taati kägistama.

Võttis vöö niude ümbert,
miska kurja köitemaie.
Siisap vedas vaenumehe
kütkes raudakamberie,
köitis teda kammitsrauda,
pani ahelate paelu
käed ja jalad kütkendusse,
köitis kolmandama kütke
rõngastpidi kaela külge,
neljandama niuetesse;
kinniteles kütke otsad
kaljuseina seisemaie;
veereteles vainult kivi
saunasuuruse uksele,
kuhu külge kaelakütked
sidemella sõlmitie,
raudakrambil kinnitati,
et ei sarvik toasta sammu,
kanda saanud kamberista.

— — — — — — — —

Kalevite kallis poega
laskis sammud lustilisti
taadi taalderi-tubaje,
kullavaranduse-kambri,
kus see kulda kirstudessa,
hõbe salves hunnikussa
salapeidul seisanekse.
Hakkas kulda kühveldama,
hõbedada hävitelles
kottidesse kogumaie.
Täitis koti, täitis kaksi,
täitis koti kolmandama,
naljapärast neljandama.
Kui ta viiet võttemassa,
hüüdis hiiri augu suusta:
«Ära võta, vennikene,
hullul meelel üleliiga!
Tee on pikka tallajalle,
koorem raske kandijalle.»
Kalevite poega mõistis,
viskas viiendama koti
tühjalt tündri serva peale,
köitis teised kaksikulla,
sidus suud suude vastu,
et neid hõlpsalt õlgadella,
kukkelasse tõstes kanda.
Kullakotid polnud suured
ega väga väikesedki,

võis ehk kolme tündri võrra,
kuue riia vaka võrra
olla koormat igas kotis.

— — — — — — — —

Kalevite kallis poega,
kes see pärast põrgukäiki
mõnda hüva meie maale
kasulikuks kasvatanud,
elas ise Lindanisas
seltsis oma sõpradega.
Olev oli, linnatarka,
kolm veel linna ehitanud:
ühe linna lõuna alla,
teise linna tõusu vastu,
kolmandama koidu alla,
kust sai varju vanadelle,
rahupaika raukadelle.
Kalevite kallis poega
kulutanud koti kulda
kolme linna asutuseks,
kolm veel varjul kamberissa
teiste tööde toimetuseks.

— — — — — — — —

XX lugu.

— — — — — — — —

Kui oli kuulnud sõjakäsku
Kalevite kange poega,
võind ei enam viibineda
pikemalta pidudelle;
saatis ratsul saadikuida
sõjamehi sundimaie,
kangemaida kiirustama
vaenu vastu valmistama.
Enne kui ta tõttas teele,
Aleville avaldama,
Suleville sõnaldama:
«Ega kulda kamberissa,
hõbe kirstu kaane alla
vaenus vargal võttemata,
röövli käpal riisumata;
viigem vara varju-urka,
põrmu põue peitevalle,
kust ei varas käppamaie
ega röövel riisumaie!
Paistab parem päevakene,
õitseb jälle õnne-aega,
võtame vara vangista,
kullakoormad künka alta.»

Siisap hauda sõmerasse
salamahti sünnitama,
kolmekesi kaevamaie,
kuhu kulda kukutati,
hõbedada heidetie.
— — — — — — — —
Kui siis koitu kerkidessa
puneteles taeva palge,
võttis Kalev vaenumõõga,
võttis oda okkalise,
kilbi kätte kamberista,
talutas hobu tallista,
sõjaratsu sõime'elta.
Ajas Alevite poja
kannul kilpi kandemaie;
seadis suule sõjasarve,
hakkas sarve ajamaie,
kaugelt rahvast kutsumaie,
sõjamehi sundimaie
vaenuteele valmistama.
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
hüüdis Kalevite sarvi.
Mägi märkas, metsa ärkas,
tuulehoog jäi tukkumaie,
merekohin mõtlemaie
Kalevite kutsumisel;
kohkel vastu kostelesid,
käsuhäälta kasvatasid.
Rahvas kuulis Viru rannas,
Järva, Harju rajadelta,
Lääne laia luhtadelta,
Pärnu pärnade vahelta.
Alutaga kuuldi häälta,
kuuldi kutsu Tartu rajal.
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
hüüdis Kalevite sarvi.
Mägi märkas, metsa ärkas,
tuulehoog jäi tukkumaie,
merekohin mõtlemaie
Kalevite kutsumisel;
kohkel vastu kostelesid,
käsuhäälta kasvatelles
kaugemalle kannetie.
Rahvas rühkis sõjalasi
surmateele saatemaie,
vaenuteele valmistama.
Veli vihtles ahju pealla,
ema vaalis valget särki,

isa ehiteles hoosta,
onu seadis sadulada,
küla küüris kannukseida,
teine ihus mõõgatera
tahukivil teravaksi,
õde nuttis õue pealla,
teine õde põrandalla,
tagakambris kallikene.
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
hüüdis Kalevite sarvi.
Mägi märkas, metsa ärkas,
tuulehoog jäi tukkumaie,
merekohin mõtlemaie,
kaljud kohkel kuulamaie
Kalevite kutsumisel;
kohkel vastu kostelesid,
käsuhäälta kasvatelles
kaugemalle kannetie.
Sarvehüüdja hääli helkis
kaugel' Viru rajadelle,
kostis Järva-, Harjumaale,
Lääne laia luhtadelle,
Pärnu pärnade vahele;
hääli helkis Alutaha,
tungis taha Tartu raja,
pikil' Pihkva piiridelle.
Tõttes tulid sõjamehed
kiirul lipukandja kannul

sõjateeda tallamaie,
vereteeda veeremaie.
Käsukandjad kihutasid
ümberkaudu maada mööda
kõheldajaid kiirustama.
Õde venda õpetama:
«Ehitelen, hella venda,
ehitelen, õpetelen,
minu hella veljekene!
Kui sa sõidad surmateele,
lähed vaenuvälja peale,
ära sa ajagu eele,
ära sa jäägu järele!
Esimesed helbitakse,
tagumised tapetakse;
keerita keset sõdada
ligi lipukandijate,
keskmised koju tulevad!»
Naine nurgast nuttemaie,
kaasakene kamberista:
«Kes mind armul haudumaie,
kaisus tuleb kullatama:
lepast ei saa lepitajat,
vahtrast valuvõttijaida,
kasest kullal kaisutajat.»
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
hüüdis Kalevite sarvi;
mägi märkas, metsa ärkas,
tuulehoog jäi tukkumaie,
merekohin mõtlemaie,
kaljud kohkel kuulamaie
Kalevite kutsumisel;
kohkel vastu kostelesid,
käsuhäälta kasvatelles
kaugemalle kannetie.
Sõjamehed kiirel sõidul
lendsid mööda lagedaida
Kalevi kutsu kannule
surmateeda sõudemaie.
Kalevite kange poega
sõitis sõjaratsu seljas
tulist Taara hiie poole,
kuhu väge kogutie;
laskis tutu-lutu lugu
sõjasarvest helkimaie,
et ei vägi eksiks teelta,
mehed metsa ei läheksi.
— — — — — — — —

Emajõe kalda äärde
kogusivad sõjakarjad
Kalevite käsu peale;
Sulevipoeg tuli sinna
suure seltsi sõpradega,
Olevipoeg omastega;
sinna tuli tugevaida,
kogus kokku kangemaida
viissada Virumaalta,
kuussada Kuressaarest,
seitsesada Soomestagi.
Kalev hakkas arvamaie,
lagedalta lugemaie
sõjameeste seltsisida,
mustakuueliste kogu.
Viiendama õhtu vilu
praegu päeva palistamas,
kui neid viimseid viibijaida,
kõheldajaid sinna kogus.
Kalevite kange poega
laskis leeri lagedalle
sõjamehed seadaneda,
andis päeva puhkamiseks,
teise teele talituseks.
Kolmandamal enne koitu,
vara enne valge'eda
ruttas vägi rändamaie,
sõjateeda sõitemaie.
Taara mäelta võeti teeda
keskihommiku keerule.

Juba teise päeva piiril
pääses sõda põlemaie,
mässamine möllamaie
raudariides rüütlitega,
keda laevad kaugelt kannud,
vetelained viletsuseks
meie maale mängitanud.
Kalevite kange poega
puistas ligi poole päeva
väsimata võimusega
raudameeste ridasida.
Hobu lõppes hommikulla,
rauges kallis ratsukene
raudalaste ropsitusel.
Nõdremaida nõrkes närtsi
surmasängi sadadella;
raudalaste rasked raksud
sünnitelesivad surma,

kuhu kukla kukkusivad,
pealaele langesivad.
Vaenukirves, vereriista,
tappelikult tabadelles
puutus Sulevite puusa —
liha luuni lõikaeli.
Venda langes lagedalle,
meesi maha muru peale,
veri jõgena voolama,
kippus elu kustutama.
Sõnatarka tõttas sinna
verevoli võttemaie,
valusida vaigistama:
«Vereke, vereke, ega sa vesi,
vereke, vereke, elule mesi,
kus sa lähed lätte'elta,
kaod kaevu kalda'alta?
Kinnita sooni kiviksi,
tarreta veri tammeksi,
kivisoonte kitsikusse
tarreta, Taara, verena!»
Kui ei veri kuulnud käsku,
puusasoon ei võtnud palvet,
sigiteles sõnatarka
salasõnu sõudemaie,
sünniteles rauasõnu
vägevamaid vastuseksi,
vaotas sõrme soone vastu,
pani ümber punalõnga,
puhus õhku haava peale,
miska vere vaigisteles.
Sõnatarka keetis salvi,
arurohtu haava peale
üheksasta rohusugust,
mis ta ise salamahti
ööde vilul, kuude valgel
kanarbikusta kitkunud,
nõmme pealta oli noppind,
kuusikusta koristanud;
pani salvi haava peale,
valuvõtjat vermetelle,
sõlmis haavad sõlmedesse,
mähkis nartsu mähkmetesse.
Kalevite kange poega
puistas, pillas raudamehi
lademesse lagedalle,
viskas vaenlast vankumaie,
pärast pakku põgenema.

Surnukaared katsid nurme
nii kui heina niidumaada,
rahe raatmaa radasida;
vereloigud lagedada
kui see veerend vihmavesi
põualista kuivand põldu.
Surnupäida sadadella,
liikmetükke tuhandella.

Mõrtsukana sõjamässu,
päikese äge palav
kurnas Kalevite keha,
väsiteles võidumeesta;
kangeks läinud keelekene
kuivas kinni kurgu külge.
Pika janu piinatusel
läks ta sõjalagedalt
järvekaldal keelta kastma.

Kui ta keha karastuseks,
kange janu kustutuseks
lainetesta keelelaket
kõhtu oli kõristanud,
jäänd ei põhja piisakesta,
muud kui üsna musta muda.[1]

Muru alla maetie
järve ümber järjestikku
kahvatanud meeste kehad,
sõjas surnud sõbrakesed;
et kui vihma veeretused,
salalätte lisandused,
lainesida lahutanud
kuivendatud koha peale:
sõbrad vaimud sõnaldelles
vetevooge veeretusel
kesköö võiksid aega viita.

Paari päeva puhkasivad
võidumehed väsimusta,
arstisivad haavasida,
muisutasid muljutusi;
terved tegid mõõgateri,
tapper-raudu teravaksi,
pinnisivad piikisida,
nikerdasid noolesida.

Kolmandama päeva koidul
pandi pambud pihtadelle,
sõjariistad meeste selga,
siisap jälle sammumaie,

[1] Kõne all olev järv on Põlva rajoonis ja kannab nimetust Jänujärv.

vereteeda veeremaie
Kalevite poja kannul,
kes see kilbikandijaga
teistel' teeda tähendeles.
Püha jõe piiridelle,
Võhandulle jõudis vägi.
Kalev kive kandemaie,
metsast puida murdemaie,
tugevamaid tammesida,
paremaida pedakaida;
Olev silda seadimaie,
parve viisil paigutama.
Sõda sõitis üle silla;
paukusivad aluspalgid,
nõtkutasid nurgakivid.
Perekaida pohlakaida,
tappejaida tatarlasi,
lipuhulka leedukaida
kuuljakeeled kuulutanud
Pihkva piirdel paigutamas.
— — — — — — — —
Kalevite kange poega
viruteles vaenuväge
sadadella suikumaie;
mõõka möllas mõrtsukana
mehepoegi muru peale.
Sõda sõitis seitse päeva
kordamisti kohast kohta,
väehulka vähendelles,
puistas mõnda pealikuda
Kalevilta künka alla.
Sulevipoeg leidis surma,
närtsis nurmel noorusella.
— — — — — — — —
Alevite armas poega
tuiskas tuuletuhingulla
sõbra sundi sünnitama,
vaenumehi varistama.
Mõrtsukase mõõga möllul,
pika piigi pistemisel,
vihase vikati valulla,
tapja tapperite tantsil
langes palju lagedalle,
närtsiskeles nurme peale.
Veri värvis kanarbikku,
puneteles põõsasida.
Kalevite kange poega
käskis sõda kinnitada,

verist vaenu vaigistada,
seni kui ta surnud sõpru
murule saab mattemaie.
Sulevite poja sängiks
kasvatati kõrge küngas,
paigutati potikene
künka otsa kividega,
kuhu põlend tuha põrmu
mälestuseks matetie.

— — — — — — — —

Kangelased kolmekesi
läksid üle lagediku
loigukesta luurimaie,
kust nad keelekarastusta
lainetest saaks laenamaie.
Orus oli väike järvi
küngaskõrge kallastega;
lained ehal läikisivad
taevakumal meeste teeda.
Kangelased käisid kaldal
janu järvest jahutamas.
Alevite armas poega
kaela kaldalt kõverdelles,
vääratelles väsind jalga, —
langes alla lainetesse,
sattus kohe sügavasse.
Teised appi tõttanesid,
saand ei enam sõbrakesta
surma suusta päästemaie.
Kandsid kangeks läinud keha
kalda'alle kuivikulle,
kuhu künka kasvatasid
sõbral' suikumise sängiks.
Päikese paistusella
õnnesilmal üksi nähtav
läigib läbi lainetesta
kangelase raudakübar,
kolmetahuline mõõka,
mis jäid järve mälestuseks
Alevida avaldama.

Viimsed vaenu viletsused,
sugulaste raske surma
kurvastasid Kalevida,
et ei päeval püsipaika,
ööl ei leidnud enam õnne,
koit ei kurbust kustutanud,
videvik ei võtnud vaeva.

Muretuju muljutused
koormasivad Kalevida.
Seal ta sõnal sõudevalle,
Oleville avaldama:
«Õnne-aja õilmekesed,
lustipäeva lillekesed
lahkusivad luhtadelta,
närtsisivad nurmedelta,
kadusivad karjamaalta,
varisesid vainiulta,
tuiskasivad toomingasta,
puistasivad vislapuusta,
langesivad lepikusta
keskel kevadise keeril,
keskel kesa kündemisel,
enne suve sündimista,
pika päeva paistemista.
Sestap kägu kukub kurba,
lindu leski laulab leina,
ööbik hüüab läinud õnne.
Noorel nurmel närtsind tammi,
kevadella kuivand kaski,
lehtis metsas leheaher,
seisan, leski sõpradesta,
vaeseks jäänud vendadesta
kurvastuse kütkendusel.
Lustipäevad lahkusivad,
õnne-ajad õhtu'ella.
Võta, Olev, vennikene,
võta valitsuse voli,
kuninglikke kõrgustusi,
võta Virus varjamine,
Harjus hoolas hoidemine
enda kaitsevasse kätte,
lase lendes Lindanissa,
Kalevite kodudella,
katsu linna kantsisida
tugevamaks toimetada,
kraavisida kaevandella
vahvaks vaenlaste vastu,
varjupaigaks vanadelle,
raudaseinaks raukadelle,
leinakojaks leskedelle,
nutunurgaks neidudelle,
pisarkambriks piigadelle:
kesse kurvastuse kütkes
leskena sõpru leinavad,
kahetsevad kaasakesi,

sõjas surnud silmaveella!
Kus ei läte alta kulmu,
pisar lõpe pealta palge.
Ära pean mina minema,
lindu, leinal lahkumaie,
luike, teiste lainetelle,
kotkas, teiste kaljudelle,
parti roogu pugemaie.
Poen ehk põõsa paksustikku
vaiksemaie varju-orgu,
leinakase lehtedesse
läinud aega leinamaie,
valusamat vaigistama,
õnnetusi unustama.
Valitsele Viru valda,
rahupõlves rahvakesta,
armukäella alamaida,
ole ülem õnneline,
õnnelikum kui ma olin!» —
Kalevite kallis poega
lahkunekse leinadessa;
jättis nurmed nuttemaie,
luhad laial leinamaie.
Paku-urka põgenedes
otsis üksikuda kohta
laialise laane keskel,
kuhu käijatel ei käiki
ega tulijatel tungi
rahu tulla rikkumaie,
mõtteid murelt eksitama.

Kalevite kallis poega,
kui ta kurvastuse kütkes
mitu päeva mööda metsa
kõndind maada künkelikku,
sammundanud samblasooda,
läinud läbi liivikuista,
juhtus õnne juhatusel,
salasoovikute sõudel
Koiva jõe[1] kalda kohta,
peidupaika leidanema.
— — —
Sealap, võõrdund vaatja silmist,
elas Kalevite poega
vaese mehe vääriliselt,

[1] Koiva jõgi (läti keeles — Gauja) — voolab Põhja-Lätist Riia lahte, lisajõed Eesti NSV-st.

elas päevad piinatusel,
õnnetuse-rasked ööd
silmad valvel, varjamata,
laud alla langemata,
ega võtnud mitmel päeval
söögi-einekesta suhu.
Elas tuule toetusel,
kasvis kaste karastusel,
päisuteles päevapaistel,
vihmukese vihtlemisel.
Hakkas nälga näpistama,
võttis kätte õngevitsa,
vähi söödavardakese,
miska kalu kütkendama,
vähipoegi vangistama.
Rannast tulnud raudalased
kolmekesi käidanessa
juhtusivad õnne juhil
Koiva jõe kallastelle,
kuhu Kalevite poega
varjupaika valmistanud.
Võõrad mehed meelitama
Kalevida kavalasti:
«Kallis Kalevite poega,
Virust võõrdund valitseja,
sõbrustele meie seltsi!
Kangus seisab sinu käessa,
võimuvoli sinu väessa;
tarkus meie taskutessa,
mõisterikkus meie kotis.
Kui me ühes käidaneme,
venna-ikkes atra veame,
ei või ükski vaen meid võita,
sõda iial suretada.
Anna valitsuse võimus
kavalama kaitsuselle!»
Kalevite kange poega
kena kõnet kuulatessa
pööras silmad jõe poole,
laskis laud lainetelle,
selga petislaste poole —
ega sahand sõnakesta.
Veepinnalt veersid paisteks
selgest Kalevite silma
kaldal kõneljate kujud,
kui nad mõõgad mõrtsukana
salanõude sünnitusel
tuppedesta tõmbasivad,

miska meesta mõrtsukana
tagantselga tahtsid tappa.
Kalevite kange poega
pettust nähes pajatama:
«Mõõka alles müüdamata,
terav rauda tehtamata,
käsi alles kasvamata,
sõrmeliikmed sündimata,
miska minulista meesta
veristelles vigastakse.
Põrgu pärijate pojad,
tagaseljalised tapjad!»
Sahatessa sedamaida
võltsiliku võõrakese
käsipidi kübarasta,
keeriteles tuule kiirul
ringis ümber raudalasta
kui üht takukoonlakesta!
Kohin tõusis tuuleõhku,
kui oleks kuri põhjakotkas,
koleda öö sulgiskarja
tuuletiivul tallamassa.
Kalevipoeg rabas kätte,
paiskas maha põrgupoja
poolil rinnul mulla põhja.
Siisap sasis teise sõbra
käsipidi kaeluksesta,
keeriteles tuule kiirul
ringis ümber raudalasta
kui üht takukoonlakesta!
Kohin tõusis tuuleõhku,
mühin laia laanemetsa,
kui oleks maru möllamassa,
tuulispaska tuiskamassa,
kõrgeid kuuski kõigutamas,
pedajaida painutamas,
tammesida tantsitamas.
Kalevipoeg rabas kätte,
paiskas maha põrgupoja
poolil palgeil mulla põhja.
Siisap kolmandamast koerast
käsipidi kukkalasta,
keeriteles tuule kiirul
ringis ümber raudalasta
kui üht takukoonlakesta!
Kohin tõusis tuuleõhku,
mühin laia laanemetsa,
vuhin vetevoogudesse,

pragin piki pilvedesse:
kui oleks sõitmas raudasillal
vaskirattasel vankerilla
Pikker-taati põrutelles,
äike äge ähvardamas.
Kalevipoeg rabas kätte,
paiskas maha põrgupoja,
mattis hoopis mulla alla;
mulk jäi üksi muru peale
kolmandamast kuulutama.

Teisel korral tuli targem
petiskeelil poisikene
Kalevipoega kiusama,
keda rannast raudalased
saatnud kaupa sobitama.
Kui ta kavaluse kombel
pikemalta pajatanud,
mesikeelil meelitanud,
kostis Kalevite poega:
«Miks me aega, mehikene,
venitelles peame viitma?
Kõht mul hakkab kutistelles
tühidusta tunnistama;
käi sa jõe kalda'alle,
võta vähivarras välja,
vaata, poiss, kas vähkisida
sõrgel palju sööda küljes!
Kui saan kõhtu kinnitanud,
tahan sulle targemalta
asja otsust avaldada.»
Raskel sammul raudalane
kõndis jõe kalda'alle
vähisaaki vaatamaie,
varrast välja võttemaie.
Kes see kuulnud kentsakamat,
näinud enne naljakamat,
kui siin silma sirgunekse?
Kalev oli kange käega
tõmmand tükkis tüvikuga
pedajapuiest pikema,
pannud selle söödapideks,
vähivardakeseks vette.
Rammetumal raudalasel
polnud jõudu pedajada
lainetesta liigutada,
vähem varrast välja võtta.
Kalev ise käidanema

viibimista vaatamaie,
mis seal sõbral sammusida
kogemata kütkendamas.
Kui ta astund kalda'alle,
kergiteles ühe käega
vähivarda vete rüpest,
tõstab ladva lainetesta
kolme koorma kõrguseni.
Vaata, mis seal vardas vangub!
Vardas vangub vana hobu,
ripub terve ratsu raiska,
nahk aga seljast nülitud.
Kalevite kange poega
pilkusella pajatama:
«Mine koju, vennikene!
Käi sa kiirest kuulutama,
mis sa märganud mehesta,
tunnistand ta tugevusest!
Murult leiad teised märgid,
teised tähtsad tunnistajad
Kalevipoja kangusest,
toona tehtud kätetööst:
ühe uputin rinnuni,
teise paigutin palgeni,
kolmas kukkus üle kulmu,
kuhu kaevand kaevandiku,
matuspaiga mälestuseks.
Olen võimusel vägevam,
kehákangusel tugevam,
pikkusel teist palju pikem;
teod ei kõlba teenijaksi,
ega suurus sulaseksi,
ega pikkus päiliseksi,
võimus võõra voli alla.
Ennemini elan üksi
kehva mehikese kombel,
kui et sulgun sunni alla,
võõra voliduse alla.
Kalevite kanget kaela
saa ei kütke kinnitama,
orja-ike ormandama.»

— — — — — — — —

Kui nüüd Kalevite poega
jalakanda pistnud jõkke,
mõõka kohe mõtlemaie,
arvus nõnda arvamaie:
Kas ei e n n e i s e k a n n u d
meesi ole mõõgakesta?
Kas ei kohus karistada?

Sajatuse sunnitusel
murdis mõõka mõrtsukana
Kaleville kintsudesse,
lõikas maha labajalad,
pureteles põlvedeni.
Kalevite kange poega
surmavalu sunnitusel
kibedasti kiljatama,
hädas appi hüüdemaie;
roomas käpil kalda äärde,
langes maha lagedalle,
veri valgus välja peale.
— — — — — — — —

Kalevite kiljatused,
hädas appihüüdemised,
valusurma vingumised
paisusivad pilvedesse,
kerkisivad kõrgemalle,
tõusenesid taeva'asse
kõrge isa kamberisse.
— — — — — — — —

Kalevite poega pandi
ratsul valge hobu selga,
saadetie salateedel
põrguriigi piiridelle
väravada valvamaie,
sarvikuda sõitlemaie,
et ei selli sidemesta,
kuri pääseks kütketesta.
Kui siis Kalevite poega
veeres kaljuväravasse,
alla-ilma ukse ette,
hüüetie ülevalta:
«Raksa kaljut rusikaga!»
Raske käega rabadessa
lõi ta kalju lõhkemaie, —
aga käpp jäi kalju kütke,
rusik kinni kivirahnu.
— — — — — — — —

Aga ükskord algab aega,
kus kõik piirud kahel otsal
lausa lähvad lõkendama;
lausa tuleleeki lõikab
käe kaljukammitsasta —
küll siis Kalev jõuab koju
oma lastel' õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma.

LYDIA KOIDULA.

(1843—1886)

KOIDULA ESIMENE KIRI KREUTZWALDILE.

Austatud härra!

Kui needsinatsed sõnad tundmata sulest Teie silma alla ulatuvad, siis — ma palun Teid kõigest südamest — siis tuletage meelde, mis Teie ise olete ütelnud, et «noore inimese palavat südant mitte jahtunud vere mõõduga ei peaks mõõdetama». Ma kardan, et ma väga vastu elatanud inimeste tarka nõu teen, kui praegu julgen Teie ette astuda, mina, kes ma oma isa laps ja mitme muu asja poolest Teile vastumeelt olen. Jah, ma tunnistan: ses arguse vastu võitlemises pidin ma kogu austust ja armastust appi kutsuma, mis sestsaadik kui ma oma rahva asjust hakkasin aru saama, Viru lauliku vastu minu rinnus elab. Aga ma ei või elades uskuda, et suurel mehel mitte ruumikas süda rinnus ei peaks tuksuma.

Austatud härra, kas Teil elades on seda valu juhtunud — teist enda üle näha kohut mõistvat, ilma et kohtumõistjal Teie tegude põhi ja aru selge oli? Oh, see on kibe kannatada, seda kibedam, mida kõrgemat aujärge Teie kohtumõistjale südames ehitasite!

Mul ei ole vist enam tarvis Teile seletada, et ma Teie tähendussõnadest 1868 kalendri sabas täiesti aru olen saanud.

Mina olen oma isa vanem laps ja ainus abi tema töö juures. Üle 6 aasta juba olen ma tema käsikirjutaja ... Minu nooremad vennad ja õed ei tea enam eesti keelest kui kõik lapsed, kes linnas suureks saanud. — — —

Nüüd aga, kus ma kui õpetuse himustaja laps Teie ette tulen, Teid paludes: «Otsust, õiget otsust andke mulle!» — nüüd «Kalevipoja» looja, nüüd, meie rahva lauluisa, nüüd unustage ära k e s paluja on, mis teda ja Teid lahutanud ja lahutab, nüüd aidake üht vaest ja kahtlast inimese südant iseenda ja maailmaga õigeks saada, rahu teha! Ütelge mulle, m i s ma pean tegema ja kui Teie seletate: «Jäta maha, mis peale sulle jõudu ei ole antud,» — ma tahan ustava südamega kõik laulu sünnitamist püüda läinud aegade rüppe matta, südames ära suretada, mis laulma sunnib! Täna ehk veel on mul võimust seks, ei tea, kas mõni aasta hiljemini jõud seks ulataks? Aga ma tahan siis endale mujalt tööd püüda leida, mis südant vaigistab ja mind lubab ära unustada, et inimene ei ole maailma loodud söömiseks, joomiseks ja tühja üle tühjade sõnade vahetamiseks. Seista ja üksipäini ilma järelemõtlemiseta leemekulpi liigutada: seda ma ei jõua! Mul on ikka, kui oleks meie auru- ja välgupäevil kerge asi masinat niisuguse töö peale valmistada.

Ma olen lootnud, et mis südamest tuleb, südamesse tungib, ja oma eesti rahva Viru lauliku juurde läinud. See olgu mu ainus vabandus.

Teile kõike õnne ja rõõmu soovides, mis taevas oma armsatele lastele jagab, jään mina

Teid austamisel tervitades
Teie alandlik Lydia Jannsen

Tartus, 7. talvekuu p. 1867.

KODU.

Meil aia-äärne tänavas,
kui armas oli see!
kus kasteheinas põlvini
me lapsed jooksime.

Kus ehani ma mängisin
küll lille, rohuga,
kust vanataat käe kõrval mind
tõi tuppa magama.

1865

Küll üle aia tahtsin siis
ta kombel vaadata:
«Laps oota,» kostis ta, «see aeg
on kiir küll tulema!»

Aeg tuli. Maa ja mere peal
silm mõnda seletas —
ei pool nii armas olnud seal
kui külatänavas!

EMASÜDA.

Üks paigake siin ilmas on,
kus varjul truudus, arm ja õnn;
kõik, mis nii harv siin ilma peal,
on pelgupaiga leidnud seal.

Kas emasüdant tunned sa?
Nii õrn, nii kindel! Muutmata
ta sinu rõõmust rõõmu näeb,
su õnnetusest osa saab!

Kui inimeste liikuvat
au, kiitust, sõprust tunda saad,
kui kõik sind põlgvad, vihkavad,
kui usk ja arm sust langevad —

siis emasüda ilmsiks läeb!
siis veel ü k s paik sull' üle jääb,
kus nutta julged igal a'al:
truu, kindla ema rinna na'al!

Mõnd kallist südant kaotsin,
mis järel nuttes leinasin,
aeg andis teist mull' tagasi:
ei e m a s ü d a n t — iialgi!

1865

ISAMAAST IKKA.

«Isamaada ikka jälle?
Kas sa muud ei mõista siis?
Kas sa muud ei tea laulda?
Vanaks ammu läind see viis!»

Muud ei, jah, ma tea laulda:
Isamaa — uus igavest!
Keeb s e e s õ n a minu rinnus:
hüüab puust ja õilmetest.

TERETAMINE.

Argselt astub sinu ette,
eesti rahvas, isamaa,
laulik; usaldab su kätte
lauluannet pakkuda.

Mis on videvikul hüüdnud
õhtul eesti linnuke:
eesti kõrv on kuulnud, pannud
eesti käsi ülesse.

Palub: lahkelt vastu võta
nõdra keele sõnakest!
Truuist hingest tuleb tema,
eesti meelest, südamest!

Ööbik, mine, leia sõpru,
Emajõe linnuke!
Ja mis südamest tuln'd, mingu,
jälle mingu südame!

1867

MU ISAMAA NAD OLID MATNUD.

Mu isamaa, nad olid matnud
sind raske, musta kattega, —
muud haavatud maapinnast tõusnud
kui verelilled õitsema.
Ja ahelas sa ennast väänsid,
ja orjaikkes ohkasid, —
ja vaikseks, vaiksemaks siis läksid —
siis unesurma hingasid!

Kuussada aastat lendsid mööda,
ei elutähte annud sa —
kuid imelikult kõndis tasa
üks muistne jutt veel üle maa:
kuis enne p r i i su rahvas olnud,
kord Kalevite vapper kond,
ja kuidas o m a põhja pinnal
kord eesti rahvas pesitand.

Ja kus su pisar maha langes,
sealt laulud tõusid ülesse,
ja taeva linnud rääksid, pilved
su valust teineteisele;
ja tuuled kõned vastu võtsid,
need kandsid põhja piirile,
kõrg' kivihoonest sisse tungsid
nad ühe i s a südame.
— — — — — — — — —

1867

EESTI MULD JA EESTI SÜDA.

Süda, kuis sa ruttu tõused
kuumalt rinnus tuksuma,
kui su nime suhu võtan,
püha Eesti isamaa!
Head olen näind ja paha,
mõnda jõudsin kaota,
mõnda elus jätta maha —
sind ei iial unusta'!
Sinu rinnal olen hingand,
kui ma vaevalt astusin,
sinu õhku olen joonud,
kui ma rõõmust hõiskasin,
minu pisarad sa näinud,
minu mured kuulnud sa, —
Eestimaa, mu tööd, mu laulu,
sull' neid tulin rääkima!
Oh ei jõua iial öelda
ma, kuis täidad südame!
Sinu põue tahan heita
ma kord viimse unele.
Ema kombel kinni kata
lapse tuks'vat rinda sa:
e e s t i m u l d j a e e s t i s ü d a —
kes neid jõuaks lahuta!

1867

SIND SURMANI.

Sind surmani küll tahan
ma kalliks pidada,
mu õitsev Eesti rada,
mu lehkav isamaa!
Mu Eesti vainud, jõed
ja minu emakeel,
teid kõrgeks kiita tahan
ma surmatunnil veel!

Kuis, maa, nii hellalt kannad
su lapsi käte peal,
neil' annad leiba, katet
ja viimast aset veel!
Tõest', armsam on mul hingata
su põues, Maarjamaa,
kui võõral piiril õnnes
ja aus elada.

Kuis on su pojad vagad,
nii vaprad, tugevad!
Su tütred, nagu lilled
nad õits'vad nägusad!
Ja sinu tuul ja päike
sind õitsel hoiavad,
ja kõrge kotka tiivad
kuis hellalt katavad!

Ja tihti siiski leian
su silmis pisaraid? —
Mu Eestimaa, oh looda:
ka ajad muutuvad!
Meil' tulevased tunnid
veel toovad kinnitust!
Käi kindlalt! Pea kõrges!
Aeg annab arutust!

1867

MÕTTED TOOMEMÄEL.

Vaikselt sinu haual seisan,
Kalevipoeg, alla vaatan
kaugel' taeva piirini —
mõtted tõusvad nagu pilved
südames, kui tuulest aetud
lendvad mööda kiiresti.

Aastatuhanded on läinud,
tulnud; tuul ja päike teinud
tööd su pinnal, Eestimaa:
mõnda küll nad maha matnud,
küll, oh küll meil' siiski jätnud
muistset meelde tuleta!

Vanemuine, laulujumal,
sinu laululehkav kannel
helises siin põhja pael!
Siin, kus, Kalev, sinu lapsed,
kanged eesti kännu võsud,
käisid, kostis tema hääl.

Lind ja puu ja metsa loomad —
neil kõik olid lauluhääled,
sõnad suus neil elamas.
Õnnest rääkisid ja rahust,
kevade ja talve rõõmust,
priius-elust isamaas.

Kuula — põhjatuuled hüüdvad,
õhtuvilud vilistavad,
hommiku külm kähises!
Mõõka näen ja leegid tõusvad,
kivimüürid ülenevad,
langvad aastat' aegades.

Sõda pikas vereriides
sõidab tuleratta vankris
sinu pinnal, Eestimaa!
Tema sammul haigus astub,
orjapõli kütkeid tõstab
ristilöödud kujuga.

Kalev, sinu haua pinnal
tõusvad müürid ristiusul', —
laulujumal, looja läed!
Sinu lapsed lõõga kandvad,
vaenlaste ees kummardavad,
verd ja häbi nutavad!

Õigus, kus su kodu jäänud?
Silmaveega selga pöörnud
olid sa mu isamaal'.
Piits ja veri valitsesid!
Orjaleiba nuttes murdsid
eesti rahvas Eestimaal.
— — — — — — — — —

Aeg, ta tasasemaks teinud
valu, vermeid parandanud,
priiust toonud tagasi, —
vaimu ümbert vaip on langend,
seadustuli leeki löönud, —
eks nüüd laula rõõmule? — —

Puud ja õilmed katvad põhja,
kus kord tuli Eesti küla,
maad ja peret hävitas;
vili õitseb surnupõllal;
veretilgust niiskel mullal
hiilgab punamaasikas.
— — — — — — — — —

Eestimaa, mis veel sull' antud
ülevalt, sull' peale pandud:
kes kõik teaks ütelda!?
— Kõrged pilved ruttu käivad,
varemetes linnud hüüdvad —
vait ja mõttes seisan ma...

1867

MIKS SA NUTAD?

Miks sa nutad, lillekene,
nupud sul täis pisaraid?
Kas sa rasket hingevalu,
hellake, ka tunda said?

On sull' Eesti pind ka rääkind,
vaikne öö sull' teada ann'd
ennemuistsest rõõmupõlvest,
kadund õnnest pajatand?

Tõsta pead, õiekene!
Koit on saanud isandaks!
Oma terad hiilgvalt saadab,
et nad nutu kuivataks!

Kui ta lõunavalgust puistab
üle õitsva Eestimaa,
oh, kuis tahame tall' tänu,
õis, siis vastu õhata!

1867

TULNUD.

Nüüd õue! õue! väljad
ja metsad lehkavad!
Kõik mäekingud haljad,
all õitsvad maasikad!
Mu süda, võidu hüüa!
Laul, taeva poole püüa
sa linnu häälega!

Sind päikseterad võitnud
ka mureoru seest,
su ümber õhud köitnud
nii kindlat sõlmekest!
Laul, üles, üles püüa,
maailmal' teadust hüüa:
taas tulnud kevade!

EI JÄÄNUD.

Mu haljas Eestimaa, nii vägev,
mu eesti sugu kannatlik,
mu eesti õde vaga, agar,
mu eesti vend nii südamik.[1]
Oh minu püha Eesti rada,
mis laulu täis ja mälestust!
Kus Eesti priius haljas riides
kõnd', silm täis taeva valgustust.

Mu hiilgav Eestimaa, sind tahtsid,
sind! surmapaelu siduda?
Su elutaevalt õigusleegid
raud' röövlikätel kiskuda?
Sull' surmalaulu võtsid laulda,
rist lukutas sind armutu —
ja et ei häält sul enam kuulda,
siis — lootsid — olid hingetu!

Ja päiksel' läiget jäänud taevas?
Ei laul ei lõppend linnu suust?
Veel allikas meil juttu ajas,
ja piin ei lehti puistand puust?
— Küll laulis ikka kallis keeles
veel loodus-ema edasi —
ja tähtsamaks ta sõna veeris,
läks tähtsamaks aeg-ajuti —.

Kas tunned, vend, sa muistset juttu
surnd eesti neiust kirstu sees,
kel nad nii palju valgust jätnud,
kui tarvis ehteid riisudes?
Kuid ühte ära unustanud
on targa röövli kaval meel:
et iga südaööse taga
on seda hiilgvam hommik veel!

Ja siis, kui lõunateral kustund
su röövli latern, Eestimaa:
siis tema ahelad su ümbert
sa puhtalt võtnud kiskuda!
Siis kuulen üle ilma hüüdvat
ja taeva tõusvat tänuhäält:
prii rahvast siis, prii põlve, õigust
sa leiad Eesti pinna pealt!

1868

[1] südamik — mehine, vapper; südi.

ÖÖBIK.

Mis laululaine lahkeste —
öobik! ööbik!
käib kullakeeli südame?
Ööbik!
Vait vainud, puud ja põõsastik,
mis hõbehelin imelik?
Ööbik!. ööbik!
tark Taara linnuke.

— — — — —

All ohkab väli, mets ja maa,
ööbik! ööbik!
Pilv sõuab kõrges pilvega,
ööbik!
ja Koidu poole, häbelik,
end kummardamas Hämarik:
ööbik! ööbik!
tark Taara linnuke.

Üks hõiskehääl, üksainuke,
ööbik! ööbik!
käib läbi kõige looduse!
ööbik!
Ja ohvrileegi süda ka
on põues pannud põlema!
Ööbik! ööbik!
tark Taara linnuke!

1871

ÜÜRIKE.

Õieke, õieke,
ära nii hellaste õilmitse!
Lilleke, lilleke,
kiire on kaduma kevade!

«Köidab kord külmade uha mind:
täna veel võidab mind luhapind!
Üürike elu, sind teretan ma
õilmetega!»

Lõoke, lõoke,
hõiskamist unustad aegsaste!
Linnuke, linnuke,
salaja sammumas sügise!

«Saagu siis seotud korra keel:
suveviis südames, hõiskan veel!
Üürike elu, sind teretan ma
lauludega!»

Põueke, põueke,
tungi sa tuksumist tagasi!
Inime, inime,
tiib pandud aastatel' õlale!

«Magus, jah, magada mullassa:
täna veel laske mind hõisata!
Üürike elu: veel hoiab ta mind, —
helise, rind!»

1871

VESI.

Liigutades,
kiigutades
voolab vesi edasi.
Ilu vetes
kujutades
vaatvad kaldad laintesse.

Tasa üle
laine süle
lehvib lennul tuuleke:
lahked tiivad
lootust viivad
kaunis kõnes nendele.

Pea, pea!
Tea, tea:
õhk on heitlik, vaatab vagur pealt —
oota, oota!
Vaata, vaata:
valetades matab,
sala kinni katab
tiivas hingavat ta vihahäält.

Vilistab tormihääl,
kisendab tuulekeel,
künnab lain'süle ta,
ajab vee üle ta
uluvail ratastel kõikuvat teed:

taevani kihutab, —
tagasi nihutab
rahuta sülle siis
kohavad, vahuga vagutud veed!
Keevad nii kibedad
kõned neil; ägavad
valuga vintsutud lained piin'pisaril
tormide käe!
Otsa ei näe,
lõpetust kusagil —

Langeb pikkamisi siis, heidab
tormihääl tagasi;
tuule-ema
urisedes
ja nurisedes,
pahaselt tema,
kiunudes peidab
tütreid tagasi varjule.

Tasa üle
laine süle
lehvib lennul tuuleke:
lahked tiivad
rahu viivad,
läinud lootust tagasi.

Kohaja vesi kõigub veel aega —
pikalt, rahunõudva käega
väsind vooge silitades,
unustamist igatsedes
heidab hingama.

Lehekohin, lauluhelin
uinutab sind unesse,
tasa suud sull' annab
langev päike, kannab
äratuse terad teisele.
Põõsas pajatab veel lind —
tahaks tähendada mind,
et seesama laine sa,
keda kõuel näinud ma —
väike laulik, kas ma üsun sind? —

Vesi liigub, vesi kiigub,
tuuled tõusvad hoidmata —
süda rinnus, süda rinnus:
vette kerge vaadata!

1871

HÄLLILAUL.

Maga, maga, maimuke,
memme magus marjake!
Lilleoksad liigutamas,
kasekakud kiigutamas,
uni astub uksele —
maga, eide õieke!

Maga, maga, maimuke,
memme magus marjake!
Isa tuleb üle õue,
pistab kase oksad põue,
tuleb tasa toale,
maga, eide õieke!

Maga, maga, maimuke,
memme magus marjake!
Lahkel' lapsel' lausa lilli,
kaske sell', kes puhub pilli,
jagab tarka taadike,
maga, eide õieke!

1879

TERETUS.

Teid ma teretan, Eestimaa pojad,
kellel kulmud kuumavad töös,
kellel südamed rindades soojad,
selginud sihid silmade ees!
Igavest kaob põline põud,
ilmub isamaal teie jõud:
astuge ette!

Teid ma teretan, kes teie õigust
lahti sõlminud valede vööst,
kes ep kohkudes kurja lõikust
näinud sigivat kurjast tööst.
Tagane ära, valede vaim!
Sirgu ja sigine, tõe taim!
Juhata jõudu!

Mehisel' meelele asuta koda,
priiusel' pühenend eestlaste muld!
Mulju sa mudasse tigeda oda,
valgele tõuseja vaimu kuld!
Kohage, lehed, kodumaa puus!
Vana vägevus eestlaste suus —
elusse ärka!

— — — — — — — — — —

1880

MINU ARMSALE TAADILE.

F. J. Wiedemannile 16. septembriks 1880.

Kevade mull' pakkus õisi:
«Eks sa tõtta isale
vallikate[1] valgeid köisi
kandma tänu lisale?»
Mis ma otsin, väike, väeti,
targa meeste taludes,
kuhu istmed kõrgeks säeti?
Neiu paigad nurkades.

Suvi sundis aasta astel:
«Virgalt varisemas lill!
Harik[2] hiilgab ilu kastel:
kääna pärjaks kummargil'!»
Kummargile oksad kallid
isa hiukseid varjama,
kellel kulmud aust hallid,
teda ehib i s a m a a!

Vaeseks lapseks teede ääres
nuttes seisis e e s t i k e e l,
tuisuvallal tolmus veeres
eide kullavara veel.
Et ta kuninglikku sugu:
uhket sõna naeris ilm.
Neiu laulis leinalugu,
näost nõrkend, käsist külm.

Isa, nägid tema häda,
tolmu seest ta välja tõid,
teda usaldades, keda
omakesed risti lõid.
Leidsid tema haavul' liidid[3],
ehtisid ta iluga,
kudusid tall' kullariidid,
pistsid sõrme sõrmuksa!

Tormilained lagunenud,
jälle tasa veereb kaal;
ema helin vagunenud,
hõiskab mõrsja isamaal!
Lapsi õigusela lendu
tõuseb eide majades,
kuulutavad tema kändu
sugukaljud kajades!

[1] vallikad — maililled, piibelehed
[2] harik — rukkilill
[3] liidid — sidemed

Et sa, taati, teda ehtind,
kangel põhjal kaljutand,
tema kulda lehti lehtind,
tema tarkust paljutand;
tema õigusele pannud
sõnaseadust vahiksa,
aset talle, ilu annud:
s e d a h õ i s k a b i s a m a a!

Terve elu selle vajaks
kulus palehigi sees:
Eestimaal' see eluks ajaks
särendamas silma ees.
Tunnistamas seda targa,
kuulsa meeste osav koor:
kuida'p mina sekka arga
laulu lõõrin — n a i n e n o o r?

Lõo laulis, kägu kukkus,
kiites endid kuningaks:
«Ära hoia huuli lukus —
kes sind pärib osavaks?
Mitmesugused on anded
jumalate jagades, —
teised täitku oma vanded —
S i n u jõud on s ü d a m e s!

V a n e m a k s sull' oli, keda
kõrged kiitvad kõlinal;
i s a k s s u l l e, ütle seda,
hüüa, hõiska helinal!
Millal iial isa valva
t ä i e l t tänab lapse rind?
Hoia, et ei seda salva,
kes sull' kallis, künnilind!»

Suvi, kevade ja lindu:
õigus teil on ülepää!
Usaldust ma võtan rindu,
viibi, suvi, seisma jää —!
Hale! Lagedaksa läinud
aasad, halliks haljas ilm!
Kus ta enne ilu näinud,
leinab härma sumes silm.

Kas ma sügisesed õied
tohin tuua isale?
Tütre armastuse köied
pärga panna lisale?
Pole küll neil karva kisa:

armuga neid ehtisin,
lahkeid mälestusi, isa,
õite vahel' lehtisin.

Millal iial aru andes
väsisid mu nõtrusel'?
Millal, hõdra[1] sammu kandes
teadustuse lävedel'?
Suved tulnud, suved kadund,
kasvas au sul aast'ega:
sinu lahkusesta ladund
aeg mull' osa rohkema.

P i k i l hiukseil viljatera
kõrre otsas kollendab,
õhtu poole päeva kera
varju helbeid nollendab —
ei ma suuri sõnu leida,
uhkeid andeid pakkuda
jõua: isa, armu heida —
tulen ise omaga!

Õue õilmed läinud mööda,
lõo vait ja kukulind:
i k k a sinu lapseks jääda,
armas isa, lase mind!
Võta künnilinnu nõdrad
tänusõnad armula
vastu: keel ja kõne hõdrad,
t ä n u s t tark su Koidula.

1880

PUHTAD PIHUD.

Mitte meie oma tasu
ärgu sõlmigu meid nüüd:
isamaa, kuid s i n u kasu
olgu meie elu püüd!

Mitte uhkusete ohi,
mitte kiidetuste köis:
s u l l e saagu kaljupõhi,
sulle meie elu-õis!

Kanged sambad kandku maja,
vennad! Taganegu nõrk!
Isamaale mehi vaja,
kellel vihaks võõra võrk!

Ärgu iial kehitagu
vale meie lipulla!
Puhtad pihud ehitagu
sinu altart, isamaa!

1881

[1] hõdra — õrna, hapra

SEE ON SU ISAMAA!

Kord mäekünkal seisin,
veel olin lapsuke,
ja vaatsin alla: orus
veel hingas raske öö.

Kust Eesti nutuhääled
mull' kangelt kõrvu lõid,
kus eesti orjahigi
veel Eesti põllud jõid.

Ja kiskjad kulliparved
ööd täitsid kisaga,
et valu veeres silma,
lõi süda kuumama.

Siis isa pähe pani
käe mulle: teisega
ta näitas maha: «Vaata,
see on su isamaa!»

See sõna kasvatanud
on suureks lapsukest.
Ei iial, iial kustu
ta eesti südamest!

Kus eesti rahvas ohkas,
end väänas valuga,
seal helises mu hinges:
«See on su isamaa!»

Ja kui sealsamas seisin
ma paigas hiljuti:
öö põgenes, ja eemalt
koit õitses ülesse!

Kui koidu eest öökulle
end nägin varjavat;
kui nägin Eesti nime
eest eestlast võitlevat:

Kaks kätt siis taeva poole
ma tõstsin tänuga
ja rinnus laulud laulsid:
«See on su isamaa!»

— — — — — — — —

SINU KÜLGE.

Südame ma kinni köitnud
sinu külge, isamaa!
Sinu surmal tahan surra,
sinu elul elada!

Kus ma käinud, mida näinud,
mida õppind kuskil pool:
seda kõike kasvatanud
kasuks sulle hinge hool!

Südame ma kinni köitnud
sinu külge, emakeel!
Ikka sinu hõbehelin
heliseb mu kõrva eel!

Kümme keelemurret kärsi
väsind kõrvus hanguvad:
sinu rikka regivärsi
ette põrmu langevad!

KEVADE ON SALA TULNUD.

Kevade on sala tulnud,
tulnud hoopis salaja:
hiilgva toomingate ladvas
aia ääres kiigub ta!
Lahkeil silmil seisab
haljal orasel,
liigub liblikate
siidisiibadel —
kevade, kevade
jälle tuli tagasi!

Kevade on sala tulnud
pilve põues läbi ööd:
päeva soojad sammud näitnud
talle vaikset salateed.
Sinilille silmi
tema lahti lõi,
muruema laugelt
piisad ära jõi —
kevade, kevade
jälle tuli tagasi!

— — — — — —

SÄÄRANE MULK EHK SADA VAKKA TANGUSOOLA.

TEGELASED:

Mäeotsa Peeter Pint, vana talunik.
Anne, tema naine.
Maie, tema tütar.
Jüts, tema poeg.
Erastu Enn } Maie kosilased.
Männiku Märt, noor mulk }
Kure Aadu, vallavalitsuse kasak[1].
Vallakirjutaja.

Ees paremat kätt pars, mille kõrval kartsas[2]. Veel enam ettepoole paar uusi pastlaid varna otsas. Pahemal pool põrandal laud-pingid või toolid toas. Muidu talutoa riistad ja ruum.

ESIMENE VAATUS.

1.

Maie. Enn (õuest tulles).

Maie: Jäta mind rahule, Enn, mul pole aega! Kui eit kuuleb-näeb, et töö on tegemata? Ma olen sulle kümme korda ütelnud: meist mõlemast ometi sõpru ei saa!

Enn: Maiekene, marjukene, — miks sa jälle nii ohakane oled täna? Miks meist sõpru ei peaks saama? (*Uut rätikut taskust tõmmates.*) Vaata siia! Kas ei ole ilus? Ähäh! Eile alles kirikupoest ostetud! Maksab puhast 50 kopikat!

Maie (*õlgu kehitades*): Kahju!

Enn: Teise pere Liisu pakkus täna 5 kopikat rohkem — ei anna ära!

Salasõber, siidisukka,
See'p see õige ilukandja!

(*Kaela ümbert kinni hakates.*) Tule nüüd, paneme nõnda —

Maie (*keelates*): Vii sina rätik rahuga Liisu kätte ja lunasta oma raha tagasi, kui sa paremat «siidisukka» ei tunne kui mind! Minu pärast oled oma poole rubla ilmaaegu kulutanud.

Enn: Uih, uih, kui karune! Pole vist veel hea küllalt? Ei tea, mis loori sina igatsed, et mokad kärssus on?

---

[1] käskjalg.
[2] redel (*murdes*).

Maie: Loori? Mina ei himusta loori ega muud asja sinu käest, seda sa tead ammugi. (*Istub töö juurde.*)

Enn (*poolkibedalt*): Kuule, kullerkupu-õis, ilusad lapsed lähevad 10 aastat vanemaks igal puhul, kui süda täis tuleb! Kas tead ka?

Maie: Siis oleks sinu hinge peal, Enn, kui ma välja näeksin nagu vana 60-aastane Põhja-nõid! Ütle mulle, Enn, miks sa mind rahule ei jäta? Miks sa pühid ühtepuhku minu jälgi? Kas ma sulle heaga küllalt ei ole ütelnud, et sinu libedad laulud minusse ei mõju? Miks sa mind vägisi sunnid kurjaga ütlema?

Enn: Soo? Mis see siis õieti on, mis sinusse mõjub? Mis kirikisandat-köstrit Mäeotsa maasikas siis ometi ootab? Kas ma ei ole peremehe poeg? Kas mu isa ei olnud vallavolinik? Kas mul ei ole jõudu rohkem kui sinu — (*neelab alla*) kui mõnel muul? Mis sa veel tahad?

Maie: Sellepärast ei ole sa mitte küüneväärt ausam minu meelest kui muidu.

Enn: Ausam? Mis au sa veel tahad? Saab näha, kust see aus tuleb, kes su taevariiki tõstab! Ohohoh! Küllap vist langeb pilvist maha! Kae minu uhket neitsit!

Maie: Kuule, Enn, jätame jagelemise! Au ja au on kaks asja. Sandinärus võib enam au elada kui siidsärgis. Ära mind sunni sinu enese kahjuks pikemalt aru andma!

Enn: Aru. Mis aru? (*Tasasemalt.*) Ära ole sõge, Maie! Kust sa teise niisuguse enam saad? Ma olen (*meelitades*) vanast ajast teie pere tuttav —

Maie (*vahele*): See ei ole minu süü!

Enn (*uhkelt*): Pealegi saaksin kümme teist, kui tahaksin, sest et liisu alt lahti olen. Kas sina üksi mind tahad ära põlata? Ei usu!

Maie (*püsti tõustes*): Nüüd saab küllalt. Sa ei anna enne rahu, siis pean ma selge sõnaga seletama. Kõik on tõsi, Enn: sa oled jõukas mees, sinu isa oli valla-ametis, mõni teine, kehvem, seisaks hea meelega sinu paigal. Aga sa ütled, et sa kümme teist saaksid minu asemele. Ütle, miks sa siis nüüd 25-aastaselt veel üksi elad oma talus? Miks sa Saare Tiiult viinad tagasi tõid? Miks Aluste Ann sind vastu ei võtnud? Miks Veske Aadu sinu kosilase kõva sõnaga koju saatis? Ma tahan sulle tunnistada, kust see tuleb (*viib Ennu kättpidi ettepoole*): Siit sellest puuduvast põidlast see tuleb, Enn, mitte kuskilt mujalt. Selle peale vaatavad kõik, ükski ei suuda aru saada, kuidas just ülemineval liisuvõtmise ajal sulle see õnnetus puid raiudes kaela pidi langema. Olid number ühe tõmmanud paar päeva enne seda, ja terve olid sa ikka olnud, Enn, õige terve poiss! No kes õnnetuse vastu võib parata? (*Tähtsalt.*) Aga — see on omal ajal ometi hea, Enn, kui mehel kõik sõrmed käe otsas on, seda sa näed nüüd! Kui minu kosija peaks olema liisu alla langenud, siis tahaksin ma teda kas või 30 aastat oodata, kui ma ka sealjuures vanaks ja

nüriks läheksin, aga — sõrmed peaksid temal kõik otsas olema! — Vaata, Enn, sellepärast meist mõlemast sõpru ei saa, — ära pane pahaks! (*Uksest õue.*)

2.

Enn (üksi).

Enn (*juukseid sasides*): Pagana päralt! Kas tohtis ta mulle seda kõike suu sisse ütelda? Ja mina seisan nagu rumal karjapoiss tema ees, ei lausu musta ega valget, kuulan nagu kirikus! (*Hambaid kiristades.*) Kas ma ei ole ammugi nende kärssus ninasid näinud? Kas ma ei tea, miks nad minuga ei taha tegemist teha? Ja ometi on mul raha küllalt nendega juua ja priisata! See pagana pöial! Kes neile ütles, et ma tema ——? (*Ähvardades.*) Kes mulle võib ütelda, et ma tema maha raiusin? Tulgu, küll ma tahan temale näidata! — Pagana väärt — julges ta mulle kõik mu kosjakäigud kätte lugeda, nagu sõrme otsast? Sina —! Seda ma temale ei kingi! Oot! Oot! Küll ma sulle kätte tasun, mis ma täna sinu suust pidin kuulma, oota, kassipoeg! Kuidas ma võrku vean, aga? Kui ta mitte nii sõimuväärt ilus ei oleks, küll ma temaga nõu leiaksin. Aga ma ei täi teda mõnele teisele jätta. Sa ei taha mind, paikene? No siis võtan ma sinu vastu tahtmist! Aga ma võtan sinu nõnda või nõnda. (*Akna ääres.*) Vait — kas see ei ole Männiku Märt, kes seal Maiega tuleb? No muidugi! Ahah, sellepärast. See tohib kaelast kinni võtta küllalt — sellepärast! Siia tulevad? Oot! Oot! (*Ümber vaadates.*) Kuhu ma nüüd —? (*Ronib üles parsile.*)

3.

Maie, Märt (õue-uksest tulles). Enn (parsil).

Maie (*õue poole rääkides*): Ära on läinud! Tule peale, Märt! Arvasin küll, ega ta selle peale enam kauemaks võinud jääda!

Märt (*ust kinni pannes*): Tema õnn! Head meie mõlemad teineteisele ei oleks ütelnud. Inimene küll ei pea teise nägu laitma, jumal on kõik loonud; aga vanasõna ütleb: punased juuksed ja vindunud lepad ei kasva hüva maa peal. Ja siin on sõna tõeks läinud. Kas ta ammu juba sinu järel jookseb?

Maie: Mitu aega! Ja — isa —

Märt: No — isa? Viimati —?

Maie (*pead noogutades*): Isa näeks heameelega, et ma tema vastu võtaksin! Tema libe keel on taadi silmad pimedaks teinud, et ta tema vigu ei näe (*Märdi kortsus kulmu nähes*). Aga ära sa usu, Märt, ega ma teda ei võta elades!

Märt: Minu kanapojukene! Aga räägi nüüd, mis ema siis ütles, et mulk kosja tulla tahab?

Maie: Ema — ei nüüd — emal oli hea meel küll, ütles aga, et oleksime ka ennegi võinud temale nimetada ja et nüüd vahest ei saa värsket õlut enam — ja (*mõttes*) kanad on ka kottu kaugele läinud —

Märt (*pilgates niisama*): Ja seapõrsad, vasikad ka veristamata — (*Naerdes.*) Oh teie, naised, olete kõik ühe veega ristitud!

Maie (*naeratades*): Naera peale — ei tea, kelle otsa teie, mehed, vahite, kui puudus kätte tuleb? Juba teiegi «leivast üksi» elate?

Märt: Noh, ükspuha, jätame, tuikene, selle jutu täna veel pooleli. Ma mõtlen: kui nüüd isa mulki väimeheks ei võta, mis siis?

Maie (*tuhinal seletades*): See'p see minugi suur hirm oli, Märt. Sa tead, isa neid mulke ei salli sestsaadik, kui Aluste rahvas meie endise koha endale ostis. Ema ütleb küll ikka, ei miks ei ole isa raatsinud raha enne sisse maksta. Ja vaata, Märt, emal on tõesti õigus, ega need mulgid nii murdjad ole, sest s i n a oled ju ka mulk —

Märt (*tujusalt*): Emal on i k k a õigus.

Maie: Aga kui ema meie poolt on, siis saame isast ikka jagu. Sest vaata, Märt, teie, mehed, seda küll ei usu, aga naise sõna jääb ikka peale!

Märt (*naljatoonil*): Kuula, kuula! Oi, oi, Maiekene, hakkad aegsasti juba peale! Kena lugu, mis seadused sul juba peas on!

Maie (*häbelikult*): Aga, Märt, — mis mina siis tean — ema ju ütles —

Märt (*nagu ülemal*): No, mis siis? Eks ema sõnal ole ju täna veel tööd küllalt? Ja sina? Mis s i n a i s e siis ütled?

Maie (*maha vaadates*): Mina? Eks sa tea ju isegi, Märt, vaene ma küll olen, ei ole isal seda jõudu, mis sinul —

Märt: M i n u M a i e k e n e! Sina, minu silmatera ja südamerõõm! Sinu r a h a pärast poleks ma mitte ühte sammu teie poole tulnud, sest ma tean k ü l l, et mul ei tule kerge töö isa juures. Sest silmapilgust saadik, kui ma sind nägin ema kõrval, ei olnud mul rahu ööl ega päeval enam, ja — noh, tead ju isegi, kuidas siis lugu tuli. Ja alles kui me paaris oleme, Maiekene, küll sa näed siis selge silmaga, et võib olla veel murdjamaid maailmas kui mulk! Jah, aga nii kaugele on tööd veel küllalt! Kõigepealt pean ma nüüd Kure vanamehe üles otsima, see tuleb mulle kuulatajaks ja isameheks. Kui see asju isa juures toime ei aja, siis ma teist paremat ka ei tea. On ka nagu valla ametimeest, ehk see aitab kõrvalt. Siis tulen õhtu poole ise viinadega —

Maie (*häbelikult*): Oh sa taevakene! — Kuhu ma jooksen siis?

Märt (*naerdes*): Õige lähedale, laps, et ma sind leian! Kas kuuled? Mitte kaugele! (*Murelikult.*) Tuikene, kui ma sind siiski ei saa?

Hääl (*rehealt*): Maie! Maie, ae!

Maie (*kohkudes*): Kuule! Ema kutsub! Nüüd ma pean minema, Märt! Oh, Märt! kui ometi kõik hästi läheks, jumalukene!

Märt: Ära karda, kullerkupu-õis: küll saame õigeks! Aadul on tubli keel ja emal teine: kas need ei peaks isa peast jagu saama? Sina, mu lahke lillekene: sind ma ometi ei jäta, tulgu mis tuleb! Head päeva nüüd seniks! (*Õueuksest välja.*)

4.

Maie. Enn (parsil).

Maie (*saadab Märdi ukseni; seni tahab Enn maha tulla, ronib aga ruttu üles tagasi, niipea kui Maie ümber pöördub.*) Oh, küll ta on tubli poiss, minu Märt, nii tugev ja lahke, nii kange pea ja jälle nii hella südamega: teist temasarnast ma küll ei tunne terves kihelkonnas! Mis see isa ometi sest mulgist ikka peaks sõimama! Mul on ometi — (*maha vaadates*) — ka kosilasi käinud — Altoja Hans — ja Viiraku Viidu — ja Lahearu Laos. Ei sünni neist ükski Märdi kõrvale! See Aluste talu ei kao isal peast! Aga ega Märt selles süüdlane ole! Ja nüüd ma peaksin Ennule minema! See on see kõige väetim kõigist: rõugetanud ja punased karvad peas, ja pealegi see põial — mitte iialgi! Va ülejäänud loom! Ennem ma hüppan ojasse! (*Lapselikult südamest.*) Oma Märdi sarnast ma kusagilt ei saa enam, ja tema on küll seda väärt, et ta — et ma — ei, kuidas see on? Ükspuha, kui me aga teineteise saame! (*Rõõmsalt.*) Ja kui pikk ja sirge ta on — nagu tamm metsas, (*põlgusega*) ja see Enn jälle — puhas kadakapõõsas! Ja —

Hääl (*rehealt*): Maie, ae!

Maie: Oh sa jumaluke — eit! Selle olin ma hoopis unustanud! Aga teist Märti maailmas ei ole! (*Rehealla.*)

5.

Enn (ülevalt maha ronides).

Enn (*ähib*): Sooh! Sooh! Salakoi, sina! Ja tema ka! Lõhki ma enese lõhuksin! Teie esimesed petised! Aga seda ma ei jäta! Vanamees peab teada saama, mis sipelgad tema pesas siblivad! Teie ussinäod! Nagu sula kärjemesi teineteisega, üks «lillekene» ja «õiekene» ja «tuikene» ja «pääsukene» üksteise järele suus — ja (*sülitab*) mina põigiti hammaste vahel! Soo! Või tema sinu tamm ja mina —? Oota, ma tahan sulle näidata, mis magu kadakapõõsad maitsevad! Kus vanamees on? — Võtku pagan! Jälle juba mõni tuleb. (*Ronib parsile tagasi.*)

6.

Jüts (talutab Kure Aadu õuest tuppa).

Enn (parsil).

Jüts: Tule aga siiapoole, Kure-onu. Eit on leemepaja juures, taati ma küll ei tea praegu.

A a d u: Soo, soo! (*Kuklatagust sügades.*) Kanade päralt, see on kibe käik mulle, ehk ma küll (*iseeneses uhkeldades*) külakubjas olen ja vallavanema parem käsi! See Peeter neid mulke ei salli silma otsas, ja nüüd tahab üks veel tema t ü t a r t! Aga Märdil on veel neid vanu (*kõrvalt tasku vaadates*) Kadrina rublatükke ja on muidu tubli poiss; häda ka taganeda.

J ü t s: Kas ma kutsun isa, Kure-onu, kui sa tahad ehk siia jääda? (*Kõrvale.*) Ehk siis saan ka jälle uued pastlad jalga?

A a d u (*ruttu*): Ei, ei, pai laps, lase olla peale, küll ma saan nõndagi õigeks! (*Iseenesele.*) Annel on keelt: see võib mind aidata! Läheme esmalt rehealla! (*Reheuksest välja.*)

7.

E n d i s e d. M a i e (õue-uksest leiva, või ja õllekannuga).

M a i e (*ukse vahel poolsalaja*): Jüts, ae!

J ü t s (*niisama*): Mis sa otsid, Maie?

M a i e: Kas Kure-vana juba tagasi tuli?

J ü t s: Ei tulnud! Mis siis?

M a i e (*iseeneses*): Ei veel? (*Jütsi poole.*) Ega sa Männiku Märti ole näinud?

J ü t s: Pole ühti! (*Nagu ühe mõtte torkamisel, suure häälega.*) Maie, nüüd ma tean, kellele ta kosib: Märt on! Jahaa Märt!

M a i e (*vaigistades*): Sõge laps, vait, mis sa kisendad! Mis kosib? Kellele? Mis sa segad!

J ü t s: Märt jah, ära salga ühti!

M a i e: Vait, säh, pane parem saiad-õlled lauale, ema ise toob leeme, mul pole aega.

J ü t s (*võtab vastu*): Juba! Nüüd sul pole aega. Nüüd sul tuhin taga! Nagu ma ei tea! (*Kindlalt.*) Maie, mina aitan teid ka, küll sa näed!

M a i e (*vaigistades*): Mis sa siis aitad! Mina ei mõista, mis sul täna peas on! (*Salaja sõbralikult.*) Ole — ole nüüd hea laps, Jüts, ole vait, ja kui Kure-onu ära on läinud, tule siis, räägi mulle ka — mis —

J ü t s (*kindlalt*): K o h e ma tulen! Küll sa näed, mina aitan teid!

M a i e (*naeratades*): No muidugi!

(M a i e õue, J ü t s rehealla.)

8.

E n n (parsilt maha tulles).

E n n: Kas sa oled n i i s u g u s e i d näinud maa peal! Oh teie, viimased mutid! Ja see noor nõges ka nende liigis! Mis asi see oli, mis ta (*vaatab ettevaatlikult ümber*) sest — «p ö i d l a r a i u m i s e s t» rääkis — ja «s e l g e k s s a a m i s e s t»! Ja kubjas

Aadu pidi midagi teadma? Vale! Nüüd on paar aastat läinud; kui mõni oleks näinud, oleks ammu lugu taga olnud. Aga see on ikka seesama pagana salajutt, millele otsa peale ei saa — ükski ei ütle lausa välja! (*Kiristades.*) Sina, seapõrsas! Ah teie arvate juba pulmad käes olevat, sest et kosilane kodu on! Siis ma küll peaksin päris pahmapea olema, kui ma selle vastu nõu ei leiaks! Oodake, oodake, ma tahan teile pulmi teha, mis teile meelde jäävad! Vanameest ennast nüüd, enne, kui jälle mõni risti ette tuleb! — Seal ta on ... Pagana lugu: jälle juba sabatäis teisi taga! Ma olen nagu rebane lõksus siin pagana parsil üleval! (*Ronib jälle üles.*)

9.

Rehealt: Aadu, Peeter ja Anne (kes supivaagnat ja lusikat kannab). Enn (parsil).

Peeter (*vestiväel, piip suus*): Aga mulk ta on ju, mulgiks jääb, ja mina seda heaks ei kiida!

Aadu (*ikka Anne poole, kes teda lauda kutsub*): No muidugi on, muidugi, Peeter! — Mulk, mulk! No mis sellest on, Peeter? Mulkidel on jõudu, ja vaata, mis kena poiss ta on, Peeter, ja kui ausasti ta on rendikohta harinud tänini, ja ma olen ka, hm, nagu kuulnud, et ta nagu eneselé päriskohta osta otsib. Peeter, jah! (*Iseeneses.*) Kui see ometi juba möödas oleks!

Anne (*kes kõik lauale on seadnud, väga lahkelt*): Istuge lauda, Kure-onu, võtke soola-leiba! Jah, mis ma pidin ütlema: no ega temagi süüdlane ole, et ta mulgiks loodud! (*Mehe poole kõrvalt.*) Kas sa sõge oled, et sa ei mõista vastu võtta? (*Aadu poole.*) Või päriskohta osta otsis? Vaata! Ei tea misukest?

Peeter (*urisedes*): Jälle mõnda seest välja ajada? Säärane mulk!

Anne (*kõrvalt mehele*): Sina oma kiusuga! (*Aadu poole.*) Nojah, ta on tark ja viisakas poiss. (*Tõukab meest puusa.*) Eks ole tõsi, Peeter?

Peeter: Mis? Ei tea, mis mina tema tarkusest või viisist tean. Võtku tont kõike tarkust! Mulk ta on, seda ma tean!

Aadu (*süües*): No muidugi, muidugi, Peeter, aga —

Anne: Tule jumal appi, nagu mulk enam inimene ei olegi! Võtke õlut veel kõrva, Kure-onu! Jah, mis ma pidin ütlema, meie Maiel on nüüd ka kosilasi küllalt käinud, no aga ega meie laps ka igaühte vastu ei võta! Ja Maie on usin ja viisakas ja oskab keeta, küpsetada, kedrata, kududa, sukavarrast veeretada: küll ma näitan teile pärast, mis ilus veimevakk tal on, Kure-onu! Ja lehmad-mullikad tunnevad tema kaugelt ära — jumaluke, jah, — nagu iseennast! Ja tema nägu nüüd ja jumet nimetada — ei pea küll ise omasid mitte kiitma hakkama, aga, hm, eks ta ole nüüd kõige maailma näha: libedaks loodud nagu — nagu mul enesel, Kure-onu! Jah, nõnda küll! Võtke ometi leent veel. (*Valab nõu täis.*)

Peeter: Nooh! (*Iseenesele.*) Õnneks varblastele, et me hernepõllul ei ole!

Aadu: No muidugi, muidugi! Eks ole teada, Mäeotsa Mai on vile ja sile laps! Ja Männiku Märti nüüd, Peeter, et ta küll mulk on! Vaata, need on ju need ülitargad veel, Peeter: ei tule neist ükski üle raja tühja pungaga! Ja Märti jälle, Peeter, tublimat ja targemat poissi sa ei leia kõigest kihelkonnast! Ma ütlen sulle, Peeter, usu mind, Peeter: Aluste Ann oleks teda kahe käega võtnud. Aga kas teine tahtis? Mitte!

Peeter (*kärgatades*): Aluste? Ära sa mulle nimeta seda nime! Pagana väärt, mu süda tuleb täis! See oli ka mulgi süü.

Aadu: No muidugi, muidugi, Peeter, — aga miks sa ise ei võtnud?

Anne (*kõrvale, meest puusa tõugates*): Kas sa vägisi kõik tahad hukka ajada? (*Suure häälega.*) Jah, tühjale tõrrele ei kulu kaant ära. (*Aadu poole.*) No ega meil ka ole teadmata, et ta vanemat rahvast oskab austada. Maie võib küll temaga vist rahul olla! Üsna värske õlu, Kure-onu!

Aadu: No muidugi, muidugi! Ja seda tarkust, ja seda mõistust, sina minu aeg, ja seda jõudu — ma ütlen sulle, Peeter, ma olen i s e tema Kadrina rublasid näinud, (*pikalt ja vagalt*) ja laste südameid peab ikka ka küsima, Peeter, ikka ka, see on juba nüüd see uus seadus, Peeter, jah!

Peeter (*pahaselt*): Kas ma oma lapse mulgi kaela kannan, mis?

Aadu: No muidugi, muidugi, Peeter, jumal hoidku! (*Kõrvale.*) Minu vallaseisust ta ei karda ühtigi?

Peeter: Erastu Enn käib ju ammugi temal kosjas.

Aadu (*süües*): No muidugi, muidugi — Erastu Enn? See pöidlata pealuu?

Anne (*kõrvale*): Ta on pime peast! (*Meest tõugates.*) Mis sa o m e t i peaksid —! (*Väga lahkesti Aadu poole.*) Siin on veel liha, Kure-onu! Jah, jäägu siis selle peale! Kui arvate, et mõnda sünnib, mis meilgi siis selle vastu võib vaielda olla. Ja nagu Peetergi enne ütles reheall: kui Maie mehele läheb, oma 50 vakka rukkeid saab ta kaasa ja teist niipalju otri, nisu, see on niisama palju kui Aluste Annale antakse! Mis muidu veel pihku juhtub, kass ja kana, on iseasi. Ega meie oma last alasti ka ära ei anna, olgu küll, et me rikkad ei ole.

Aadu (*süües*): No muidugi, muidugi, seda pole mõteldagi! Kust sa seda teed, Peeter! Ikka ma ütlen: Mäeotsa pere, vaat need on rahvas! Jõudu on neil ja mõistust pealegi — ja kõik vald võiks teist märku võtta! (*Pead raputades, kõrvale.*) Väga raskesti hakkab kinni! (*Suure häälega.*) Muidugi jah, seda ma ütlen! Ja nüüd ka aitüma — (*Anne poole, kes ette tõstab.*) Ärge enam pange, perenaine, kõht kaelani täis ja minek käes! Ma räägin siis Männikul, et nii ja nii ja et täna õhtul võib ise tulla.

Anne: No kui te nüüd ise arvate, Kure-onu. (*Peetri poole, sundides.*) Eks sa ka räägi ometi! (*Aadu vastu.*) Vist ikka kõht pooleli jäi? Ei meie toit maitse ühti! Olid ju nagu tihase nokatäied!

Aadu: No muidugi — sina kallike, minu süda ei kanna suutäit peale panna! Ja nüüd: Märt, vaene mees, ootab! Jäägu siis seks korraks jumalaga! Ja ma ütlen ikka, Peeter: kui Mäeotsal kümme tütart kasvaks, need kõik nopitaks üksteise järel ära nagu maasikad, jah! Usu mind, Peeter! Mina olen valla ametimees!

Anne (*väga lahkelt*): No mis sa nüüd ka — nii ilmaaegu kiidad —

Aadu: No mis ma ütlen! Aga Märt on ka rikas poiss ja tark mis ütelda mees! (*Iseeneses.*) Tänu jumalale, et see nüüd otsas on. (*Suure häälega.*) Head päeva siis! (*Õue.*)

Anne (*temaga välja minnes*): Teist teile! Ja oma lapsele jagan ma ära kõige viimase hinge takka: pada ja pann, kala ja katel, kõik tema oma! (*Õue järele.*)

10.

Peeter (ukselt tagasi tulles). Enn (nagu ülemal, ronib tagasi).

Peeter: Ma viskaksin ta pilpaga uksest välja kõige tema rikkuse ja tarkusega! Ei tea, mis minul tema tarkust tarvis läheb? Mulk ta on, ja mulgid on petjad kõik! Aga mis ma teen nende naistega? Nagu hullud tema järele, ja va Anne veel ise — selle vastu ei mõju minu väeti nõu! Seda see tarkus kõik toob, et nüüd lapsed isa enese vastu võimust võtavad! Kes mind käskis oma Maiet kooli panna? See on ka jälle mõni mulgist väljaarvatud aru, et nüüd naised peavad lugema ja kirjutama õppima ja kes teab mis kõik — puha naiste trikk, muud ühti! Ja oma Juku võtan ma küünlapäevast koolist lahti — kui Anne laseb —, muidu rikuvad selle mul ka käest. See sõna jääb peale. Ma ei ütleks veel midagi, — aga —— Oh, et ma nii rumal olin seda Aluste talu käest ära andma nende kätte! Seda ma ei anna elades neile andeks! Nüüd istuvad mulgid minu vanas kotuses, ja nüüd anna veel oma laps ühele mulgile! Kui ma ometi Ennu kätte saaksin, see teaks ehk nõu. (*Üle ukse.*) Jüts, ae!

11.

Peeter. Jüts. Enn (parsil).

Jüts: Mis sa tahad, taat?

Peeter: Ülés kasi, parsile, ja too mu must vammus maha, ma lähen Erastule!

Jüts: Küll ikka, taat! (*Sõbralikult.*) Taat, kuule, kas Männiku Märt võtab meie Maie ära?

Peeter (*toredalt*): Mis see sinu ninasse puutub? Katsu, et sa kassi saba alla saad! Hakkab sinul ka tarkus üle keema? Nina-tark!

Jüts: Aga — eit ometi ütles —

Peeter: Ah, kas sa ei mõista veel suud pidada? Üles parsile, ruttu, muidu —

Jüts: Juba ma lähen! (*Iseenesele.*) Mis sel taadil nüüd täna jälle pähe on pistnud? (*Ennuga kokku juhtudes.*) Ohoh! Kae nüüd! Ahahah! Taat, tule vaata, vanapoiss parsil!

Peeter (*imeks pannes*): Mis sa lobised! Kes on parsil?

12.

Endised. Enn (ülevalt maha ronides).

Enn (*viha ja häbi täis, Jütsi poole*): Kas sa pead lõuad, sina pudrukeel!

Jüts (*naerdes*): Ei pea! — Taat, nüüd sul pole enam tarvis Erastule minna, Enn käib nagu kukk meie õrrel! — Enn, Maie ütleb: salaja kuulatamine, see on häbi ja inetu! Seda ma räägin temale!

Enn: Nõgesepõis!

Peeter: Vait, poiss, suu! Aga, Enn, mis temp see on? Kas sa toapõrandat enam ei tunne? Mis sa üleval parsil otsid?

Enn (*hädaga ja väga alandlikult*): Mina — Mäeotsa-onu, minul — oli teile midagi väga — imelikku — asja kuulutada. (*Kõrvale.*) Mis ma ütlen temale nüüd?

Peeter: Minule? Mis siis? Ega ma ju parsil ei olnud! Olin siin all.

Enn (*kõrvale*): Jah, mis siis? — Pea, see ta on! Nõnda ma löön neile lõksu kõigile! Oota, Mäeotsa maasikas! (*Peetri poole, tähtsalt.*) See oli sala ja imelik asi, mispärast ma teie jutule tulin: nagu kogemata juhtus mulle kõrva ja silma alla, ja — teate ise, et — Mäeotsa-onu, et ma tulest ja veest läbi lähen teie eest, ja et ma teid avitan oma natukesega, nagu ennast, ja et sellest teile võib kasu tulla ja mulle ka! Ja nad tahavad teid petta, aga seda mina ei lase: teie olete minu sõber, Peetri-onu! Seda ma ei lase! Selleks leian ma nõu!

Peeter: Mis tühja sa siin taga ajad? Mis «minu kasu» ja «sinu kasu», ja kes tahab mind petta? Lähed sina ka juba nende tarkade sekka? Räägi, mis kuulda sünnib!

Enn (*salaja*): Teie naised majas ja — muud mehed ka veel! (*Suure häälega.*) Aga tulge, läheme meile, seal ma kõnelen teile kõik ära, Peetri-onu. Ja mis mõnus nõu mul on, küll te näete!

Jüts: Taat, kui parsil nii rohkesti nõu kasvab, mina ronin ka üles! Oota — eidel oli ka nõu tarvis, seda ma — (*Tahab minna.*)

Peeter: Poiss, siia jää! (*Seletades.*) Vaata, Jüts, seda pole sul nüüd eidele just mitte tarvis seletada, ja ka mitte sest

Ennust, et ta siin üleval käis, — mis ta sellest muidu teab? Ja nüüd ole hea laps ja kuula sõna ja vahi maja, seni kui ma külasse lähen, siis saad ka pärast uued pastlad jalga. Kas kuuled?

Jüts (*nukralt*): Jah!

Peeter (*kõrvale*): Seda poissi ma enam kooli ei saada, see läheb muidu terasemaks kui ma ise olen. Tule, Enn! (*Suurest uksest õue.*)

Enn (*väljaminekul Jütsile rusikat näidates*): Oota, ninatark, küll me veel kahekesi kokku saame! (*Vanamehe järel õue.*)

13.

Jüts (üksi, järele pilgates).

Jüts: Um — ära ta mu sööks, kui tema susi oleks ja mina tall! Ei tea, mis ma tema vihast hoolin? Nagu kirju kiisu varitses üleval parsil — põidlapurustaja! Nüüd ta jälle kihutab isa vihaseks nagu iga kord, siis ma saan sõnu: «ninatark» ja «koerasaba» ja «tainapea» — juba ma tean! Mina teda ei salli! Kes teab, mis ta otsis meie parsil? Kõik on ta ära kuulnud, mis nad rääkisid. Ei tea, mis nüüd Männiku Märdist peab saama? Ja ütelda ma eidele ei tohi, isa keelas ära, ja need — uued pastlad — (*Kindlalt.*) Ei! Mees ma olen, ja mees peab sõna pidama! Aga (*kaheldes*) — ma ometi lubasin Maiet ka aidata! Mis sellega saab? — Pea, mis mulle meelde tuleb? Maiele ütelda pole isa keelanud, — ei, Maie ees ma ei ole lubanud suud pidada. Ehk tema teab, mis see kõik on ja mis sellest saab. Ja ma olen ju tõotanud teda aidata! — Need uued pastlad aga?! (*Pead sügades.*) See on aga üks kirju lugu! (*Läheb uksest õue, kus ema vastu tuleb; Jüts tahaks peaaegu emale ütelda — tuletab meelde.*) Ei, mina olen mees! (*Välja.*)

TEINE VAATUS.

1.

Peeter (laua ääres, «Postimees» ees). Jüts (uusi pastlaid sidudes).

Jüts: Sünnivad! Vaat, mis mees oma sõnaga võib kõik kätte saada. Kui ma eidele oleksin ütelnud, siis ma oleksin neist ilma.

Peeter (*Jütsi poole*): Tule siia — ei saa teda välja — loe mulle, mis siin seisab! Näe siit, kus need «Kaubahinnad» hakkavad. Mis seal seisab? Võtku tont seda tarkust, millele aru taha ei saa!

Jüts (*lugedes*): «Pärnus, Orava poes on kaup nõnda: Vakk rukkeid — otri —»

Peeter: Seda ma juba tean. Aga siis? Mis tuleb siis?

Jüts: Pütt punast soola 9 rubla — kopikat
„ tangu „ 8 „ 20 „

Peeter: Kas seisab: tangu 8 rubla 20 kopikat, näita mulle enesele!

Jüts: Siin seisab nõnda, ja pärast tangu on mõned tillukesed täpid tehtud, ei tea mispärast. Seda pean ma koolmeistri käest küsima.

Peeter: Siis on õigus! Siis on Ennul sula õigus! See on ju üks esimene kaup! 8 rubla 20 kopikat tangu, püti tangu eest! Neil peab tuline häda olema linnas, et seda tangu juba pütikaupa nii kalli rahaga ostetakse! No ma tahan neid aidata ja neile viia linna, et neile mõjub! Kahju, kahju, et ma sel aastal rohkem otri maha ei teinud! Aga Enn, hea mees, laenab mulle omast jaost — see on mees! Kõik kasu jätab minule ja annab veel poole juurde, ja omad loomad annab seda linna viia pealegi — üks esimene mees! Seda peab ütlema: kui ma ei oleks seda asja «Postimehest» leidnud, mina ei oleks elades seda rikkust saanud!

Jüts: Taat, kust sa siis need tangud saad, ae?

Peeter: Vait, ninatark! Eks ole reheall otri küllalt.

Jüts (*kõrvale*): Seda ma arvasin: «ninatark»! See oli esimene!

Peeter (*iseenesele*): Ja kui alandlik ta alati on minu vastu: parem kui oma laps! Sellele ma võin — võib Anne — küll oma Maie rahuga anda.

Jüts (*pärast mõtlemist*): Aga, taat, need on ju need odrad, mis pidid Maiele pulmaks — kas sa need siis tanguks teed?

Peeter: Kassi saba alla poe, sina tahmapea!

Jüts (*kõrvale*): See oli teine. Eks te kuule!

Peeter: Ma tean ette ära: kui ma Annelt küsin, see seda ometi ei luba, seda Ennu-Maie nõu. Sellepärast on see Ennust väga targasti tehtud, et ta paberi peale üles pani, et ma temale Maie pean kontrahi järele andma, kui ma koju tulen, sest et ta nii ilusasti mind on avitanud ja minu kasu nõuab. 50 vakka ja 50 vakka, — see on 100 vakka; püti pealt 8 rubla 20 kopikat, see teeb saja vaka pealt — mitu see siis teeb? —

Jüts: Taat, miks siis Enn ise ei müü tangu linna, kui kaup on nii hea?

Peeter (*kärsitult*): Kui sina ometi mõistaksid oma suud pidada! Siia tule ja arva üles: 100 vakka, 8 rbl. 20 kop. pütt: mitu rubla see teeb ülepea? Misjaoks ma sind kooli saadan, kui ma ise pean pead väsitama?

Jüts (*kriiti korvist võttes, laua peale*): Mitu pütti siis vakas on, taat? Seda ma ei ole koolis õppinud.

Peeter: Mitu pütti? (*Kõrvale.*) Jah, — hm! — (*Pahaselt.*) Mis sa siis jooksed kooli, kui sa sedagi ei tea? (*Kõrvale.*) Olen ise niisama tark.

Jüts: Ega koolmeister ka ei lase tangu pütiviisi arvata!

Peeter: Kasi kassi saba alla kõige oma koolmeistriga! Küta peale nüüd, mul pole sind, tahmapead, enam tarvis, tean seda iseenese tarkusest!

Jüts (*välja õue minnes, iseeneses*): Aga koolmeistri käest ma küsin seda pütilugu ja mis need täpid seal tangu taga tähendavad, — temal on ka «Postimees».

Peeter: Pean minema alla, Erastule. Enn vist teab ise kõige paremini, kuidas see tangupüti lugu on, ja ristid mul ka tarvis sinna paberile panna, et Maie temale annan: Enn ütles, kui ma nüüd seda ei tee, pärast Änne enam ei lase! Ja temal on õigus: Annel on see kange pea! Aga see poiss läheb mul liiga targaks, seda ma enam kooli ei jäta! Kus mu müts jäi? Kui ma aga Änne nägemata minema saaksin! Tondilugu — juba seal!

2.

Anne. Peeter.

Anne: Ütle ometi, Peeter, — kuhu sa jooksed, — oota nüüd! Ütle, mis jutt ja tegu see on jälle? Miks sa odrad lased kõik vankrile peale laduda, et musta määra kondid ragisevad aga all, ja mis see on, mis sa Jütsile oled ütelnud?

Peeter (*hädaga*): Mis ma siis olen ütelnud? Midagi. (*Kõrvale.*) Nüüd on pagan lahti.

Anne: Poiss räägib, sina tahtvat odrad veskile viia ja ära müüa, ja ise keelad lapsele ära mulle ütlemast, et sa jälle mõne nõu selle Ennu nurjatuga oled kokku seganud! Kas sa peast nõrk oled? Nüüd, kus pulmad ukse ees, teed sa maja viljast puha tühjaks? Mis sul meelde tuleb? Ega sa kohtlane ole?

Peeter (*köhatades*): See oli nõnda katseks — (*Kõrvale.*) Ennul on ka õigus, mis ma sest naiste kisast hoolin! (*Suure häälega.*) Ma tahtsin — (*Käratades.*) Jäta mind rahule. Ikka on sul vastu turtsuda, kui mina iseenese tarkusest mingi nõu võtan. Ma ütlen sulle: otri läheb mul tarvis ja ma laenan Erastult neid juurde ka veel. Küll sa näed, mis ma neist välja teen! (*Kiideldes.*) Annekene, meie läheme otradega rikkaks, enne kui teie aru annab arvata!

Anne: Rikkaks? — Vaeseks läheme ja peast rumalaks ja kõige maailma naeruks, kui sa ei kuule! Mis sul nüüd korraga jälle on pähe pistnud?! Odrad jäävad koju, kas kuuled! Mina neid viia ei lase! Kust ma värsket õlut võtan ja odraleiba teen, — ja, sina kallikene, mu meel ei anna mõteldagi selle peale! Kas sa ei tea, et Märt õhtul oodata on?

Peeter (*kõrvale*): Märt — säärane mulk! (*Kiusakalt.*) See ei puutu minusse, minul on otri tarvis. Männiku Märt? See on mulle see paras! Mina pole temale midagi lubanud, sina aga oled see valmistaja. Ja kui sa tõtt teada tahad, mina Maiet temale ei anna, las ta tulla kümme korda! Pole Märt ainus mees maa peal. Maiel on veel teine, targem kosilane, kes minu kasu ka tunneb, ja mina tahan ja soovin ta Ennule! Ja täna, ma ütlen sulle, naine, täna on minul otri tarvis!

Anne (*maha istudes*): Otri ja Ennu ja sinu kasu — jampsid sa? Sa oled ju nagu kinnas tema käes, ja sinu oma laulatatud naine, sellest sa ei hooli enam midagi! Mis sa siis teed nende otradega?

Peeter (*ikka kindlamalt*): Veskile viin!

Anne: Jahuks või?

Peeter: Tanguks!

Anne: Palju?

Peeter: Kõik puha!

Anne: Tule appi — viiskümmend vakka?!

Peeter: Ja teist viiskümmend laenan veel juurde. Mölder on lubanud täna kõik viimast lõpetada — ja — «Postimehes» see seisab — ja seda ma tean iseenese tarkusest, ja olen seda oma silmaga lugenud, ja Enn teab seda ka, ja tema on mulle see paras väimees.

Anne: Jah, see'p see vana paras on. Sa oled ikka natuke — ma ei taha ütelda mis —, Peeter, et sa ei näe, mis ta sinuga teeb! Ja Märt? (*Püsti tõustes.*) Kas sa siis hull oled, mees, et seda õnne põlgad? Seda Ennu ma oma lapsele (*jalaga vastu maad*) ei taha, seda ma ütlen sulle suu sisse! Kas mul juba meelest läinud peab olema, mis ta on minust ütelnud?

Peeter (*kiideldes*): Anne, ma ei ütle midagi, aga seekord ta läheb tõeks!

Anne: Mis asi?

Peeter: Seda ma ei ütle, aga küll sa näed, kui ma linnast tagasi tulen, paun raha täis.

Anne: Tahma ta võib sul täis olla, ja pea otsas nõndasamuti! Peeter, Peeter, ma näen, sa oled jälle peast segane, nagu mullu, kui sa pooled põllud kapsaid täis ajasid, ussidele! Linnas ei olevat kellelgi kapsaid maas, ja pärast andsime saja paari kopika eest ära, ükski ei ostnud!

Peeter (*käratades*): Vait, naine! Mis on naise pea! Mina sinu kiunumisest ei hooli! Vaata mulle riided valmis, ja muud midagi! Mõistus on aus asi, seda tean iseenese tarkusest! Teie, naised, seda ei tunne. Ja nüüd küllalt — ja pea suu! Muud midagi! (*Õue.*)

3.

Anne (üksi).

Anne: Ta on tõesti peast nõrgaks läinud, see mees! Kui ta juba tarkust kiitma hakkab, siis ei ole asi enam õige! Mis sellest nüüd kõik peab saama? Odrad müüb ära, Märdi saadab minema, Ennu tahab vägisi väimeheks — (*Südamepõlgusega.*) Kas ta hull on või! Kas ma pean selle väimeheks võtma, kes mu näost ei mõista lugu pidada? Ja Märt, kes ka teab, mis ma ometi väärt olen, seda ta ei salli! Kust ta selle ajaga teise niisuguse mehe saab oma lapsele? Nagu neid Märdi-suguseid mehi puus paisuks

ja põõsas paistaks meie päevil! Ja kukal ise teisel kaelas nagu noorel kukel: mis ta ometi teeb selle hulga tangudega? Ja «Postimehes»? Kes teab, mis asi seal sees võib seista, aga mitte tangusõnumid! Niisugune teab ka, mis «Postimehes» seisab! Aga see on jälle see pagana Enn, kes mulle seda sisse on seganud! Ja Märti-Maiet, vaesed lapsed, mis neist peab saama? (*Pead vangutades.*) Ui, ui, ui, kui kibe lugu!

4.

Maie. Anne.

Maie (*ahastades tuppa tõtates*): Eit, kas on tõsi?

Anne (*hädaga ja tõsiselt*): Mis asi?

Maie: Õuest, rehealt on isa kõik odravilja veskile viinud! Sulane ütleb: tanguks laskvat teha! Ja pealegi — pealegi — et ei pea — Männiku Märdist midagi saama! (*Nutma pursates.*) Ega see ometi tõsi või olla?

Anne (*pärast lühikest vaikimist*): Mis minagi võin teada, mis täna tõsi on tema meelest või homme vale? Nimetas nagu küll, et ei hooli Märdi tulekust midagi, tahab vägisi Ennu väimeheks! (*Vihaga.*) See on kõige selle õnnetuse kokk ja kobrutaja!

Maie: Ennu? Erastu Ennu? Ennem ma hüppan ojasse, kui sellele lähen! Ema, mis me nüüd peame tegema? Pai, kulla eit, aita ometi! Sa tead ju ikka nõu, ja isa teeb alati sinu tahtmist, eks sa aja nüüd asjad õigeks!

Anne: Jah, see'p see sassis lugu on ju! Kust otsast me nüüd kinni hakkame? Kui ta jälle nii hullupöörane on kui täna, siis lõõ teda kivi vastu, ei mõju midagi! Vait, kes seal tuleb?

5.

Märt ja Aadu (viinadega). Endised.

Maie: Oh helde jumaluke! (*Kargab õue, Märdi hoidmisest hoolimata.*)

Märt: Tere, lahke pererahvas.

Aadu: Soovime tere õhtust!

Anne: Tere, jumalime! (*Kõrvale.*) No nüüd on asjad õiged! Juba nad seal! Mis ma neile ütlen?

Aadu (*kõrvale*): Ma oleksin parem kes teab kus! Olen küll valla-ametnik: kui sellest aga head välja tuleb? Peeter oli karune nagu ohakas õues, kargas mu peale — aga mis ma Märdi sõgedaga teen? Ei jäta ju järele!

Märt (*teda tõugates*): No, Kure-onu!?

Aadu: Muidugi, muidugi, Märt! (*Köhatades, suure häälega.*) Oleme vist siin ikka Mäeotsa talus, jah?

Anne (*kõvasti*): Küllap vist! (*Kõrvale.*) Pikk sirge poiss, nagu (*ohkab*) neid mul endal käis, mu ilusail päevil —

Aadu (*suure häälega*): No muidugi, muidugi, eks ta ole varsti näha: nii sile ja vile kõik nagu munakoor, ta on kui Mäeotsal. (*Argselt kõrvale.*) Kui seda Peetrit aga ei tule?

Anne (*iseeneses*): Selle tahab ta minema saata? Püsti rumal! (*Suure häälega.*) Eks lahke külarahvas istu ka maha. Viivad ju muidu meie pererahu kottu ära. Kaugelt tulijad vist?

Aadu: No eks ta nüüd ole — olge terve, — meil nagu kibe kiir taga, (*iseenesele*) liiati minul! (*Suure häälega.*) Otsime ju seitsmendat päeva siit mu kaaslase kadunud kanapoega taga, ei taha ega taha leida! Ehk lahke siitpererahvas juhtus kogemata nägema?

Anne (*kõhatades*): Hm! (*Kõrvale.*) Ei, mina teda ära ei saada! Ei tea, kas tal tuleb elades seda õnne tagasi! (*Suure häälega.*) Ei nüüd tea ühti: mis nägu ta siis peaks olema? Vist

Hallid juuksed härmatavad,
nokka norus norutamas,
seened kortsus käte küljes,
jalust väeti ta, võimetu? —

Ise vist ikka ole, ae?

Märt (*edasi*):

Perenaine, parem eite,
kanapoja kasvataja:
Ei ole juuksed härmatanud,
ei temal nokka norutamas!
Tihase tiivad käte küljes,
tallad tuulella tulised!

Anne: Nüüd ma tean: vist on meie pere lombakas Karja-Mari? (*Ukse poole.*) Mari, ae, kus sa oled? Kosilane kodu!

Märt (*edasi*):

Ei ole Mari, marjukene,
Mulla-Madise maasikas,
Liiva-Hannuse lilleõile —
kaunim mu kanapojuke!

Anne: No kes ta siis peaks olema? Nüüd ma siis ei tea muud ühtegi kanapoega meil olevat, olgu siis —

Maie (*tuppa tõtates*): Eit, ae, taati-Ennu tulevad! Mis nüüd?

Aadu (*kohkudes*): No nüüd! Oh sa heldekene!

Märt (*Maie käest kinni hakates*):

Siin minu kaunim kanapoega,
tare tarka talitaja,
õue ilusam ehteõis —
(*Võtab kosjaviinad välja.*)

Maie: Oh, Märt, see on ju nüüd üsna teine asi — Sina ei tea — (*Räägib ruttu temaga.*)

Peeter. Enn (õue-ukse taga). Endised.

Peeter: Kas koormad juba läinud?

Enn: Juba ees teel!

Kure Aadu (*kõrvale*): Mis ma's nüüd, valla-ametnik, enam siin teen? Muidugi, muidugi, mul ju muud tööd! (*Poeb vagusi õue, niipea kui Peeter ja Enn tuppa astuvad.*)

Peeter (*teeülikond seljas, piits käes, Enn tema taga*): See on — tuhat ja nelja —, see on üks killavoor! Mis sa arvad, Enn, millal tagasi saame?

Enn: Homme juba, kulla Peetri-onu! Ja siis, — tuletage meelde, mis te mulle olete paberis kinnitanud, et ma teie väimees olen ja —

Märt (*hüüab*): Väimees? Mis? Kes? Tema?

Peeter (*teda nähes*): Kes siis —? Ah soo, Männiku oma! Hm! hm! (*Annele poolvaljusti.*) Ju sa talle oled ütelnud?

Anne (*niisamuti*): Mis mina pidin teadma temale ütelda? Eks sa ju iseennast nimeta peaks? Katsu nüüd ise ennast aidata!

Märt (*ette astudes*): Mäeotsa peremees, ma olen siia tulnud, teie teate küll, kuidas ja kelle loaga — ma ju tahan ka heameelega halli pead austada — aga olge nii hea, seletage mulle, mis teie ja — (*Ennu peale näidates*) tema sõnad esmalt tähendasid.

Peeter (*hädaga*): Mis — sõnad?

Enn (*kõrvale*): Kui ma nüüd ei aita, siis viskab ta kõik jälle sopa sisse. (*Suure häälega, vanameest küünarnukiga puusa lükates.*) See ei ole sinu asi!

Peeter (*südant rindu võttes*): Ja muidugi, see ei ole sinu asi!

Märt (*Ennu poole*): Sinuga pole mul tegemist, pea oma nõu enesele! (*Peetri poole.*) Kuidas? See ei ole minu asi? Esmalt võtate minu kosilase lahkesti vastu, lubate mind tulla, kõik jutud räägitakse ära — korraga nüüd —

Enn: Ütelge ometi, Peetri-onu! Muidu jääb võit temale. Eks teie ole peremees? (*Suure häälega.*) Naiste lori ei ole mehe sõna!

Peeter: Ja muidugi, naiste lori ei ole mehe sõna!

Märt (*vihaga Ennu poole*): Kas ma sind küsin? Kas ma sinuga räägin? Tead, tunned sina ka, mis mehe sõna on? Rahule jäta meid! (*Peetri poole.*) Kui palju siis õigel mehel sõnu on, Mäeotsa peremees? Ma usun — üksainus, ja sellega peab ta õige ette vaatama — nõnda olen ma ikka kuulnud vana rahva suust. Seda, mis mul on, olen ma teie Maie kätte uskunud, ja tema on oma sõna minule andnud, ja nüüd tahate teie, et meie seda peame murdma. Mispärast? Mis kurja ma teile olen teinud? Ja selle inimese pärast siin, keda teie sugugi ei tunne, tahate oma lapse ja minu õnnetuks teha? Aga, Mäeotsa peremees?

Anne (*liigutatult*): Ta loeb nagu raamatust! (*Pahandades.*) Häbene ka, Peeter!

Peeter (*kahevahel*): Aga — Märt — kust ma teda ei tunne siis, ometi ta on mulle — ja ma ei —

Enn (*vihas kõrvalt Märdi poole*): Oota, ma tahan sulle näidata, kes see inimene on! (*Peetri poole, teda kõrvalt tõmmates.*) Kas te ei näe, Peetri-onukene, kui kavalad nad on? See on ju see nõu, mis nad teie selja taga on pidanud! Säärane mulk! Eks te tea iseenese tarkusest —

Anne (*teda teiselt poolt tõmmates*): Peeter, sa oled esimene juhm, kui sa kahe käega kinni ei hakka! Ruttu ometi!

Peeter (*häda täis*): Aga — aga —

Märt: Mäeotsa peremees: ärge kustutage ühe sõnaga, mis taevataat nagu lillelõhnaga meie südametesse on märkinud! Mina armastan teie Maiet, tema armastab mind: andke meid kokku! Mul on ju seda vara niipalju küllalt ja otsin ka päriskohta enesele osta nüüd —

Anne (*liigutatult*): Oh kui haledasti ja ilusasti ta seda ütleb! (*Pahaselt Peetrit tõmmates.*) Kas sa ei kuule, mis ta päriskohast ütleb? Mis sa ootad veel?

Enn (*Peetrit tõmmates*): Vist ajab ta teid teist korda koha pealt ära, säärane mulk!

Peeter (*vihaselt, kisub enda lahti*): Vait nüüd! Soo! Või mina pean nii rumal olema, et ma sellest kõigest aru ei saa? Teie, libekeeled ja petised! Nüüd tahan ma teile ütelda, mis ma tean iseenese tarkusest! Sina, Märt, pühi oma nina puhtaks: sinust mulle väimeest ei saa, kui — enne kui ma minupärast jälle Alustel elan! Nii vähe kui see tõeks saab, nii vähe Maiest sinule abikaasa saab!

Maie: Oh sa minu heldene, põhjatu jumal!

Peeter: Vaata! See oleks teile paras! Siin on minu väimees, siin Erastu Enn, — ära sa ulu ühti, Maie, see ei aita sul midagi. Sina ei tunne ise oma õnne, aga mina tean iseenese tarkusest, mis sulle hea on! Kae imet: säärane mulk! Mulgid on kõik petised, kõik puha, seda sa tead, Märt, jah! Ja nüüd, minu sõna jääb peale! Nüüd ma sõidan tangudega linna, ja kui ma tagasi tulen, on nelja nädala pärast pulmad! Minul ei ole Männiku vara ega võimust tarvis, küll teil tõusevad silmad pähe, miks ei! Seda teen ma kõik iseenese tarkusest. Ja nüüd vait kõik ja kasige igaüks oma teed. Enn, tule, ja, Anne, vaata, et sa maja korras hoiad seniks! Säärane mulk! (*Uksest õue.*)

Enn (*ukse pealt tagasi tulles, irvitab*): Ähähäh, kas mõjus? (*Maie poole.*) See on su pöidlajutu eest, kullerkupukene, ja (*Anne poole*) see on sinu «punapea» ja (*Märdi poole*) see on sinu «selle inimese» eest! Oodake te!

Märt (*südametäiega*): Sina sõrme — (*sõna kinni pidades*). Veel ei ole päike õhtul!

Enn: Ohjad on minu käes, nüüd sõidan mina! See puder sööge ära, mis mina teile tangudest nüüd keedan! (*Õue.*)

Endised, ilma Peetrita ja Ennuta.

Anne: Püsti hull! Ja selle nõgesepõõsa käes? Sina armas jumal!

Maie (*nuttes*): Märti-eite, mis nüüd saab? Ennem ma hüppan ojasse, kui Ennule lähen! Oh jumal, jumal!

Märt (*teda kinnitades*): Ära nuta, lillekene, mis sa kulutad oma ilusaid silmaterakesi! Ehk saame, tuipoeg, sassis asjust ometi veel jagu.

Maie: Märt, ega sa nüüd minu juurde vist ei jää? Kas ei, Märt?

Märt: Aga, pääsuke, — mis sa nüüd räägid? Kas sa paremat minust ei tunne?

Maie (*vagusamalt*): Aga isa sõimas ju kõiki —

Märt (*suud kokku pigistades*): Kõiki mulke petisteks — seda ma tean küll.

Anne: No — see — see oli rumalusest ja — äkilisest meelest, Märt, — mis sa sellest hakkad tähele panema ka!

Maie: Ja rikkust mul ka ei ole sulle kaasa tuua!

Märt: Ole vait, Maiekene, mu maasikas, ära ahasta! Sa lähed mulle kallimaks iga minutiga, — ja minu nõtkumisest ärgu olgu sul hirmu, kui sa aga ise juurde jääd. Mis aus mees see on, kes nii esimese müüri ees juba tagasi põrkab! Õnn otsib julget südant ja võit jääb vahva kätte, aru järele ei jookse kellegi kullajoon! Mina armastan sind, ja sina mind: nüüd tahame seda kõigele maailmale tunnistada.

Anne (*liigutatult*): Oh Märt, sa räägid nagu prohvet! (*Kõrvale.*) Kui ma ometi selle poisi väimeheks saaksin! Ja veel see päristalu!

Maie (*hellasti*): — Minu Märdikene!

Märt: Aga nüüd seletage mulle, mis tangupudrutükk see oli, millest nad kõnelesid? Sellest ei saanud ma sõna aru.

Anne (*pahandades*): No eks ta ole jälle mõni mõistmatu temp! Laseb 50 vakka otri tanguks teha, Enn laenab teist niipalju juurde: hind olla linnas hirmus suur, «Postimehes» seisvat kõik — Enn esimene avitaja — oh, mu süda ei kanna rääkidagi!

Märt: «Postimehes»? Seda ma ometi ei usu! Kus kohas? Näidake ometi! Pole mina sellest midagi näinud!

Maie: Seal ta seisab laua peal! (*Toob lehe kätte.*)

Märt (*silitab tänuks Maie pead*): Kanapoeg. — (*Otsib lehest.*) Kus ta on? Prantsusmaalt — Türgimaalt — ah seal: «Kaubahinnad»! Rukkid, nisud, odrad — kõik igapäevased hinnad!

«Pütt punast soola 9 rubla — kopikat.
Pütt tangu „ 8 rubla 20 kopikat.»

— Tule jumal appi, — ega ta viimati s e d a pole —?

Naised: Mis seal on?

Märt: Kui ta — (*naerab*) ahahah — see oleks ilus tükk!

Naised: Aga ütle ometi —

Märt: Siin seisab: «Pütt punast soola 9 rubla. Pütt tangu „ — ja tangu taga kaks tillukest täppi — 8 rubla 20 kopikat.» Need täpid tähendavad ka soola: seda ei ole peremees teadnud, et tangusool 8 rubla 20 kopikat pütt maksab, mitte odratang. Nõnda on lugu!

Maie (*kohkunult*): Aga jumal hoidku — ja see sada vakka tangu nüüd?

Anne (*nagu käest ära*): Oh, ma olen ikka ütelnud: tema veab meid kõiki korra õnnetuse sisse! — Mis nüüd meist saab? Sada vakka, sada vakka tangu! Kes ostab selle ära? Ja Enn, oh see Enn! Et susi teda sööks!

Märt: Vait, vait, vagusi nüüd ometi. Asi ei ole õnneks nii hirmus kui pealt näitab, muidu ma ka nii rahul ei seisaks! Muraku mölder oli täna vara meil, otsis tanguks otri nagu tulega taga: ta olevat lubanud linna kasarmule läkitada, ja otra nüüd ei kuskilt saada. — Ja mul tuleb veel üks teine nõu meelde. — Kuidas see oli? Nii vaevalt kui isa jälle Alustel saab olema, nii vaevalt pidavat Maie minule saama? (*Langeb mõtetesse.*)

Maie (*haledalt*): Seda ütles, jah!

Anne: Mis peale sa mõtled, Märt, ae?

Märt: Tulge lähme, ma räägin teile, mis nõu mul on tulnud! Kui kõik käsikäes avitame, ehk leiame sassis lõngale ometi haru veel kätte! Enn on imetark ja kaval tahtnud olla, aga õige meel kannab enamasti kaugemale kui kavalus, see on ka tõsi. Tule, Maiekene.

Anne: Aga kui sellele Ennule lõksu leiaksin, mis teda peab: hoia küll raiskamise eest, aga ma annaksin küll sandile 3 kopikat korraga! Tõesti, seda ma teeksin! (*Kõik reheuksest välja.*)

8.

Aadu (õue-uksest) ja Jüts (rehealuse uksest ettevaatlikult tulles).

Aadu: Tühi kõik?

Jüts: Kedagi ei ole?

Aadu: Valla-ametis ma olen, ja kirjutaja käskis järele kuulata, kas seda Ennu siin ei ole. Kaugele nad küll peaksid läinud olema?

Jüts: Linna tangudega. (*Nukralt oma pastlaid vaadates.*) Kure-taat, nüüd need uued pastlad lähevad jälle varna otsa. (*Seab jalgu.*)

Aadu: Muidugi, muidugi, — või sooh? Kuidas nii?

Jüts: Jah, isa tuli küla ees vankris vastu, pea oli punane pahandusest, Enn istus ees, — (*südametäiega*) selle ma uputaksin veepange ära!

Aadu: Muidugi, — (*noomides*) uih, uih, kui inetu! Milla! mina sinu ees nii räägin, ja olen valla-ametnik!

Jüts: Jah, Kure-onu, sinul ei ole ka nii uusi pastlaid kaotada. Mina tulin koolmeistrilt — (*kurvastust unustades, ruttu*): kas tead, Kure-onu, need tillukesed täpid soola all tähendavad ka jälle soola, tanguga kokku «tangusoola»! Koolmeister ütles.

Aadu (*mõtetes*): Jah, jah, laps! (*Kõrvale.*) Ma võiksin poisi käest küsida, ta ometi vist teab ka —

Jüts (*kurvalt jutustades*): Ja nüüd pean ma need uued pastlad ka jälle jalast ära võtma. Enn käskis ja irvitas ise! Mis Ennul käskida on minu pastelde pärast? Aga isa taples ka veel, et ma olevat lobasuu, ja ma olen ometi üksi Maiele ütelnud, ja kas Maie ei ole siis minu õde? Maie on minu õde, ja mina teda aitan. (*Riputab pastlad varna otsa.*) Nüüd nad jälle ripuvad seal, ja Enn hüüdis vankrist, et ma enne ei saa neid jalga kui tema ja Maie pulmas. Pöidlapurustaja! Siis jäävad nad igavesti sinna! Teda Maie ometi ei võta!

Aadu: Muidugi — ei tea, ära sa ütle ka. (*Salaja.*) Kuule, Jüts, kas sa ei ole kuulnud, Märdist ei saa ju midagi, Maie võtab Ennu!

Jüts (*kindlasti*): Ei võta! (*Julge sõnaga.*) Kure-onu, seda sa usu: siis saagu minupärast seal need pastlad sinule, kui tema Ennu võtab, — ta ei tee seda!

Aadu: Muidugi — no, no, ära sa ütle! Tütarlapse meel on nagu kõrkjas tuule käes kaldal. Ei tea, ei tea! Aga nüüd ma lähen vaatan, mis tuhina pärast see kirjutaja seda Ennu taga otsib. Eks ma ole ju — hm, hm, valla-ametnik! Aga usu, poeg, seda sa veel ei tea, tütarlapsi ei või iial uskuda. (*Uksest õue.*)

Jüts (*teda saates*): Ennu ta ei võta! (*Ukselt tagasi pöördudes, seab sõrme nina otsa, pool-aralt.*) Aga, a — kui ma need pastlad ometi ülekaela lubasin? Tühi neid tütarlapsi teab. (*Välja.*)

9.

Märt (tuleb õuest).

Märt: Kus ta on? Maie pidi tulema, et me selle asja üle veel sõna kaks seletaksime. Saab ime pärast näha, kas ei peaks vanamehe mulgi-vihast jagu saama. See tuline sõimunimi! Sest päevast saadik, kus esimene viljandi kuub mulgi talust tuli üle meie maakonna raja endale kodukohta otsima, on sada lopsu ja vopsu peast pähe lennanud ja rusikad rusikaid kaalunud selle nime pärast; aga et viha tema kandjate vastu veel kaks südant nii õnnetusehirmu alla paneks, seda küll vist palju tänini ei ole olnud. «Petisteks» nimetas vanamees meid kõiki. Ärgu tulgu mulle seda ükski muu ütlema kui Maie isa, kellele seda tütre ja selle pärast andeks annan, et ta ise ei tea, mis ta suust ütleb! Nad võivad uhked olla meie peale, sest kuskil ei sünni nimetamisväärset tegu meie maal, kus mitte mulgi pea või käsi töös juures ei-ole! Kes varem sängist välja tuleb, see halvemalt astub, aga sellepärast ei ole haigutaja veel õigusekandja! Miks on mulgil rohkem jõudu?

Sest et tal rohkem pead on! Ja kust tuleb tal ärksam meel? Usinamast kooliskäimisest! Kes aga ei viitsi pead väsitada ja kätest üksi arvab küllalt olevat, või hoopis, kus soola tarvis, kõik maailma tangu täis ajab, — see ärgu arvaku ometi mulgi sõimamisega kõike soola maailmast kaotavat! — No — siin ehk ajame asjad veel joonele, sest vana Peeter on muidu hea mees ja ei saadaks meelega oma last õnnetuse sisse. Aga see Enn! Kaugele seda veel tigedus kannab, seda teadku see ja teine! Aga Maie ma ometi tema küüsist katsun päästa! Aga kas ta ei tule veel? Maie, ae, maasikas, kuhu sa jääd?

10.

Maie. Märt.

Maie (*poolarglikult*): Siin olengi, Märt, — aga kuule, Märt, see asi teeb mulle ometi peavalu. Ei ma usu, et ma neid sõnu suust välja saan?

Märt (*südamlikult*): Mis sõnu, roosiõiekene?

Maie: No et ma tahan — Ennule minna — ja kõike seda muud, — ja see on ometi sula vale, ma ometi ei taha sugugi!

Märt: Lõokene, lillekene, nii kõvasti sul pole ju ka tarvis ühti seda taadile tõotada; kui aga moka otsast natukene! Seda on ju meie nõu juurde tarvis!

Maie: Ja ise ütlen ma Jütsile iga päev, et ei pea mitte valetama. — (*Pead vangutades.*) Küll sa näed, Märt, ta läheb nurja!

Märt (*vagusi*): Siis pead sa tõesti Ennu vastu võtma, kui nurja läheb. Teist nõu ei ole.

Maie (*ehmatades*): Oh sa heldekene — — (*Kindlalt.*) Kas tead, Märt, kirjuta mulle need sõnad, mis ma isale ütlen, siia paberi peale üles, ma õpin nad pähe, siis läheb ehk ennemini.

Märt: Vaat ae, mis ilus nõu! Minugi pärast! Kus pliiats on?

Maie (*toob pliiatsijupi seinaprao vahelt*): Siin.

Märt: Nõnda, maasikas! (*Ütleb kirjutades.*) «Armas taat, mina olen koolis kuulnud, et peab isa sõna kuulama, ja ma tahan sellele minna, keda taat oma tarkusest mulle annab!» Kas seda saad üle keele, kanapoeg?

Maie (*kes üle Märdi õla vaadates kõik sõnad on järele ütelnud*): No ta on nüüd küll — kui ma aga ei hirmu üteldes?

Märt: Eks eit ole ju ka meie nõus. Maiekene, ole julge! Usu mind, sina, minu armsam õis: südame sidemed on taevataadi enese kasvud, nende ees nõrkeb maapealse taadi vägi! Lase nüüd ma lähen eest ära, enne kui isa koju tuleb. Ja kui ma tagasi tulen, siis on viimne järg jooksmas! Head tervist niikauaks!

(*Armsasti jumalaga jättes õue.*)

11.

Maie (üksi), siis Jüts.

Maie: Kus on paremat veel ja südamlikumat ja — ilusamat kui minu Märt, nimetage?! Nad ei teadnud ükski nõu: minu Märt on targem kui nemad kõik! Ja muidugi, ta peab ju ise aru saama, et ma ilma temata ei mõista elada! Kas ei oleks mõni teine juba kümme korda minu vaese maha jätnud selle peale, mis isa temale ütles, ja rikas ma ometi ka ei ole! — Aga ma tahan ka teda austada ja armastada selle eest eluotsani kui oma suuremat ja ülemat vara. Aita, taevataadike, et ma seda tõotust iial meelest ei unusta! Aga nüüd see Ennu lugu! (*Võtab paberi kätte.*) See on siis (*Jüts pistab pea rehealt tuppa ja jääb kuulatama*): «Mina siis võtan nüüd, hm, Ennu kahe käega, keda taat iseenese tarkusest mulle annab!» Nõnda on ja nõnda jäägu. Läki nüüd valmistama! (*Õue-uksest paberiga välja.*)

Jüts (*tuppa tulles, ammuli suuga*): «Mina siis võtan Ennu kahe käega, keda taat — » sina kallis heinakuu ilmakene! — Ja esiti tahtis rehealusel silmad peast nutta! Ja kas see on minu Maie? Ja ta ütleb, et ei pea mitte valetama? Ja mis ta siis enne nuttis? Ja nüüd võtab «kahe käega»? Ja-jah, Kure-onu ütles küll: «Ei tea, ei tea.» Oh, ja nüüd minu uued pastlad! Oh mis ma ometi nii rumal olin! Kure-onu ütles küll: tüdrukud on nagu kõrred tuule käes! Nüüd on nad läinud! Oh seda tulist kahju! (*Pastelde ees, haledasti.*) Minu jalga teid küll enam ei saa! (*Pahal meelel.*) Aga seda ma ütlen ka: kui need tüdrukud niisuguused on, siis ma kosja ei lähe, mitte elades, ei Aluste Annele ega Saare Tiiule, ega kellelegi! Oh minu ilusad pastlad! Üsna uued! Nüüd ta võtab teda «kahe käega»! Va pöidlapurustaja — ptüi! (*Sülitab ja pöördub ümber.*)

(Eesriie.)

KOLMAS VAATUS.

1.

Peeter (üksi, istub mures laua taga: siis võtab meeled kokku).

Peeter: Jah, mis see norutamine kõik aitab? Abi ei tea ma ometi! Niisugune tuline pealuu! Tema, kõrilõikaja! Kas ma oleksin elades seda temast uskunud! Õnneks veel, et naised kottu külasse on läinud: kui ma seda kisa oleksin pidanud välja kannatama! Ja kauaks ma salgan neile nüüd! Oh sa sajakordne kurjategija! Oot, oot, seal ta ise on! Sina petis koer! (*Käib mööda tuba, süda täis.*)

Peeter. Enn (uhke ja upsakas, piip suus, müts peas, käed taskus, kõneleb suure suuga).

Enn (*iseeneses*): Seda ma ometi teada tahaksin, mis see vallakupja-mutikas, see Kure-Aadu, minust on tahtnud, et ta on mind seni taga otsinud. Ehk veel panevad mind vallaametisse mu rikkuse pärast? Küll nad peavad mind kõik kartma hakkama, küll ma neid nõelan! Ja veel need siitrahvas — (*Ümber vaadates näeb Peetrit.*) Vaat soo — (*Suitsetab piipu.*) Pepep — no, Mäeotsa vana, oled ka jälle koju tulnud? See on hea — tahtsin — pepep — sinult küsida — mis ma pidin ütlema — pepep — kus siis Maie on? Tarvis nüüd ka — pepep — kirikumõisa minna ja pulmile valmistada — Kauaks ma enam ootan?

Peeter (*südametäiega*): Soo? Või pulmile? Viimane pealuu, sina! Kus mu odrad? Maksa mulle välja nüüd raha, mis ma sinu nõu peale maha olen visanud! Sina salakoi! Ja mis Anne nüüd ütleb?

Enn: Mis? Keda sa tohid siin sõimata? Mis nõu olen mina sulle andnud? Eks sa ole vana küllalt ise teadma, mis sa teed. Kas mina sind võisin sundida, kui sa ise ei tahtnud. Vaata vana narri! Kas sa nõnda mind tänad mu heateo eest?

Peeter: Heategu? Näita mulle oma heategu välja, sina esimene angerjas! Kes mulle teadis kõik ette arutada «Postimehe» seest ja kes mind taga kihutas tulise tuhinaga kõik mu maja tühjaks tegema — mispärast? Iseenese naeruks ja kõige maailma irvitamiseks! Sina'p see olid! Sina üksi, Enn, keda ma uskusin niisama ja enam kui iseoma last! Seal need 100 vakka tangu vedelevad nüüd jälle rehealusel: söögu ma ise neid, kui maitseb — (*Enn naerab.*) Irvita sa veel, sina —! See on sinu töö! Ja nüüd sa räägid veel pulmist kõige selle peale! Ma peaksin vist peast nõrk olema, kui ma sulle veel oma lapse annaksin selle peale! Ja mis Anne nüüd ütleb?

Enn: Soo? Või mina pidin nende kavaluse lehe seest välja lugema ja sul enesel polnud pead otsa tarvis ühti! Mis eest siis su omad silmad olid, kui sa ei näinud, mis need täpid seal all tähendasid? Ja see on mulle ka üks tont puha! Tahtku ehk tahtmata, minule üks hull kõik! Mina Maie võtan, ja katsu, et pulmad ei anna oodata, nagu me olime teinud enne sõitu: nelja nädala pärast olgu möödas!

Peeter: Seda sulle veel tarvis, see kuluks sulle veel ära! Selle peale sa ära loodagi! Nüüd aja aga teiste kaela, mis su oma angerjakeel teinud — aga oota seni! Kas sa ise mulle ei ütelnud: et meie aga teeme naiste hirmutamiseks kaupa, ja et kui ma ise ei taha, siis olgu niisamuti? Ja kui tüdruk sind nõnda kõigest hingest ihkakski, kui ta sind põue põhjast põlgab: sinule ma teda ometi ei annaks, ei elades!

Enn: Kuule, Peeter! (*Kõrvale.*) Oot, oot, küll ma sinu padi-

pehmeks saan! (*Suure häälega.*) Ära sa aja mu südant täis, muidu sa näed veel!

Peeter (*ikka vihasemalt*): Mis ma näen veel? Mis mulle veel näha jääb? Kas sa ennast pole mulle näidanud küllalt? Sina häbemata! Kuidas sa kõneled vana inimesega, mis! Kas ma pean sul mütsi peast maha kiskuma või? Sina . . .!

Enn (*niisamuti*): Kuule, kas sa näed i s e, kelle ees sa räägid, vanamees, ae? Hoia oma suud, muidu tahan ma sinuga kümme imet teha!

Peeter: Sina, kes mu vilja petnud, ja Anne ja Maie ja — sina tahad minuga kümme imet teha ja julged seda ütelda ka veel?!

Enn (*niisamuti*): Mina? Julgen jah! Sinu ja su terve perega, kui sa ei kuule!

Peeter: Nüüd ma alles näen, mis hukkas loom sa oled! Maie sinule! Ma peaksin poolelajas olema, kui ma oma lapse sinu kätte annaksin! Katsu, et sa minema saad, sina tangusegaja!

Enn: Kuule, Mäeotsa vana: kas annad või ei?

Peeter (*käest ära*): Ei! ei! ei! Sada korda veel ei! Oma teed kasi ja ära sa iial enam jalga tõsta üle minu läve, sina — sina — sina odrapetja!

Enn: Ahahah — seda ma sulle ei kingi! Tänapäev veel tulen ma tagasi, täna veel! Ja kui sa mulle siis mu 125 rubla laenatud tangu eest laua peale välja ei maksa või Maiet kätte ei anna, siis on kohus kolm sammu siit! Teie kõik peate mind tunda saama! (*Õue.*)

3.

Peeter (üksi, käib ähkides mööda tuba).

Peeter: Oh sina — viimane — sarviline! Ma olen enese — haigeks vihastanud — temaga! Oh, kui minu vaese hing seda enne oleks teadnud arvata, et ta säärane loom on! Aga Annel on õigus: kui ma teistest targem tahan olla, siis tuleb ikka, — hmhm — jah, kui ma tahan targem olla . . .! Aga kas mina seda siledat kassipoega pidin niisuguseks petiseks arvama? Ja nüüd — nüüd — (*mõtetes*) olen ma teda vihastanud pealegi . . . (*Äkitselt.*) Aga kas ma tema pops olen, või olen ma peremees? Seni nagu sula mesi, ei olnud muud kui «Mäeotsa-onu» ees ja «Peetri-onu» taga, ja üks «teie» kihutas suust teist taga, et sul üsna häda käes temaga. Nüüd müts peas nagu mõnel parunil ja piip põigiti hammaste vahel: s i n a ja s i n a, nagu ma juba tema seakarjane oleksin! (*Mures.*) Aga mis ma teen nüüd? Ja kui Anne alles tuleb? Oh ma, väeti, õnnetu inimene! Ja need 125 rubla, kust ma võtan need välja niisuguse ajaga, kus külv kõigil maas ja laekadkapid tühjad? Ja Enn ei jäta, (*ohates*) ei, selleks ma teda tunnen! Aga et ma nii hilja teda pidin tundma õppima! Ja mulle ütleb: paber on naiste hirmuks kirjutatud! Sina armas aeg! Ja kui Anne

nüüd alles koju tuleb? — Ma oleksin ka võinud tasemini temaga rääkida, ehk oleks veel —? Aga ta nuias ju ikka Maie peale, ja kas ma oma last temale —? Ma oleksin ju hullem kui rongaisa! Niipalju jumala verd mul veel põues liigub. Kui ta on isa lahke näoga õnnetuse sisse vedanud, mis ta siis tütrest enam hoolib! Oh, et ma selle Märdi nii ruttu minema saatsin, see oli see rumalam temp! Mulk ta küll on, no aga — Aadul oli õigus: laste südameid peab ikka ka küsima, see on nüüd juba see uus seadus! Aadu on ju valla-ametis, tema peab seda teadma! — Oh, ja kui Anne alles tuleb, minu heldene aeg! — (*Kavalalt.*) Ei tea, kas need kolm risti, mis ma alla tegin, ka seda kinnitavad? Nüüd ma enam ei usu ühtegi paberit! — Kes ostab nüüd selle hulga ära v a k a g i - kaupa — ja mina räägin p ü t i kaubast ja — kirivase (*sülitab*) päralt! Kui ma veel meelde tuletan, kuidas Orava kaupmees mind vastu võttis, kui ma oma suure killavoorigà poeukse ees kinni pidasin! Lõhki oleks ta ennast naernud, ja poepoisid irvitasid nagu need esimesed koerad! Nüüd kõik linn sellest kõla täis, et ma ei oska t a n g u g i lugeda! Ja kui seda alles see kurjategija, see «Postimees» kuulda saab: ma ei taha mõteldagi! Siis on mu väeti nimi kõige maailma suus! Rotiauku poeksin ma selle häbiga! Ja Anne! Ja Anne! Männiku Märdil nüüd hea naerda! Säärane mulk! Aga, oh et ma teda kinni ei pidanud! Nüüd olen ma teda ka vihastanud ja sõna ka veel peale pannud Aluste pärast: sellest ei ole nüüd enam lootust ka! — Maie on Ennust küll lahti, aga selle eest olen mina tema küüsis! Ja kui Anne neid tangusid näeb —! Oh häda! Oh häda! — (*Akna poole.*) Tea, kas need naised on juba koju tulnud? Nojah, sealt juba Anne tuleb! Aita nüüd, taevataadike!

4.

A n n e. P e e t e r.

A n n e (*kõrvale*): Ahah, seal ta seisab ja norutab juba! Vist nüüd i s e e n e s e t a r k u s otsas? (*Suure häälega.*) Äh, Peeter, tere ka! Kas linnast juba kodu? No kaup oli hea? Ega sul enam tangu järel ole?

P e e t e r (*kõhatab hädas*): No — tere, tere — no sugu ikka nagu on veel!

A n n e (*iseenesele*): Ah «sugu»? Õige suur «sugu» sul! (*Suure häälega.*) Aga kuidas sa nii sõge võisid olla, et sa mitte kõike silmapilk ära ei andnud? Vist mõtlesid meie oma puuduse ja Maie-Ennu pulma tarbeks ka minevat, nagu sa i s e e n e s e t a r k u s e s t tead? Aga tangu oleks meie jaoks laenata ka saanud, ja 8 rubla 20 kopikat püti pealt ei tule nii ruttu tagasi. (*Kõrvale.*) Siple nüüd!

P e e t e r (*kõrvale*): Ta pole veel reheall käinud ega kuulnud, — oh sa jumaluke! (*Suure häälega.*) No mis häda siis neil pulmil nii on? Ega ma ka nii metsaline ole, et ma teda Ennule sunnin, kui ta ise ei taha, — ma olen ka isa ometi!

Anne (*kõrvale*): Kuule, kuule, juba teine laul suus. (*Suure häälega.*) No teadupärast, eks sa tead ju iseenese tarkusest, Peeter, ja ega sa küll ehk ei sunni. Aga ta on hea laps ja teeb sinu tahtmist, ja mina olen teda ka noominud, et sa ikka ütled: mina olla see kiusupunn ja kangekaelne, kes teda ikka kihutas. Ja eks sul ole ka õigus: Enn on nõnda sinu kasu teeninud, siis ta teenib lapse ka ära!

Peeter (*kõrvale*): Jah, tema'p on see paras «minu kasu teenija»! (*Suure häälega ja nagu lugedes.*) Meie oleme kõik patused inimesed ja Ennul ka oma vead, oma suured vead, ja kes tohib teist kohe heaks või kurjaks kiita? (*Kõrvale.*) Kas ta ei mõista veel, või mis see on? (*Suure häälega.*) See on jumala asi! (*Kõrvale.*) Sellele asjale ma otsa ei tea! Kus siis nüüd Männiku Märt korraga tal meelest on jäänud?

Anne (*kõrvale*): Soo, Peetrikene, kas nüüd on jumala asi — ja tangud ka jumala asi? (*Suure häälega.*) No eks ta nüüd ole küll, ja õpetaja ütleb ka, et naine peab mehe sõna kuulama ja sinu pea, nagu ma näen, on ju jumalast iseenesest nii targaks loodud otsa, nagu, hm, nagu ta nüüd on, ja sellepärast ma ütlen ka: et Erastu Enn on meile see paras väimees, ja et olgu nagu on siis, ja sinu sõna jäägu peale!

Peeter (*kõrvale*): Oh sa kallis, püha ristike: mis sel naisel on täna? Ega see vist kauaks enam jää, ta on ju nagu ära vahetatud! Mina «tean iseenese tarkusest» ja «sõna kuulama» ja — (*Muretsedes.*) Aga, Anne, Annekene, ega sa ometi haige ole või — ega sa taha kuppu lasta, sul käivad palavikud peale?

Anne (*vihastades, ruttu*): Mis? Palavikud? Kas sa —? (*Korraga meelde tuletades, lahkelt.*) Ma olen ikka ütelnud: minule ikka on see kõige targem ja kõige hellem mees halli taeva all loodud! Kuidas ta mind hellitab — nagu kanapoega! Ei, Peetrikene, seekord olen ma südamest terve, ja see on kõik sellest rõõmust sinu tulusa talituse ja kauni kauba üle, ja et mul nii tark mees on! Ja millal sa arvad Ennu-Maiet võivat õpetajale minna? Ja kas sa oled ka rahapauna ilusasti ära pannud? Sina, kallikene: nüüd oleme ju rikkad! Seekord «läks tõeks», Peetrikene! (*Kõrvale.*) Eks need ole su omad sõnad!

Peeter (*otsaeest higi pühkides, kõrvale*): Oo sina kallis õnnistus! Mis ma talle ütlen nüüd õieti?

5.

Endised. Maie (arglikult, õuest tulles).

Anne: Ah näe! No, Maie, tule siia, laps, räägi taadile ära, mis me isekeskis kõnelesime. (*Kõrvale.*) Juba ta on, nagu arvasime, ole aga nüüd julge! (*Suure häälega.*) Kuidas sa võtad, keda isa sulle annab, ja et sa lähed nüüd sellepärast Ennule!

Maie (*iseeneses*): Oh, nüüd hakkab peale!

Peeter (*kõrvale*): Tema ka? Taga paremaks?

Maie: Ei tea, kui — (*Ema poole, kõrvalt.*) Aga kui ta mind viimati tõtt arvab ütlevat!

Anne (*Maiet sundides*): No loe ruttu, muidu rikud kõik ära! (*Pöördub ära.*)

Maie (*teda hõlmast hoides*): Eit, ära mine ära! (*Otsib paberi põuest.*) Kuidas ta oli nüüd? Kõik on mul jälle meelest läinud!

Peeter (*kõrvale*): Minu majas ei ole enam õige asi! Kõik on nad hulluks läinud!

Anne (*Maie poole*): Sina oled ka üks jänesesaba! No loe ometi!

Maie (*loeb suure häälega ja vaatab aeg-ajalt paberisse, mille ruttu selja taha peidab, kui isa ümber pöördub*): «Armas taat —» (*Annest kinni hoides.*) Ema, ära mine ära!

Peeter: Mis, laps, ae?

Anne (*kõrvale*): No loe edasi!

Maie: «Armas taat! —»

Peeter: No ega sa Erastu Ennu vist ei taha ju, ei?

Maie (*ruttu*): Ei — (*Ema tõukab teda.*) Ema, kuidas see nüüd oli? (*Loeb jälle.*) «Mina olen koolis kuulnud —»

Peeter: Mis sa oled koolis kuulnud?

Anne: Loe nüüd!

Maie: Jah! «Et peab isa sõna kuulama —»

Peeter (*kõrvale*): No nüüd ta on s e d a kuulnud! Nüüd tahab ta s e d a kuulnud olla? Oh neid koole ka!

Anne: Loe nüüd ometi! Eks sa tea, mis Märt ütles!

Maie: Jah küll! (*Suure häälega.*) «Ja nüüd mina tahan selle võtta, kelle —»

Peeter: Kelle sa tahad võtta? Männiku Märdi?

Maie (*ruttu*): Jah, jah! (*Ema tõukab jälle.*) Kuidas see jälle —? (*Suure häälega.*) «Kelle taat omast tarkusest mulle annab!» (*Kõrvale.*) Nüüd on väljas! Oh see paberi-vilets! (*Viskab nurka.*) Valelik! (*Arglikult.*) Aga kui nüüd viltu ei lähe?

Peeter (*kõrvale*): Sellest saagu tont aru! Mõlemad pöörased!

Anne (*suure häälega*): No nüüd sa näed, mis hea laps sul on ja kuidas ma teda olen kasvatanud, et ta on, hm, näo poolest ja teo poolest hoopis kui ma ise! Ja nüüd siis, Peetrike, oleme järje peal ja võime pulma vastu valmistada. Palju sul tangusid veel järel võib olla ja kus nad seisavad sul?

Peeter (*häda täis ja keelates*): No mis sa's pärid, küll ma annan sulle ise. (*Kõrvale.*) Oh sa taevakene, ikka need tangud!

Anne (*vihaga äkitselt*): Sina tahad ise mulle — (*Meelde tuletades.*) Ah soo! No eks sa tea i s e e n e s e t a r k u s e s t! Mina loodan üsna sinu peale! (*Rehealla.*)

6.

Peeter. Maie (ahjukartsa peal istudes, kurvastab).

Peeter: Jah, «nüüd siis, Peetrikene, oleme järje peal küll —», ja eks ma tea «iseenese tarkusest», ja «tema loodab üsna

minu peale»! Sina igavene heldus, kelle peale siis nüüd mina pean lootma, kes ma iseenese tarkusest midagi ei tea? Usu sina naisi! Esmalt uluvad nagu hullud ühe järele, ja pööra selg, siis pistaksid juba teise põue. Ja kui nüüd Anne aga ei lähe suure rehe alla ja ei leia sealt? Ja kui Enn nüüd ei tule oma tähega!? Sina heldene aeg! Ja Maie ka nagu see esimene vagane lambatall nüüd istub seal. Ma küsin — ei ta ju ole ometi hoopis nagu ema, ehk küll vanamoor kiidab — ometi ma küsin veel korra, kas ta siis tõesti selle Ennu, nurjatu, võtab. Ennem teeksin ma kes teab mis võla, mis teda sellele võrukaelale ei sunniks! Hmhm, Maie! (*Kõrvale.*) Märt oleks ometi veel teine lugu!

Maie: Jah, taat? (*Kartlikult kõrvale.*) Aga kui nüüd ei tule kõik välja? Ta nimetas Märti praegu!

Peeter: Maie, pai laps, tule siia, ütle ometi —

Maie: Sina kallikene — kuhu ma ometi tähe viskasin? (*Otsib maast.*)

Peeter: Mis sa otsid?

Maie: Ei ühtigi!

Peeter: Ütle ometi, laps, tule siia, räägime südame pealt ära: sa vist ei või teda sallida sugugi?

Maie (*kõrvale*): Nojah, muidugi. Märdist räägib nüüd! (*Suure häälega.*) Oh, taat —

Peeter (*ruttu*): Ta on sulle õiguse pärast ikka vastumeelt olnud, eks ole? Ja oled aga silmakirjaks ütelnud, et teda tahad, nojah? Nõnda on? Räägi, laps, välja!

Maie (*kõrvale*): Mina Märti silmakirjaks? (*Suure häälega, poolnutuga.*) Ei, taat, see ei ole tõsi! mina teda silmakirjaks! Oh sina jumalukene, kust seda mulle pidi tema kohta meelde tulema? Mina armastan teda südame põhjast, taat, juba ammust ajast, ja võtan tema kahe käega vastu ega pole iial muu peale mõelnud, ja maha ma teda elades ei jäta, taat, ei elades — ennem ma hüppan ojasse — muidu mitte! (*Nutab.*)

Peeter (*ehmunult*): Tule appi, mis asju ta suust välja ajab! Anne! on ometi õigus! Ta on nagu ema! See tahtis ka minu pärast ojasse hüpata korra — aga see on juba ammust ajast, ja elab praegu alles. (*Maie poole.*) Maie, laps, mis sa nutad? Kust mina siis teadsin —? (*Teisele poole.*) See laps on hull, püsti hull! Selle rõugenäo pärast ojasse hüpata! Nüüd kipub kahe käega, enne ei sallinud silma otsas! (*Maie poole.*) Aga ütle, mis sa siis nii kord-korralt teisiti räägid?

Maie: Nagu sa — iseenese tarkusest tead, taat — (*Kõrvale.*) Oh et nüüd mõni tuleks, muidu mu süda ei pea kõike kinni!

Peeter (*kõrvale*): Soo! Juba jälle mu enese tarkus! See maja on kõik täna hulluks läinud!

7.

Endised. Jüts (tuppa tungides).

Jüts: Maie, ae, kas on tõsi? Ütle mulle suu sisse, kui sa julged!

Maie: Mi— mis asi?

Jüts: Kas sa võtad Erastu Ennu, mis? Häbene!

Maie: Aga — Jüts — poiss —

Jüts: Soo? Kas sa mulle ei ole ikka ütelnud, et ei pea mitte valetama? Ja kas ma ei tea, et sa oled Märdile lubanud minna? Ja nüüd sa pidavat Ennu tahtma? See on vale, ja kes valetab, see varastab, seda on koolmeister ütelnud. Kas ma nüüd sinu pärast need uued pastlad pean kaotama? Seda ma sinust mitte ei oleks uskunud — uih!

Peeter (*kõrvale*): See on see esimene tark sõna, mis ma täna kuulen! Ei tea, kas see ka «iseenese tarkusest» peaks olema?

Maie (*vaigistades*): Kuule ometi, Jüts, kuule —

Jüts (*pahameelega*): Midagi ma ei kuule! Kui sa nii pime võid olla, siis ma sind ka enam ei usu — ja ma annaksin parem pastlad muidu Kure-onule ära, kui ma seda sinust ei näeks!

Peeter (*kõrvale*): Selle poisi jätan ma veel vähemalt teise küünlapäevani kooli!

Jüts (*urisedes*): Ja nad otsivad teda juba kohtuga taga. Kas selle sina võtad veel?

Maie: Tule ära, Jüts! (*Viib tema kõrvale ja seletab salaja midagi.*)

Jüts (*suuril silmil*): Ptüi —

Peeter (*kõrvale*): Ma näen nüüd, ma oleksin parem Jütsi käest võinud nõu võtta kui Ennu käest! Aga mis see nüüd enam aitab!

Jüts (*Maie poole*): Oota — siis — nüüd ma tean, kuidas ma sind aitan! Mina olen mees, ja need uued pastlad — need saan ka! (*Tõttab õue.*)

Peeter: No mis tuhin tal nüüd jälle taha tõusis?

8.

Endised. Märt. (Pärastpoole) Anne.

Märt: Soovin tere õhtust, siitpere-rahvas!

Peeter: Tere — tere! — (*Kõrvale.*) Veel paremaks!

Maie (*ruttu vastu minnes, kõrvale*): Sind läks tarvis. Märt, mina enam sellega õigeks ei saa — katsu nüüd ise korrutada! (*Seletab ruttu midagi paberitüki peale maas näidates, siis tõttab rehealla ära.*)

Peeter (*kõrvale*): Soo! Nüüd läheb lugu veel ilusamaks käes! Paneb nagu tuul pakku teise eest! Oh teie naised! No, hm, säärane mulk! (*Korraga.*) Pea, kui tema vahest aitab mind? (*Aralt pead*

vangutades.) Ei usu! Nägu tal tõsine peas: ta ehk (*ehmudes*) tuleb selle sõimamise pärast ja süda täis sees?

Märt (*kõrvale*): Peetri-onul kärbes kõrvas sirisemas: ootame, mis tuleb. (*Suure häälega.*) Mäeotsa peremees, mis ma pidin ütlema —

Peeter (*lahkelt*): No eks tule ometi lähemale, Märt, mis sa nii ukse ääres seisad! Istu ometi maha, — siin on iste! (*Kõrvale.*) Ega ma ometi nagu karuohakas või olla võõra inimese vastu!

Märt: Olge terve, aga mis ma pidin ütlema: ärge kartke, Mäeotsa peremees, ega ma teid meie endise asja pärast vaevama ega vihastama ei tule, see on nüüd otsas.

Peeter (*kõrvale*): No seda ma kartsin, see ka juba minu vastu! (*Suure häälega.*) Armas Märt, ega mina ka nii kärme ei ole käebama selle üle. Noored rahvas ikka noored rahvas, ja mõnel mõttel ka oma õigus jumalast loodud!

Märt (*kõrvale*): Soo, soo, kae, kae! (*Suure häälega.*) No muidugi, Mäeotsa peremees, ja sellepärast oleme ära arvanud, et andke oma tütar peale, kellele iseenese tarkusest teate. Mina tema õnnele ei taha risuks ees olla.

Peeter (*kõrvale*): Taga paremaks! See on nüüd see kolmas: minu enese ja ikka minu enese tarkus! Kus ta on siis nüüd? (*Suure häälega.*) Aga, Märt, kuule, Märt, teie, noored inimesed, olete nagu tulesädemed takus varsti! Eks te või ka meist, vanadest, märku võtta! (*Kõrvale.*) Kuidas ma nüüd küsin tema käest? (*Suure häälega.*) Vaata, kui mina ei oleks nii pikameeleline, ja kui ma ei annaks sulle — aga see Aluste talu? (*Ikka suuremas hädas.*) Ja Maie — ja need odrad — ja need tangud — ja Enn — ja — ja — oh mu vaene pea on püsti segane otsas kõigest sest asjast.

Märt (*kõrvale*): Seda ma näen! Aga lugu on joonel, nüüd aga edasi! (*Suure häälega.*) Ah, seal tuleb mulle meelde, vilja pärast ma just teie poole tulingi! Ma kuulen, et teil otri peab olema: kas teie ei võiks vahest müüa mulle? (*Anne astub tuppa.*) Olen lubanud sõjaväe kasarmule linna muretseda umbes 100 vakka. Aga mu omast aidast ei jätku nii pikalt. Saan hea hinna: 3 rubla vakast.

Peeter (*kes poole hingega on kuulatanud*): Otri? Otri, ütled sa? Odravilja? (*Kõrvale.*) Ja eile minul, eile veel oli!

Märt (*pikalt*): Ei, vilja nüüd just mitte, valmis peab olema jahvatatud.

Peeter: Ja — milleks? Jahuks või?

Märt (*silmapilk vait, siis vagusi*): Tanguks!

Peeter (*hõisates*): Tanguks? Tõesti tanguks?

Anne (*lähemale tulles*): No, Peeter, mis sa siis nõnda kisendad? (*Märdi poole.*) Meil «sugu» küll oli veel ise järel, mis mu mees iseenese tarkusest tagavaraks pani, aga seda meie küll ei raatsi ära anda!

Peeter (*Anne poole*): Soo? Taga paremaks! Ikka hullem!

(*Suure häälega.*) Miks ei? Miks me ei pea naabri-Märti aitama, kui tal häda käes on? See on meie ligimesekohus. (*Kõrvale.*) Oh seda naist nüüd siin põigiti ees!

Anne (*Peetri poole*): Aga mõtle, Ennu-Maie pulmad! (*Suure häälega.*) No see on tõsi, ja anna siis peale, kui sa arvad omast tarkusest, Märt, ometi mitte alla 8 rubla 20 kopikat pütt, vähem mitte!

Peeter (*kõrvale*): Kui ma ometi temast siit lahti saaksin! (*Anne poole.*) Aga, naine, mis sulle meelde tuleb? Kes sulle selle hirmsa hinna annab?

Anne (*Peetri poole*): No kas sul ununenud juba? (*Suure häälega.*) Jah, seda on minu mees linnast saanud, ja alla selle meie ei müü! (*Peetri poole.*) Kas sa sellele hakkad «sugu» kallist vilja raiskama, mis meile veel jäänud? Säärane mulk!

Peeter (*pahandades*): Mulk — mis mulk! Aga kuule ometi! Sina ei tea, see on ju kaunis suur «sugu», mis meile järele on jäänud! (*Südant rindu võttes, kõrvale.*) Pea! (*Anne poole.*) Ole sina vait, Anne, kui mina iseenese tarkusest midagi teen!

Anne (*kärgatades*): Mis? Ah soo? Kas näe imet! Sina iseenese tarkusega mine kassi saba alla! Saab näha, kelle koera sa kutsud ahju alt välja temaga — ja — vaata meest! Ime pärast!

Peeter (*kerge südamega*): See on minu õige Anne! Seda ma tunnen!

9.

Endised. Enn. (Pärast) Maie.

Enn (*põrutades*): Soo! Siin sinu täht, ja nüüd tüdruk siia, varsti, jalapealt! Ma olen sulle lubanud tagasi tulla, ja siin ma nüüd olen! Raha või Maie! Ruttu! Otsi!

Anne (*imestades*): Aga, Peeter, mis see siis on?

Peeter (*arg ja kohkunud*): Oh sa heldene aeg, nüüd läheb tõeks! (*Kaheldes.*) Aga, Enn, — mis sa siis nüüd? — Võta ometi aru pähe — anna aega, kuni ma otsin raha!

Enn: Mitte minutit! Mina tahan teile näidata, oodake aga! «Otsid»? Sina, vana petis! Nagu ma ei tea, et sul punast kopikat kodus ei ole! Maie siis välja! Seda ma tahan! Sinu rahast ma ei hooli midagi! Välja tüdruk!

Märt: Mis asi see on?

Anne (*aralt*): See on ju hoopis tõe-asi.

Enn (*nagu ülemal*): Ah sa usud, et ma nalja pärast ja naiste pärast aga kirja panin? Ei, vennike! Kohtu abiga, kui muu nõu ei aita! Mis seisab siin?

Märt (*ette tulles*): No mis siin siis seisab?

Enn (*pilgates*): Oh, oled sina, mulk, ka siin! No loe ise nüüd, mis asi sinu silmatera enam minu pihust ei päästa! Maie, ae — (*ukse poole*) siia, Maie!

Maie (*tuppa tulles*): Jumala pärast, mis siin on?

Märt (*loeb suure häälega*): «Ja kui ta mitte seda raha, 125 rubla, Ennule selsamal päeval välja ei maksa, peab ta temale kui ausale mehele oma tütre Maie jalapealt kaasa andma, et temaga õpetaja juurde läheb laulatuse pärast. Seda luban ma kindla sõnaga, Mäeotsa Peeter Pint.» Kolm risti all. Õige kõik. (*Viskab paberi laua peale.*)

Maie: Issa pojuke! (*Langeb istme peale.*) Mis see tähendab, eit? Eit, mis see on?

Anne (*kohkunud*): Mina olen niisama tark! Oh, ta on veel mõne kõrvalise tembu valmis teinud!

Peeter (*arglikult Märdi poole*): Ja kas need ristid maksavad, Märt? Ütle õigust, Märt, — sind ma usun!

Märt (*kibedalt*): Jah, nüüd usute mind, peremees! Miks nad ei pea maksma? See kaval kõis siin on targem olnud: ei usaldanud mitte teie mehesõna üksi, tegi varsti kirja valmis! Seda ma ei oleks teist uskunud, et oma lihase lapse kontrahiga ära kauplete! Seda ei tee mulgid mitte!

Maie } (*ühtlasi*[1]): Mis? Kuidas?
Anne }

Enn (*tapeldes*): No kas saab vahest?

Peeter (*hädas*): Aga, Enn, — aga, Märt, — kuule Märt, see oli ju tema üteldes kõik silmakirjaks, ja nüüd, kui ma nägin, mis loom ta oli, ja et Maie teda siiski kahe käega tahab —

Maie, Märt, Enn (*ühest suust*): Mina? Teda? / Maie? Ennu? / Mind?

Peeter: No kas sa mulle nuttes ei ütelnud praegu!

Maie: Ennu? Ennem ma hüppan ojasse!

Peeter: Jälle juba? Oh teie, naised, hullud! (*Pead kinni hoides.*) Oh mu vaene pea otsas!

Enn (*Maie poole*): Küll ma sind kinni pean, kaunikene, et sa mujale ei hüppa kui minu hõlma! Tuled sa või ei? Teie kõik peate mulle ära tasuma, mis nad teised minu südame on sappi täis ajanud! Siia! (*Tõmbab Maie enda poole; sel silmapilgul lendab ta ise Märdi käe läbi tagaspidi ja õue-uks läheb lahti.*)

Märt: Tagasi, tigepõis!

10.

Jüts (tõttab tuppa). (Pärast) kirjutaja ja Kure Aadu.

Jüts (*Maie poole joostes, Ennu vastu*): Sina —! Kas sa jätad mu Maie rahule, mis? Oota! Sinu pärast oleksin ma tema kõigi uute pasteldega kaotanud. (*Maie poole.*) Tule ära, Maie, juba nad otsivad teda taga. Ma olen ütelnud, et ma sind aitan, ja mees peab

[1] sama-aegselt.

sõna. Ja kui kirjutaja küsis, kus ta on, kohe ütlesin ma: «Meil!» Kae, sealt nad tulevadki! Oota nüüd!

Kirjutaja (*suur paber käes*): Kes on siin Erastu Enn, taluperemees, 24 aastat vana, poissmees?

Kõik: Tema seal!

Jüts: Tema seal, pai kirjutaja!

Kirjutaja: Sind me otsime! (*Loeb.*) «Nekrutikomisjoni nõudmise peale käsib Arusaare vallavalitsus igaüht, kes talupoeg Erastu Ennu näeb, keda vannutatud tunnistajate sõna järele nähtud iseennast vigaseks tegevat oma parema põidla maharaiumisega, et ennast kroonuteenistusest lahti petta: sedasinast kroonu ja valla ülekohtust petjat ise või külakasaka abiga, kus teda nähakse, jalapealt kinni võtta ja kohtu kätte teenitud nuhtluse ja pettusepalga alla heita! Arusaare kogukonna kojas.

Vallavanem O. Kaas.
Kirjutaja M. Patterson.»

(Kõik vait. Enn on järk-järgult madalamale langenud.)

Kirjutaja: Kasak, täida oma kohus!

Aadu: Tule, Enn! (*Peetri poole.*) No, Peeter, — mis ma ütlesin? Mina, valla-ametnik!

Peeter: Ometi! Ometi! Ja niisugusel ajal just!

Märt (*tuleb ettepoole*): Siin, Enn, siin on sinu raha, 125 rubla. Sa ei pea mitte ütlema, et sa omast oled ilma jäänud! Mul on küll pikk aru veel ära arutada sinuga, aga sinu nuhtlus on varem ja raskem tulnud su enese läbi, kui teine sulle oleks võinud peale panna! Jäägu siis niisamuti ja jumalaga!

(Enn ees, kirjutaja taga — õue, nende järel Aadu, kes aga lävelt veel tagasi pöördub ja Märdi hõlmapidi ette viib.)

Aadu (*heas tujus*): Pulmaks ikka palud va kosilase ka, Märt? Eks ma ole valla-ametnik ikka! Jumalaga! (*Läheb teiste järele.*)

Märt (*niisamuti*): Muidugi, muidugi! Jumalaga!

11.

Endised (ilma Ennuta, Aaduta ja kirjutajata).

Jüts (*rõõmsalt*): Maie, ae! Nüüd sa oled temast lahti! Paras talle!

Maie: Uih, häbene, ta, vaene mees, ei ole nüüd õnnes ühti enam, siis ei pea ka ässitama enam!

Anne: Jah, sina kallike, kuidas küll see jumala nuhtlus võib kaela tulla! Ja nüüd seda muud veel —

Peeter (*kukalt sügades*): Jah, seda muud. — Aga, Märt, (*kindlalt*) ma ütlen sulle: sa oled esimene mees — mees, mis ütelda, ja see 125 rubla — ja need tangud — ma tänan, ma tänan sind, Märt, jah, südame põhjast tänan, tänan! Ja ma ütlen ka puhta sõnaga: ma ei olnud seda mitte ära teeninud sinult! Ja ma ei taha neid mulke iial enam sõimata, neil on, mis ütelda —

nüüd mitu korda rohkem pead, kui — kui — hm — no, mis ma sellest nüüd arutan! Jah, ja kui — Maie sind mitte nõnda ei põlgaks — ma võtaksin su väimeheks jalapealt, ilma kaalumata ja ilma paberitäheta!

Märt: Põlgaks? Maie? Mind?

Maie: Põlgaks? Mina? Teda? Aga taat, — aga kust ma teda siis põlgan? Ma — ma lähen talle ju kahe käega!

Peeter: Jälle? (*Kärgatades.*) Tont saagu sinust aru! Praegu tahtsid tema eest ojasse hüpata!

Maie: Oh — taat — see — see — see oli ju see teine!

Märt (*teda silitades*): Kassipoeg! (*Teiste poole.*) Et me nüüd just kontrahtide lugemisel oleme, tahaksin teile ka ühte näidata, Peetri-onu, mis ma täna olen teinud! Jüts, hea poiss, tule siia, loe!

Jüts (*heal meelel*): Tema ütleb ikka: «Hea poiss»! Näe siin! (*Loeb.*) «Kontraht, mis Männiku Märdi ja Aluste talu omaniku Andres Kase vahel lepitud: § 1. Märt Männik ostab Aluste talu kõige liikumata varaga tänasel päeval enese ja oma järeltulijate päriseks —» (*Laseb lehe maha kukkuda imestusest.*)

Kõik: Taevakene! Aluste jälle!

Peeter (*hõisates*): Märt, ae! Oh sina, tuline poiss! See on mulle üks südameröövm! Tõesti! Tõesti või?

Märt: Tõesti! Teie mulle ju muidu Maiet ei lubanud!

Peeter (*nagu ülemal*): Võta tema, võta tema, Märt... Maie, seda sa tead, et sa nüüd temale pead minema — temale ma sinu annan iseenese tarkusest — ei — ei — mitte nõnda. — No üks-puha. Aga et sa seda oled teinud, Märt, see oli üks temp, sina, tuline, tuline poiss! Aluste! Aluste! Annekene, kas sa kuuled ka? Säärane poiss on see Märt! Aluste!

Anne (*heal meelel*): Nojah ja kae, Peeter, — see tangulugu! — ja see 125 rubla. (*Noomides.*) Ja see tuleb kõik sellest «iseenese tarkusest» ja et sa ei kuula minu sõna, ja — et need tangud seal reheall on —

Peeter (*imeks pannes*): Seda sa tead ka?

Anne: Miks ep tea's?

Peeter (*rõõmsalt*): Oh, teie kelmid kõik! Aga see oli mulle paras! Kes mind käskis seda võrukaela sõbraks valida! Märti-Maiet, lapsed — ja et nüüd kõik nii ilusasti on tulnud, ja et need tangud, ja et see Enn — — Anne! Viinad siia! Elagu meie noorpaar, hurraa! (*Kõik hüüavad järele.*)

Jüts (*varna poole*): Ja nüüd on need minu pastlad jälle! (*Võtab nad varnast maha.*) Olete mulle peavalu küllalt teinud.

Peeter (*ettepoole astudes*): Ja nüüd on kõik hea. Aga ühe sõna pean ma veel ütlema lõpetuseks: tarkus ei tule oma ega võõra, ei kodusest ega mulgi nimest, seda võib nüüd igaüks näha: vaid tuleb sellest, kuidas igaüks seda pead seestpidi koheda hoiab ja harib! Ja need «sada vakka tangusoola» oleksid mind kes teab mis õnnetuse sisse uputanud, kui «säärane mulk» mulle poleks õigel ajal appi tulnud! Ja oma Jütsi jätan ma kooli veel, ega see

tarkus teda veel sõõ! Aga — mis ma pidin ütlema: parem ikka jäägu kõik see tänane asi nüüd siia meie oma vahele, et hm, — hm, et see «Postimees» teda aga teada ei saa, see, hm, kannaks teda kõige maailma kaudu. Mis suur hulk sellest peab teadma! Eks ole nii? Seda teen veel viimast korda *iseenese tarkusest*!

(*Eesriie.*)

TAMMISTE KÜLA «VESKITONDID».

«Eidekene, hellakene!
Armastus kui arga lindu
Oma leitud oksadele,
Vaba metsa varjudele
Silma sala seletusel
Onne häälel hüüdemaie,
Puhkepaika pidamaie.
Ei tema tunne teise tungi,
Targa keele keelamisi,
Osava hääle hõikamist.»

Küünlakuu õhtupime hingas õues. Tuulehoog vilistas ja kiunus korstnast läbi, pühkis läbi metsa ja üle nõmme, et puud nutsid käes ja oksad nagu raske vaeva all ohkasid; lõi vastu Tammiste veski väikest akent, et ruudud lõgisesid ja väsinud, lahja küünlaotsake ahjurinna äärel vahetevahel, nagu unistaja laps, tukkudes pead tuuleõhu käes kõigutas, mis paberitüki läbi aegajalt tuppa tungis, mille eide osav käsi lõhkise alumise ruudu ette oli liiminud. Kui vanarahva sõna tõsi oli, et: kui küünlapäeva aegu härg räästa alt juua sai, siis maarjapäeva aegu kukk nokka kasta ei pidanud saama, — siis võis Tammiste veski kollasekaelaline kukk maarjapäeva tulekut rahuga oodata: õues oli maa kivikõvaks külmetanud, ehk küll lumi siit ja sealt musta maad juba hangede alt välja oli päästnud.

Nagu valge lõng näitas jalgtee veskist edasi maantee peale, sealt paremat kätt Nudjaste kõrtsi, pahemat kätt läbi paksu metsa ja lagunud varemetest mööda linna poole. Aga tee seisis täna veel tühi kui muidu ja igav tuulevuhin puistas tuisku ja minevaaastasi närtsinud lehti kraaviäärtele üles. Kes täiearuline inimene oleks ka niisuguse ilmaga kardetavat teed koledast metsast läbi ja hirmsaist veskivaremetest mööda läinud käima? Varemetest, kus täna vististi Kiviveski tondid kõige parajamalt mässamas võisid olla?! Niisugune julgus oleks ka kõige parem ise oma surma otsimine olnud! Ei, Saardaru külast ei olnud keegi nii kergemeelne ega meeletu, ei Saardarust ega Uuekülast ega mujalt ümberkaudselt.

Tammiste veski toas vurasid vokirattad tuuleveskiga võidu: talvekedrus tahtis lõpetada; oli tänavu muidugi kauemale ulatanud, kui õigus oli, sest küünlapäev oli juba möödas. Selle eest olid ket-

rajate suud soiku jäänud, mis voki ees haruldaseks looks kiidetakse. Aga mis ime? Kes ketrajate otsa vaatas, see arvas vist: «Kuuekümne-aastase eide ja kaheksateistkümne-aastase tütre mõtted ei käi tihti ühte teed» — ja see oleks sula-tõsi olnud.

Sõstrasilmilise neiu mõtted libisesid mitme versta kaugusele kihelkonna kiriku ukse ette, kus mäe kaldal kaasiku ääres kõrge toomingas oksi vana pingi üle välja laotas, nagu õnnistegija kuju kirikus altari üle käsi haigete peale nähti laotavat.

Võis vaga piigake olla, mõtleb vahest hea südamega lugeja. On omast kohast terve tõsi; sest Tammiste M i i n a sarnalist oli aga üksainus veel Saardaru külas, ja see oli sest saadik, kui vallavanema M a r i *** valda mehele saanud, Miina täditütar ja parem sõber A n n. Selle korra aga, meil on küll kahju tunnistades! ei viibinud Miina mõtted ei õnnistegija kuju ega orelilaulu ega ka õpetaja jutluse juures, vaid tuletasid kümnet ja kümnet korda jälle meelde, mis ometi nii ammust ajast sündinud lugu oli, et õiguse pärast ammugi oleks võinud meelest ununud olla.

Aga mine võta kinni! Miina arvas salaja, et vanal Pahja Maretil, Saardaru küla kuulsal kaalunaisel [1], õigus võis olla, kui ta ikka ütles: «Oled sa ära tehtud, siis tulevad sul mõtted toobiga ja lähvad lusikaga; oled sa õige, siis tulevad lusikaga ja lähvad toobiga.» Miina pidi hoopis tõesti «ära tehtud» olema, päris põhjani ära tehtud, sest tema mõtted olid peale poole aasta juba nii sassis ja segamini, et korraleajamiseks enam lootust ei võinud olla.

Jah, pool aastat oli nüüd möödas, pool aastat ja arvata kaks kuud, kui Miina korra eidega teise kihelkonna kirikus oli käinud, kus just uus õpetaja esimest korda jutlust tegi ja lauarahvast võttis. Väike jumalakojake oli puupüsti rahvast täis, mahtus vaevalt kõik sisse. Seda tegi noor kiriksand — muidu oli selle ajaga jumalakoda ikka poolelt tühi, sest õues oli tuline lõikusekuu päike kuumamas ja ilusam kui tööilm hüüdmas.

Kes teab, kust see tuli, aga kui kiriksand parajalt kantsli pealt hüüdis: «Jumal on siit maailmast ära kutsunud: Arusaare Tooma ja Malle poja Jaani, 3½ aastat vana —» siis lõi Miina süda nõrgaks sees, sinised ja kollased värvid tõusid silma ette hüppama, ja enne, kui pool «issameiet» ära oli loetud, vajusid ta silmad peas kinni — nõrkes kiriku pingi najal ära ja oleks maha langenud, kui kaks tugevat kätt teda äkisti takka kaenlast ei oleks kinni pidanud ja toetanud.

«Tule jumal appi! Miina, mis viga sul on?» küsis ema hirmuga; ei saanud aga lähemale: seisis tükk maad tütrest eemal sõsaranaisega koos, ja rahvast seisis vahel. Aga kui Miina palged valgeks ja silmad kinni lõid, olid needsamad käed, mis teda kinni hoidnud, tütarlapse ka üles tõstnud, kaenlasse võtnud ja ukse poole ära kannud. Rahvas tõukas ja andis ruumi. Eideke püüdis järele

[1] külatark, nõid.

pugeda, aga ruum oli jälle kinni vajunud; vanakese nõder jõud ei ulatanud läbi tungima.

Kui Miina laheda tuule käes silmad jälle lahti lõi, ulatasid nemad otsekohe kahte teise silma vaatama, mis tema ees ühes valges jumedas näos läikisid; aga pea kõige näo ja silmadega oli ühe võõra noore meesterahva päralt, kes tütarlast toominga all kirikukaasiku varjus pingi peal toetas ja hoidis.

Tulipuna tõusis neiu silmi. Ta püüdis üles tõusta.

«Olge terve! Ma võin nüüd jälle üksi kõndida —» kogeldas ta.

«Võite? Tänu jumalale! Mul oli õige hirm —» ütles võõras südame põhjast. Aga suurt ruttu ei näidanud tal ometi just mitte taga olevat Miinat «üksi» lasta «kõndida», vaid silmad vaatasid ruttu ümberringi, ja kui kedagi ei leidnud varitsevat, hakkasid käed veel kindlamalt kena neitsi kaelast kinni, surusid teda kõigest südamest kaenlas vastu rinda ja — nagu õhk hingasid võõra mõlemad huuled tütarlapse suu peal.

Nagu välk oli nüüd Miina jalul. Palged lõkendasid piigal peas:

«Mis aru teil on? Uih! häbenege niisuguse ülekohtuse teo üle!»

«Ära pahanda, hea laps,» palus võõras, «ma ei või isegi selle eest parata; tuli üsna kogemata!»

Aga Miina seisis nagu elav tuli toominga tüü najal ja haljas puu ähvardas neiu palgeist leeke tõusta. Soo! «tema tohtis veel ennast vabandada?»

«Anna andeks! Ma olen sind ju haigest peast rahva seast välja kannud: mõtle, et see mu kandmise palk olnud! Sind ma ju ometi elades ära ei unusta,» palus jälle teine.

Õige südame põhjast oli Miina võõra mehe peale pahane, kes seda «palgaks» julges nimetada, jah! õige sügavast südame põhjast vihane. Ja nüüd ta tegi veel niisuguse alandliku, pehme hääle tagajärele? Niisuke üleannetu! Aga niipalju oli temal õigus: ta oli Miinat haigest peast avitanud — vaadata võis ometi, mis nägu ta siis õieti oli? Ega ta teda ära ka võinud süüa ja kirik seisis ju kümme sammu eemal rahvast täis!

«Kuhu ema siis jäi?» küsis neiu, nägu jälle pingi poole pöördes, ja — nüüd ta nägi, et pikk, sirge noormees tema ees seisis, viisaka ja lahke kombega, siit kihelkonna riides; ilusa näoga pealegi ja silmad vaatasid ühtepuhku tütarlapse otsa.

Tüdruk punetas teist korda maasikakarvaliseks ära ja — oh seda õnne! Sealt tuli parajalt eit ukse peale, kes viimaks ometi rahva seast läbi saanud tungida. Miina hüüdis ruttu: «Jumalaga! olge terve avitamast!», jooksis siis eidele vastu ja hakkas murelikule emakesele suure tuhinaga ära seletama, kuidas süda tal ära nõrkenud ja et nüüd kõik jälle läinud olla. Kui vana Riinu avitajat taga küsis ja toominga alla otsima tuli, oli noormees ammu paigalt läinud, ega nähtud teda ka pärast kirikut enam kirikuliste hulgas, olgu küll, et Miina silmad veel minnes rahva sekka ja tagasi toominga alla kõrvale veerisid — puhta paha meele pärast

üleannetu liigjulguse üle! Niisugust riistapuud! Ta ei tahtnud ütelda, mis asja väärt võõras oleks olnud!

Ime teadis aga, kust see tuli, et Miina sest saadik võõra silmi milgi viisil silma eest ära ei saanud kaotada, tehku ta ka mis tahes! Temal oli ometi suuremat kui õigust teise üle pahane olla, tuletas ka vahete-vahel meele, et ta seda õiguse pärast ju oli, aga — aga — oh kui hea see ometi oli, et seda pahandust mitte kõigi teravate silmade ees tarvis ei olnud kaalu peale panna! Ja kui hiljemini Miina kirikuteelt ja kirikupingilt otsides silmi rahva seast läbi läkitas ja nemad ikka jälle leidmata ja leinates tagasi pöörsid lauluraamatu peale, mille ees vaga piigakene istus — võib olla, et see ka pahandusest tuli, kui siis salaja kahetsuse hääled rinnus laulma hakkasid — mis meie teame? Südamel rinnus on sügavam kuristik kui kaljukaldal õues vee veerel. Niipalju jäi tõeks, et veel täna, peale poole aasta pärast, võõra kuju veel nii selgelt Miina silma ees seisis kui tuttaval pühapäeva hommikul. Peksis ta õues küna ääres pesu, siis seisis teise kuju küna kõrval. Istus ta toas voki ees, siis kuulis ta rattavurina läbi võõra häält: «Anna andeks! sind ma ju elades ära ei unusta!» Kitkus ta rohtu väljal, siis nägi ta teise sirget kuju toominga varjust välja astuvat, ja käis ta allikalt vett toomas, siis vaatasid lainetest «kaks selget silma» temale otsekohe «kui taeva tähed südame». — Viimaks laskis siis Miina kiusakaid mõtteid minna, kuhu tahtsid: nõiduse vastu ei avitanud, Pahja Mareti sõna järgi, ometi kellegi võitlemine! Mis see siis muud oli kui nõidus, kus mõistus peas teist ja süda põues ometi teist rada käis? Miina ohkas salaja, aga — ime asi! eide vastu, kes ju Pahja Mareti parem sõber oli, kes kõigele külarahvale häda vastu rohtu teadis, kes roosi parandas ja kurja silma terveks tegi, — eide vastu ei lausunud Miinakene oma vea pärast siiski mitte poolt sõnakest.

Nõnda sai ka täna õhtu jälle kirikuesine juhtumine vuraja vokiratta linaheide sisse kedratud ja sala ohkamine Miina rinnust pani loole tipu taha.

«Ei tema tunne teise tungi,
Targa keele keelamisi,
Osava hääle hõikamist —»

Tammiste Riinu kuuekümne-aastased mõtted aga ei olnud mitte kirikus ega kiriku ees pingi peal, vaid hoopis kodu stinsamas veskis; ei ka tundmata noormehe juures, kelle üksisilmi oma ilusa lapse otsa vahtimist ta kirikus selle korra tähele ei pannudki, vaid veskisulase Karusta Hinnu juures, keda ta omale hea meelega väimeheks oleks võtnud, kui — Miina oleks tahtnud. Jah, aga! —

Tammiste lagunud tuuleveski peremees Juhan hingas aastat 15 juba sügavas, kirikuaia mullaaluses sängis. Neljakümneviie-aastane lesk perenaine oli sel ajal väikese veskiga ühes veel jalul küllalt, et mõni poissmees kahe käega Tammistesse peremeheks oleks heitnud. Aga Tammiste Riinu oli mõistlik naisterahvas. Ei

ta tahtnud oma ainsale lapsele võõrasisa võtta: oli ju ise omal ajal võõraslaps olnud ja teadis laulusalmikesi sest põlvest laulda, mis pika nutuhääle peale nooti olid seatud. Sina jumaluke! Pärandus oli Miinagi kohta muidugi lühike küllalt, mis sest veel teistele pidi ulatama? Väike tuuleveski ei olnud nüüd 15 aastas ka just nooremaks mitte läinud. Katus venis tahapoole, nagu veskieit ise ettepoole, ja Riinu nimetas tihti: see tulevat sest, et neil mõlemil igatsus mulla poole käia, aga Riinul 6 jalga sügavamale kui hoonel. Jah, veski niihästi kui elutoakene ja köögikambrikene nõudsid ammust ajast kohendajat ja perenaine ise tugevat meesterahva tuge päriseks majasse, — mitte endale, vaid Miinale, kui Liiva-Hannus teda, eite, ära tuleks koristama, ja kauaks seda enam võis väldata?

Selle ajani oli Riinu sulastega veskitööd toimetanud; aga paraku! küllap need parajad asjamehed olid! Üks neist joodik, teine pikasõrmemees, kolmandal veri sarve all: kõiges 15 aastas pärast Juhani surma olid kaks ainust nendest töö väärt olnud: esimene, kes teise valla mõisaveskile väimeheks oli läinud, kui Miina alles laps oli; ja teine oli Karusta Hinn, kes nüüd juba kolmat aastat Tammiste veskil elas.

Mispärast Hinn väikesel, lagunud Tammiste veskil, mis nii teest eemal metsas seisis, jäädavat aset võttis, kui ta ometi oma osavusega igal suuremal paigal kohta oleks leidnud: seda ei teadnud keegi ja panid mitu imeks. Mis muud kui Miina pärast, mõtlesid ühed ja olid enese meelest selle aruga õige targad; aga teised kõngutasid pead: eks olnud neile teada, et Altveski rikas Mari ju Hinnu kahe käega oleks võtnud, — kellel ometi teist vara oli kui Miina peotäieke —, kui poiss oleks läinud? Veskil ise ei mõteldud selle üle pikemalt järele. Nii usin, virk ja hoolas kui Hinn ei olnud kaua keegi veskipoiss olnud, seda nägi Riinu küll, ja et Hinn hea meelega veskile väimeheks oleks tulnud, noh, seda oli ju silmaga näha. Eks ta olnud alati nagu sula-mesi eide vastu ja Miina eest oleks ta nüüd õieti tulest ja veest läbi läinud. Titt ta küll enam ei olnud: oma 30 aastat ja mõni küünlapäev veel pealekauba olid tal rohkesti üle pea purjetanud. Aga mis sest oli? «Armastus ei päri aastaid taga» ja Riinu kadunud kallil oli ka 12 aastat enam kui temal endal olnud: eks nad siiski otsekui pääsukesed teineteisega ei elanud? Peale selle oli Hinn veel osav puusepp, kes veskit ise võis ilma ehitaja palkamata jälle järjele seadida. Kust Riinu selle kalli ajaga töötegijat pidi võtma? Ja poiss oli pealegi nii hea olnud perenaisele abi andma, kui —— jäägu nimetamata! Et ta ajuti nii imelikult kulmu alt välja teise otsa luuris ja korra sekka tuline lõke tal silmist lõi: see võis jumalast loodud olla, mis tema selle ette võis parata? Süüd ei läinud ju keegi Hinnu peale tõstma, ja see oleks ometi nii ilus olnud, kui temast ja Miinast paar rahvast oleks saanud!

Parajalt niikaugele oli Riinu mõtetega jõudnud, kui äkisti emal ja tütrel mõlemil lõng pooli peal katkes. Kas mõtted kokku olid

juhtunud? Võis olla küll. — Kui perenaise heie jälle paigal seisis, pööris vanake näo tütre poole:

«Kas tead ka uudist, Miina?»

«Mis siis, eit? Ei tea.»

«Hinn tahab ära minna — rääkis täna minuga.»

«Kesse? Hinn? — Head teed! Las ta joosta peale!»

Eide kulm lõi kortsu.

«Sinul hea ütelda! Viska aga roojane vesi enne välja, siis otsi, kust paremat saad! Lähed sina veskiga õigeks saama, või lähen mina? Mis me teeme siis?»

Miina naeratas.

«Mis muud, kui palkame teise.»

«Ja jah, palkame teise?! Ole sina seda tuld näinud, mis mina selles 15 aastas ära kannatanud, küll sa laulad siis teist laulu! Üks tuleb, teine läheb, et ukselävel puhkamist ei saa, ja uus ikka kõlvatum kui vana. Mis sul siis õieti tema vastu vaielda on?»

«Minul? Aga, eit! mina ei vaidle ju sugugi tema vastu. Ma ei või teda küll suuremalt sallida, aga kui sa temaga rahul oled: minu pärast jäägu ta viimsepäevani praegusesse paika sulaseks.»

«Sulaseks? — Sina ei salli teda suuremalt? Uih, laps! Häbene ka! Sind leiab korra veel taevataadi nuhtlusevits niisuguse põlgamise eest! Mis ta, hea inimene, sulle on teinud? Kas ta ei silita su sammud ära, ütle ise? Mineva pühapäev alles tõi ta sulle põlletäie riiet kirikupoest kaasa! Eks sa mäleta enam, ae?»

«Oleks ka võinud — toomata jätta —»

Eide nina lõi punaseks peas.

«Soo? Või toomata jätta? Kuula üleannetut! Arvad sa, et meie päevil kosilased puis kasvavad ja peigmehed põõsas vahivad? Oota aga seni! Ja minu heameele järele ei küsi sa märkigi. Eks sa ole peakoolis kuulnud, mis õpetaja ütles: «Lapsed, kuulge oma vanemate sõna!» Kes teab, mis sinul peas on, arvad vist, et mõni saks või mõisnik sind tooma tuleb! Tule jumaluke appi! mina ja veski, meie laguneme iga päevaga enam liiva poole: või jumal mindki ilmasambaks siia jätab? Mis siis sinust saab? Kes ehitab sulle siis veski üles? Üks lind pillab, kaks ikka korjavad, ja Hinnul on oma hea rahakopikas, seda võin m i n a sulle ütelda. Ja kas ta pole osav, usin, hoidlik poiss ja pikk, sirge pealegi? Mis sa muud tahad? Mõtle, mis raha ma oleks veski kohendamiste eest pidanud ära pillama, kui Hinn veskit poleks osanud siit ja sealt kohendada! Selle eest on nüüd su pärandus võlgadeta. Aga kauaks ta enam võib pidada? Hinnu abiga üksi on sul lootust oma juurde jääda. Mis süüd ajad sa tema peale? Kõiges kihelkonnas ei leia sa hoidlikumat, hoolakamat meest! Millal joob ta ja kirub päeve kaupa kõrtsides, nagu teised veskipoisid? Iga pühapäev palvemajas ja neli-viis korda aastas jumalaarmul. Ja mis kena punasekaanelise lauluraamatu ta mulle viimati linnast ligi tõi ja sinule siidirätiku! Vaata, laps! suuremat rõõmu ma omale ei tea, kui sind veel enne minu surma nii viisaka, jõudsa mehega paaris näha! Ja kui sõrme-

otsas ta sind peab! Rääkis mulle ka juba nii ääri-veeri mööda omast nõust — mina tahtsin ammust ajast sinuga sõna-kaks kõnelda, aga ei olnud aega. Nüüd oleme parajalt nii ilusasti omakeskel koos: Hinn on juba puhkama läinud, nüüd ütle, mis sa arvad sest asjast?»

Miina oli ema rääkida lasknud ja silmad seina poole pöörnud, et ta nägu ei nähtud. Nüüd pidas ta voki kinni ja pööris pea eide poole tagasi.

«Saada mind vette hüppama, ema! Käsi mind veskiratta vahele joosta — seda tahan ma enne teha, kui selle inimese naiseks heita!»

Ta lükkas voki eest ära ja mattis põlle kahe käega silme ette. Eideke jäi korraga kohkuma.

«Oh sina jumalakartmata tüdruk! Kas sa tead ka, mis sa suust välja ajad? Kihutas ta meeletu mulle üsna värina üle ihu oma mõistmata sõnadega! Kui mul nüüd roos tõuseb? No noh! küllap minu silmad näevad veel, et sa niisugust ka ei saa! Oota veel aastat kaks-kolm, siis oled sa vanatüdruk: tee siis pulmi puust ja otsi au aiateibast! Siis ei siruta keegi sõrme enam sinu järele välja!»

Miina tõmbas põlle näo eest tagasi, tõusis üles ja seadis voki nurka seisma.

Siis ütles ta vagusa häälega, aga tõesti:

«Eit! seda lootust jäta jälle! Sellele tigedale, salalikule inimesele minna: seda mu süda ei kanna eluajal, parem jäägu ma eluks ajaks vanatüdrukuks! Kullast puur on linnul niisama hirmus näha kui puust puur, hirmsam veel, sest tema varred on kangemad. Parem tahan ma vaesuses üksi elada kui külluses niisugusega koos, keda mu süda ei jõua austada ega armastada. Võib olla, et tema sest õnnetuks ei jääks, mina aga jääksin sest õnnetuks elu otsani. Mis sul sest oleks, ema! kui mind uue katuse alt halja mätta alla saadetakse? Ära pahanda! ma räägin tõtt! vaata ometi ta silmi, eit! Kes nii salalikult luurides, nii vargsel viisil teise inimese otsa vahib nagu kanavaras: kas sel õige ja puhas südametunnistus on? Jah, puhas vist nagu ahjurind! Ta on hoidlik, usin, viisakas, osav — ütled sina? Ma ütlen, eit: tema viisaka kombe eest ei anna ma mitte poolt punast kopikat! Meie ees on ta päris lambatall ja seestpoolt kiskja hunt. Olen teda korra näinud, kuida teise küla Sepa Jaagule kirvega hullust peast kaela oleks pannud, kui mina vahele ei oleks tulnud: mees oli julgenud ütelda, et Hinn ülearu matti võtnud. Veel väriseb mu süda sees selle peale mõteldes. Sa kiidad teda viisakaks, korrapäraliseks inimeseks, ema? Minu kõrvad on ergud: ma kuulen tihti öösiti üleval pööningu-ust kiiksuvat — kus ta käib öösiti, kui teised magavad? Mine siit otsekohe ta sängi ääre, ema: kui ta kodu on, siis olgu kõik vale, mis ma praegu ütlen! Ei, eit! selle inimese naiseks ei jõuaks ma elades heita, nüüd ega pärast! Enne tulgu, mis tuleb!»

Õues ulus tuul ja ajas aknaruudud lõgisema ja koer kuuri all haukus ja kiunus. Riinu ei kostnud musta ega valget tütre kõne

peale, aga külm käis üle keha — tõstis voki kõrvale ja puistas linaluud põlle pealt maha.

«Lähme magama!» käskis ta ja Miina kuulis sõna. Enne riidest lahtivõtmist aga võttis Riinu veel küünlaotsa ahjurinna pealt ja puges üles pööningule, kus sulase ase seisis.

Jah — see oli tühi.

Ta läks ise läbi tuisu üle õue veskipõrandale vaatama ja hüüdma: Hinnu ei olnud kuskil.

Sügavates mõtetes pööris eideke tuppa tagasi ja heitis sõna lausumata tütre kõrvale puhkama.

Aga — und ei tulnud Riinu silmi. Tütre sõna seestpidisest «kiskjast hundist» ei tahtnud meelest kaduda. Tema oli isegi enne mitu korda sulast öösi kuulnud tulevat ja minevat, aga ennast ikka sellega vaigistanud, et Hinn toa ja veski vahet kõndinud. Mõne korra küll — jah, mõne korra olid eidel teised mõtted tulnud poisi hulkumise üle, aga mis ta sest Miinale pidi seletama hakkama? Ta ei tahtnud iseenese ees tunnistada, et ta siin ja seal korra silmi pisut tahtnud kinni pidada, sest et kasu selle juures tütre poolt nii suur näitas. Nüüd oli Miina kindel vastus viimast lootusekibet eide rinnust kaotamas ja asjal oli pealegi põhi all, seda oli ta praegu näinud.

Nõnda mõteldes ja uuritsedes tuli eidele õige vastumeelne imelik lugu meele. Seda oli pool aastat aega, kui korra perenaine äkisti üles pööningu alla Hinnu oli kutsuma läinud, keda all veskis hädasti tarvis läks. Hinnu ei olnud aga üleval näha, vaid poisi kirstu kaas, muidu mitme keeru taha kinni lukutatud, seisis esimest korda kahe aasta järele pärani lahti. Naisterahvas üteldakse kõik Eeva tütred olevat, olgu nad ka kõige paremad. Riinu astus tasakesi kasti ette. Püha ristike! Oli seal igasugu riideid sees: muist kalevist, muist villasest, muist jämedast riidest, nagu ta Hinnu seljas veel tänini tähele polnud pannud. Ta tõstis seestpidise laeka kaane üles: punased ja rohelised paberrahad paistsid talle vastu. Paremalt poolt kasti põhjast paistis riiete vahelt üks valge takune kaelkott välja; Riinu katsus järele: näitas pooleni vaskraha täis olevat. Hea meelega oleks perenaine veel kaugemale vaadanud, aga hing rinnus tuksus nagu vasar. — Kui Hinn tuli ja teda siin nägi? Eks ta võinud kes teab mis tema luusimisest arvata? Riinu vajutas seestpidise laeka kaane jälle kinni ja läks taha korstna varju pesu vaatama, mis nööril kuivamas oli. Vaevalt oli ta eest ära, kui Hinn trepist üles tormas, kasti lukku pani ja alla tagasi lõikas. Õnneks ei olnud ta perenaist näinud, kes pesu varjus müüri taga seisis. — Aga Riinu pesu ei olnud elades nii kohmetanud kombel ja ülekaela kokku panna saanud kui sel päeval. Tule Jeesuke appi! kust kõik see rikkus Hinnule oli tulnud? Oli ta mõni rikkamat sugu laps? Aga miks ta siis sulase tööd tegi? Ja miks ta neid riideid mitte ühte korda selga ei pannud, mis tal kirstus paigal seisid, vaid ööd-ilma kui päeva sinises kamsolis ja vanas kasukanarus käis? Kas kõik see varandus juba

kaasa oli toodud, või alles Uuekülas korjatud? Aga ei, need olid muist ka juba kantud riided olnud. Ja ometi oli Hinnu kirst nii imekerge olnud, kui ta Tammiste veskile oli tulnud. Viimati oli Karuste Hinnuga lugu nagu ennemuiste Kiviveski möldriga, kellest rahvas ikka nii palju veel kõneles: tal oli ka tulihänd varakorjajaks —? Miks ei rääkinud muidu Hinn iial oma suguvõsast ja omastest, ega annud pikemat teadust, kus ta veskitööd välja õppinud, või kus enne töös seisnud? Muhumaalt tahtis ta pärit olla? Nagu Riinu ei teadnud: Muhumaal räägiti hoopis teist keelemurret kui neil; seda oli ta oma õndsa mehe venna suust korra kuulnud, kui ta alles elas: see oli tükk aega Muhumaal töös olnud ja seda keelt korra Riinu ees kõnelnud.

Eideke ei tahtnud asjale järje peale saada. Ühekorra õhtulauas oli ta tahtnud ka nii kolme küla kaudu kuulatama hakata — mine püüa sina rebast kinni! Ta ei saanud ega saanud mehe käest õiget aru kätte ja viimaks ütles Hinn: «Perenaine, ma olen puruks väsinud: head ööd!» ja pühkis redelit mööda üles. Seal oli ta siis niisama tark olnud pärast kui enne, ja asi jäi niisamuti.

Täna nüüd tuli eidel kõik seesama lugu uuesti jälle meele...

Äkisti lõi nagu noaga Riinu peast läbi — värin jooksis üle keha maha kuni jalatallani. Kõigest väest tõrjus ta sõgedat mõtet peast tagasi, mis teda külmetama pani, tõmbas riide üle pea ja pigistas silmad kõvasti kinni...

Natuke aega enne kuke laulu ronis inimese jalg redelist üles ja keegi heitis varsti pärast seda üleval asemele maha. Kus sulane selle aja olnud? Tondid teadsid!

Miina oli käimisest üles ärganud ja kuulatas. Aga ta sai aru, et eit sängis ka valvas, ja ei lausunud midagi. Aegamööda vajusid mõlemate silmad jälle unevaiba alla kinni.

«Voolas vesi ringi ajab
Veski rattaid vuhinal,
Laiu laudu valmis lõikab
Saeleht seal sahinal»
(*«Lääne lauliku laulud.»*)

Tammiste tuuleveskist tükk maad mööda viis tänav paksust metsast läbi alla Saardaru külasse. Arvata versta poolteist, just veski ja küla vahekohas, heitis mets pahemat kätt maanteest tagasi ja lõi kaunis suure ringi peal kõrvale. Siin tõusis maa natuke kõrgemale üles ja ojalainetele, mille kohisemist teekäija kõige aja eemalt oli kuulda võinud, anti mahti lähemale tulla ja otse tee vahelt sillakese alt läbi teisele poole metsa tõtata. Oli kaunis, kena kohake, see endine Mäeotsa talukoht, kus rõõmust ja rahulikku rahvast oli elanud, enne kui Kaarna Peep paiga oli omale ostnud ja veski siia asutanud, sinnasamasse pahemal pool silda lagedale kõrge koha peale, kust nüüd mustad, suitsenud

varemed endisest uhkusest ja rikkast põlvest veel kurba juttu võisid ajada igaühele, kes nende kõnet tahtis tähele panna. Aastat neli-viis olid ahervarte küljes raputanud ja närinud, aga nad seisid ikka alles, ehk küll viimasel ajal veel koledam oli nende ligidale minna kui enne. Rikkust pidi seal maa all veski ligidal kes teab kui palju varjul magama, aga keegi ei olnud veel julgenud rahaauku tõelikult välja otsida. Kiviveski tondid ei teinud nalja, seda teadis igaüks, kes korra nende kätte oli sattunud.

Käis teekäija suure lõuna all maantee pealt küla poole ja nägi, kuida verst maad teinepool silda uus saeveski palju vähema ruumi ja vee-jõuga tööd tegi, siis küsis ta küll külameest, miks vana veski üles ehitamata jäänud? Alusmüür, ahervarred, seinakivid seisid jaolt alles tugevad ja paik oli sündsam kui mõni muu. Külamees aga, kui sealt inimene oli, sülitas vist ruttu välja, kostis siis, üle õla vaadates, salaja:

«Kiviveskil käivad kodukäijad.»

Juhtus nüüd võõras nii uskmata olema, sellesuguse tõsise jutu juures naeratama, no siis oli jutul-kõnel sedamaid sõlm peal: mis niisuguse irvitajaga maksis tõeasjust kõnelda? Küllap oleks teist nägu näidanud, kui südaöö ajal seda teed oleks sõitnud. Eks vahest kõik Saardaru vald, jah, veel Uuekülas ja Raduveres pealegi, iga laps teadnud, et kadunud Kaarna Peep siin oma endiste hoonete ja rahaaukude peal kodukäijat tegi? See oli nii tõsi kui päike taevas, rääkigu õpetaja, koolmeister ja vallavanem mis tahes! Saardaru rahvas lugesid «issameie», kui versta maa peale Kiviveski ligidale said, ja peale päeva loodet poleks neid kellegi kroonu käsk seda teed enam ajanud! Kus oli ülemineva sügise paks lihunikusell jäänud, kes nii hooplik [1] olnud oma mõõga peale ja kesköö ajal tontide kiuste rahaga läbi metsa sõitnud? Kadunud oli ta, kadunud nagu tina tuhka! Ojalained vahest üksi teadsid noortele leppadele sest kõnet kuulutada, aga lepad ja lilled pidasid oma teada, ehk vahest ei tunnud ükski nende keelt? Nõnda ei leidnud siis ka kohus mitte märki, olgu ta kõik varemete nurgad ja korkad põhjast põhjani läbi luusinud. Eks Saardaru rahvas seda ei teadnud: tondid olid oma kiusamise kätte tasunud! Vallavanem küll kinnitas, nagu päris kõverpea [2]: see olla niisama hästi inimeste tigedus võinud olla no jah! seda oli ta ka jälle kihelkonna-koolimajast toonud, kus väärusk ikka suuremaks õeldi minevat ja mida aegsasti enne tarvis läks «hingusele panna», kui kõik viimane vanemate usk lastest välja oli aetud! Inimeste tigedus? Hullu jutt! Kust vaikses Saardarus või sealtkaudu vallas inimesed pidid tulema, kes niisuguse kurja teo peale väljas oleks olnud? Juba Saardaru kõige vanem hing, külakarjase võõrasema, terava keelega Kadaka Kai polnud enam elu aegu üht riisujat või mõnda sedavõrd riistapuud oma silmaga näha saanud, aga kodu-

[1] hoopleja.
[2] põikpea.

käijaid küllalt ja küllalt. Oli Saardarus või mujal liig julgeid, kes vaimusid ei kartnud, siis olgu nad rahul, kui oma üleannetult jumalakiusamiselt tervete liikmetega veel tagasi said, sest eks seda ikka näha olnud: kui niisugused öömässajad palja hinge veel Kiviveskilt päästsid — riidehilbud ja rahakopikas jäid ilma armuta sinna. Mõnekorra leiti siis teisel päeval tükk riiet hoopis teisest küla otsast kätte, mõnekorra kadus kõik nagu vette ära. Ikka olid suured kogud nägemata viisil inimese takkapidi kätest-jalust lõksu heitnud ja ta mõnele kraavikaldale ära vedanud. Sealt ta hommiku leiti. Nüüd küsis ometi kõik Saardaru ja Uueküla: oli see tontide töö või ei? Ja jah. Kiviveskilised ei teinud nalja! Paras niisugustele hooplejatele!

Aga paraku jumal! See oli nüüd nõnda meieaegse rahva ninatark viis, et vanemate ja esivanemate ausad kombed maha jäeti, et enam nõiduseväge ega tontisid ei usutud ja vaimusid enne rahule ei jäetud, kui õnnetus kaelas oli! Seda siis tagajärele mindud otsima! Küllap said ikka veel tontide kiusamise eest katkud ja kes teab mis haigused kaela!

Kui meieaegsed rahvas nii ülekaela ja hooletud ei oleks olnud, siis oleksid ometi vanast Kaarna Peebust võinud õpetust võtta, va kadunud kurjategijast — anna sina jumaluke sõna suust andeks! See oli oma naisega ka, Mäeotsa talusse tulles, tondijuttusid naernud ja irvitanud, kuni ühel hommikul võlad ja vaesus igast lagunud hoonenurgast sisse vahtinud. Sedasi olla siis vanamees aru saanud, et ilma tulehännata enam läbi ei olnud saada, ja kolme-nelja päevaga seisnud loom Raduvere ja Uuemõisa küla ristteel, Saardarust tulla, valmis. Karja-Jütsi ema oli teda ise näinud, kuidas ta korstnast sisse koju lennanud, ja Kadaka Kaiel olid ometi teravad silmad. Mis nüüd enam vaja? Tuhat ja nelja! neid rahapütte, mis sest saadik Peebule majasse lennanud! Väeti hurtsiku asemele sai suur hoone, alla ojakaldale ehitati veski üles, mitme rattaga, ja sest saadik käis «sah» ja «sah!» igaühe kõrvu, kes maanteed mööda üle silla käis. Kivimölder läks rikkaks meheks, aga ühtlasi sai endisest pillajast ihnus raasukesejaotaja, kes omast suurest põllust mitte kivi teisele pea peksmiseks ei raatsinud anda. Ja kui kahe aasta pärast kuri oma palga järele tulnud, mis teadupärast nimeta sõrme verega temale pidi kinnitatud olema, siis tõusnud Kiviveskil ühel ööl arutu kära ja kiskumine. Peale kesköödaga ajas tuleleek taeva poole ja kui hommikut vastu tuli kõik majad-hooned ära oli söönud, ei leitud peremehest märkigi! Mitu ütlesid tulise kogu temaga läbi korstna läinud olevat, ja Kadaka Kai seletas neid inimeseluid, mis pärast tuha alt leiti, silmamoondamiseks järele jäetud olevat, mis seitsme korra orjavitsa suitsetamise ja kolme korra «issameie» lugemise all nagu tina tuhka pidid kaduma — aga küllap õpetaja seda sai lubama? Luud maeti surnuaeda maha, Kiviveski mõldri naine suri varsti pärast ka ära, põllud-maad said võõraste kätte, kes ülemalpool jõge uue veski ehitasid, mis poole väiksem

ja näotum oli kui endine. Kivimölder aga käis sest saadik vanades suitsenud ja põlenud varemetes kodukäijaks, ja nii ilusat materjali, kui ahervartest muidu oleks saanud, ümberkaudselt ei pistnud mitte üks talu sõrme sinna külge: ta oleks muidu ihu ja hingega tontide küüsis olnud. Vana Mäeotsa Peep oskas ninatarku nuhelda ja Kadaka Kaie võõraspoeg oli teda alles hiljuti veel ise näinud: suured tulised silmad peas ja valged surnulinad tolgutanud ümber pika keha — mis hirmus vaadata!

Kas Tammiste Riinu Kiviveski tonte niisama tõesti uskus kui Kadaka Kaie ja kõige Saardaru ja Uueküla pered, ja kas ta sellepärast küünlakuu öösi palaka hirmuga üle pea tõmbas? Mine võta kinni! Niisama vähe oleks selgesti üles võtta, kas iga tuline sõna Miina suust Hinnu üle ja kohta nimetatud õhtul just kõige kõvemast südamest usu välja voolas? Olgu poiss küll neiul vastumeelt olnud — paksemat värvimusta tõi suu siiski sügavamalt: see oli kirikuukse ees toomingapuu-aluse pingi peal segatud. Seda küll eideke ei teadnud, aga sest ka hoolimata püüdis ta rumalaist mõtetest, mis vanainimese muidugi vaevalist öörahu püüdsid rikkuda, niipea kui võimalik lahti saada.

Aga kahtlane mõte on nagu sala tuluke mätta all: sööb eemale ja eemale, ilma kellegi nägemata närib ta ikka kaugemale, kuni kõik alt õõnes on ja püstiseisev mättahunnik korraga ülevalt kokku langeb.

Paar pühapäeva pärast seda ütles veskieit tütre vastu:

«Miina, pane Hinnu jagu lõunatoitu ahjuauku sooja, täna jääme tädi juure lõunaks! Mul läheb natuke vallavanema Liisaga tema kangakoe pärast kõnelda, seni võid sa Annega juttu ajada. Ja — kuule, ae! Mine too aidast vähemast kotist üks kümme naela valgemaid jahu mäele! Ole usin!»

Miina oli juba läinud. Selle korra oli ema käsk palju rutemini täidetud kui muidu: seda juhtus harvasti ja õnnekorraks, kui nii ilus pühapäeva pärastlõuna oodata oli kui täna. Tammiste eit ei annud tütrele tööga palju aega külas käia, ja Miinal oli ometi ammu nõu ka täditütre Annega kokku saada, kes temale vahest mõnda kinnitusesõna võis ütelda: Ann oli ju ka mõisas korratüdrukuks olnud, kus need tarkused ometi alati käepärast olid. Ja Miina süda oli täna ja eile raskem olnud kui kaua aja peale — imelikud unenäod vaevasid noort südant ja luupaine käis sagedamalt peale kui muidu.

Pühapäevaehtes astusid ema ja tütar kiriku poole. Õues oli kalendri kiuste, kus paks lumesadu ähvardades sees seisis — ilus taline ilm. Külm oli pisut järele annud, päike puistas, lahkesti paistes, tuhat hiilgavat sädet üle valge surnulina, mille all loodus, uut ülestõusmisepüha oodates, rahulikku talveund magas. Lumi rubises käies jalge all, ja ka vana veskieide närtsinud, kolkunud palged said külmast ilmast punase värviga üle maalitud. Aga selle karva allgi lõid nad pisut valgeks, kui vanakese silm mööda minnes Kiviveski varemete peale lõi — jälle käis värin üle

Riinu ihu: viimati oli asjal siiski põhja all? Eideke tõttas suurema kiirusega eemale, et tütar, kelle mõtted hoopis teisel pool olnud, imeks pannes nagu unest ärgates naeratades küsis:

«Eit, kas sa mind üsna taha tahad jätta?»

Saardaru tädil oli hea meel tüki aja pärast veskirahvast neil nähes. Pärast kirikut võeti tädi juures lõunat ja peale lõunat istusid Anne-Miinat kambri ahju kõrvale sängi jalutsile maha ja neil oli palju teineteisega sosistada. Miina oli nii kaua mõnda rasket mõtet omateada pidanud hoidma, et nüüd seda põhjatumalt kõik välja tuli, ja Ann kuulis nagu hingeõnnistust.

«Ma lähen raasukeseks ajaks Toomaru Liisut vaatama,» ütles Miina ema õe vastu, «ega ma kauaks küll ei jää! Oota mind siin, Miina!»

Sellega astus vanake nii ruttu, kui 60-aastased jalad lubasid, teisele poole küla otsa. Ta süda kipitas sees: ta tahtis ometi kuulda, mis teised Hinnust rääkisid, ja vallavanema majas oli ju kõik teada, mis külas tehti ja räägiti. Vallavanema Liisu oli veski Riinuga koos kahes peres vaderiks seisnud ja noorest põlvest saadik olid naisterahvad juba teineteisega tuttavad. Vallavanema rahvas ei olnud mitte sugugi uhkemaks läinud sest saadik, kui Toomaru pere valla-ametisse sai, ja see lugu austas neid kõige valla ees.

Veskieit võeti hea meelega vastu. Liisu tegi sooja õlut ja seni kui peremees kambris pärast lõunat puhkas, istusid perenaised eestoas ahju suu ees sooja kaste juures ja ajasid magusat juttu.

«No, kas teil viinad juba joodud on?» küsis Liisu poole häälega. «Sa nimetasid ju, et teie Miina ja teie Hinn paari pidid saama, aga tõtt ütelda —»

«Eks ta olnud!» lisas Riinu õhates vahele. «Aga tüdruk on ju nagu sõge: ei taha ega taha kogunisti Hinnule minna.»

Toomaru perenaine nikutas peaga.

«Eks ma ütle ikka: Miinal on paremad silmad kui sinul, ehk sa küll inimeseiga vanem oled. Ma ütlen sulle, Riinu: oleksime meie kahekesi üksi maailmas, nagu Aadamat-Eevat ennemuiste: mina teie Hinnu ometi meheks ei võtaks!»

«Issa pojuke! Aga ütle ometi jumala pärast, Liisu! mis tal siis viga on? Sina — jah, sina võisid oma Marile rikka pärisperemehe võtta; aga mis kosilase peale minu Miina kehvake peab varitsema? Mehed on tänavu haruldane vili ja tubli mölder ka oma hinna väärt.»

«Olgu küll, Riinu, olgu küll: niisugust kui Hinn saab Miina ka veel iga päev. Mis rutt sul siis nii taga on temaga? Kas ta juba hallitama läheb, ae? Ise õitseb nagu maasikas murul.»

Riinu naeratas.

«Eks ta nüüd ole küll — jumala ristike lapse juures! Aga vaata: ilu ei panda patta ega kaunist katlasse. Tead sa: Hinnul on kopikaid kirstus, ja sa ütled ju isegi, et sa iial nii häid jahu ega tangu pole saanud kui sest saadik, kus Hinn meil on — Ah,

tõsi küll! Ma tõin sulle ka natuke meelehead, mõni nael püülijahu: võta heaks!»

Vanemaist võetud ausal viisil sõitles Liisu tükk aega teisega, et ennast ilmaaegu olla kulutanud, viis siis jahud kambri ja võttis tagasi tulles jutuheide sealt üles, kus pooleli oli jäänud. Ta kõngutas pead selle üle, mis Riinu lõpetuses oli nimetanud.

«Ise asi on hea jahvatamine ja ise asi meheleminemine. Tahes või tahtmata: mul käib iga kord külm vesi üle ihu, kui teda silmaga näen. Tema silmad vahivad nagu rebasel, kui kanavargilt tuleb. Kui sest hea väimees saab, siis õpetan ma eluaeg hunte karjas käima. — Eks sa pole kuulnud, mis mineva nädala jälle Raduveres sündinud? Magasiniait lõhutud ära ja vallalaegas viidud välja — toonaeile leitud metsast üles, aga tühi ja kaas pealt ära. See on nüüd teiseks korraks aasta aegas — viimati, tead küll, oli ju Uuekülas seesama järg käe.»

Riinul lõi nagu noaga rinnust läbi.

«Ega sa ometi usu, et viimati meie Hinn —»

«Mis mina tean? Küllap mina inimese läbi näen? Minu peremehe kätte tuli eile kreisikohtust kange käsk Kadaka Jütsi ja lahtilastud soldati Juhani peale vahtida, ja — nende kahega istub ju teie Hinn ühtepuhku ninapidi koos. Paari päeva eest on nad kahekesi riidu läinud, teie Hinn ja Kadaka Jüts, ja Hinn hakanud teise kõri kägistama. Seal kisendanud Jüts: «Kas sa minuga nagu lihunikuga tahad teha? Ära sa kisu mu lõugu lahti, muidu — —» Hinn lasknud ruttu lahti ja läinud vaguraks nagu lambatall. Kõrtsimamma on mulle seda ise jutustanud, aga ära sa teistele räägi: ta teinud ennast magama, sest Hinn jooksnud varsti kambriukse peale vaatama, kas keegi neid ei kuulnud? ja naisterahvas olnud ainuüksi kodu ja tunnistust ei kuskil. Vaata, Riinu, nõnda on lood. Vaata parem aegsasti ette! Kes teab, mis meie silmad veel näha saavad?»

Riinu juuksed tikkusid püsti peas. Ta oli tükk aega vait ja ohkas siis: tuli meele, et tal ju Hinnule veel 100 rubla maksta oli ja et Hinn selle peale suurustas. Eit oli lootnud, et Hinn, kui väimees oli, rahast enam juttu ei teinud — nüüd langes see koorem nagu rink ta südame peale. Ta oli ju ise veel Miinale ütelnud, et veskikese peale võlga ei olevat.

«Oh sina heldene aeg!» ohkas ta. «Karusta Hinn on ometi vagasem kui mees. Käib iga pühapäev palvemajas ja neli korda aastas —»

Liisu naeris suure häälega.

«Mine metsa! Palvemajas? Need on need vanaparajad! Ära pane pahaks, Liisu! ma ei mõtle sind, see on muidugi teada; aga küllap see esimene kord on, et palvemaja ja vaga nägu peaheritsat[1] varjanud! Ma tean, sa ei pea meie peret suuremaks vagaks, sest et meie enam, kui õigeks arvame, kirikus ja lugemisel ei käi;

[1] peakelm.

aga usu mind, vader! kel kümme kavalust kõrva taga, need panevad kõigepealt vaga näo silma ette.»

Vallavanem ise tuli tuppa. Jutt-kõne pööris mujale poole: peremehe ees ei tahtnud Riinu asjast suuremat tuhinat teha, ega Liisu oma mehele tunnistada, et ta Hinnu ja kahe teise mehe üle vaderile enam oli teada annud, kui tarkus ja mehe keeld lubasid. Riinu tegi pea minekut. Ta oli õiguse pärast Liisuga Hinnu kirstuloo pärast tahtnud kõnelda; aga nüüd tuli talle hirm peale: kui viimati tema sõna peale kohus veskile tuli, mis siis? See oleks veski nime kõige maailma suhu ja hammaste vahele visanud — parem oli ta veel vait.

Eideke palus vallavanema-rahvast ometi mööda minnes ka korra Tammiste veskile sisse tulla, kui ennast liig uhkeks ei arvaks; sooja siirupiõlut temal küll pakkuda ei olevat; aga mis üks vaene lesk nüüd anda võiks — mineva-aastast mesilinnuvara olla ka veel aidakapist leida ja mis seda-teist muidu veskikoht kasvatada. Raske südamega pööris siis Riinu tädi juure tagasi Miinat ära kutsuma — päike tuletas videviku lähedat meele ja tükk maad oli käia.

Miina oli täna esimest korda täditütrele Annele oma toonasest juhtumisest kiriku all kõnelnud, pealegi nii põhjani kõnelnud, et Ann küll aru sai, kui palju kell hüüdis. Mis ta pidi nõuks andma ja kust aru võtma? Oli küll ka ütelnud, kuida see vist mitte hea ei saada olema, et Miina ilmvõõrast meest nõnda kaua meeles pidada: mis lootust ja lõpetust niisugusel asjal võida olla? Näha ta teda ometi vist elades ei saanud: kes teab, mitmekümne versta taga teine elas, kes ta õieti oli ja kas tal ammugi oma kallike käes ei olnud? Miinat ei tahtnud ta elades ära unustada? Oh heldeke! Kus ta siis nüüd poole aasta pärast oli, kui sõna tõsi pidi olema? Usu sina meeste sõna, küllap siis õndsaks saad! Ühest kõrvast sisse, teisest välja, see oli niisuguse jutu juures parem vastus, ja poiss oleks taguda pealegi tahtnud oma häbematu teo peale!

Tagajärele aga oli Annel ise ometi noomimisest kahju, sest Miina silmad seisid vees ja kaks suurt pisarat veerisid mööda palet maha, kui ema tuppa kuuldi tulevat. Ta pühkis ruttu silmad kuivaks. Tüdrukud ei saanud ka kauemaks teineteise juure jääda, eit ajas kodu poole. Aga emal ja tütrel olid südamed kummalgi minnes veel raskemad kui tulles: sügavas põues kipitasid mõlemil kahtluseohakad.

«Päikseterad puistvad kulda
Üle unest ärgand maa;
Lilled muruema mulda
Ehitavad õitega;
Taevas hiilgab sinikattes —
Kust see on kõik? Ütelge!
K u n i n g a s o n j ä l l e t u l n u d!
Õitsev k u n i n g k e v a d e l!»

Mitu nädalat olid pärast ülemal jutustatud külaskäiku aja rüppe veerenud. Mets oli noori helerohelisi lehenuppe ajamas, jõevesi kohises noores priiuses, pilved ruttasid selge sinise taeva all nagu luiged üle hiilgava õnnistatud maailma. Päevapaiste ja lõolauluga oli kevade läbi maailma lennanud, oli talve ränga valitsuse lõpetanud ja laulu ja lootust, õnne ja hõiskamist täis käsil välja puistanud üle maailma ja inimeste südameisse.

Tammiste veskil olid minevatalvised linad kujutud, uhutud, ja kapsataimed istutatud. Selle töö lõpetus oli lihavõttepühad vastu võtnud, mis tänavu aasta ilusama ja haljama ilma olid kaasa toonud kui mitme aasta pärast. Õues oli nii soe ilm, et lehe ja rohu kasvamist silmaga näha võis, ja päike tõttas viimast veepiiska, mis talv teedele-väljadele jätnud, niipea kui võimalik ära kuivatama.

Jah, õues! Seestpidi näitas lugu Tammistel teisiti, vähemalt vana Riinuga. Selle rinnus matsid paksud lumehanged rõõmu ja rahu kinni ja hirmu-ahastust mässasid vaese eidekese põues, nagu kesk parema talve aegadel.

Hinn oli aeg-ajalt oma kosjajutuga ikka selgemalt ja kindlamalt välja hakanud tulema. Poisi pea, mis siiamaale kaunis norgus ja maas oli seisnud, hakkas püsti ja kuklasse tõusma: ta teadis, mispärast, ja — paraku! Riinu ise teadis ka, aga ei võinud parata.

Üks aga ei teadnud esiotsa mitte, ja see üks oli Miina ise. Tema ei saanud esmalt sugugi aru, mis emal oli, et ta poisi vastuhaugutamist ja suurt suud nii vaikselt kannatas, mis muidu ometi koguni Riinu viis ei olnud. Ta küsis vahel sekka küll ka eide käest, kas ta Hinnu veel ikka alles tasaseks ja heaks pidada, ja hakkas suure häälega naerma ja naljatama, kui Hinn ta enda vastu «paariminemisest» nimetas, ja mida pahasemaks Hinnu meel niisuguse «tüdruku edevuse» üle läks, seda enam Miina naeris. Aga tõelikult ja käreda sõnaga poissi koju saata, seda ta ka ei julgenud, sest ema manitses ühtepuhku nii tähtsalt: parem lahke olla ja inimestega heaga läbi ajada, sest et tütarlapse nimi peagi rahva keele vahel mustaks olla määritud, — et Miina isegi aru sai, kuida raske mure eite Hinnuga nõnda käskis ümber käia, nagu ta käis. Ja kui neiu meele tuletas, kuida minevasel aastal ometi kõik kroonu- ja muud maksud maksetud, poisile palk tasutud ja ise elatud oli, ja rahateenistus ometi kahele surra liig ja kolmele elada vähe olnud, siis oli tal asja aru kaunisti käes, ka hoopis ilma ema ütlemata.

Teise lihavõttepüha soe päike hingas noore orase peal ja haljastas vana veskikese ja majad-hooned nagu kullaga üle, et nad õige nagu ise hea hulk noorem noore kevade käes välja näitasid. Õues kapsaaias istus vana Riinu kraavi ääres kivi peal ja soojendas oma vanu kortsunud käsi sooja päeva paistel. Ümbertringi tõusis, nagu ohvrisuits, lõokeste lõõritamine üles sinaja taeva sisse.

Hinn astus uksest õue. Ta nägi perenaist kraavi kaldal istuvat ja astus tema poole. Ta kitkus siit-oksakese ja lükkas sealt kivi jalaga kõrvale, jäi viimaks kivi lähedale seisma ja kõhatas — Riinu süda lõi raskeks. Ta teadis, mis nüüd tuli. Hinnu kulm seisis kortsus.

«Mis ma pidin ütlema, perenaine» — ja Hinn kiskus ühe ilmsüüta kanarbikupõõsa kõige juurtega maast välja — «minu teada on nüüd nii mitu nädalat küünlakuust saadik mööda läinud, kus viimase mõistliku sõna selle üle — teate küll! vahetasime, et enam ei maksa lugedagi; aga mina ei tea ikka veel, kuida lugu meie vahel seisab, ei musta ega valget. Teie ei räägi ammugi enam esimesi sõnu, mille järele «lugu küll mitte võimata» ei pidanud olema; suu seisab teil hoopis lukus, ja Miina vaatab teie otsa, nagu varblased põllul hernehirmutise otsa — ei tea, kas nutta või naerda? Kui te ei taha, siis ütelge välja, makske mul raha kätte ja mina lähen hommepäev oma teed. Kelle pilgata ma nii kaua õieti olen?»

Riinu vaatas maha ja luges kapsataimi peenra peal. Siis ütles ta:

«Aegamööda asjad käivad. Eluaegse kauba kallal on enam ettevaatamist tarvis kui jahu jahvatades. Mis rutt sul siis nii taga on? Kes kannatab, see kaua elab.»

«Ah soo? Kas ma veel kannatada küllalt pole saanud? Kauaks ma veel tema järele pean vahtima?» hüüdis teine. «Eks mul ammu aeg käe ei ole oma põrandale jalgu kanda? Kui ta mind ei võta; mulle ükspuhas! Tagakiriku veski on müüa, selle ma ostan siis ära ja oleme teineteisest lahti. Raha aga maksate mulle viimase tengani kätte, ostes läheb mul omal kõike tarvis. Naist leian ma veel mujalt igalt poolt ja teie võtke siis sulast, kust tahate!»

«No noh,» vaigistas eit, «mis sa siis varsti mürad? Eks sa anna ka aega? Miina on alles väga noor: kust niisugune tanu all peab välja pidama?»

Hinn viskas pea kuklasse.

«Noor? Uih! Piimahambad on tal ammugi suust ära! Pole ta kaheksateistkümne aastaga enam mähkmeis: titekingad võivad jalgadele ammu kitsaks läinud olla! Ütelge parem välja: teie mõlemad ei taha mind!»

Eidel hakkas hari nüüd ka punaseks lööma.

«Ei taha? Miks me sind ei peaks tahtma? Olgu siis sellepärast, et sa öösiti, kui meid arvad magavat, kottu ära hulkumas käid —»

Riinu pidas kinni — suureline Hinn oli korraga näost valgeks löönud nagu lubjasein.

«Ka — Kas mina?»

Ta pidi kraavikaldale maha istuma, jalad olid nõrgastanud all.

«Sina jah! Kes siis?»

Hinn püüdis jälle kindlat nägu teha. Ta viskas pea selga.

«Kes seda ütleb?»

«Sa kuuled ju: mina ütlen.» Perenaine oli Hinnu ehmatamist väga hästi tähele pannud ja korjas sealt omale julgust.

«Vale! Puhas vale!» karjus Hinn.

Riinu vaatas teravasti poisi otsa.

«Kas sa mäletad veel, Hinn — see oli mineva küünlapäeva aegu, selsamal öösel, millal Raduvere magasiniait —»

«Pagana lugu! Kas mina mõni varas ja aidalõhkuja olen?!» kisendas Hinn, näost tulipunane ja harjased püsti peas. Aga Riinu nägi küll, kuida silmist tal viha takka veel teine tundmus välja vahtis — hirm.

«Seda oled sa i s e ütelnud, mitte mina,» kostis perenaine. «Millal ma sind aidalõhkujaks nimetasin? Mina ei tahtnud muud ütelda, kui et ma sel öösel sind esimest korda tühjast sängist otsima läksin ja sest saadik veel sagedasti öösi kottu ära leidsin. Et niisugused öösised hulkumised, olgu nad mis asja peale tahes, ja pealegi sinu sõprus kahe mehega, keda keegi suureks asjameheks ei pea; ma ütlen: et niisugune asi sind Miina meelest ülearu armsaks ei tee, seda võid sa viie sõrme peal ära arvata. Olen teda sundinud küllalt, aga ta ei taha.»

«Minu pärast!» urises Hinn hammaste vahelt. Kõik kõuepilved seisid mehe otsaees koos. «Mulle kõik üks! Andke mu raha siia! Ma lähen minu pärast praegu!»

«Jalapealt ma teda sulle mitte välja ei või maksta,» ütles eit, «aga ma tahan vaadata, et sa niipea kui sünnis oma kätte saad. Mõni päev aga jääb sul ikka veel kannatada, kauemini ma sind siis kinni ka ei pea.»

Hinn ei annud vastust. Pea punane otsas nagu vihasel kukel, läks ta veskile tagasi ja jättis eide kivi peale aeda istuma, murelikuma veel kui enne. Kust pidi ta Hinnu 100 hõberubla võtma, nüüd, kus raha igal pool nagu silma pihus hoiti? Kas ta ei olnud kõik kohad ära käinud, eile veel, viimast korda ka Toomarul, aga sealgi ilma asjata: vallavanemal oli ise jüripäevaks viimane kohamaks mõisa viia ja otsis mujalt nõu, — kevadine kehvus kurnas igaühte. Õel ei olnud enesel kaugemale kui pihust suhu ja kus võõraste käest raha laenu peale loota oli, seal oli Riinu ka juba kuulatamas käinud, aga ikka ilmaaegu. Nüüd ei jäänud muud nõu, kui Miinale ka ära seletada, kuida lugu seisis: et kosjalugu nüüd nurjas oli, seda sai ju silmaga näha. Et Hinnuga kõik asi õige ei olnud, selle peale oleks Riinu nüüd vandunud, ja oma last ühele ülekohtusele inimesele ajaliku kasu eest ära kaubelda, seks oli

Tammiste eit liig õiglane ema. Jah, aga Hinnu raha! Jumal taevas! kust ta selle pidi võtma?

Lõunalauas ei läinud eidel mitte einet suhu — ta poetas pihuga oma leivatüki kanadele ära ja leemelusika viis aga silmakirjaks korda kaks suhu. Teisel pool laua otsas istus Hinn kortsus kulmul ja karuse näoga ja neelas vihaga toidusuutäisi alla. Miina üksi sõi vaikselt oma jao ära ja küsis siis lauast üles tõustes: «Hinn, kas jääd pärastlõunaks koju? Ma läheks natuke külasse.»

«Miks ep jää.»

Ta pööris piigale selja ja läks õueaeda käima.

«Mis tal on täna?» küsis Miina takka järele vaadates.

«Mis tal siis on? Eks tal ole süda täis — sinu pärast.»

Eit koristas toidunõud laualt kokku ja mõtles iseeneses, kuida kõige paremini Miinaga Hinnu võla pärast juttu alata, kui uks lahti läks ja tädi Saardarust külaliseks tuli. Oed jäid tuppa juttu ajama; Miina puhastas nõud ära ja läks siis üles pööningule, kus ahjukorstna taga nurgas tütarlapse veimekast pööninguluugi lähedal seisis. Eide suus veeretatud jutt jäi pooleli, ja Miina külaskäik niisama, sest tädi jäi pärastlõunaks neile ja Anne oodati järele tulevat.

Aga — Miina pidi hoopis teisiti asjaloo kätte saama ja enne veel, kui ta ise või eit toas arvanud.

Veimekirstu ees istuda, vaadata, seadida, õiendada ja selle juures mõtetes seda või teist nägu meele tuletada, kelle auks kõik see väikesest saadik korjatud varandus korra välja saaks jaotatud — sest: tütar põlve kõrgus, vakk vaksa kõrgus — ei tea, kas meid mõni piiga valelikuks peaks hüüdma, kui seda tööd külaneiu armsamaks ajaviiteks nimetame? Ärgu hüüdku meid keegi väljalobisejaks: meie ei nimeta ju nime ega räägi siin muust kui Tammiste Miinast, kes teise lihavõttepüha pärastlõunat pidas. Nõnda kirstu ees istudes tulid tütarlapsele jälle endised mõtted ja seda-teist veel meele, mis eile kirikust tulles täditütar Ann temale oli jutustanud. Ann oli vallavanema tütrega, kes teises kihelkonnas mehel oli, enne pühi kokku saanud ja Mari oli jutu vahel imeks pannes küsinud: kust veski Miina siis Turuvere Taavetit, nende kihelkonna rauasepa poega, tundma saanud? Poiss olla pärast viimase soojatõve väljapõdemist enne pühi esimest korda jälle tema Kaarli juures käinud ja suure hoolega Tammiste Miina järele kuulatanud, — kas Ann ei pidada teadma, mis see tähendada?

Jah, nõnda oli Ann Miinale asja jälle kätte jutustanud ja Miina palged tõusid iseeneses kuumama, kui selle peale mõtles, kes kuulataja võinud olla? Haige oli kuulataja enne seda olnud: haiguseasemelt praegu tõusnud? Oh, Miinal sai nüüd mõni asi selgeks, mis tal teades ja teadmata selle ajani südant oli valutama ajanud! Ja nüüd? Mis ja kuida seisis lugu nüüd? Süda tuksus piigal nagu vasar rinnus selle mõtte kallal. Mis peale tahtis

ta õigusega loota? Mis peale usaldada? Tal ei olnud muud kui see üks sõna: «Sind ma ometi elades ära ei unusta —» paljas sõna ja — kui palju päevi ja nädalaid olid aja rüppe vajunud sest silmapilgust saadik, kus need sõnad tema kõrvu olid helisenud? Mis oli kõik võinud sündida sest tunnist saadik! Kas ta päris laps ei olnud oma salaja lootusega südames, päris laps, kes omale pilbastest uhke koja üles ehitab, mille üks jalatõukamine laiali pillutab? Ja, kas Turuvere Taavet siis «t e m a» oli?

Ja siiski! siiski! lootus rinnus on nagu vaigistaja ingel meile kätkis juba teejuhiks läbi pimeda maailma kõrbe kaasa antud: ta ei jäta meid ka kõrgemal kui mäeharjal mitte maha ja tema hele küünlakene leiab pimedamas orus veel ikka võimalikku teerada.

Käsipõsakil katuseluugi ääres istudes vaatas Miina kaugele üle põldude ja metsa õue. Läbi luugiaugu paistis sinine taevas sisse, niinepuu lehvitajad oksad ulatasid alt õuest kuni üles katuseni. Pühapäeva pärastlõuna rahu hingas hiilgava kevadise maailma peal, kuid haljendava orase kaldalt tõusis väsimata lõokese hääl kiituselauludega ikka, ikka jälle üles taeva poole. Neiu mõtted olid kaugel kottu ära: tasane pisar hiilgas sõstrakarva silmis. —

Korraga kuuldi alt õuest, otsekohe akna alt, hääle vilistamist. Miina kohkus üles. Ta vaatas tasakesi luugi pao vahelt maha: õues puu kõrval seisis Kadaka Jüts, Hinnu sõber.

Hinn astus parajalt veskist välja. «Siin!» hüüdis ta lähemale tulles.

Jüts vaatas ümberringi, siis küsis poole häälega:

«Kas oleme isekeskis?»

«Miks ep ole? Vanamooril on külaline toas ja tüdruk külasse läinud.»

«Kas sa tuled täna varemetesse?»

«Mis seal siis on?»

«Loodame head saaki!»

Hinn tõmbas kulmu kortsu ja mõtles pisut järele.

«Noh, mis sa uurid?» küsis teine.

«Ei, mina ei tule! Olgu peale!»

Ta pööris kõrvale ja sülitas. Suuril silmil vaatas Jüts tema otsa.

«Mis pagan sul siis täna on? Oled sa korraga jäneseks läinud või hakkad kasu põlgama?»

«Jäta mind rahule!» pahandas Hinn. «Pane tähele, nad hakkavad haisu ninasse võtma! Vanamoor tähendas juba sõna-kaks täna — Miina lööb ka tagasi!»

«Ah, ah! sealt ep su karune tuju tuleb? Seda ma usun! — Olen ka juba haisu sest ninasse saanud. — Aga — mis vanamoor sulle siis ütles?»

«Mis ta siis ütles? Suu sisse midagi, aga põõsa takka võisin ise välja tuua.»

«Hm, see oleks paha tükk. — Kes teab ka, mis sina oma karuse tujuga vahest oled kuulnud? Tead sa, täna sõidab aga

rasvane lind siit läbi: teise kihelkonna Raduvere valla noor rauasepp T a a v e t. Isa saadab poja täis rahapungaga linna rauda ostma. Kas teda nii nülgimata metsast läbi peame lubama? Poiss on hobusega üksi.»

«Kust sa siis seda nii julgesti tead?» küsis Hinn kahtlaselt.

«Eks mu omad kõrvad kuulnud, kui eile Raduvere mõisa sepikojas sees käisin, et täna vastu õhtut teele peab minema? Homme on linnapoed jälle lahti ja ülehomseks on uut rauda sepikojas tarvis. Täna pimeda aegu peab ta metsast läbi sõitma.»

«Soo — —. Ei, ajage isekeskis toime! Mina jään koju.»

«Kas sa näe? Kuula, kuula! Või sina jääd koju? Ma ütlen sulle, Hinn, sina ei jää m i t t e koju, sina tuled kaasa, või muidu — ma ütlen sulle: hoia ennast! Meist kahest ei saa küllalt: kes teab, mis ette võib juhtuda! Ja pealegi, vennike! kas sa tead ka, m i s p ä r a s t Miina sind ei võta? Kuule, ma ütlen sulle: kui Turuvere Taavet täna õhtu õnnega metsast läbi saab, siis on homme siin Tammiste veskil kihlused, aga s i n a ei ole m i t t e peiuke! Kas mõistad nüüd? Ma olen oma kõrvaga kuulnud, kuida suure hirmuga järele kuulati, kas asi vahest kogemata hiljaks polnud veninud poisi haiguse pärast, kes palavikus muud nime suust ei olevat saanud kui ühtepuhku «Miina» ja «Miina»! Nüüd olla sepataati ja eite teada saanud, k e s see Miina olnud. Kas sa arvad, et nad oma ainsa poja tahtmise täitmata jätavad? Ei usu! Nüüd sa tead, miks Miina nii karune sinu vastu on! Tema, lahke tuikene, tunneb ammu teist peiukest! Kes enam sinust hoolib? Pühi aga suu puhtaks! Ah, ah, ah! kas sa nüüd veel koju jääd, ae?»

Hinn seisis põlevail silmil teise ees.

«Ei jää! Millal lähete?»

«Enne päevaloodet ootame sind ahervartesse: Mina lähen Soldati-Juhaniga kiriku takka ümber ja heidame kahekesi teinepool silda tammikusse. Sina mine varemete varju varitsema, kust tee selgesti näha on. Küll ma vilistan, kui ta tuleb. Teisi ei ole tarvis kinni pidada, temal valge hobune ja kõrge raudvanker — kaugelt tunda. Eks ta ole tähtvalge öö ja luuakse juba noort kuud. Riided paneme sulle kivide vahele valmis. Kõik küla on täna kõrtsis ja põllud-maad rahvast tühjad, meid ei näe ükski. Tule sa aga õigel ajal, kas kuuled? Enne päevaloodet! Tuleta meele, et sina'p see olid, kes lihunikule kõigepealt — olgu peale! Head tööd seniks!»

Kadaka Jüts pööris ümber ja läks metsa poole tagasi. Nägu valge nagu lubjatükk, hambad ristis suus, seisis Hinn veel tükk aega niinepuu ääres, läks siis trepist üles veskile ja kolistas seal, et läbi luugi toa juurde kuulda oli. Kui ta veskilt tagasi tuli, viskas ta ukse taga kinni, et kõik veskikoda põrises, läks sõnalausumata õuest välja ja kadus väljal metsa poole ära.

Miina istus pööningul luugi ääres, pooluimane ja tuim hirmu, ehmatuse ja jälestuse pärast! Igavene jumal taevas! kas kõrvad

temal tõesti alles peas seisid? Oli kõik tõsi olnud või paljas kõrvapettus? Maanteeriisuja, varas ja röövel, aidalõhkuja ja — vahest mõrtsukas oli see mees, kes nende leiba sõi ja — nagu pang külma vett käis üle Miina ihu — kellele eit teda koguni naiseks oli tahtnud panna!

Miina silmad vaatasid õue — seal sinas veel taevas, laulsid linnud ja soe kevadine õhk kõigutas orast põllul; ja eemalt teretas noore leheiluga ehitud mets haljendades silma, mets, kus täna, täna veel uus kuritegu kätte pidi võetama — —

Miina kargas maalt üles. Teda tahtsid nad riisuda, teda! Kolm kurjategijat ühe inimese vastu, ja kui ta neile vastu hakkas — armuline jumal: mis võis siis sündida? Lihunikust olid nad rääkinud? Miina värises nagu haavaleht. Kui tema nende küüsi sattus ja niisama — —

Abi oli vaja, kärmet abi, enne kui kuri nõu käsile võeti.

Aga kust?

Külast? Saardaru seisis teinepool metsa, Ueküla ja kirikumõis teinepool mõisa ja sinna oleks niisama metsast läbi pidanud minema, ja metsas varitsesid kurjategijad. Nad arvasid Miinat külas olevat: mis ta kottu tulles vastu õhtut nüüd veel Saardarusse otsis? Nad oleks sedamaid asjaloo jäljele saanud, ja siis —? Miina värises: naisterahva nõtrus pani vere soontes tarretama.

All ei olnud muud kui ema ja tädi: mis nemad, kolm naisterahvast, kellest kaks veel vanadusest väetid ja jõuetud, kolme tugeva mehe vastu võisid parata?

Aga — poole versta peal seisis taga metsatuka ääres metsavaht Priidu maja! Oli küll vana poissmees ja elas pealegi poolpimeda tädiga üksi, aga oli ometi mees, ja kui ta kuulda sai, kes Kiviveski tondid alles olid, küllap siis ka jõleda hirmu maha jättis ja vähemalt nõu ja abi aitas leida.

Miina tõttas pööningult alla. Eidele, kes tädiga leeaugu ees istudes magusat juttu ajas, ütles ta, et õue kõndima tahta minna, ja keelis ennast taga otsimast. Siis tõttas ta nii ruttu, kui jõud kandis, metsavahi hoone poole.

Vana Truuta istus ukselävel ja kudus sukavarrast, kui Miina, ise poolhingetu, sinna jõudis ja peremeest taga päris. Ehmatades kuulis neiu, et peremees peale tunni aja eest mõisa läinud.

Mis nüüd? Sõnalausumata seisis Miina vana Truuta ees, kes tüdruku kahvatanud palgeist ja suurest rutust sugugi aru ei saanud ja hea meelega ajaviiteks teda oma juures kinni oleks pidanud. Miina ei tahtnud ega saanud eide kärme keele lobisemise ja küsimise peale musta ega valget kosta, vaid jättis jalapealt jälle jumalaga ja metsavahi tädi jäi tagajärele vahtides pead kõngutama: ime teadis, mis sellel täna korraga nii peas kipitas, et ka sugugi aega ei annud?

Miina ruttas kodu poole tagasi. Mis ta jumala pärast nüüd pidi tegema? Kui ometi täditütar Ann seal oleks olnud, kahe nõu oleks ometi enam avitanud kui ühel! Aga tädile ja emale ei

maksnud sõna lausuda: oleksid küll kisa tõstnud ja maad-ilma kokku ahastanud, aga abi ei olnud nende juurest mitte märki loota. Talu ei seisnud siinpool metsa kuskil, ei talu ega peret. Miina üksi pidi abi leidma. Miina üksi! Aga kust? kust? Vaene tüdruk vaevas pead ja värises, värises s e l l e pärast, kes täna veel röövlite kätte sattus, kui ta nõu ei leidnud, ja see üks oli — t e m a! Tuleleege lendas üle neiu näo: ta mattis kaks kätt silme ette. Ja õues hakkas päike juba veerema. «Pimeda aegu,» oli Kadaka Jüts ütelnud. Tütarlapse süda tuksus nagu vasar rinnus.

Korraga lõi nagu välk Miina meelest läbi.

«Jumal taevas! kust mulle seda meelde ei tulnud: Nudjaste kõrts!»

Jah, aga Nudjaste kõrts seisis viis versta t e i n e p o o l veskit: millal ta veel sinna sai? Inimesi, jah, neid leiti seal igal ajal; aga kes teda silmapilk kuulas ja uskus? Kes tuli Kiviveskile tema sõna peale õhtu ajal kurjategijaid varitsema? Kiviveskile, kus kodukäijad ümber luusisid? Ja kui tõesti mõni tuli, kes enne pimedat veel paigale jõudis? Viis versta jala sinna, niisama palju, ei, enamgi tagasi — ja õhtu oli kätte jõudmas.

Aga Miinal ei jäänud siiski muud nõu.

Ta heitis jälle jooksu. Nii ruttu, kui hing sees lubas, tõttas ta mööda jalgteed suure maantee poole, mis ühelt poolt Saard-aru, teiselt Nudjaste kõrtsi poole viis. Kui ta suure tee peale välja sai, langes päike viltu läbi puie latvade: õhtu oli varsti käe ja veel oli Miinal kolm versta käia, enne kui kõrtsi kätte sai.

Miina pani käed risti ja tõmbas hinge: kui taevas ise temale appi ei tulnud, mis avitas siis kõik tema vaev? Siis pani ta jälle jooksma.

Juba oli ta peaaegu noorest lepikust läbi, mis mõlemal pool maanteed pool versta maad Tammiste veski ja kõrtsi vahet pidas, kui kaugelt rattapõrin tüdruku kõrvu lõi. Silmapilk jäi ta seisma ja pidas hinge kinni — jah, tõesti: vurin tuli lähemale; hobune hirnus — tänu jumalale! sealt tuli inimesi!

Lepiku otsalt pööris vanker parajalt puie vahele, kui Miina okste varjust välja sai. Neiu silmad lõid nüüd korraga läikima.

«Toomaru peremees!»

Vallavanem pidas hobuse kinni. Suuril silmil vaatas ta piiga otsa, kes tee ääres seistes lõõtsutas ja hinge taga ajas, riided lohakil kaelas, jalad poolest säärest saadik soppa täis.

«Tule sina helde jumal appi — Tammiste Miina! Püha ristike! mis sina nii suure tuhinaga maanteel otsid ja mis nägu sa oled?»

«Vallavanem, teid on jumal mulle siia vastu läkitanud!» pillas Miina suust välja. «Kui teie ruttu appi ei tule, siis langeb ta mõrtsukate vahele!»

«Tema? Kes tema?»

«Tema! Taavet! Kes muu!» Ja nüüd, kus ta jälle natuke hinge rindu sai, jutustas ta lennates kõik vallavanemale ära, mis ta oli kuulnud ja teinud, ja ajas teda taga abiga kiire olema.

Aga seda ei olnud Toomaru peremehe kohta tarviski. Varsti pööris ta hobuse pea ümber ja tuhatnelja tagasi.

«Kas ma ei ütelnud? Ruttu, Miina! Tiku vankri otsa!» vihastas ta selle vahes. «Vaat säh! nüüd on tondilori käe! Oh teie viimased põõsatagused! Metsast meie ilma nägemata läbi ei saa, muudkui peame Nudjastele tagasi ja sealt ümber metsatuka ja uuesti saeveskist mööda teisele poole varemete ette tõttama, et teda enne kätte saame, kui nende silma langeb! Nad löövad «t a» minupärast ennemini maha, kui et teda nülgimata küüsist lahti lasevad, ja Taavet on alles hiljuti voodist tõusnud; kes teab, mis tuhin teda ennast ka just teele kihutab, pooltervelt? Nagu ta teist ei võinud saata? Küllap tema vist kolme mehega õigeks saab? No noh, ära värise, Miina, «t e m a» ei pea mitte nende lõksu langema! Äh, äh, äh! Kus sa siis teda tunned, ae? Kahju, et ma selja taga su nägu ei näe! Nüüd ma tean, miks Taavet meie Mari juures nii hoolega teist kõnelnud! Kui aga enne sinna saame! Teie Hinn ja Soldati-Juhan ja Kadaka Jüts! No jah, ikka olen ma mõtelnud, et need kõige selle kurja peremehed on, mis ühevahest saadik siin liikumas on, ehk ma küll kõige hoolega aru kätte ei saanud! Nad on kavalad kurjategijad! Luusi või valva: üks ei anna teist ära! Valega oskavad ümber käia nagu sula-võiga! Ja jah, Tammistel oli neil kõige parem pelgupaik! See oli nii kõrvaline kauge koht, seal ei läinud neid ükski hirmutama. Ja vallalaegaste lõhkujad on nad ka, selle peale tahan ma kihla lüüa! On nad kelmid ühekorra lõksu langenud! Ülemkohus valvas neid ammugi: Juhanil oli hiljuti linnas rohkesti paberraha käes nähtud. Aga kust sa kuuekordseid võrukaelu kätte said? Nagu angerjad oma keelega! Ja kui veel lihuniku surm nende — taevataadike! kuida teie selle inimesega ühe laua ääres võisite süüa, Miina!? Säh, seal on Nudjaste kõrts käe! Oota siin õues, Miina! Ma kutsun kaks-kolm meest omale appi!»

Kõrtsituba oli teisel pühal teadupärast inimesi täis. Neli mõistlikumat meest istusid muist oma, muist vallavanema vankri peale ja kõigil oli süda täis: nende seas ei olnud mitte ühte, kes — sel või teisel viisil — kurjategijate küünte vahel ei oleks olnud. Niisuguseid oli küll täna Nudjastel teisi veel küllalt, aga kes ebausku laste ja rumalate üdist välja kisub? Päid vangutades vaatasid teised ukse pealt sõitjate järele: olid need üsna käest ära, et vastu ööd Kiviveskile varitsema läksid? Oli, mis oli, aga kes tonte võis uskuda? Kadaka Kai, kes tonte eluaja kõige enam tundis ja täna ka Nudjastel keelekastet võtmas olnud, värises ja vabises tadolikuuri[1] all: nüüd tuli ju õnnetus üle kõige Saardaru küla! Vargad ja mõrtsukad? Oh sina kallike! millal neid Kiviveskil oleks sallitud? Tondid oleks neid puruks peksnud, kui seal aset oleks võtnud. Mõned inimesed ei väsinud ometi enne ära, kui luud-liikmed lõhutud olid, nagu ütelda praegu Üleoja Enn, kes

[1] kõrtsirehala, kõrtsitall.

korra Kiviveski all juba kodukäijaist kägistada saanud, et, poolalasti ja silmad siniseid muhke täis, veel sooja hinge nende käest päästis, ja nüüd — oli kõige hullem olnud neid kiusama minema! Oh, mis Kaie silmad veel näha said! Ja vana kuivetanud Kadakas jooksis toast õue ja õuest tuppa nagu kana munahädas — mis nüüd, oh sina kallis aeg! mis nüüd sündis?

Senikaua ajasid mehed tuhatnelja ümber metsa ääre ja üle nõmme edasi uuele saeveskile. Sealt viis risttee paari versta peale kirikust mööda suure maantee peale jälle välja. Risttee kohast oli veel kaks versta või mõni kukesamm enam maad silla juure, kus kodukäijad veskivaremeid vahtisid.

Õues oli pime kätte jõudnud. Taevast piiskas kerget niisket udu maha, nagu kurbi mõtteid inimese südamesse. Aga kõrge laotus üleval seisis tähti täis ja noort kuud hakati looma: see ei lubanud pimedust pilkaseks minna.

Saeveskilt oli vallavanem veel ühe poisi kaasa võtnud. Viis meest ja ise kuuendaks, sõitis ta Miinaga kuni viimase verstaposti kohta enne Kiviveski varemeid. Tüdruk ei tahtnud kuidagiviisi uuele veskile jääda, sundigu teised niipalju kui tahes: tema surra muidu hirmu ja ahastuse kätte ära. Viimaks andis vallavanem järele.

«Aga pea sa suud ja hoia eest ära! See on meeste asi, kuhu sekka naiste nina ei sünni. Ja nüüd siit saadik pidage kõik suud lukus! Meil ei ole siit ammu enam pooltki versta maad silla juure. Tunnistage igaühte, kes jala või hobusega mööda juhtub minema! Hobustele tõmmake kaelkotid pähe, et nad ei hirnu, ja pange need puie varju seisma! Aga ärge te okstega kahisege! Kes kurjategijaid võib uskuda? Viimaks luusib mõni neist kuni siia meie kohta mööda teed üles. Kui rauasepp veel möödas ei ole, siis tuleb ta vist varsti.»

Miina värises. «Kas ta siis juba möödas võib ——?»

«Vait, laps! Eks sa tea, et sa suud pead? Miks ta ei või olla? Kas meie teda oleme vahtinud? Usinasti, mehed!» käskis vallavanem.

Vastupanemata täitsid mehed käsku. Parajalt, kui sellega lõpetasid, kuuldi eemalt selja takka vankrimürinat. Vallavanem astus põõsa takka välja.

«Valge hobune — Taavet on,» sosistas Üleoja Enn tema kõrvu. Teine nikutas pead ja astus maantee peale vankri ette.

«Kes sa oled? Kas Raduvere valla Turuvere rauasepa poeg Taavet?»

Võõras pidas hobuse kinni ja vaatas tähevalgel kindlasti küsija silmi. Miina süda tuksus nagu vasar põues: jah, see oli nägu, mida ta enne juba oli näinud — toomingapuu all, kui kirikuorel eemalt hüüdis ja hiilgav päike taevalt paistis! Nüüd ei sätendanud muud kui tähed taevas ja pime oli õues, aga — t e m a oli, tema ise! Miina oleks teda südaööl tuhandete hulgast välja lugenud!

.«Oi, oi,» vastas noormees küsijale, «kes t e i e siis olete ja mis te minust tahate? Muidugi olen ma Turuvere Taavet, ja — kui ma seda ei oleks, siis ei oleks teil sellega ka suuremat asja. Nõõ! Edasi!»

«Soo! Siis on hea! Mehed, siia!» käskis vallavanem põõsa poole ja hoidis hobuse suust kinni. Viis meest astusid puie alt välja. Aga nüüd ajas noormees kulmu kortsu.

«Ohoo! See on nalja peale liig! Mis te minust tahate? Kuida julgete rahulist teekäijat keset maantee peal kinni pidada? Veski varemed seisavad ju kaugemal, kui tondilori tõsi on, mis mulle mõisakõrtsis räägiti! Kasige eest, muidu ma annan pihta!»

Vallavanem naeris.

«Pea, pea, pojuke! Kui ma su tahtmist täidaksin, küllap siis varsti aru sul käe oleks, mis «tondilori tähendab»!» Ja nüüd seletasid mehed imekspanijale teekäijale ära, mis teda ees ootas ja mis neid siia tema ette oli kihutanud.

Noormees oli ometi pisut ära kohkunud, kui kuulis, kuida lugu seisis. Aga süda tuli pea rindu tagasi. Ta ütles viimaks:

«Kas teate: laske, ma sõidan vagusi ja pikkamisi edasi, teie tulge jala sõnalausumata tasakesi järele. Ma tahan kohe siit juba suure häälega laulma hakata, et teate, kus ma olen, ja kurjategijad mind kuulevad ja et nad teie tulekust aru ei saa. Enne aga andke mulle tugev vemmal siia, et neile vastu võin hakata, kui mõni mu peale kargab. Soo. Nüüd lähme peale!»

Poiss pani hobuse jälle käima. Suure häälega lauldes läks ta hobusega mööda maanteed edasi, puie varjus kraavikaldal lippasid teised järele, kõige viimaseks Miina väriseva südame ja lumivalge näoga. Seal ta läks oma õnnetuse sisse, t e m a, kelle pärast piiga siia oli tulnud ja kellele ta ometi veel silma ette ei olnud julgenud astuda! Ja sealt tuli sild juba kätte, kus mets tee äärest teinepool kraavi tagasi heitis. Eemalt paistsid suitsenud müürid kõigile silma.

Metsa servale jäid teised puie varju seisma. Ümberringi näitas kõik vait ja rahul olevat. Ei tea, kas tondid täna ülepea liikumas olid, vahest pidasid ka teist lihavõttepüha? Noormees sõitis vagusi silla poole ja laulis, nagu ei teaks ta maast ega ilmast.

«Kes seal lennul lustiteeda,
Sala suisa sammudella
Kivi kaudu kõndimaie,
Lepikussa luusimaie,
Mööda metsi, mägesida
Rõõmu rada rändamaie?
Peiu noori, poisikene,
Sala sõna sobitaja,
Hella õnne ilmutaja,
Kõrge kannuste kandaja:

Seep see lennul lustiteeda,
Kivi kaudu — —»

«Lase mu hobune lahti!» hüüdis poiss äkisti laulu vahele.

Valge rätik ümber keha, süsimust nägu peas, seisis keset tee peal suur pikk kogu, hoidis hobuse suust kinni ja nüüd ta vilistas —

Oksad kohasid: kaks teist tonti astusid puie varjust välja ja kargasid üle kraavi oma vaimulikule vennale appi.

«Oot, oot! Ma tahan teile kodukäijatele näidata!» kisendas Taavet, — pani esimesele nuiaga pähe, et ausal vaimul veri peast välja purtsas ja ta nagu puutomp ilma sõna lausumata maha langes, — sel silmapilgul aga olid ka kaks teist tema kallal ja ta sai matsu pähe, et pea põrus otsas ja tema ise silmile tee peale kukkus: meel-märkamine olid korraga peast kadunud.

Hele karjatamine kõlas kraavi poolt: «Igavene issand! Nad on ta surnuks löönud!»

Tondid, kes poissi riisuma hakanud, kargasid üles. Aga nüüd kahises ja kohises ka igalt poolt okste takka: ümbertringi jooksid mehed vaimudele vastu, nende kannul Miina.

Võitlemine ja kisa kõlas läbi praegu alles vaikse metsa kaugele ära. Aga neid ei olnud enam kui kaks kuue vastu — kolmas hingas Taaveti kõrval maanteel maas. Paari minutiga olid neil käed selja peale seotud, valged rätikud ümbert maha kistud: n e i l vaimudel oli liha ja luud küljes! Kui nad ilusasti teineteise kõrvuli maas rohu peal olid ja musta tahmast nägu tunnistama hakati, jah, siis tõusis avalikuks, mis teised ennegi teadsid, et ausatel kodukäijatel öösise vaimuameti kõrval veel teine igapäevane nimi oli: Soldati-Juhan ja Kadaka Jüts. Kolmas verine vaim, keda nooremehe tüügas lõiganud, oli Karusta Hinn.

«Oot, oot! Ma tahan teile teeriisujatele kodukäimist õpetada!» kisendas tulivihane vallavanem; ja Üleoja Enn, kes Kadaka Jütsi käsivarsi mässis, kiskus köit nii tugevasti kinni, et teisel luieni mõjus: «Kas mäletad veel, kuida sa viimati siinsamal paigal minu suud-silmi mässisid, ae? Märka nüüd, mis magu see on! Teie, hundisugu!»

Verise Hinnu lähedal kükitas Miina maas ja pidas Taaveti pead süles. Nagu hirv oli ta, kõigest muust hoolimata, poisile appi jooksnud, kui teine maha langes. Taaveti silmad olid kinni, ei ta liigutanud kätt ega jalga. Suur muhk pea kohal, kuhu teise vaimu hoop langenud, lõi ruttu suureks paistetama.

Kui mehed sõimajaist vaimudest jagu olid saanud, seadis Toomaru vanamees paar meest neid vahtima ja tuli värisevale tütarlapsele appi. Mõlemaid uimaseid maas nähes vangutas ta pead.

«Viime ta jõekaldale, seal võib tema pead külma veega kasta! Hakake kinni, mehed!» käskis vallavanem. «Siin kolmas tont ka tarvis ligi võtta — niisuke kuri loom! Kes teab, kes selle kärvamist kahetseks? Poiss on temale pähe annud, et ta eluks ajaks

meeles võib pidada. Vaata, kuida veri nagu allikast välja tilgub! Soo, nüüd pange maha! Vett siia! Kastke tondilinikud jõkke ja pange haavade peale pähe! Soo, soo —, nõnda! Miina, ae, mis sa niitsud? Ega ta sest ei sure! Kui ta poolsõge ometi kangem oleks olnud! Aga kes teine ka varsti peale haigust niisugust asja näha saab? Jää siia tema juure, Miina, mina vaatan Hinnu! Enne läheb see ussihammas auku, ehk kurjategijast küll suurt nutta ei jää. Tea, kust tuhat poisil seda jõudu tulnud teda nõnda matsutada? Too veel vett, Enn! Pea paistetab üles nagu pakk. Mis me temaga siin lausa taeva all teeme? Kauaks lugu nõnda vältab? Parem, meie tõstame mõlemad vankri peale ja viime Tammistele — kas tead, Miina, teie veski on siit kõige lähem koht. Sina, Enn, mine nendega kaasa, võib olla, et võrukael tee peal ometi märku pähe saab! Valva teda nagu rikkust! Meie kostame kohtus tema eest! Niisugune tont maksab oma head hinda! Üks mees sõidab täna veel kihelkonnatohtri juure ja palub teda Tammistele! Taavetist loodan ma, et enne veel silmad lahti — näita siia, Miina! Kas sa näe — juba hakkab liigutama!»

Oli see Miina palavaist pisaraist või oli külmast ojaveest: Taavet oli silmad lahti löönud. Segaselt vaatasid nad tütarlapse ja vanamehe otsa, kes mõlemad tema pea kohal kummardasid — siis vajutas ta laud jälle kinni.

«Kasta veel lina märjaks, Miina, ole usin!» käskis vallavanem. «Soo, Taavet, soo! Seisa aga vagusi, poeg! Valutab väga, ae? Seda ma usun, oli sind hästi paugutanud! Aga nüüd on nad kõik paelus, kõik! Kannata aga välja, me viime sind Tammiste veskile, see on siin kaunis lähedal, sinna sa võid jääda, kuni — mis sul viga? Kas sa ei taha, ae?»

«Küll — küll tahan,» pillas noormees suust välja ja pigistas jälle silmad kinni — pea oli nii uimane! Tammistele? Ja — kas see mitte T a m m i s t e Miina ei olnud, keda ta praegu poolunes näinud, keda vanamees nimetanud? Õues oli nii pime, silmad olid nii segased ja pea — jah! valutas väga!

Veerand tunni pärast läksid, kummalgi vankril haige peal, Enn oma, Miina Toomaru peremehe hobusega Tammiste poole. Teinepool silda aga pööris vallavanem oma avitajate ja kahe teise tondi seltsis mõisa peale. Siit viidi kurjategijad varsti peale seda vahi all edasi linna kohtu alla, kus nende kinnipüüdmine rae peal tööd ja toimetamist sünnitas — nüüd olid ammugi oodatud kohtulised käes!

«Ligi on, ligi nähikse,
Ligi parem peiukene,
Kangem meesi kuulsast külast,
Parem poissi, perepoega.»
(*«Kalevip.» I jagu 4. lugu.*)

Haavatute voor seisatas veski ukse ees. Latrituli käes, astus Tammiste Riinu õue — üle ukse nähti tema selja taga Saardaru tädi paksu nägu ukse peal paistvat.

«Miina, sina üleannetu laps! kus sa selle ajaga veel ümber jooksed? Eks sa tea, et Kiviveski — Issa pojuke, kes seal —?»

Surmani ehmatanud Tammiste eit oleks latri käest maha pillutanud, sest nüüd astus Üleoja Enn tema juure ja seletas temale ära, mis järjed käes olid ja k e d a nad «tädile» majasse tõid. Riinul oli eestotsa pea nagu uimane otsas, meeled-mõtted nagu takus! Kallis taevataadike! Nüüd oli käes, mis ta salaja ikka oli kartnud! Nüüd tulid kohtud nende kaela, nüüd kutsuti neid viimati veel rae ette, neid, Tammiste peret, kelle jalg elu ajal üle kohtuläve polnud astunud! Oh jumal teadis, mis nüüd viimati veel nendega tehti! See oli kõik Hinnu tegu, kelle eest tema ikka oli seisnud ja kostnud, ja nüüd — seda aidalõhkujat ja kurjategijat pidi tema, Riinu, veel oma katuse alla võtma? Mitte koguni! Riinu sai jälle joone peale, kui see mõte peas kihama hakkas. Kes teab, mis kuri loom neile veel võis teha? Ja kaugelt ümber, nagu laps hanekarja eest, köbis Riinu natukesehaavalt teiste sundimisel vankrile lähemale, kuni haigete ees seisis ja kinniseotud pead tema silmi ulatasid. Sina helde jumal, jah! Küll olid näod lubivalged tule käe ja silmad kinni nagu surnutel! Riinu süda lõi korraga haledaks sees. Kauaks see oli, et seesama Hinn teda oli söönud ja närinud, ja nüüd — jah, nõnda makseti igaühele maa peal kätte! Kus ta, poolsurnud inimene, nõnda lausa taeva alla külma kätte võis jääda? Kas Riinul vahest südame asemel kivi rinnus oli? Eks nad võinud teda üles vana aseme peale pööningule kanda, sest — värin käis eide ihu üle — kauaks ta siiski sinna võis jääda? Jah, sina heldene, armas aeg! Kes seda nüüd jälle ette oleks ära ütelnud, mis täna õhtu pidi tulema? Olid need inimesed nüüd üsna käest ära! Ja kes see teine võõras siis oli? Taavet? Mis Taavet? Riinu tundis neid mitu. Kahvatanud valge nägu peas, muidu sirge poiss küllalt — oh sa vaene mees! Mõrtsukate alla langenud, otsekohe nagu Samaaria mees piiblis, kellest õpetaja viimati nii kenasti — aga ei! Riinu ei tahtnud ka preester ega leevit olla, ei sugugi! Vaata, kui hea see nüüd oli, et neil kuuri all see teine voodi veel tühi seisis, sinna võis teda asetada. Jah, aga mis siis pärast? Mis tuli siis? Sina kallis taevataat!

Seni kui eideke niisuguste mõtete ja kartuste all kotid voodi ajas ja Enn tädi abiga Hinnu pööningule asemele viis, niisutas Miina toas Taaveti pead külma veega, ja meie ei lähe mitte seletama, miskarvalised need mõtted olid, mis talituse kallal neiu südant liigutasid. Poiss laskis sõnalausumata kõik, mis taheti,

endaga teha ja toimetada, vahel aga vaatas silmi lahti ajades piiga otsa: kas ikka selge tõsi oli või paljas haiguse jampsimine, mis t e d a Taaveti silma ette moondas? Väsinud laud langesid tagajärele ikka jälle kinni, ja see oli Miina meelest kõige parem — tema ei osanud punetamata ometi nende tunnistamist välja kannatada.

Üleval pööningul tegi Enn raskesti haavatud Hinnu kallal tööd. Pea oli paistetanud nagu pakk, ei ta saanud meelt pähe ega sõna suust. Kui alt aega sai, käis Riinu küll ka vahete-vahel teda üleval vaatamas, aga ei usaldanud ligemale tulla — oli küll selili maas asemel ja ajas aeg-ajalt oiates röha rinnust, nagu poolsurnud; aga kes teda, kurja inimest, võis usaldada? Vahest pani ometi kogemata selja taga matsu pähe? —

Õhtu hilja, kukk laulis juba kesköödi, jõudis kihelkonnatohter veski peale. Ta ronis astmeid mööda pööningule, kus Enn Hinnu kõrvalt ei olnud liigutanud, vaid sõnalausumata piipu suitsetades haiget vahtis. Tohter vaatas ja katsus, küsis ja käskis; siis vangutas ta pead ja tegi väga tõsise näo.

«Siia ei või ta mitte jääda! Homme päeval, enne veel kui palavik jõudu võtab, peab ta linna hospidali viidama! Siin kõrvalisel paigal ei jõua teda kellegi arst, veel vähem kihelkonnatohter, tarvilikkusid rohtusid mööda arstida. Küll ma hoolt kannan, et mõisast teda edasi viiakse!»

Siis andis ta veel mitu käsku ja küsis teise haige järele, kes veskil üteldud olevat. Riinu, kes hoolega ukse pool kõrval oli seisnud, palus tohtrihärrat alla.

Halli peaga härra kiitis kõik heaks, mis Taaveti kohta oli sündinud, manitses aga välja kannatada. Taavet olla tema endine haige, kes hiljuti alles tema käte alt lahti saanud — sellepärast olla jõud naasuke nõder olnud, muidu ei oleks lugu nõndagi raske olnud. Härra naeratas ja kinnitas poisile, kelle silmad jälle lahti läksid: «Enne, kui naise võtad, on haav ammugi paranenud; võta aga rohtu vagusi vastu ja jää paariks päevaks asemele maha.»

Sellega läks kihelkonnatohter oma teed.

Halli peaga vanahärra oli tark mees, aga kõiki asju ei teadnud ta siiski ega pannud tähele, muidu oleks ta näinud, kuida tema kõnet kuuldes Taaveti silmad ahju poole pöörsid, kuida Miina palged seda tähele pannes punaseks ja valgeks ja jälle punaseks muutusid — küllap vanahärra palju tütarlast tähele pani, kes ahjunurgas suure hoolega sukavarrast veeretas. Niisama vähe sai vana Riinu õiget märku pähe — kust sõrmeotsast tema seda mõtet pähe pidi imema, et tütre pulmad nii lähedal ukse ees tahtsid olla? Pealegi — Turuvere Taavet oli nii rikaste vanemate poeg, et Riinul sedasugu mõtet eemaltki meele ei tulnud.

Ööse läks veskirahval valvselt mööda. Üleoja Enn oli Tammistele jäänud, Saardaru tädi niisamuti. Kui noor koit hommikupoolset taevaserva palistama hakkas, kuuldi rattavurinat veski poole tulevat.

«Taaveti isat-emat —» ütles tädi Leenu, kui vanker veskiõues kinni pidas.

Miina puges teisest uksest õue, vana Riinu aga pühkis ruttu silmad põllega üle ja astus toa ette tulijatele vastu. Sina armuline aeg! Niisuguse tuhina ja kahina all, kus pea otsas enam kohe ei tahtnud seista, võta, inimene, veel vööraid vastu! Ei tea, mis nõu taevataadil õieti tema, Riinu vaesega, olevat, et nii palju tüli korraga temale kaela puistas? Kust ta selle kehva ajaga pidi võtma, mis neile ette panna? Ega niisugused rikkad rahvas igapäevase toiduga rahul ei saanud olema. Aga vait! sealt nad tulid juba toa poole.

Silmad vesised, astus ema pärast teretamist poja aseme ääre. Taaveti kinnimässitud pea pani tagasisuletud pisaraid uuesti kõigest väest liikuma.

«Mu poeg, mu vaene poeg!» nuttis Turuvere tädi, et tõsise näoga peremees teda sõitles: «Sõge, mis sa ulud? Eks sa näe, et tal silmad alles lahti peas?» Aga isal enesel — oli see nüüd kõõgi suitsust, kus vana Riinu keetma ja küpsetama hakkas, või rutulisest sõidust —, isal enesel lõid silmad ka niiskeks. Taavet üksi näitas kõige rahulikum kõigist kolmest olevat ja kiitis oma tervist üksi veskipere suure hoole ja mure läbi õhtust saadik palju paremaks läinud olevat. Nõrk oli ta veel, aga ime oli näha, kuida hea naisterahva kiitus suud temal siiski liikuma pani, et Tammiste Miina, kes hiljemini ka tuppa julgenud tulla, uuesti välja pühkis — ema ja poeg vaatasid üksteisele otsa ja eit nikutas pead. Taaveti silmad hiilgasid: see oli palju mõnusam kui kõik arstirohud ühtekokku.

«Riinu,» ütles kõõgis tädi Leenu jumalaga jättes perenaisele, «Riinu, räägi mulle ka, kus Turuvere rahvas siit sõidavad — pane aga tähele, neil on pudel taskus.»

«Ega sa peast nõrk pole?» küsis eit suuril silmil, «ta on ju ise selili maas? Ega nad teda mõne päeva eest ära või viia?»

«Tuhat neid teab? Teise veski Mari on ka juba peakooli minemas — räägitakse seda-teist — aga jää jumalaga! Ma pean koju ruttama! Jumal teab, mis Ann teeb, et ta eile ei tulnud! Homme saan vahest sind jälle näha.»

Leenu-tädi läks ja jättis Riinu mõtetesse ja kahtlasel meelel järele. Soo, sooh! või niisugused järjed olid Turuvere rahval käes? Sellepärast oli täna hommiku õue astudes kirju kukk enne laulmist temale vastu kõristanud — see tähendas ju selgesti, et enne õhtut kosilased majast läbi pidid minema. Riinu ohkas. Jah, jumal teab, millal ja kust t e m a Miinale seda õnne ühekorra tuli! Vaese rahva laps ikka kõrvale — — Tule jumal appi, vaht ajas tulde! Ta kutsus Miina kööki, rääkis neiule salaja ära, mis tädi ütelnud, jättis lapse paja juure seisma ja läks ise tuppa juttu ajama: vahest sai kõne all pisut ümber aia natuke märku, kuhupoole kaal vedas. Või saeveski Mari? Hm!

Miina tänas oma jumalat, et eit teda lahti laskis ja suits ja

tuli lõket tema palgeil selgesti emale näha ei annud. Mis see oli, mis Turuvere eit toas oli küsinud? Kas Miinal ka juba mõni teada pidi olema, kes teda vahest eide kaenlast kaugele võiks kanda? Ega nii sirge piiga teistel enam teadmata saada olema? Tema tunda ühte, kes Taavetil juba enam kui pool aastat meeles seista ja kellest poiss hiljuti mahajäetud tõvevoodil ühtepuhku kõnelnud, pidada siitpoolt tütarlaps olema: kas Miina ei teada, kus ta elada? Vaene Miina, kelle palgeil puna valget ja valge puna taga kihutas, oleks hea meelega hiireauku pugenud, kui sinna oleks mahtunud. Ja nüüd, kui õnneks eest ära kööki sai putkama, ema jutt veel pealegi! Ja mis Taaveti silmad veel olid kõnelnud? Kus tal selle raske hoobi järele seda läiget veel silmis oli? Miina seisis paja taga ja mõtles, südame kange tuksumine oli tal enesel kuulda, ja alles kui leem pajas tõusma hakkas, tuli Miinal meele, mispärast teda tule ääre oli pandud. Aga — mõtted olid nii kiusakad ja — kes teab, mis teised toas praegu tegid?

Seni oli vana Riinu haige Taaveti aseme kõrvale astunud, kus haige vanemad koos istusid. Nad olid kõik kolmekesi vait jäänud, kui vanake tuppa tuli, ja Turuvere eit ütles nüüd ja lükkas pingi lähemale:

«Istuge ometi ka raasuke meie juure maha, veski-perenaine! Mis te alati seal talitate ja uhute? Ega meie täitmatad pole ja eks tükk leiba-vett ole ka jumala and.»

«Ega te suurt asja kehvast paigast muidugi ei leia,» vastas Riinu ja istus maha — Turuvere rahvas olid lahked inimesed, seda pidi üteldama. Kui sepa-perenaine küllalt jälle Miina vahvust ja südamlikku[1] meelt oli kiitnud, kelle abiga hullajad kurjategijad kinni oli saadud, küsis ta viimaks tasakesi: «Ei tea — mis ma oleks küsinud — kas tal kosilasi ka peaks palju juba käinud olema?»

Riinu seadis oma põlle kohe, mis pisut ees lohakile oli läinud.

«Eks neid nüüd ole ikka olnud ka — aga mis mina teda võin sundida? Ta ei taha neid koguni vastu võtta.»

«Sooh? Ei tea, mispärast? Kas tal omal peaks teine —?»

Riinu nägu lõi tõsiseks.

«Mis? Kuida? Kas sepa-pererahvas usuvad, et ma oma last nõnda olen kasvatanud, et ta minu selja taga saladust hakkab pidama? Kui mina ka teda kiitma ei hakka, sest et tema ema olen, ometi on ta korda mööda kasvatatud ja teie ei peaks mitte — tema on alles noor —»

«Tasa, tasa! Pidage ometi kinni, armas perenaine,» keelis sepp, ja Taavet ütles voodist: «Armas perenaine, ega ema ju s e d a ei arvanud —»

«Ärge pange minu sõnu pahaks, perenaine! Minu süda ei mõtelnud muud kui seda, et — kui teie Miina mõnda teist peaks tahtma, et siis — et —»

«Ema!» hüüdis poeg asemelt.

[1] julge, vahva.

«Mis muud, kui Taavet soovib teie Miinat naiseks!» puistas korraga vana sepp kõne sekka suust välja.

Äkisti oli kõik toas vait nagu kirikus, et kärbse sirinat aknaruudu küljes kuulda võis. Tammiste Riinu meeled-mõtted ei saanud paigastki — oli ta vahest vööriti kuulnud?

«Mi-mis see oli, mis te ütlesite?»

«Kulla ema, ütle nüüd, mis ma palusin!» manitses haige voodist. Ja nüüd hakkas Turuvere eit peale: «Jah, meie Taavetil ei ole ammust ajast enam rahu —,» ja jutustas Riinule otsast otsani ja põhjast põhjani kõik üles, mis poeg minevasügisesest kirikuskäigust temale ise oli tunnistanud ja kuida tema ammu enne juba Miinat näinud ja tunnud; ütles ka, et nemad mitu head Miinast kuulnud ja kuida nemad poja valitsemisega hoopis rahul olevat. Vana sepp suitsetas senikaua ikka kangemalt piipu ja nikutas vahe-vahel[1] pead: suur kõnemees Turuvere vana iial ei olnud ja oma armsa teisepoole vastu ei saanud ta nüüd ammugi enam mahti. Taaveti kahvatanud nägu oli selle vahes jälle pisut puna palgeile saanud ja vaatas ühtepuhku ukse poole, kas Miina vahest õnneks tuppa ei tuleks.

Jah, nüüd oli Riinul korraga selge, mispärast Miina sügisest saadik kosjajuttu enam sugugi kuulda ei võtnud! Vaata salalikku! Aga kust Riinu seda võinud arvata? Ja nüüd oli ka selge, mis täna hommiku alles väga segane olnud: mis «nõu taevataadil õieti vaese Riinuga oli». Aga Tammiste perenaine oleks ennast eluaja suuremaks kui sõgedaks pidanud, kui ta oma südamerõõmu võõraste ees oleks avaldanud. Polnud neil tarvis uskuda, et tema Miina neil armu poolest võtta oli. Ta kostis sellepärast ettevaatlikult: temal kui vanemal ei olevat väimehe vastu midagi vaidlemist, aga sundima ei läheks ta oma last ka mitte; Miina olla küll mitu kosilast juba tagasi saatnud, igaüks ei olevat ka selle vanasõna tõendajad: «rikkast perest osta hobune, vaesest vallast võta naine —»

«Eit, kas tuleb aidast kalja mäele tuua?» küsis Miina ukse vahelt.

«Miina! Miina, tule silmapilguks siia!» hüüdis Taavet asemelt ja sirutas käe välja, enne kui tüdruk veel pea sai tagasi tõmmata.

Miina oleks hea meelega jooksma pannud, aga:

«Miina, ae, tule siia!» käskis ema.

Palged tulipunased, nägu häda täis, astus Miina lähemale. Vana Riinu süda läks pehmeks ja silmad niiskeks peas oma lapse peale vaadates, kelle nägu avalikult tunnistas, mis süda sees ütles, — ta võttis tütre käest kinni.

«Miina, laps! Turuvere taati-eite on viinad meile kaasa toonud — Taavet nõuab sind abikaasaks — mis sa arvad, kas tahad temale minna?»

Oh, kui ometi maa jalge all lahti oleks läinud ja Miina ära neelanud — see oleks palju kergem olnud, kui siin seista ja vas-

[1] vahetevahel.

tust anda! Kõik tuba käis ringi neiu silme ees ja kõrve ees huugas nagu kange tuule ajal. Viimaks sai niipalju aru, et üks teine käsi viimaks tema käest kinni hoidis, ja kuulis üht tuttavat häält küsivat:

«Miina, pai, armas Miina! kas sa siis ikka veel pahane oled? Kas sa mullusest pühapäevast muud ühtigi meeles pole pidanud, kui mis sind vihastas? Ma ei ole sind iial võinud ära unustada — ja sina? Miina, kas sa mulle mitte ei taha tulla? Ütle ometi, Miinakene?»

Noormees oli tütarlapse, kes tasakesi nuttis, pingi peale voodi kõrvale maha tõmmanud, — Miina ei näinud mitte, kuida teised eest ära kõrvale olid läinud: kuida õues Turuvere vanad Ennu avitasid poolsurnud Hinnu vankri peale laduda, mis mõisast järele saadetud; kuida Riinu köögis üleajajat pada vaigistada püüdis ja selle kallal ise nagu kana takus oli: oh sina heldene aeg! K o s i l a s e d! J a n i i s u g u s e d kosilased! Ja tema oli arvanud, et saeveski Mari — see oli kõik tädi süü! — Miina aga ei näinud ega kuulnud muud kui Taaveti sõnu, ja vaigistada pidid need sõnad ka küllalt oskama, sest mõne aja pärast, kui Enn tuppa tuli, haigega teele minnes jumalaga jätma, oli Miina nägu jälle üsna selge ja Taaveti palged läikisid, et vanamees ütles: «Ohoo, vend! Sulle näitab mõnusat arstirohtu antud olevat! Tohtril on vist õigus: enne pulmi saad sa ikka veel terveks.»

Jah, vanal halli peaga arstil oli õigus olnud, aga kui suure hoolega võttis ka Taavet «rohtu sisse»! Tohter naeratas ja kiitis noormehe sõnavõtmist, kui teisel päeval tagasi tulles poisi juba kaunis ergu nägi olevat. Teadupärast, mis vana inimene s e s t rohust võis teada, mis Taavetit kihutas «enne pulmi terveks saama»?

Niikaugele oli taevataat kõik targasti ajanud ja Riinu tänas Miinaga võidu jumalat, et kõik nõnda oli tulnud: nüüd oli kivirink mõlemil südamelt maha veerenud. Aga — Hinnu lugu!? Oh kui ometi kohtutülid juba kaelast ära oleks olnud! Senikaua ei olnud Riinul tütre mõrsjapõlvest ega tal enesel tulevaist sugulastest õiget magu.

Pärast lõunaleeme võtmist, mille kallal naljatamist küllalt oli, sest et leem väga kosjakiiruse magu tunnistas, tulid kohtud veskile. Nagu Saardarus Kadaka Jütsi ja Soldati-Juhani kodu, käidi ja nuusiti kõik nurgad-korkad Hinnu asjade järele läbi. Riinu, Miina, ka haige Taavet voodis, kõik, kes Hinnuga koos olnud, kuulati ära ja sõnad kirjutati hoolega üles. Siis võeti kurjategija kirst kõigega, mis sees oli, kaasa ja viidi ära kohtu peale. Nüüd said veskirahvas ka teada, et Karusta Hinn muud ei olnud kui ühe endise linnataguse mõldri kõlvatu ainus poeg, kes isaga enam läbi ei saanud ja kodu välja ei kannatanud, kuni isa teda minna lasknud, kuhu ise himustas. Kelm oli maa ja ilma läbi vedelnud ja iga vastukorralise seaduseta teo põhjani kätte õppinud, kuni Tammiste veskile oli sattunud, kus teda, ime küll! ükski ei tun-

nud. Vaikne kõrvaline koht oli temal üsna paras näidanud ülekohtuse ameti hakatuseks. Möldritöö oli tal isast saadik käe, seltsilisi tuli ka pea: ega ronk ronga silmi peast ei noki. Õnnetu isa tänas jumalat, et kõlvatut poega mitte ei näinud kohtuotsuse alla langevat: paar päeva pärast hospidalisse saamist oli Hinn ennast öösi palaviku jampsimisel vahtide käest lahti kiskunud ja külma kätte jooksnud — kolmandal päeval pärast seda oli ta silmad igavesti kinni surunud ja üles igavese kohtu ette oma süüle otsust läinud ootama. Ühe õnnetu isa valged juuksed läksid varsti peale teda ka valu ja nutuga mulda.

«Kiviveski tondid on käe!» läks lugu nagu kulutuli läbi kõige valla ja külade, ja nüüd oli igaüks ette ära ütelnud: ega see muud võinud olla kui inimeste kius ja kurjus — aga kes ütlejaid oli tahtnud uskuda? Jah, sina armas aeg! Seda oli igaüks arvanud: ega nende kolmega õiget lugu ei olnud! Vaata, mis tigedus! Vaimusid ahvaldada! Kas see mõni ristiinimese temp oli? Kas sellega nüüd päris õiget nuhtlust oma kaela polnud toodud? Ja mis nüüd õige Tammiste lugu nimetada: Tammiste Miina oli tark tüdruk, seda pidi üteldama; tema oskas lammast niita, kui loom käe all oli, — nemad ei tahtnud küll midagi paha rääkida! Kes teab, kuida see ka oli tulnud: juba ta mõne muu pärast niisugust tööd ja teed ette oleks võtnud? Kas sa näe imet! vaesestlapsest sai veel suure sepikoja noor perenaine ja rikka Turuvere pere minia! Ei tea, kas nad nüüd veski ära pidid rentima või jäi Riinu sinna veel elama?

Sedasama küsis Tammiste eit ise ka, kui Taavet jälle paremaks oli saanud ja nüüd kõigest väest pulmi tahtis tegema hakata: vana Riinu ei jõudnud ennast ometi nii ruttu omast ainsast lapsest lahutada ja — üksi oli nii kole Tammistel elada, kus igal sammul alles Hinnu mälestus meele tuli. Teiselt poolt oli ka Taavetil ja Miinal palju paluda, enne kui eit sepikotta elama lubas tulla; niipalju aga sundis ta ometi välja, et kui viimati veski ära oli renditud, pool rendihinda iga aasta noorepaari perepidamise kõrvale lisati — Riinu ei suutnud üksi «teiste leivast elada», olgu need «teised» küll nüüd tema omaksed olnud. Teine jagu rendihinda makseti esmalt vaestekassasse Hinnu võla tasumiseks, siis jäi lastele pärida. Kadunud Karusta mölder ise ei olnud sest rahast midagi kuulda ega näha tahtnud, mis Riinule laenatud olnud. Aga ka Riinul põles ta nagu tuli südame peal: kes teab, kelle vaese palgehigi tema küljes võis tilkuda. —

«Lehekuul, laululind!
Mis hüüad sa?
Kuule mind, kuule mind!
Ma hõiskan ka!»

Jah, kui lehekuu lilleõilmeid ja ööbikulaulu üle maailma puistas, kui kevadine õnn loodust õues ja südant rinnus paisuma ajas, siis astus Miina Taavetiga altari ette, kus neid kiriksanda sõna eluni ja surmani teineteise kõrvale kinnitas. Päike seisis kevadel,

õitsepäevad olid käe ja kahekesi näitas suvi ja sügis nii kerge ära elada — õnnelik paar! Jumal andku neile rõõmu ja rahu oma pika tee peale, rõõmu, rahu ja — kannatust, kui ka päevad tulevad, kus lilled ei õitse ja linnud ei laula! Üks süda ja üks meel kahes rinnus on sel ajal kõige tugevam tugi.

«Kiviveski tontidest» on meil lõpetuseks sõna-kaks veel nimetada. Vana Kadaka Kai, kes neid nii kõigest väest uskus, sai nende poolt kõige selgemat teadust, kui nimetatud hommikul kohus Jütsi armsa võõrasema onnis käis ja katuse alt varjust hea osa riisutud asju välja tõi, mis aus vaimulik poeg Jüts vana Kadaka teaduse ja tahtmisega sinna ära oli peitnud. Asjade hulgas olid ka kaks riigilaenupaberit, mis kogukonnakassa laegastest välja olid toodud. Vana Kadakas võeti linna kaasa ja pisteti keldri, kus tal aega jäi «tondi kiusamise» üle järele mõtelda. Puhast raha ei leitud mujalt kui Hinnu kastist, kes ihnus laekalõhkuja oli olnud: teised kaks ei pidanud iial kopikat taskus.

Aga lugu läks veel hirmsamaks. Kohtu all andsid Soldati-Juhan ja Kadaka Jüts üles, et nemad paari aasta eest kadunuks läinud lihunikuselli kolmekesi kinni olid võtnud, ja kui mees kisendades tublisti vastu hakanud, olevat Karusta Hinn tema selja taha pugenud, temale rätiku kaela tõmmanud ja pigistanud, kuni mees vait jäänud — kui ta enam ei kisendanud ja Hinn rätiku lahti annud, olnud tal hing seest läinud — oli käte vahele ära lõppenud. Hirmu ja kartusega olid nad kolmekesi surnukeha jõekaldale kannud ja sinna puu alla maha matnud, pärast mättaid nii hoolega peale tagasi seadnud, et kellegi silm paika ei näinud. Seal pidi surnu täna alles hingama.

Juhatuse järele otsis kohus paiga üles, laskis järele kaevata — jah! Hirmus lugu oli tõsi: surnukeha riismed olid jah alles, needsamad riided alles seljas, mis ta selle aegu kannud, kuid raha, millega ta teele läinud, oli mõrtsukate kätte jäänud. —

Kaks kuud pärast tähtsat õhtut, millal «Kiviveski tondid» endid jälle inimesiks olid pidanud muutma, võtsid soldatite vahi all Kadaka Jüts ja Soldati-Juhan pika tee jalge alla — Siberiamaale, kuhu neid eluaegsesse vangitöösse oli mõistetud; Karusta Hinnul oli õnneks, et surm ta enne seda juba kõrgema kohtu ette oli kutsunud. Vana Kadaka Kai aga õpib veel vana ea sees vangikojas tulusat õpetust, et halli taeva alla muid tonte ei liigu kui neid, mis inimese pea kas õeluses või rumaluses iseenesele või teistele sünnitab.

Kes täna päevil linnast tulles veel Kiviveski varemetest mööda läheb, leiab need vait ja suitsenud alles endisest kohast silla ja oja peale maha vaatavat. Tondid aga on vahva vallavanema ja tema abiliste eest nii suurt hirmu põue võtnud, et nad sootuks sealt ümberkaudu ära on kadunud, ja Saardaru—Raduvere tee igaühele jälle lahti on, kes vahest Taavetit-Miinat sepikotta tahab vaatama minna.

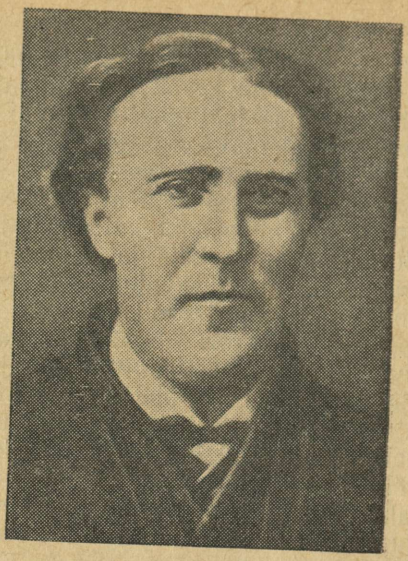

ADO REINVALD.

(1847—1922)

EESTI RAHVAS.

Eesti rahvas! ära sa
kõigu iga tuulega!
Kus sa astud, vaata ette
oma selge silmaga;
pööra ikka kohe tõte
teede haru rändama.

Eesti rahvas! ära sa
paavstil põlvi painuta!
Õpetusest — õigust vastu —
talla julgest' üle sa.
Lamba riides kandvad paastu
palju vale nimega.

Ära, armas kodumaa,
võõra naerul punasta. —
Kaua öö sind kinni kattis,
hirmsa pimedusega
eha valgust su eest mattis,
kuis veel võisid rutata! —

Rutta nüüd, mu rahvake,
orust üles mäele! —
Kuldne linn seal ees sul — tõtta —
kinni pandud uksega,
mida üksi lahti võtta
võid sa valgusvõtmega. —
Oh, et näeks sind, kodumaa,
juba seal ma olema!
Ehk küll kehvus veel sind keelab,
siiski hüüan: rutta sa,
enne kui sind pime neelab:
siis saad õhtul hõiskama!

1872.

PALUMINE.

Paista mulle, lahke päike,
ööilm varjab vaarikuid,
soojenda neid pilve käike,
mis siin külmendavad suid!

Jõua põrgu väravalta,
kallis Kalev, koju sa!
Ammu sind ju vangi maalta
ootab ohkel isamaa.

Sinu õnne, sinu vaeva
leinab suur ja väikene —
aeg, kus sind sai viidud taeva,
lõpetas meil priiuse!

Vanaisa, ise tarka,
Taara, taevast kuule sa,
anna Manal seda märka:
päästa Kalev kütkesta!

1872.

PISARAD.

Kevadisel koidu a'al
vara kõndsin niidu ra'al.
Tuhat, tuhat pisarat
kasteheintel kiiksivad.

Küsin ühelt sedamaid:
«Pisar, kust sa siia said?
Kiigud tormi, tuule ees
koidu paistel rohu sees.»

Kostab vastu: «Kuuled sa,
muru all mu kodumaa;
sinna sinu vanemad
muistena meid külvsivad.

Tasa õhtul tuleme
mustast kodust murule,
öösel teineteisega
nutukülvi mõtlema.

Paistab taevas päikene,
lähme jälle mullasse; —
öö meid valus ilma lõi,
sest ei valgust näha või.»

Kuulsin kurba kaebamist,
silmad läiksid pisaraist. —
Palju neid siis nutsin ma
teiste hulka kastessa!

1875.

USK JA TEADUS.

Mis ustakse, seda ei teata mitte,
mis teatakse, seda ei usta mitte:
Kuidas käsid sa uskuda, kui ma juba tean?
Kuidas võid sa teada, kui sa usud? —
Tahad sa uskuda, siis ära tea midagi,
tahad sa teada, siis ära usu midagi.

1877.

RAHVUSED.

Armasta oma rahvust —
on magus hääl minu südamele,
armasta kõiki maailma rahvusi —
on mulle veel magusam:
tema tuleb õnnelikust tulevikust,
lõpetab vaenud, sõjad ja verevalamised.

1877.

KODUKEEL.

Kui kuninglikult kõliseb
mu ema kodukeel,
mis väikses saunahurtsikus
ma esmalt kuulsin veel!

Sel keelel ema kiigutas
mind õhtul magama,
sel keelel rääk'sin eluaeg
ma armsa isaga!

Nüüd iga kord, kui kevadel
mull' laulab linnu suu,
siis nagu eesti keelega
tall' kostaks iga puu.

Kui aga suvi suremas
ja jõuab sügise,
siis nagu ema kodukeelt
ma kuuleks viimati.

Siis lõhub lahkumisenool
mu murtud südame,
siis nagu nutaks minuga
mu hella eideke.

Ja nagu manitseks ta siis
mind hauapõhjast veel:
laps, pea ehteks surmani
mu kallist kodukeelt!

Sel tunnil vaimusilma ees
on hurtsik emaga —
tall' pakun kätkist lapsekätt:
su sõna kuulen ma!

1892.

EESTI RAHVA MINEVIK—OLEVIK—TULEVIK.

(Katkendeid.)

— — — — — —

Eesti rahvas jäivad
siia elama,
kus ei kuuma, külma —
kaunis kosuda.

Siin ta hakkas tööle,
tööle virgaste,
murdis põlist metsa,
kündis ülesse.

Siin ta haris põldu,
haris heinamaad,
raius ruttu üles
hooned ilusad.

Nõnda kasvis, kosus
imeks ilma ees,
elas aastasajad
rahupõlve sees.

Vara, rikkus kasvis
silmanähtaval,
õnnepõli õitses
vanemate all. —

Ah, mis magus sõna:
m u i s t n e v a b a d u s!
Sinna õndsa maale
läeb mu igatsus.

— — — — — —

Aga kas on ilmas
õnne muutmata?
Kas ei murdu metsad
tuule, tormiga?

— — — — — —

Keset kullast põlve,
vabaduse a'al,
tõusvad põrgutormid
meie isamaal.

Rüütlid tulid randa
tuule, tormila,
tooma meile usku,
tooma orjust ka!

Usk ja orjus, piinad
ühes rändavad,
seda ajalugu
tundvad rahvad, maad.

Nagu põrgupojad
rüütlid röövivad,
laastavad ja tap'vad,
vaba rahvast, maad.

Külad, linnad lä'evad
leegis taevani,
ahervared jäävad
järel viimati!

Hoiab ema rinnal
poega pehmeste,
kellele ta kasvab?
Orjaks härrale!

Tema osa ilmas
piits ja pisarad,
kas võib kuskil olla
õnnetumat maad!

— — — — — —

Aga küll ka võitles
vaba eesti mees,
seisis nagu kalju
mere mässu sees.

Kalevite kaimud —
nad ei kannata,
ühel meelel tõt'vad
nemad sõdima.

Nagu loogu lang'vad
sortsilaste pead,
ega sest ei ole
võitlejatel head.

Jälle uued hulgad
siia sõuavad,
raudses riides randa
abiks jõuavad.

Siiski võitleb vahvast
raudne eesti rind,
kastetud ta verest
püha kodupind!

1900.

— — — — — —

BUURI SÕDA.

Seal lõunamaadel, Aafrikas,
on buuri rahvas võitlemas.
Kus pilve-kõrged rahumäed,
seal verest tilguvad ta käed!
Kes rikkus rahu meie a'al
seal vanal vabadusemaal?

Ta kodupinna rikkus — kuld
on sütitanud sõjatuld,
ta varandust ja kullamäed
on rööv'ma läinud ahned käed,
nüüd vaga veri voolab sääl
ja ilmas liigub leinahääl!

Salk laevu sõuab mereveel —
seal sada tuhat sõjateel,
nad sõudvad sinna Britimaalt
ja ristiusu rahva ra'alt;
neil vabadus on keele pääl
ja südames on röövlihääl.

Nüüd voolab veri, raiub raud —
seal röövijal on surmahaud!
Sa langed võõra pinna pääl,
sul viimne osa — vandehääl;
ja seda kingib läikiv kuld,
mis sütitanud sõjatuld!

Küll valitsed sa mered, maad,
su käsku ilmad kuulevad;
kuid vabadus ei karda sind,
tal terasest ja rauast rind;
ei õigus kohku ilma sees,
ei kohku Briti trooni ees!

Nüüd ära kiitle, ilmariik,
et võitmatu su oda, piik:
sind peksab buuri talumees,
et oled püsti häda sees —
vaat', siin on vabaduse jõud
ja nägematu vaimu nõud!

Oh buuri rahvas, võitle sa,
sull' võitu soovib ilmamaa!
Sa võitled vabaduse eest
ja lähed läbi tulest, veest;
sa langed oma rahva ra'al,
võid surra vabal isamaal!

1900.

UNUSTA?

Ma peaksin seda unustama,
mis kannatasid, isamaa?
Oh ei, su möödaniku [1] põrgus
veel kannatan ma sinuga!

Ma näen su piina verevermeid
veel täna selge silmaga,
su ahastus ja valukisa
mu kõrvu kostab otsata!

[1] möödaniku — mineviku.

Ei lepita mind ajalugu
su riisuja, su röövliga,
kes põrgut valmistasid sulle,
neid näeks ma põrgus põlema.

See muistne ohakane seeme
su õues õitseb, lokkab veel,
mu südames on valus viha —
neid kiitku kuri, kaval keel!

1901.

ISAMAJA.

Sa, mu armas isamaja,
kallis kodu iluga,
oled minu kasvataja,
seisad meeles lõpmata!

Kaasikus ma tutvunesin
esmalt Vanemuisega,
kuuldes tema kandle hääli,
hakkasin ma mängima.

Siin ma käisin kergeil jalgel,
hoidsin vainul karjakest,
siin mull' kostis õhtul kõrvu
linnu kaja metsadest.

Siin mull' jooksis orus oja
läbi kopli keereldes,
tähtesilmad sirasid
pea kohal kõrguses.

Oh mu armas isamaja,
kallis kodu iluga,
oled minu kasvataja,
seisad meeles lõpmata!

1904.

VÕRTSJÄRVE PEAL.

(Tamme ja Tarvastu vahel.)

Saks sõitis uhke tõlla sees,
tall' vastu tuli talumees,
ta venis raske koormaga,
sest lumi sügav otsata.
«Kas käänad, raibe, kõrvale!»
nii karjus kutsar kurjaste;
kus käända saab siin talumees,
kui regi ummi lume sees!

Seal kargab härra tõlla seest,
et läbi rooki julget meest,
ta karjub: «Sina, saatan, mees,
nüüd vingerdad mu jalge ees,
sind järve põhja matan ma,
küll, raip, siis härrat tunned sa!»

Kui härra nõnda kärkimas
ja tee peal lumes tamberdas,
ta astus koorma kõrvale
ja vajus paksu lumesse.
Seal lumehanges sügavas
siis ähkis mees ja püherdas.
Ta karjus appi kutsarit
ja käskis tuua tutsarit [1],
et raibet maha lasta nüüd,
sest tema kaela langes süüd.

Siis aga äkist kadus sealt
suur härra kogu lume pealt:
seal oli kalanooda auk,
mis hilja raiund vana rauk,
kust rahvale ta kiisku tõi
ja pärast Tammel liiku jõi.

Koorm liikus jälle tasakest'
ja lumi tuiskas hangedest,
seal mõtles vaene vanamees:
Nüüd härra puhkab järve sees,
seal pidi saama mulle haud —
oi, nüüd on vesi külm kui raud!

1904.

JUBA JÄLLE!

Juba jälle hakid väljas,
jälle nõgikikkad näljas,
nii kui lõpeb nurmelt lisa,
kuulen nende kurja kisa!
Mis ma neile ette kannan,
nälja kustutuseks annan?

Annaksin neil mati teri —
sellega nad pole peri,
laseks viia välja rokka —
see ei lähe neile nokka,
viiksin neile taariraba —
see neil olla lihtne, laba.
Nemad nõudvad kukke, kana —
seadus olla kindel, vana —,
mis ma vaene tahan teha —
pagan täitku haki keha!

Kevadel nad läksid ära,
kõrvust kadus kole kära.
Aga nii kui jõuab tali,
külm on väljas väga vali,
siis nad parves jälle tõtvad,
talu õues aset võtvad,
sirvivad ja teevad tüli,
kasvatavad kurja küli:
Mis siis muud kui võtan malga,
saadan metsa hakisalga,
mingu, söögu mõisa teri,
sellega on asi peri;
härra põhjamata rikas —
sealt ei nõua nõgikikas!

Seal, kus lendab hakisugu,
sureb rahvas ühtelugu.

[1] püstol.

Õnnetusi nemad hüüdvad,
kanapoegi kinni püüdvad!
Nõnda mõtlesin ja vaatsin,
mustad linnud metsa saatsin.
Tuleb lepiklinnu sugu,
tühjake on tema pugu,

neid ei taha mina lüüa,
viskan välja pisut süüa,
aga hakid, nõgikikkad —
need on isegi ju rikkad:
kaigas neile paras kana,
olgu komme uus või vana!

1904.

MUSTA KUUBE.

Mu musta kuube kanda
ma tahan auga
ja kätt see peale anda
sull', armas isamaa!

Mu isaisad käisid
kõik musta kuue sees,
sest jäägu uued viisid:
Ma olen eesti mees,

ja tahan julgest' astu
siin musta kuue sees,
las' tulla k a d a k vastu —
ei kohku tema ees!

MURUKOPPEL.

Mull' murukoppel aia all
jääb ala armsaks siin,
kus sooja päikse paistusel
ma noorelt mängisin.

Kui linnuke, ma rõõmu täis,
ei teadnud kurbusest,
mull' armas oli lille õis,
neist tegin kimbukest.

Kui lepiklinnud laulsivad
ja oja kohises,
need hõbeselgelt kõlasid
mu noores südames.

Kui toomeõie lõhna jõin
ma oja kalda peal!
Ja varel maasikaid ma sõin —
kui armas oli seal!

Ma vaatsin pärna õitesse,
ta lehis laulis lind,
seal isa võttis sülesse
ja kandis koju mind.

(«Viljandi Laulik», 1875)

SÜGISE TULEKUL.

Taeva piirel tõusvad vilud pilved,
koidu poolt ju puhub kõhe tuul,
ööd on juba pimedad ja pikad,
varikutes vaikib linnu huul.

Ära sõudmas suve soojad päevad.
kured keerutavad taeva all,
kolletanud metsas kurvad hääled,
päike piirab palju kaugemal.

Loodus, kuhu on su ilu jäänud,
minu linnulaul ja lilleke?
Kuhu soojad vihmapilved läinud?
Kus su kõlinad on, kevade?

Seda nähes väriseb mu süda
nagu haava ladval leheke;
kas ei ole lehekuu mul läinud,
kas ei põues sõua sügise?

KEELETARGAD.

Meil palju keeletarkasid,
kes ülikoolis käinudki,
neil igal mehel ise viis,
ei otsa peale saa nad siis:
kas võidus võidab mõlgendi
või kuje tõrjub tõlgendi —
nii jägelevad järjesti,
mis meie muud, kui — naerame!

(«Laulud», 1904)

KULDRANNAKE.

Kuldrannake,
mil' jõuab laev su kaldale!
Ju vara, kalli koiduga
su poole võtsin purjeta,
silm siiski veel ei kallast näe
siit üle kõrge lainemäe.

Kuldrannake,
mil' jõuab laev su kaldale!
Siin alles võõrá ilma piir,
ei läigi ranna siniviir
sealt üle elumere vee,
kus lõpeb minu laevatee!

Kuldrannake,
mil' jõuab laev su kaldale!
Ma ohkan siin kui väsind lind,
ei vaikne elumere pind
ja torm ei laeva lendes a'a —
nüüd hilja sinu randa saan!

— — — — — — — — —

(«Viljandi Laulik», 1875)

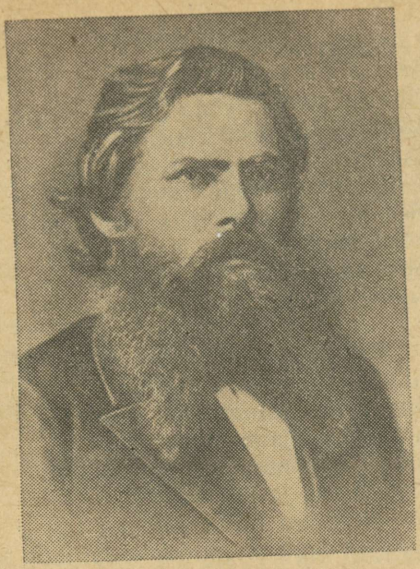

MIHKEL VESKE.

(1843—1890)

ILUS OLED, ISAMAA!

Minge üles mägedele
tuule õrnal' õhule!
Vaatke alla oru põhja
üle lille hiilguse!
Vaatke, kuidas oja keerleb
läbi luha läikiva!
Ja siis hüüdke alla orgu:
Ilus oled, isamaa!

Vaatke, metsad pilve poole
tõstvad latvu uhkuses!
Kuulge, kuidas kaasik kohab
lehkavates lehtedes!
Vaatke, jõed, järved läikvad
metsas virvendusega!
Ja siis hüüdke hõiskel metsa:
Ilus oled, isamaa!

Vaatke, rohke rukis hällib
uhke nurme nõlvadel!
Tõuvili tõotab anda
rohket saaki sügisel;
viljapuude okste otsas
hiilg'vad anded iluga. —
Ja siis hüüdke üle nurme:
Ilus oled, isamaa!

Vaatke karja lustipidu
leherikkas lepikus!
Kuulge karjalaste laulu
vastuhelkjas võsikus!
Vaatke, kuidas kõrgel võlvil
taevas helgib sinaga!
Ja siis hüüdke taeva poole:
Ilus oled, isamaa!

1873.

KODUMAA.

Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt
käib Läänemere rannale
ja Munamäe metsalt, murult
käib lahke Soome lahele?
See on see maa, kus minu häll
kord kiikus ja mu isadel. —
Sest laulgem nüüd ja ikka ka:
See ilus maa on minu kodumaa!

Siin teretavad metsa ladvad
nii lahkelt järvi, rohumaid,
siin taeva vihmal oras võsub
ja päike paistab viljapäid.
See on see maa, kus minu häll
kord kiikus ja mu isadel. —
Sest laulgem nüüd ja ikka ka:
See ilus maa on minu kodumaa!

Siin kasvab eesti meeste sugu
ja sammub vabadusele;
siin kasvab priskelt eesti neiu
ja sirgub eesti mehele.
See on see maa, kus minu häll
kord kiikus ja mu isadel. —
Sest laulgem nüüd ja ikka ka:
See ilus maa on minu kodumaa!

Siin tõstab rahvas põllu rammu
ja matab endist viletsust;
siin püüab rahvas vaimuvalgust
ja võidab endist pimedust. —
Oh tõotagem südamest
me mehed olla igavest'!
Ja laulgem nüüd ja lõpmata:
Sa kosu, kasva, kallis kodumaa!

1873.

RIKAS ORJA ARMUKE.

Neiu, ennist öösel nägin
sinust mitu magust und.
Sull' mu armu avaldada
lubas mull' üks õnnis tund.

Sa mu otsa vaatsid armus,
armu avaldasid sa.
Õnn mul oli ütlemata,
rõõm mul oli rääk'mata.

Imeliku armu õnnes
tahtsin sull' ma anda suud,
aga pea olin äkist'
unest üles ärganud.

Siis ep õhkasin ma hädas,
siis mu süda valutas,
üle palge oli pisar
peapadjal paisumas.

Kõik mu lootus, ootus tühi,
asjata mu armastus.
Arm mull' annab üksi valu,
ei mult võeta viletsus.

Oh, et olen vaene ori,
olen sündind sulane!
Oh, et nägus neiu rikas,
sündind talutütreke!

Oleks see neiu popsitütar,
armastaksin teda ka, —
julgest' tohiksin siis minna
teda omal' kosima.

1873.

HÕISSA, POISS, JA VÕTA NAINE!

«Hõissa, poiss, ja võta naine!»
hüüdis mulle külavana,
halli peaga onukene.
Mina kuulsin, kostsin vastu:
«Kulla külaonukene,
kuhu panen noore naise,
kuhu armsama asendan?
Ei mul ole koda, maja,
kus võin seada sängikese;
ei mul ole maad, ei põldu,
kuhu külvan rukkid, odrad,
ei mul ole niitu, aasa,
kust saaks heinu lambale,
rohtu lüpsilehmale;
ei mul ole sohi-hobust,
kellega sõidaksin kossule.
Olen ikka teiste ori,
teenin ikka peremehi
võõra talu väljadel,
võõra küla nurmedel . . .
Küll on külas neiusid,
hoolsaid orjalapsukesi,
sirgeid sulase-tütrekesi,
keda võiks tuua kodukanaks,
suu juures suigutada,
soojas kaenlas kaisutada.
Aga paraku, paike,
kulla külavanake,
üksinda pean puhkama,
kurvalt uinuma üksinda.»

1874.

SUVE PIDU.

Laske laulud ladusaste,
lauluviisid viisakaste,
laululugud lustiliste,
kandlekeeli keeritada,
et kui kuulmeid kutistavad,
südameida sütitavad.

Nüüd on kesa kevadine
talve rinnalt võõrutanud,
nurm kui neitsi ikka nukus,
õitse urval uhkendamas.
Mets on keelis, mets on häälis,
keelis, häälis suve saajal.

Muru mattis murdes hanged,
sula kaotas vete kaaned,
pani lained paisumaie,
laine keerud kerkimaie.
Päike pettis pääsukese,
virgus kiuru kergitama.

Vihmuke viis idudele
suve sundja sõnumeida.
Idu ärkas, võsu tärkas
ahtraid maida kattemaie.
Kaasik hakkas kahisema,
lepik lehti lehvitama.

Neiu, hella neiukene,
tõtta karja saatemaie!
Neiu, hella neiukene,
rutta karja kaitsemaie!
Aja karja nurme'elle,
lillepõllu peenerille.

1874.

NEIUDE ÕITSMEAJA LAUL.

Oh mis ilus on nüüd vaata
üle väljade!
Võtkem, õed, karja saata
välja vainule!
Lillerikkail' võsadele,
õed, läheme!

Kõik nüüd ilus, õnnes elab,
liigub lustiga;
võsa helgib, kaasik kõlab,
tahab kõnelda.
Kevade, su imeilu
a'ab meid hõiskama!

1874.

UINUSELAUL NEIULE.

Õhtu õhud sõudvad sala
lepalehti libistes.
Lustil laksu lööb nüüd kala
järve pinna selguses;
pea jääb ta hingama.
Maga sa
rahuga,
helde, ilus neiuke!
Head ööd soovin sinule.

Orust tõuseb õhtu vilu
udust üles hiljuk'si.
Õitsitule hele ilu
vilksub kaugel vagusi;
pea saab ta kustuma.
Maga sa
rahuga,
helde, ilus neiuke!
Head ööd soovin sinule.

Iga lind nüüd hingab rahul
puie laiul latvadel;
kasemetsa lehk'val lahul
üksi ööbik hüüab veel;
pea jääb ta uinuma.
Maga sa
rahuga,
helde, ilus neiuke!
Head ööd soovin sinule.

Veski silmast sorab maha
vesi ikka vile'ste.
Kaldal pajupõõsa taha
sirab allik jõele.
Laul, nii hilju hüüa ka:
Maga sa
rahuga,
helde, ilus neiuke!
Head ööd soovin sinule.

Eha helgib veel nüüd vähe,
ehatäht nii heledast'.
Minu silm ei kinni lähe,
ei ta vaibu valvamast;
kaua veel küll valvab ta.
Maga sa
rahuga,
helde, ilus neiuke!
Head ööd soovin sinule.

1874.

KADUNUD KINNAS.

Saaniga sõitsin ma sohinal
külast läbi kiirega.
Ära mu kinnas siis kadus seal,
läksin kinnast otsima.

Talusse sisse ma sammusin —
vastu tuli neiuke.
«Neiu, kas nägid üht kinnast maas?
Ütle mulle, hellake!»

«Ei ole näinud,» ta kostis mull',
«tahan teistelt küsida.»
Neiu mult häben'des ära läks,
pea tuli jälle ta.

«Külamees, keegi su kinnast ei näind;
palun, võta vastu see!»
Kinda ma võtsin ja sõitsin sealt,
sinna jätsin südame.

Sõites sealt läbi siis iga kord
oli minul äpardus:
rattapulk kadus või kukkus piits —
ikka leidsin viivitust. —
— — — — — — — —

1874.

C. R. JAKOBSONI HAUD.

Vändra jõe haljal kaldal
kerkib küngas puude all,
liivasõmer teda matab,
haljas muru teda katab,
keda leinab Eestimaa.

Rändaja seal silmaveega
kaebab künka ääressa:
«Oh, miks lahkusid sa ära!
Oh, miks läksid meilt nii vara!
Poolel' jätsid Eesti töö.»

Leske kaebab, pisar palgel,
langeb künka najale:
Kodus laste nutukisa.
Kunas tuleb koju isa,
võtab Linda põlvele?

Mil siis jõuab koju kaasa
lapsi hüüdma naerule?
Tule koju, armastaja!
Pooleli on jäänud maja,
lesk ja lapsed varjuta.

1882.

Kuula, ladvult vaikne kahin
hüüab hilju: «Rändaja,
heldest' ehita mu maja,
vaigista sa nutu kaja,
edenda mu Eesti tööd!»

Vastu kostab kahinale
kõik see Eesti mets ja maa:
«Heldest' ehita mu maja,
vaigista sa nutu kaja,
edenda mu Eesti tööd!»

PÄÄSUKE.

Piiri-pääri pääsukene,
imeilus linnukene,
laulis meie aia peal,
lendas üle meie kesa,
räästa alla tegi pesa,
söötis oma poegi seal.

Kuhu läksid, pääsukene,
lendasid sa, linnukene?
Kus nüüd hüüab sinu hääl?
Läksid ära lõunamaale —
rõõmusama rahva ra'ale,
lendad, laulad lahkest' seal?

Piiri-pääri pääsukene,
imeilus linnukene,
tuled jälle kevade?
Tood meil kaasa teisi linde?
Laulad õitsma Eesti pinda?
Hüüad rahvast rõõmule?

1886.

KARJAPOISS.

Kena kesanurme keskel
kõnnib karjapoisike,
kõnnib lambakarja ümber,
hoiab lambaid hoolsaste.

Rahul lambad rohtu maitsvad,
talled kõrval tantsivad,
linnud ümberkeeru laulvad,
lilled läigitavad maad.

Lõo hõiskab õite õhul
keerutelles kõrgele,
lõo lõõrituse sekka
kõlab ka nüüd karjane. —

Tuuletuhin hakkab tõusma,
pilved paksuks paisuma . . .
Ikka ligemale lendvad —
vihm ju valab välguga.

Karjapoiss ei enam hõiska,
lõoke ei laulagi.
Lambakari kogub kokku,
talled jäävad vagusi.

Pikse tümin kõmab kaugel,
sadu sõitnud kaugele,
päike paistab vihmatilku
rohu ladvul lahkeste.

Laiali läeb lambakari,
jälle laulab lõoke,
kõik nüüd kosub kaunimini,
jälle hõiskab karjane.

ISTUN LAUA ÄÄRES.

(A. Koltsovi «Раздумье селянина» järgi.)

Istun laua ääres,
mõtlen järele:
kuis on ilmas elu
mehel üksikul!

Ei ole tublil mehel
armast noorikut,
ei ole tublil mehel
truud sõpra ka.

Ei ole raha, vara —
sooja nurkagi;
ei ole atra, äkla,
ei hobust ka . . .

Ühes vaesusega
jätsid, isake,
mulle ainsa ande —
meheliku jõu.

Kibe' häda sunnil
olen sellegi
ära kulutanud
teiste tuluks ma . . .

Istun laua ääres,
mõtlen järele:
kuis on ilmas elu
mehel üksikul!

PÄIKESELE.

Vaata, mis paistus sealt Peipsi piirelt
keerutab ülesse, kerkib kiirelt!
Tõuseb kas veerema veremeri,
paneb ehk põlema taevakeri?
Ole ei möllamas veremeri,
tulede kiiretes taevakeri:
kuldsem see kuningas, tõusev päike,
laotab seal laiali oma läike.

Valguse välkuvat merd ja jõge
voolab ta välja ja elu väge,
lainetab laiali eedeni elu,
ilmutab ilmale taeva ilu.
Kõrbes ta paistusel lamab lõvi,
vetes ta valgusel mängib havi,
laanes ta soojal kõik loodus liigub,
õhus ta paistel kõik lendab, kiigub.

Päike, küll tunned sa Eesti lugu,
nägid küll vanade vaba sugu!
Nägid küll eestlaste endist võitlust,

mõõkade, odade möllust, heitlust;
nägid, kui lahingus Lembitu langes,
kuidas seal surnute kehad hanges;
nägid küll saarlaste laevu, võitu,
kuidas nad sõitlesid võõra sõitu.

Päike, sa nägid, kui käsud kanti
hommikult, vabadust meile anti!
Näed ju uuesti elu algust;
näed, et rahvas ihkab valgust,
raiub ja kaevab ja künnab vahvasti' . . .
Päike, oh õnnista eesti rahvast!
Kaob kord eestlaste keele kõla —
ära siis sinagi tõuse ja ela!

VÕÕRAL MAAL.

Miks on mures minu süda?
Miks nii kurb on minu meel?
Meel on kurb ja mures süda,
et ma kaugel kodust veel.

Tali külm ja kuri läheb,
kätte tuleb kevade:
suvi soe ja sume läheb,
kätte jõuab sügise.

Tuleb kevadeaeg kätte:
tooming tõttab lehile,
kaasik lehtel lehviteleb,
kuusel kasvab käbike.

Tuleb sügiseaeg kätte,
tõt'vad lehed toomingust,
kasest lehed kahanevad,
käbi kukub kuusikust.

Aga mult ei kurbus kao,
isamaale igatsus,
ei mult muret ära murra
võõra maade iludus.

Võõral maal on uhked linnad,
külad kenad, ilusad;
võõral maal on laiad jõed,
mäed märksa kõrgemad.

Aga minu isakodu,
isatare, kambrike,
väike küla, kink ja oja —
armsamad nad minule.

KARJAPOISI ARMUKE.

Juba, kui ma karjas käisin,
oli mul üks armuke,
piigakene valge peaga,
sinisilmist heldeke.

Ei ma piigak'sele ütlend,
et ta armas minule,
ega piigakene ütlend,
et ma armas temale.

Teineteise näost nä'ime
armu naeratelevat,
teineteise teost tundsim'
armu meie mõlemad.

Ilusama õie vainult
noppisin ma temale,
magusama marja metsast
tõi ta jälle minule.

Lendas üle heina liblik,
püüdsin seda pilguga,
andsin neiule, — ta jälle
laskis selle lendama.

Hüppas oksal linnukene,
näitas mulle neiuke;
lendas kõrgel kull või kotkas,
seda näitsin temale.

Tema armsam tallekene
oli armas mulle ka;
minu punapullikesel
katkus hoolsast' heinu ta.

Emast õpetatud laulud
õpetas ta minule;
isast kuuldud kaunid jutud
jutustasin temale.

Kudusin ma künkal korvi,
kaitses karja piigake;
kirikusse minna mahti
andsin jälle temale.

Aeg te'i otsa karjapõlvel',
aga mitte armule, —
ehk küll hüüdis piigakese
kade ingel taevasse.

JUHAN KUNDER.

(1852—1888)

LYDIA KOIDULA.

(Lühendatult.)

L. Koidula sidumata kõnest on kõige tähtsam algupärane töö, tema naljamäng «Säärane mulk» . . . — Tema isamaalised laulud on iseäranis head, ning meie ei eksi sugugi, kui meie neid siin esimeste sekka eesti keeles loeme. Mõni laul, nagu «Süda, kuis sa ruttu tõused kuumalt rinnus tuksuma» on niisuguse südame tundmusega luuletatud, et meie teda lugedes just kui laulikut ennast kuuleksime ehk teda omas südames tunneksime, meie kuuleme nagu õhkamist: «Oh, ei jõua iial öelda ma, kuis täidad südame!»

«Eesti muld ja eesti süda —
kes neid jõuaks lahuta!»

Koidula laulud on meie südames ikka niisuguse tundmuse äratanud, nagu ärkaks meie unest ning väljas on kevadine päev; teeme ukse lahti: lillelõhn ja linnulaul ning — vanikut kandes seisab luuletaja väljas . . .

Üht asja peame Koidula lauludes veel kiitusega nimetama, s. o. tema riimi. Kus tal riim on, seal on ta enamasti hea ja kus teda taheti kõrvaliseks asjaks pidada, seal on hea laulu sisu läbi tema puudumist nägematuks teha katsutud. Koidula ei ole mitte riimi ori. Heameelega näeksime meie ka mõne muu lauliku juures selle järeleaimamist... Ka leiame meie õige rohkel viisil Koidula lauludest alliteratsiooni ja assonantsi..., neid pea-iluehteid eesti laulukeeles. Meie võime uhked oma Koidula peale olla...

Lõpuks paneme siia veel järgmise lookese üles. Kui dr. Kreutzwald alles «Kasulist Kalendrit» kirjutas, siis olid juba ilmunud mõned esimesed Koidula sulesünnitused «Ojaveski mölder»[1]. Kreutzwald hakkas oma kalendri sabas neiut pilkama ja luuletas kositavast tüdrukust peigmehele:

« . . . . . võta
leemekulbi liigutaja, —
talla maha kirjaneitsid
. . . . . »

Aga pärast kui «kirjaneitsi» välja astus, siis ei leidnud vanamees kiidusõnu küllalt. Meie lugesime kord ühes kirjas, mis õnnis mees laulikule A. Reinvaldile kirjutanud, Koidula üle neid sõnu: «Jah, selle kätkis on Vanemuine juba laulnud ja teda kiigutanud!» Olgu see Kreutzwaldi tähtis sõna ka meie kirja lõpetus.

(«Eesti kirjandus koolile ja kodule» II, 1890.)

KROONU ONU.

OSALISED:

Metsa Priidu, rikas pärisperemees.
Elsa, tema tütar.
Jõepära Madis, rendiperemees.
Kadri, Jõepära perenaine.
Aadu, nende poeg, Jõepära noorperemees.
Aabram Andrejevitš Sikk, lahtilastud soldat, hüüdnimega Kroonu onu.
Viiu Ellerhein, külatädi.

ESIMENE VAATUS.

Mängukoht: Jõepära talu esine.

1. etendus.

Metsa Priidu ja Jõepära Aadu.

Aadu (*istub ukse ees ja teeb reha*): Selle reha teen oma armsale Elsale, see on minu nõu. Ilusad valged pulgad panen ma talle sisse ja teen vanad eesti kirjad peale, aga varre tahan ma tal hästi siledaks teha, veel siledamaks kui mõisa opmani kepp.

---

1 «Ojamölder ja tema minia».

Sest sile peab ta olema, et Elsa siledad käed teda kandes mitte viga ei saaks. Ja minu Elsal on käed ja sõrmed kui siid, need ei tohi mitte viga saada. Ja kui nad veel minu tehtud rehavarre läbi viga saaksid, kuhu ma siis oma silmad kõlbaksin panema! Elsa ütleks kohe: «Kas see mõni Aadu on, kes mulle niisuguse rehavarre tegi?!» Ma ütlen, ma laseksin niisuguse rehavarre ennem oma pihal puruks peksta, kui ma ta oma Elsa kätte annaksin. Minu Elsa ei ole mitte niisugune neiu, kes minu tööd ei tunneks. Ta silmitseb ja katsub kõik läbi, mis minu tehtud on. Näe, mineval nädalal oli tema all nurmel minu adra juurde seisma jäänud ja küsinud: «Kelle ader see on?» Siis oli sulane Hans talle ütelnud, et see on Jõepära Aadu ader. Küll ta siis oli teda vaadelnud ja katsunud ning viimaks ütelnud veel ära minnes: «Hea küll!» — Jah, hea küll! Peaks nüüd vana Priidu-onu minu kohta ka ütlema: «Hea küll!» Küllap mina mitu tuhat korda Elsa kohta ütleksin: «Hea küll!» — Kus seda hea küll sõna tarvis on, seal ei ütelda teda mitte kulla eest, aga kus teda tarvis ei ole, seal on teda kui sammalt.

Priidu (*tuleb, tahab esiti Aadust mööda minna*).

Aadu (*tõuseb üles ja teretab*): Tere, tere, armas Metsa-onu!

Priidu: Tee läheb teie õuest läbi, muidu ei oleks ma siitpoolt tulnudki. Teie ehk arvate muidu, nagu oleks mul mõnd iseäralist asja olevat — teie mudasest õuest läbi käia.

Aadu: Kuidas meie nüüd, Metsa-onu, seda võiksime arvata, et sul mõnd iseäralist nõu oleks meie õuest läbi minna! Meile on see ju suureks auks, kui sa ennast ka mõnikord siinpool näitad.

Priidu: Seda ma arvan. Au ajate teie taga, aga selle järele ei vaata sugugi, kuidas teie maja asjad ja värgid peavad korras seisma. Lähete ikka aasta-aastalt vaesemaks ja kehvemaks.

Aadu: Onu, ega see meie süü ole! Rent on kallis, ja viimased aastad olid ka vaesed.

Priidu: Rent kallis, aastad vaesed! Kes käsib vana Jõepära Madist poega koolitada ja raha välja pilduda? Kuhu niisugune kehva mehe poeg oma koolitamisega ja ninatarkusega läheb? Hobusevargile, mujale kuhugi!

Aadu: Noh, Metsa-onu pani oma tütrekese Elsa ka kooli. Ega see ometi halbus olnud?

Priidu: Oh sina ninatark! Kas sina tahad sedasama olla, mis minu Elsa on? Kuidas nüüd need Jõepära armetukesed ometi nina püsti tõstavad! Või nemad julgevad veel mind mu Elsaga endavääriliseks pidada! — Aadu, tule siia! Ma olen nagu ääriveeri mööda kuulnud, et sina minu Elsat külas kiitvat ja rääkivat, et ta su meelepärast olevat ja et sina selle eest kolm söömavahet ilma söömata künda lubanud, kui sa Elsaga kolm sõna rääkida võiksid, ja nõnda edasi. Kas seesugune jutt on õige, Aadu? Anna mulle vastus! Ma nõuan seda tõsise meelega, et niisugused narrijutud ühes juurtega saaksid külainimeste seast välja kistud ja sinu nina lühendatud. Ütle nüüd: on need jutud sinu tehtud?

Aadu (*häbelikult*): Mis ma nüüd ütlen või olen ... Mõnikord saab mõndagi räägitud, või nüüd Metsa-onu seda pahaks võib panna.

Priidu: Mina ei ole sinu onu, kas mõistad! Ma olen Metsa pärisperemees ja selleks pead sa mind pidama ja nimetama! «Mõnikord saab mõndagi räägitud» — kellele sa seda tohid ütelda! Kas sina, noor ninatark, tohid minu Elsast «mõndagi» rääkida! Elsa on aus abielurahva laps, koolitatud, tark ja ilus ...

Aadu: Ilus on ta küll ...

Priidu: Jah, seda ta on, aga mitte sinu tarvis ega sinu «mõndagi rääkimise» tarvis. Ma tean juba, poiss, sina luusid minu Elsat nagu rebane. (*Pahaselt.*) Ära tee vaga tuvi nägu! Sa oled kui üks tige vaim, kes esiti minu Elsa meelt segada püüab, ja siis Elsa segatud meele abil minu rahapunga poole tüürib, ja siis seda ära käpata himustab, ja siis ühes Elsaga ja rahapungaga ära võõrale maale põgeneb, Elsa tee peal ära näljutab ja raha võõral maal ära raiskab. Vaata, niisugune sa oled, seda ma tean, sest sinu isa on samasugune — ja käbi ei kuku kännust kaugele!

Aadu: Kuidas nüüd Metsa peremees võib ometi niisuguseid jutte minu ja mu ausa isa kohta ajada! Ma tean isegi, et Elsa rikas on. Kuidas ma siis kui vaese mehe poeg ometi seda võin mõtelda, et Elsa Jõepära perenaiseks tuleb!

Priidu: Nagu ma sind ja sinu isa ei tunneks! Teie mõtlete ammugi seda. Aga ma ütlen: niikaua kui minu silmad veel lahti on, ei tohi sina oma jalga Metsa talusse tuua. Ma hurjutan sulle koerad peale ja viskan sulle kapsarauaga jalgu. Sest mu tütre õnn ja ilu ja mu varandus on ülem kui sina ühes oma ninatarkuse ja isaga. Kas mõistad? — Nüüd mine ära tarre! Sealt tuleb mu Elsa heinamaalt. Ma tahan talle ütelda, kes sa oled ja mis sa tahad ja mis ta niisuguse olemise ja tahtmise juures peab mõtlema.

(Aadu ära.)

Niisugused noorte inimeste lapsikud tembud, üksteise kiitmised ja üksteisele kirjutamised ja nõnda edasi ei kõlba mitte minu Elsale, kellel iga sõrme otsas viis kosilast on. Vali aga välja, kas saks või muidu mõni suur härra, või mis sa ise tahad!

(Elsa tuleb vikatiga.)

2. etendus.

Priidu ja Elsa.

Elsa (*lahkesti*): Imelugu, et minu isa Jõepära ukse ette seisma on jäänud! Kas nüüd lepitust teete Madisega või mis nõu sul on?

Priidu: See seismine siin on sinu eluõnne kinnitamiseks.

Elsa (*ruttu*): Kas Aadu kõneles juba? ...

Priidu (*pahaselt*): Mis ta kõneles, sina üleannetu tüdruk! Sina — minu surnukirstu nael! Kas ma sind sellepärast koolitasin ja olin, et sa nüüd ühele vaese mehe pojale tahad mehele minna? Kas sul on veel Metsa Priidu veri soontes? Kui ta on, kus on siis minu rikkuse uhkus? Sa tead, sa oled minu laps, ja sa pead uhke olema nagu su isa? Meil on ju raha ja vara — ja mis on sul viga selle peale uhke olla?

Elsa: Mis sest uhkusest nüüd saab, armas isa...

Priidu: Ole vait! Tule siia, Elsa! (*Võtab Elsa kättpidi kinni.*) Kuule, laps! Ma nuusutan, kuidas see asi on! Kas Jõepära Aadu on sind juba meelitamas käinud? Kas ta on sulle kirja saatnud ja niisuguseid lorilaulukesi teinud ja su pead pöörama hakanud, et sind selle vaese Jõepära talu pärisorja vääriliseks pere-naiseks teha? Kas on nii? Ütle välja!

Elsa (*põigeldes*): Mis sa sest siis nüüd nii pärid! Lase olla peale. Või mina siis mõni laps olen.

Priidu: Või nii, või nii! Või nii, minu Elsakene! Niimoodi kamandad sina minu selja taga Jõepära Aaduga. Kas sul häbi ei ole! Ma ütlen sulle, et sa teotad mu nime! Ja sõtkud mu suurt rahapunga jalgadega! Ma ütlen sulle: Vaju maa sisse! Lange maha!

Elsa: Aga, armas isa, mis sa nüüd nii pahandad! Sa oled ju ikka hea isa olnud. Täna näen ma sind esimest korda nii kurja olevat. Saa nüüd jälle heaks ja ole endine vana hea isa!

Priidu: Mina tean, mis ma olen ja kes ma olen ja mis ma teen! Seda ma sulle ütlen, Elsa, et sa selle Jõepära Aadu rahule jätad! Niisugune mees ei tee mulle muud kui häbi ja hävitab mu au, raha ja vara. Kui sa mu sõna ei kuula, siis langed sa mu isaliku põlguse alla. Su päranduse annan ma vaestele ja santidele, kas minu pärast või joodikutele, ja siis müün ma oma Metsa koha ära ja lähen ise ära Saaremaale elama. Ela ja ole siis! Loe siis Aadu lorilaulusid ja orja teist meest vaesuses ja viletsuses ja häbis ja põlguses, kuna sa nüüd esimene neiu meie külas oled. Jah, kui sa siis küsid, kes tegi, üteldakse: ise tegi. Vaat nii, Elsa! Vahi nüüd seda viletsat Jõepära talu siin, kui sa tahad! Aga pea meeles, mis ma sulle ütlesin! Ma võin veel hommepäev oma sõna tõeks teha! (*Läheb.*)

Elsa: Isa, oota nüüd veel natukenegi...

Priidu: Küll Jõepära Aadu sind ootab! (*Ära.*)

3. etendus.

Elsa, pärast Aabram.

Elsa: «Küll Jõepära Aadu sind ootab!» Kui sa seda oleksid heast südamest ütelnud, armas isa, siis ei oleks ma ka mitte palunud: isa, oota nüüd veel natukene! Oh sina raha ja vara, sina päristalukoht ja uhkus, kas ta ei oleks mitte võinud minu sülle

kukkuda! Ma ei oleks neist oma isale mitte sõnagi kiidelnud, vaid oleksin ütelnud: «Mis minu oma, isa, see on ka sinu oma, see on ka Aadu oma!» Jah, kui see nii oleks, et see minu teha ja minu jätta oleks, siis mõistaksin ma Aadu laulu peale ka oma laulu teha, kui ta ütleb:

«Sull' olen end andnud
suu, südamega jne.»

Üksi Aadu on mu armastus ja ilma temata ei maksa mulle Metsa rikkus ja isa uhkus midagi. Aadu ütles alles eile õhtul, ta ei jätvat mind, kui ma ka maailma otsas elaksin. Ja mina ütlen ka omalt poolt: Sind ma ei jäta, Aadu, kui ma ka Metsa vara ja rikkuse peaksin kaotama! Ma teeksin Jõepäral ennem orjana tööd ja oleksin Aadu perenaine, kui ma Metsal külluses ja kurbuses elaksin. Küll Aadu ka omalt poolt teeb, mis ta mõistab, ja ma tean, ta armastab mind. Seda ütles ta, kui ta mulle selle kuldpreesi jaanipäeva õhtul kinkis. Peaks ometi üks hea vaim tulema, kes mulle ja Aadule abiks heidaks! Tasumata ei peaks tema töö mitte jääma!

Aabram (*tuleb kikivarbail*): Ahaa, mojaa miilaja Elsa Priidovna! Strastui, trastu, doobraja mojaa goluubuška! Kuidas käsi käib, Metsa lillekene, maasikmarjakene? Ah? Kas sa ei tunne mind, kroonumeest Aabram Andrejevitš Sikku?

Elsa: Tere, tere, Kroonu onu! Tunnen küll, aga mul ei ole sugugi lusti täna naljatada.

Aabram (*võtab Elsa käe*): Dai rutšku! Ega mina niisugune mees ei ole, kes Elsa saladusi teada tahab. Aga siin südames on vist mõni ilus ja sirge ja noor poiss, kes Elsa neiusüdamele valu teeb! Tean küll! Mul oli ise Türgimaal Aradavaania linnas seesama lugu. Snaaju, snaaju!

Elsa: Onu, ära heida nalja, mul ei ole kedagi noort ega vana meest südames!

Aabram: Ei, ei Elsuušenka, meie, kroonumehed, teame seda lugu väga hästi. Meie järele on mitmed neiud igatsenud ja ohanud, nagu viimati veel Pariisimaal Gorodovi linnas, kus üks suurtsugu preili Aabram Andrejevitši endale meheks soovis, aga Aabram Andrejevitš ütles: «Netu!» — Ehk on mõni ilus poiss Elsale ka «netu» ütelnud? Ah? Kas ei? Või jah? Govorii, goluubuška!!

Elsa: Mis sa mind nüüd ikka jälle mõnitad, onu! Ei ole mul kellegi «netuga» tegemist.

Aabram: Ei ole «netuga» tegemist! Või on siis sul vahest sellega tegemist, kui ilus poiss ütleb: «Tulen küll sulle kaasakeseks, Elsakene, kanapojukene!» Ah? Mis see on? (*Näitab Elsale kirja.*) Tšto takoje? Ahaa, see on pisma, mis on sinu keeli kiri!

Elsa: Näita, onu! (*Võtab kirja.*) — See on ju Aadu kiri.

Aabram: Aadu kiri jah!

Elsa (*loeb, Aabram püüab sisse vaadata*): Mis sa nüüd jälle minust piinad, onu! Ma lähen parem ära! (*Ära.*)

Aabram Praštšai, praštšai! Mine peale! Tean juba, mis Metsa Elsal ja Jõepära Aadul viga on!

4. etendus.

Aabram Andrejevitš.

Ah, ah, ah-aaaaa! Snaaju! snaaju! Mul on ka hea meel, kui ma aidata võin. Elsa on hea laps, ehk vana Metsa Priidu küll nii tore ja uhke on, et ta siiamaani veel Aabram Andrejevitši peale vaadanudki pole. Tal pole ka kroonumehega midagi tegemist olnud. Kui ta mind ükskord peaks tundma õppima, siis ta näeks, mis mees ma olen.

Kes tundis Aabram Andrejevitši Türgi sõjas? Aga vaata, mis Andrejevitš tegi ja kuidas tema nimi tuttavaks sai. Olime Plevna linna all lahingus ja kuulid ulgusid kui öökullid, aga Aabram Andrejevitš oli ikka esimeste meeste seas. Ükskord olin ma just eesotsas, ja kindral küsis kaprali käest: «Kes see mees seal eesotsas on?» Kapral vastas: «See mees on Aabram Andrejevitš!» Kindral ütles: «Harašoo!» Ja mina paugutasin edasi. Seal tuli siis üks türklane, kellel oli suur punase otsaga nina peas. Ja kapral karjus: «Aabram Andrejevitš, anna säru!» Ja Aabram Andrejevitš andis niimoodi säru, et türklase punane nina kui ubin peast metsa lendas. Jälle küsis kindral: «Kes see laskja mees oli?» Kapral vastas jälle: «See on Aabram Andrejevitš!» Ja kindral ütles: «Harašoo!» — Siis võtsime meie Osman-paša vangi, ja mina olin see mees, kes Osmanile eesti keeli ütles: «Kindralihärra, nüüd läheme ära Venemaale pogrisse!» Osman ütles: «Ära mind trotsi!» Mina aga vastu: «Ära räägi enam, ma olen Aabram Andrejevitš!» Ja kindral jäi vait. Vaat siis kutsuti mind oma kindrali ette. See küsis: «Kes sa oled?» Ma ütlesin: «Aabram Andrejevitš, vaše võssokoroodije!» Ja kindral ütles: «Harašoo!» Ja pani mulle raha rinda. — Vaat nii sai minu nimi Türgimaal tuttavaks. Ja ma ütlen: Metsa Priidu, sa pead mind ka kord tunda saama, ja see aeg ei ole enam kaugel! Siis pakub mulle Elsa selle eest ka raha, aga Aabram Andrejevitš ütleb: «Netu! Tengi ne hatšuu!» Ras, dva, tri!

(*Teeb soldatiharjutusi ja jääb siis kui tulp seisma.*)

5. etendus.

Aabram ja Kadri.

Kadri (*tuleb toast*): Mis sõda see Kroonu onu siin peab? Päris üksipäini? Tere ka!

Aabram: Strastui, hasjaika! Tuli mulle siin oma endine vapper tegu Türgi sõjast meelde, ja sõjamees on siis ikka nagu sõjas, kui ta oma vägevaid tükke meelde tuletab. Oh sina heldene päevavalgekene! Kadri, kui sina seda oleksid näinud, kuidas mina Türgi-

maal Sakermündi linna juures türgi soldatile järele plagasin, kui ta meie lipu oli ära näpanud. Ma karjusin just eesti keeli: «Kus sa, kurivaim, meie lipuga lähed! Lipp siia! Ma su naha nülin!» Siis viskas vaeseke enne püssi maha, siis pudenes šapka maha, siis viskas ta oma suure pussnoa maha ja viimaks viskas veel lipu maha. Ma karjusin talle järele: «Hoia sa end, sina turak, kui ma su Konstantinoopoli linnas kätte saan!» Võtsin siis lipu, tulin tagasi, ja kindral ütles: «Harašoo, Aabram Andrejevitš!» Vot tebe ras! Jälle raha rinnas! Vaat niisugune mees olen mina, Kadri!

Kadri: Ära kõnele niisuguseid jutte, mulle tuleb värin peale!

Aabram: Sedap ma arvan ka! Aga mina olen see mees, kellel niisugused tembud selged on, mis naised värisema panevad. Aga ma armastan sellegipärast naisi ja kaitsen neid, sest nad on õrnem sugu, ja sõjamehe kohus on neid kaitsta.

Kadri: Hea nüüd küll, Kroonu onu! Sina oled mitmed maad läbi käinud ja mitu keelt sul suus, — seleta nüüd ka ära, mis minu Aadul viga on!

Aabram: Ära juttu välja tee! Ega Aadu ometi haige ei ole?!

Kadri: Haigus ei ole mitte suur, aga Aadu võib meelest segaseks jääda.

Aabram: Vot tebe ras! Või meelest segaseks? Seleta mulle see haigus ära! Kui võin, siis aitan. Kuidas see haigus on?

Kadri: Kuidas ta on? Näe, Aadu käib peale ümber nagu lollike, nutab sagedasti, ohkab ja kirjutab kirju, kisub jälle katki ja ütleb vahete-vahel: «Isa, lepi nüüd ometi Metsa Priiduga ära! Ostame Jõepära koha ära!» Ei söö teine enam palju, ütleb südame valutavat.

Aabram: Kas ta mõnikord Metsa talu poole ka vaatab?

Kadri: Kes seda nüüd on tähele pannud! Ta ikka räägib küll sagedasti niisuguseid jutte, nagu oleks talle Metsa rahvas suured head inimesed ja nende mets palju ilusam kui meie kaasik.

Aabram: Kas ta siis ka mõnest noorest neiust räägib, nagu oleks see tema meele järele ja nõnda edasi?

Kadri (*poolnaerul*): Mis sa nüüd jälle seda nalja ajad!

Aabram: Ei ole ma nalja sõber. Aga kas ta Metsa Elsa järele ka mõnikord ei küsi, või nii? Kas ta ka mõnda väikest pismakest Elsale ei kirjuta?

Kadri: Kes seda nüüd teab! Ei ole küsinud, ja Metsa Priiduga ei või ju niisugusest asjast rääkida. Ta ei tea enam, mis ta oma uhkuses teeb või on. Teotab meie vana Madist ja meid, kus ta aga saab. Ja meie Madis on selle üle ka nii pahane, et ta Priidule mõnikord koerad peale ässitab, kui see end näitab.

Aabram: Soo, soo! Väga tobri! Nüüd ma tean juba, kuidas ma Aadut pean arstima. Ja ma tahan teda ka arstida. Siin pole muud viga, kui et ta on ära nõiutud, ja selle nõia peame meie kätte saama, ja see nõid peab teile pärast üheks armsaks inimeseks saama ja teie saate minuga rahul olema. Niisuguse tüki tegin na kord juba Mahorka linnas ära, kus mu nimi kohe kuulsaks sai.

Kadri: Kui sa nüüd niisugune tohter oled, siis katsume meie omalt poolt ka kõik teha, et sulle ausasti selle eest tasutaks.

Aabram: Harašoo! Tobri! Teen oma teo ära. Küll ma siis isegi ütlen, mis teil maksta tuleb.

Kadri: Tee ära jah! Vaata, sealt meie Aadu isegi siiapoole tuleb. (*Ära.*)

Aabram: Harašoo, harašoo!

7. etendus.

Aabram ja Madis.

Aabram: Noh, kuidas siis! Madis ise! Strastui, brat! Kuidas käbarad käivad? Jäin siia teie talu õue seisma, vaatan vana tuttavat kohta ja saan nüüd viimaks vana sõbra Madisega enne surma ka veel kokku.

Madis: Tere, tere, vana sõber! Rõõmustan väga, et sind ka veel enne surma näha saan! Kuidas sa nüüd ometi siia said? Räägiti ikka, et sa Türgimaal olevat surma saanud, ja vana Metsa Priidu ütles veel, keegi Aabram olevat kelmuse eest viis korda läbi lipu aetud. Aga vaata, Priidu on jälle paha jutu välja ajanud, nagu ta seda ikka teha armastab.

Aabram (*vihaselt*): See on üks väga paha jutt ja kroonumehe au teotamine. Kes on see Priidu, et ta tohib minu ausa nime külge oma sõrme pista! Vaata, siin pikk rida rahasid, mis mul rinnas on, — kas need on kelmuse või vahvuse eest saadud? Niisugune turak, see Priidu! Ma ütlen sulle, Madis, mu nimi on terve Türgimaa värisema pannud! (*Pikkamisi.*) Ja sina, Priidu, sina, Metsa Priidu, pead ka kord seda aega nägema, kus Aabram Andrejevitš sulle pussi ja vingerpussi hakkab mängima, oota aga, brat Priidu!

Madis: Ära ähvarda, vend, ilmaaegu! Sina ei jõua talle midagi teha. Tema raha ja rikkus paneb sinu suu igal pool kinni, ja tema suu on kui piiritusetuli — see põletab su silmad peast.

Aabram: Ohoo, brat Madis! Ära mind selles tükis usu! Küll mul on ka keel ja meel. Mul on vene keel suus — ja sellega lähen ma kas või sinatisse, kui tarvis. Kui Priidu mind laimab, siis laimab ta seega ka üht kroonumeest. Ja selle eest peab teda natuke pinnima. Küll sa näed!

Madis: Noh, eks saame näha!

Aabram: Ja see nägemine peab hirmus olema, seda ütleb Aabram Andrejevitš, endine 45-nda Krasnojarski polgu untervits, kes praegu siin seisab. Vaata, brat, Türgimaal Tirilisti linnas ütles mulle üks türgi parun: «Aabram Andrejevitš on turak!» Ma ütlesin: «Nimeta seda sõna veel kord!» Mehikene kohkus ära, läks valgeks kui kasetoht. Aga sellegipärast tahtis ta näidata, et ta nagu uhke mees kedagi ei karda, ja ütles väriseva häälega: «Aabram Andrejevitš on turak!» Ma ütlesin oma soldatile: «Ivan Tarinovitš,

tule siia!» — Parun läks valgemaks. Ma ütlesin: «Sa oled üht vene meest teotanud, kellel palju riste ja rahasid rinnas, ja ära pane nüüd pahaks, et ma sind selle eest karistan. Lähme polkovniku ette! Ma ütlen, sinu pea saab täna ümber käima!» Noh, siis hakkas vaene mehike värisema kui haavaleht ja palus andeks, võttis minu põlvede ümbert kinni ja pakkus mulle raha. Aga mina käristasin: «Maltšii, turetski tšelovek!» See tähendab meie keeli: pea suu, sina türgi mõrrake! — «Kas sa tead ka, et ma seesama Aabram Andrejevitš olen, kes Osman-paša vangi võttis ja Plevna linna värisema pani!» Niipea kui ta seda kuulis, jäi vaene mehike korraga keeletuks. Mina arvasin, et ta kavalust teeb ja andsin talle ühe kämara vastu nägemist. Aga mis tumm, see tumm! Näitab ikka käega oma südame peale ja minu rahade peale, ning ma sain nüüd ta tummast keelest aru, mis vist nõnda oli: «Suur, aus untervits! Mul on niisama inimesesüda sees nagu sulgi, ja sul on palju autähti rinnas, heida sellepärastki mu peale armu!» — Noh, mis ma tast veel piinasin! Ütlesin oma soldatile: «Ivan Tarinovitš, laseme ta minna!» Vaat nii! Paljalt minu ähvardamise ees sai türgi parun, kelle nimi oli Ali Kadman Paša, tummaks. Mis saab siis veel Priidust, kui ma tema rumalusega tõrelema ja sõitlema hakkan. Aga ma seda ei tee! Ma tahan aga teda oma krutskitega ja kunstkoppidega natuke vintsutada!

Madis: Mul tuleb juba hirm peale selle tõotamise juures. Mis saab veel siis, kui kohus ütleb: «Jõepära Madis, kas sa mitte nõu ei andnud, et ta Priidut pinniks?» Mis ma siis ütlen?

Aabram (*naerdes*): Ma näen, sa pole Türgimaad näinud! Sa kardad! Ega ma siis ometi seaduse vastu teda ei pinni. Ma pinnin teda nii, et kui ta selle pärast kohtusse läheb, siis hakkavad kohtusaksad suure häälega naerma ja põrutavad Priidule vastu: «Idi vonn!» See on «Kasi välja!»

Madis: Ah, soo, soo! Või mina niisuguseid asju tunnen! Aga, vana sõber, mul on sulle veel üks asi rääkida.

Aabram (*lahkesti*): No muidugi, Madis! Ma rõõmustan selle üle, et sa mind usaldad. Ja sinu kahjuks ei pea see mitte olema. Too mulle enne kapaga taari, — jooğijanu kipub peale. (*Madis läheb tuppa.*) Juba näen, et vana Madis Aadu ja Elsa pärast purjed üles tõmbab ja minu sadamasse tahab sõuda. Tule peale, vana sõber, seda parem mul Priiduga mängida. (*Ähvardades.*) Ja, vana Priidu, sa saad nägema, mis see sõna «kelmus» ja «viis korda läbi lipu ajamine» sulle maksma läheb! Oot, oot!

Madis (*tuleb suure taarinõuga*): Tõin õige piima vanale kroonumehele! Taar rikub kõhu ära, ja sulle, Aabram, annan ma heameelega, mis mul aga on.

Aabram: Spassiibo, Madis! (*Joob.*) Päris hea piim. Ma rõõmustan, et sa minuga nii ausal viisil ümber käid. (*Joob.*) Türgimaal toodi mulle küll sagedasti hirmu pärast piima (*joob*), aga sina tood armu pärast. (*Joob.*) Noh, räägi siis mulle nüüd

oma asi südame pealt ära! Ma panen kapa seniks maha. (*Paneb kapa maha.*)

Madis: Ei, ei! Lase ma hoian kappa enda käes. Kui sul jälle janu tuleb, siis võta!

Aabram: Spassiibo, spassiibo, Madis!

Madis: Ja vaata, Aabram! See asi on nii kirju, et paneb minu pea ümber käima. Mina olen Priiduga, mis öeldud, verivaenlane, sest ta teotab mind laisaks ja kõlvatuks, ja mina seda ei ole. Minu poega Aadut pilkab ta igal pool, nimetab teda hobusevargaks ja nõnda edasi. Noh, mis ma teen? Olen tahtnud kohtusse kaevata. Arvan jälle: ta võiks mind pärast keset kirikuteed sõimama hakata. Mis niisugune hoolib!

Aabram: Õige jah, Madis, ei maksa!

Madis: Nüüd ei saa meie mõlemad sugugi enam toime. Kus meie kokku juhtume, seal on nägelemine lahti. — Olgu nüüd sellega kuidas on, aga üks hull asi on veel ees.

Aabram (*võtab kapa*): Nüüd tuleb vist viimane ots.

Madis: Minu poeg Aadu, nagu ma näen, armastab Priidu tütart Elsat...

Aabram: Ahaa-aaaaa! Või nii! Väga hea!

Madis: Minul ei oleks selle vastu midagi: Elsa on, mis ütelda, hea ja lahke tütarlaps.

Aabram: Nagu piim ja koor (*rüüpab*), totšno tak!

Madis: Nii jah! Ja Aadu näikse temaga juba ühes toonis olevat. Vaata seda kirja siin, mis Metsa Elsa käest meie Aadule tuli. Ma ei oska ise lugeda — aga Aadu kätte ma seda sedelit ka ei annaks.

Aabram: Näita siia! Võta seniks kapp oma hoiu alla! (*Loeb.*) Ahm! hummm! Ja, hm, hm, hm, hm, hmmmm! Ja hmm, hmm! Ja hmm! hmm, hm! Soo, nii! Totšno tak! Väga hea! Kirjal ei ole midagi paha sees. Jäta ta minu kätte. Ma ütlen sulle, mul on teda tarvis! Aga kurjasti ma teda ei pruugi!

Madis: Võta siis peale! Ja siis, Aabram, ole mulle nüüd nõuks. Mina ei taha, et Aadu Elsa endale naiseks võtab. Kui ka Elsa armas laps on, siiski — ta on mu verivaenlase tütar. Ja mis laste õnn see on, kui laste vanemad vihas ja vaenus elavad!

Aabram: Kas teie vahel lepitust ei võiks saada?

Madis (*tõsiselt*): Ei saa! Ei pea ka saama!

Aabram: Hea küll! Kuidas ma sind siis võin aidata?

Madis: Jää pooleks aastaks minu juurde elama ja võta mu poeg oma valitsuse alla. Pane tähele, et ta Elsaga enam kokku ei puutu, ja siis katsume talle mõne muu neiu naiseks sobitada. Mul on ta pärast küll hale meel, ta näikse Elsat väga armastavat, — aga mida ei või sündida, seda ei või sündida. Seda teate teie, kroonumehed, kõige paremini!

Aabram: Totšno tak! Snaaju, snaaju! Harašoo, snaaju! Too mulle midagi siia piima juurde ka veel: kõht näpistab. Siis leiame kohe hea nõu kätte!

Madis: Muidugi, muidugi! Sa tead, et ma sulle midagi ei keela ja iseäranis veel nüüd, kus mu armsa poja Aadu eluõnn sinu vabritseda on. (*Ära.*)

Aabram (*naeratab ja rüüpab enne*): Kõht on ka pagana päralt tühi. Ükskõik. Totšno tak! Aga asjad on just minu meele järele! Sõber Madis, meie saame korda, ja lõpuks ütleb mulle pinnitud Priidu: «Sõber Aabram, ma näen, sa oled Türgimaal olnud. Sinuga ei maksa heitlemine ega hooplemine!» Jah, totšno tak!

Madis (*tuleb saiakakk käes*): Ei kõlvanud sulle musta leiba tuua. Siin on natuke linnasaia. Sinule ma ikka annan kõik ära: sa oled mu kõige parem sõber.

Aabram (*sööb ja joob piima*): Totšno tak! Sõprus on kallim kui kuld ja armsam kui magus viin. (*Sööb edasi.*)

Madis: Kuidas sa siis mu nõust nüüd arvad?

Aabram (*sööb edasi*).

Madis: Kas sa jääd täna juba siia?

Aabram (*noogutab peaga ja sööb edasi*).

Madis: Siis on hea küll! Kui sa nüüd oma ametit algad, siis katsu ka Elsale ära seletada, et sest armastusekraamist tema ja Aadu vahel ometi midagi ei saa.

Aabram: Totšno tak! Pea kinni, ma rüüpan selle viimase tilga veel ära. Mis ta ilmaaegu kapa sisse jääb, — läheb hapuks. (*Rüüpab ja joob kõik ära.*) Spassiibo, Madis! Säh kapp ja pane tähele!

Madis: Pea, pea, Aabram! Ma toon enne veel midagi. (*Jookseb tuppa, ruttu välja.*)

Aabram: Saame näha, mis sealt siis tuleb.

Madis (*pudeliga*): Pikk tee sul täna ära käidud. Ehk katsud suutäie rohtu?

Aabram (*lustlikult*): Spassiibo, spassiibo, moi starõi drug! Mina teda küll palju ei pruugi, aga olgu natuke katsutud. Ma näen sest ju sinu sõprust minu vastu. (*Rüüpab mitu korda järjestikku.*) Vaata, Madis (*rüüpab*), see asi on nii! Sul on õige mõte! Anna kõik see värk minu toimetada, ja sa näed, kuidas mina sinu ja sinu Kadri ja sinu Aadu ja jällegi Metsa Priidu ja Elsa meele heaks teen ja tüli kaotan ja Aadule naise sobitan, kellega sina kui ingliga rahul oled. Padašdii toljko, brat! Priidu! Ja tebja proutšuu, tõ bolvan, takoi tolstõi gluupõi medvedšik! Propastj! aga seda ma sulle ütlen, Madis, et sa ennast nüüd enam minu värgi ja plaani sekka ei sega! Kas sa lubad seda teha!

Madis: Luban jah! Kümme korda luban. Ja pean sõna!

Aabram: Harašoo, totšno tak! Siis hakkab tänase päevaga minu talitus ja seadmine peale. Aga enne tahan ma veel mõni tund puhata.

Madis: Puhka, sõber! Võta endale kõige pehmem voodi meie talus ja küsi süüa ja juua, mis aga süda himustab.

Aabram: Hea küll! Lase ma rüüpan selle tilgakese siit

pudeli põhjast ära! Mis ta sinna ilmaaegu jääb! Läheb viimati hapuks. (*Joob pudeli tühjaks.*) Spassiibo, Vedor Vedrovitš. Nüüd lähen toa poole. (*Läheb.*) Pea, pea! Ma viin kapa ja pudeli ka ära. Mis nad siin ilmaaegu kuivavad. (*Ära.*)

8. etendus.

Madis, pärast Priidu.

Madis: Oota nüüd, vana Priidu! Kui sa oma nahka nüüd turule ei vii, siis ma ei joo mitte üht tilka taari enam. Ja seda pussi ja vingerpussi soovisin ma sulle juba ammugi, mis sa nüüd Kroonu onu käest saad! Sina oled mind ja minu Aadut ja Kadrit laimanud ja sõimanud ja oma rikkust ja uhkust maailmale kuulutanud. Küll niisuguste hooplejate nina ka mõnikord lühendatakse! Ja Kroonu onu on see mees, kes sulle näitab, mis sinust saab. Ja kuidas ta seda soldatit Aabram Andrejevitši veel on teotanud! Seda ma ei julge rääkidagi. Kes teab, kas ta teda peaks veel ära tundma! Ta ei vaadanud enne seda oma uhkuses Aabrami pealegi. Oota aga, vana Priidu! (*Kohkudes.*) Ahaa, sealt ta ise tuleb! Saab näha, kas ta meie õuest läbi ka läheb! Tuleb! Tuleb! Ma lähen eest ära! Või miks ma ära lähen: kas ma teda kardan, või mis? Iseäranis veel nüüd, kus mul advokaat kodus on? Ei, seda ei ole! Jään seisma. (*Teeb ukse ees tegemist, ei pane Priidut tähelegi.*)

Priidu: Tulen veel siit kord mööda. Ei tea, mis see tähendab, kas head või paha! Ahaa, vana Jõepära sarv koperdab ukse ees. Ma annaksin talle jalaga vopsu selga. Aga mis ma sest saan, kui ma niisugusele puupaljale inimesele haiget teen: ta ei jõua endale kolme kopika eest rohtugi osta, — niisugune poolsant! Mis sa siis seal koperdad, Jõepära poolsant ja võlarott?

Madis: Niipea kui sa mind näed, siis on sul jälle vanad laimu- ja teotusesõnad suus. Kas sa ei mõista teiste inimeste viisi teretada ja siis oma teed minna? Kellel sinu lorisemist siin tarvis on? Kas sina mu võlad maksad? Kas ma olen sulle midagi võlgu?

Priidu: Ära mõgise midagi, vana Madis! Mul oli juba ammugi nõu sind käsile võtta, aga ma ei tahtnud sinuga tegemist teha. Pärast sa ehk kiitled jälle: «Metsa Priidu otsib minuga sõprust!» Ei, ei, seda ei pea keegi minust arvama, veel vähem sina ühes oma lagunud taluloksiga. Aga et sa mul nüüd just risti tee peal ees oled, sellepärast tahan ennast ka halvaks teha ja sinuga tõrelda.

Madis: Priidu, kui sa mitte teisiti ei räägi, siis kutsun ma oma Karja-Muri ja ajan su oma õuest koeraga minema!

Priidu: Ära nüüd hoople! Ma löön su Muri teibaga maha, ja hoia siis veel oma nahk terve!

Madis: Katsu nüüd, kus mul lööja! Viisrajakas!

Priidu: Kuule, Madis! Ära tee mu südant täis, muidu võib veel suur õnnetus sündida!

Madis: Räägi siis, mis sa siin otsid! Ära viida ilmaaegu minu kallist aega! Ma ei ole harjunud sinu viisi tööpäeval pühapäeva pidama.

Priidu: Madis!

Madis: Jah!

Priidu: Külarahvas mõgiseb juba ammu, et su Aadu minu Elsa järele keelt nilpsavat ja teda teiste ees teotavat.

Madis: Priidu, minu poeg ei teota kedagi inimest, — sinu ütlus on vale ja minu Aadu teotus!

Priidu: Sinu Aadu kiitvat minu Elsat ikka teiste ees, ja niisuguse vaese roti kiitust pean mina oma tütre teotuseks. Minu Elsat peab koguni teine mees kiitma, aga mitte vaese rentniku vaene pojakene. Kas sa mõistad nüüd?

Madis: Priidu, ma ütlen: ära lobise! Seda ma ei pane sugugi pahaks, et minu poeg sinu tütart kiidab, aga õige ei ole see mitte, et sa minu poega nii halvaks pead, et sa tema kiitust juba teotamiseks nimetad. Mina ei ole oma poega mitte põõsa alt leidnud ja ei taha ka, et keegi teda põõsa taha püüab heita, nagu sina! Niisuguse loriga ära tule sina mind siia narrima! Ma ütlen sulle suu sisse, et sinu Elsa on mõistlik ja hea tütarlaps, kümme korda mõistlikum kui sina ise! Kahju, et su Reet nii vara suri, — ta oleks sind vaos pidanud. Aga seda ära sina looda, et minu poeg sinu väimeheks saab. Kas sa nüüd kuuled?

Priidu: Või nii, vana sarv! Sinul on siis tõesti mõte, et mina oma armsa lapse nälga nägema saadan.

Madis (*tõstab jala üles*): Näe, Priidu, enne kui sina minu jalale suud ei anna, ei luba ma ka mitte, et Aadu sinu väimeheks saab. Kas sa nüüd aru said?

Priidu: Näe, Madis, kui sa kümme korda minu saapakannale suud annad, siis ma alles luban, et minu Elsa sinu Aadu peale vaatab.

Madis: Kasi mu õuest välja! Ja ma ütlen: sulle mängitakse üks vingerpuss, mida sa oma eluaeg meeles pead! Jah, üks vingerpuss mängitakse sulle, vana metsaline!

Priidu: Ma ütlen sulle: sa võid oma vingerpussi Möldri-Matsi karjapoisile mängida, aga mitte mulle, sina vana sarv!

Madis: Kasi minema, ma ässitan sulle koerad peale, sina teotaja! Muri, Muri! Tule siia, Muri! (*Koer tuleb.*) Võta kinni, Muri! (*Võtab pingi.*) Ma löön sind pingiga, kui sa minema ei saa! (*Priidu tahab pingist kinni haarata.*) Muri, söö ta ära! Võta kinni! (*Madis ajab Priidu minema, viskab pingiga järele.*)

Priidu (*näitelava taga*): Sarv, sarv! Vana Sarv-Madis!

Madis: Karju aga veel, sa ülejäänu! Või ta tuleb mind siin minu oma talu ukse alla sõimama, niisugune hundisööt!

9. etendus.

Madis ja Aadu.

Aadu (*tuleb, vemmal seljas*): Isa, isa, mis siin on? Ma lõõn! Kes see kurjategija oli? Ma kuulsin juba alla koplisse seda kära.

Madis: Lase olla peale! Mul oli siin Metsa Priiduga natuke jagelemist ees. Tead isegi, mis mees ta on. Ja sina tahad veel selle mehe tütart minu miniaks teha! Ära väsitas, kuriloom! Ma joon külma taari natuke peale. Oh sa viimane risu! (*Ära.*)

Aadu: Oh minu taevakene ja minu Elsa! Mis peab minu mõrsjakesest sel viisil saama! Ära lõpetavad viimase lootuse! Jah, mis ma veel elan või olen! Ei lähe mul söök ega jook enam sisse. Elsa unes ja ilmsi ees, — aga ta jääb Metsale! Kroonu onu ütles küll: «Aadu, küll ma asjad tooni ajan!» Aga mis tooni siin veel ajada on? Ta võib oma kroonumehe tooniga veel pilli täitsa lõhki ajada. Ta näikse ka veel hästi valetavat, nagu mitu teist vana kroonuonu. Mis mul temast palju lootust on! Metsa Priidu viskab ta välja, kui ta oma tooniga tuleb.

10. etendus.

Aadu ja Aabram.

Aabram: Strastui! Mis see on? (*Annab isa käest saadud Elsa kirja Aadule.*)

Aadu (*loeb ja naeratab*): Kust sa selle kätte said?

Aabram: Kust ma Plevna linna juures Osman-paša kätte sain? Kust ma oma lipu Türgi sõjas kätte sain? Sa küsid veel, kust ma kätte sain! Ma ütlesin sulle ju, et ma mõne asja tooni ajan.

Aadu: Kulla onu, sa oled osav! Katsu mind nüüd aidata! Ma annan sulle eluks ajaks prii leiva.

Aabram: Ei ole tarvis! Aga ma ajan asja tooni! Aga nüüd pean sind su sõnast kinni. Sa pead kõik tegema, mis ma nõuan. Kas pead oma sõna?

Aadu: Pean küll! Kulla onu, ma pean oma sõna!

Aabram: Tobri! Totšno tak! Sinu isa on mind vahiks pannud ja käskinud, et ma su Elsast lahutan. Ma aga tahan nii toimetada, et sina ja vana Madis minuga rahul olete. Nüüd hakkab mäng! (*Tõsiselt.*) Aadu! Nüüd lähed sina jalapealt Metsa peresse ja ütled, et sina Elsat enam ei taha, vaid ühe teise neiu endale naiseks võtad. Seda ütled sina vanale Priidule. Aga Elsale annad sina kavalalt jälle märku, et ta homme õhtul alla koplisse minu jutule tuleb. Kas mõistad, Aadu?

Aadu: Mõistan, mõistan, onu! (*Annab onule rõõmu pärast suud.*)

Aabram: Mis sa nüüd möllad, ega ma Elsa ole. Mine nüüd otseteed Metsale ja tee, nagu ma seletasin!

Aadu: Lähen! Ma lendan, ma jooksen, kulla onu! (*Ära.*)

Aabram: Totšno tak! Aga, Priidu, ma ütlen, sa saad mu vingerpussi tundma! Jah, seda ma võin ja ütlen selle peale: harašoo, tobri, totšno tak! Ras, dva, tri! (*Läheb marssides välja.*)

(Eesriie.)

EDUARD BORNHÖHE.

(1862—1923)

TASUJA.

Jutustus Eestimaa vanast ajast.

(Valitud peatükke.)

I

Aastasadade kuristik haigutab meie ja selle aja vahel, milles siin räägitavad juhtumused on sündinud. Selle pika aja sees on meie maal, niisama kui mujalgi maailmas, palju vanu asju igaviku rüppe vajunud, kust neid ühegi muinasaegade tagasisoovija õhkamine enam välja ei meelita; uusi olusid, kuigi mitte kõigiti paremaid, on lugemata arvul tekkinud. Üldse on maailma muutlik nägu nooremaks, lahkemaks läinud; kuuesaja aasta eest oli ta, meie ajaga võrreldes, vana ja mõru. Iseäranis meie maal.

Luba, lugeja, et ma sulle seda tagasitõukavat nägu paari kerge kriipsuga mõtte ette maalin. On pildil valitsev põhivärv, siis on kergem pildi kujudele karva ja seisuviisi anda.

Kolmeteistkümnenda aastasaja hakatusel sattus eestlane isevärki naabrite keskele. Öeldakse, et naabritega üldse olevat raske rahus ja sõpruses elada. Aga eestlase tolleaegsed naabrid olid koguni hullud, üks hullem kui teine. Nad riisusid ta, vaese patuse pagana, puupaljaks, et Rooma päike otsekohesemalt tema pimedat hinge valgustaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku armu saaks maitsta, tegid ta teoloomaks, et ta ristiusu õnne ja õnnistust ning keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid ta tööle issanda viinamäele, see on tema endisele pärispõllule, kus kupja tuline piits temale uue peremehe õigust, haridust, katoliku usku ja ebajumalate vilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Niisugused halastajad, õpetavad naabrid olid taanlased ja sakslased. — — —

Esimestes võitlustes usu ja hariduse eest kiskus Taani kuningas Harju ja Viru maakonna enese kätte. Muu eestlaste maa jäi Liivi ordu ja piiskoppide omaks.

Kui sõdade järel ajuti rahu tuli, voolasid sakslased ja taanlased võidetud maale, igaüks sai oma tüki kätte ja jäi nende talupoegade peremeheks, kes maatüki peal elasid. Esiotsa ei olnud eestlane mitte pärisori, vaid peaaegu vaba rentnik. Aga mida enam võõraste sisserändajate hulk ja ühes hulgaga võim kasvas, seda rohkem nõuti talupoja käest, ja sada aastat pärast maa allaheitmist kinkis Taani kuningas Christoph II kõik eesti soost talupojad oma vasallide, taani ja saksa soost isandate pärisomanduseks igaveseks ajaks.

Tal poleks tarviski olnud seda teha, sest pärisorjus oli juba ammu enne täit hoogu võtnud. Hirmus oli veel hiljuti meie valgustatud päevil pärisorja põli, palju hirmsam oli ta toorel, sõjahädast kurnatud ning ebausust pimestatud keskajal. Ei olnud vaigistust ususki, sest usku ei õpetanud keegi. Ei tunginud ka raskesti rõhutud talupoegade hädakisa kuningateni, kes, ise kaugel ja pealegi alati koduste tülidega kaelani töös, küll pealikuid Tallinnas pidasid, kellest aga mõisnikud nii vähe hoolisid, et isekeskis seadusi tegid ning mitu korda maad Liivi ordu valitsuse alla pakkusid.

Eestlane oli taevakarja lambaks saanud, kuid villu kasvatas ta ainult võõrastele.

Sest ajast ütleb üks sakslane, kroonikakirjutaja Kelch: «Eesti- ja Liivimaal on mõisnikkude taevas, pappide paradiis, võõraste kullaauk, aga talupoegade põrgu.»

II

Harjumaa põhjapoolses osas, Tallinna lähedal, põlise laane keskel, seisis üksik talu, teedest kaugel, niipalju kui sel ajal teesid võis olla. Talu hüüti Metsa taluks, sest ta oli metsa sees, ja imelikul viisil oli ta ühe sündinud maamehe Tambeti päralt.

Kuidas see mees oli pärisperemeheks saanud, kuna peaaegu kõik muud eestlased olid juba pärisorjad?

Seda näeme me kohe.

Tambeti isa oli olnud Tallinna piiskopi ori. Piiskopil oli palju maid ja metsi, kus ta, oma tähtsast kehaküllusest hoolimata, sagedasti küttimas käis. Tambeti isa, nimega Vahur, oli pikk priske poiss, kelle määratuis liikmeis peitus niisama palju raudset jõudu kui tinast laiskust. Ta oli niisama tugev ja niisama laisk kui karu. Aga ta nahk oli õrnem kui karul, ja need loendamatud hoobid, mis ta laiskuse eest sai, tüütasid tema viimaks nõnda ära, et ta jalad selga võttis ja metsa pakku jooksis. Piiskopil oli tugevast sulasest kahju; ta vandus, maksku mis maksab, redu jälle kinni püüda. Ta saatiski sulased välja, ronis ise rammusa mära selga ja ratsutas metsa. Metsas eksis ta küll ära, kuid leidis truudusetu sulase tüvika paksulehelise tamme varjul rahukalt puhkamast.

«Küll ma su hellasti äratan,» urises piiskop, ronis mära seljast maha, tõstis piitsa — tsiuh!

«Hellasti» äratatud pahategija kargas kui nõelatult püsti ja nühkis aietades piitsaga puudutatud kohta.

«Sa pahareti sulane! Sa redu, kurjategija, mi-is? Sulased, siia, hallo! Vaat sulle, säh!»

Vaimulik isand tõstis jälle piitsa, mille õel vilistamine pahareti sulase hinge ärritas.

Aga sel silmapilgul kiskus mära enda valju hirnumisega isanda käest äkki lahti ja putkas tuhatnelja metsa. Lähedalt kostis tume urin. Suur metselajas tuli nähtavale ja näis nõu pidavat, kas maksab kahejalgseid külalisi ligemalt vaatama minna.

«Karu!» karjatas püha isand ja pillas piitsa maha.

«Määratu veis,» pomises sulane.

«Püha Benedictus, mis nüüd teha?»

Sulane kehitas õlgu ja istus sõna lausumata maha.

«Jeesus ja Maria! Oled sa juhm? See on meie ots! Selle saadana küüsis surra! Rumal talupoeg, tõuse, mine ta kallale — sa oled ise kui karu... Pai Vahur, kägista teda, rebi ta lõhki... Näe, tuleb... oh jumala ema... Vahur, aita, päästa mind, oma hingepäästjat!»

Vahur raputas tõsiselt pead.

«Parem on kiskja küüsis kui nuhtlejate piitsa all kärvata.»

Karu tuli ligemale. Piiskop keksis ühelt jalalt teisele.

«Jää siis ometi siia, ma pistan jooksu.»

Ja piiskop tahtis punuma panna.

Aga Vahur venis püsti ja lausus rahulikult:

«Mul on pikemad koivad kui piiskopi-härral.»

«Ma ei lase sind nuhelda —»

Sulane naeris.

«Ma lasen su priiks —»

Sulane kuulatas terasemalt.

«Ma annan sulle maid päri — ai, ai, ai — issand, halasta... näe!»

Karu ajas ennast kolm sammu eemal urisedes püsti.

«Kas härrad annavad pärismaad?»

«Annan, jumala eest annan.»

«Kas vannuvad selle peale?»

«Vannun, vannun, vannun!»

Nüüd rebis sulane suure jahinoa piiskopi vöölt ja astus karule vastu, teda teravasti silmitsedes. Mesikäpp urises vihaselt... Vahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korraga haaras ta oma raudsete sõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täiesti rindu. Aga surmavalt haavatud loom võttis vastase palavasti kaissu. Inimene ja kiskja veerlesid maas. Murtud raod ragisesid, peene liiva tolm keerles üles, kuuldus segane poollämbunud röhin ja mõmin — siis kerkis võitja-inimene, kriimustatult ja lõhkiste riietega, püsti ja vaatles võiduröömuga võidetud vaenlase mürakalist, surmakrampides tuksuvat keha.

«Selle kiskja veri paneb minu vabaduse taime tärkama,» pomises ta iseeneses.

Ta ei eksinud. Piiskop pidas sõna, laskis pelgunud sulase vabaks ja kinkis talle pärisomanduseks tüki metsa, mis hilisemates sõdades maapinnalt kadunud Lodijärve lossi maade serval seisis. Ainult sõjas pidi ta piiskoppi aitama.

Tugev Vahur ehitas enesele metsa sisse majakese, oli aga liiga laisk, et põldu harima hakata. Ta luusis mööda metsi ja toitis ennast jahisaagist. Tema kõige suurem lust oli kiskjaid elajaid hävitada. Tema haruldane kehajõud tegi teda kaugel ümberkaudu kuulsaks ja tema nimi ning teod elasid saja võrra suurendatud kujul kaua rahva suus. Temast räägiti, kuidas ta kord terve hundikarja, kes kibeda külma ajal ta kallale kippunud, palja käega ära kägistanud, nahad maha nülginud ja kered kui jõulukingitused kuuse okstesse riputanud, kust neid siis nälginud suguvennad halastades maha rebinud ja ausasti oma tühja kesta matnud; kuidas ta kord targema rahva suust kuulnud, et vanal ajal olnud üks väga rammukas mees, Simpson või Sampson, kes sada hunti või karu sabapidi kokku sidunud, mispeale tema, Vahur, ühe metshärja, ühe karu, ühe hundi, ühe metskuldi ja veel mõne muu tigeda eluka kinni püüdnud, imetaltsaks teinud ja selle põrgukutsikate karjaga läbi küla uitnud; kuidas ta kuused juurtega maapõuest kiskunud, juured ja ladvad maha murdnud ja enesele tüvedest maja ehitanud. Neid ja muid muinasjutte rääkis rahva suurendav suu tugevast Vahurist, ja neid jutte kuulates särasid poiste silmad elavamalt, vajus meeste rõhutud selg veel enam küüru ja mahapööratud orjapilk näis ütlevat: «See oli tema. Meie seda ei või... peame kannatama...»

Tugev Vahur luusis mõne aja üksipäini mööda metsi, tundis siis igavust, lunastas enesele Lodijärve lossihärra käest hundinahkade eest nägusa neiu naiseks ja naisevenna sulaseks, hellitas

naist, laskis sulasel tüki maad põlluks muuta, tegi end kõigi metsaliste hirmuks ja suri raugana, andes oma pojale Tambetile, kes oli ise juba naisemees ja lapseisa, järgmisi õpetusi:

«Sa tead, poeg, mina sain priiuse ja maa tugeva käsivarre läbi ja hoidsin neid oma käsivarre tugevusega. Sina oled küll ka sirge poiss, aga sul on pikk kael, kitsad õlad ja lahjad puusad. Noort puud maa seest juurida ja metssiga maha virutada sa ei jaksaks. Sul on aga terane pea, vahest teed sina kavalusega, mis mina kangusega. Vaata ette, varja kergelt saadud vabadust — ta on magusam kui mesi, aga ka sulavam kui mesi: enne kui sa märkad, sulab ta su keele pealt, ja sa imed orjahigi. Tee kõrge aed meie maja ümber, osta endale rohkem sulaseid, hari maad ja korja jõukust. Ära tee isandatega tegemist, põlga nende segast usku, palu taevataati . . .»

Siin jäi Vahuri hing rindu kinni; ta jõi suutäie magusat mõdu ja lisas:

«Ma tunnen orjapõlve, tunnen oma rahva häda, aga ma ei suutnud muud kui hambaid kiristada. Üks ei jõua midagi, teised sajatavad hammaste taga, aga ei julge hammustada . . . rahva hing on lämmatatud ja kiunub haledasti rõhujate põlvede ümber . . . Otsi neid, kes ei kaeba, aita tagant, kihuta teisi aitama . . . ja kõlab siis ähvardav ulgumine üle terve maa, siis kõlistage sõjariistu ja tõstke mürinat, mis pilvi lõhub ja leinavaid jumalaid vägevasti äratab! . . .»

Tugev Vahur ei rääkinud enam. Hing lahkus õhates raugenud kehast.

Tema surivoodi ees seisid nuttes ta naine, poeg Tambet oma naisega ja nende poeg Jaanus, kes tol ajal oli kaheksa-aastane. Vahuri lesk ei kannatanud rasket hoopi kaua välja, vaid läks paar kuud hiljem oma armastatud mehe järel hauda. Ka Tambeti naine suri kahe aasta pärast.

Tambet oli agar ning väle mees, kes liikumist ja varakuhjamist armastas, kuid isamaa õnnetusest suuremat ei hoolinud. Ta ostis veel kolm noort sulast, ehitas kena ruumika elumaja kõrvaliste hoonetega, piiras õue palkseintega ja istutas aia väljapoole seinu. Parajal kohal, elumajast vähe eemal, raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Sakstest ei hoidnud ta Vahuri käsu vastu ennast mitte eemale, vaid hakkas juba varakult nende keelt õppima, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärve lossis kauplemas ja endale tarvilikku kraami toomas. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Vahuri surma Tallinna Mustmunga kloostrisse õppima. Tema nõu oli poega täieks saksaks ja kirjatargaks kasvatada. Vahuri viimse manitsuse unustas ta hoopis.

Aga Jaanus pidas seda meeles. Sest üksikud juhtumused, mis lapse südant põhjani on põrutanud, helisevad läbi mehepõlve järele ja hõljuvad üksinduse tundidel rõõmsaid ja kurbi mälestusi äratades veel hallide juuste aegadelgi.

Kui Jaanus esimest korda läbi kitsa, pimeda Harju värava Tallinna sisse sõitis, vahtis tema, roheliste metsade vaba poeg, poolkohkunult, pool-kurvalt ilmatu kõrgeid kivist hooneid, mille võretatud akende taga võõrad, külmad näod vilksatasid. Jaanusel oli tundmus, nagu pigistaks keegi tal kõri kinni. — «Varja vabadust!» kajas ta kõrvus Vahuri viimne sõna. Aga ta harjus ja õppis talvel visalt ning virgalt munkade tarkust, mis tol ajal oli peaaegu ainus tarkus. Seda suurema isuga luusis ta suvel mööda koduseid metsi.

— —

(Kümneaastasena külastab Jaanus koos isaga esmakordselt Lodijärve lossi, kus tutvub mõisnik Raupeni laste Oodo ja Emiiliaga. Laste, eriti Jaanuse ja Emiilia vahel tekib südamlik sõprus; kuid juba nüüd on Oodoga läbisaamine raskem, sest temas avaldub upsakas seisuseuhkus, ülbus ja jonnakus. Sõbralik vahekord lõpeb, kui Jaanus on saanud 15-aastaseks, ägeda riiuga tema ja Oodo vahel.

Edasi toimub jutustuse sündmustik pärast viieaastast vaheaega. Lodijärve lossis korraldatakse suur jaht, millest võtab osa palju külalisi. Jahil juhtub nooreks kauniks neiuks sirgunud Emiilia esmakordselt Metsa tallu, kus kohtub uuesti Jaanusega ning uuendab temaga oma noorpõlvesõprust.)

IX

Jaanus kargas püsti, äigas käega üle otsaesise ja raputas pead. «Mis see on?» pomises ta enese ette. «Uus piin tuleb igavusele lisaks.» — Aga esiotsa oli ta siiski täis õnne — õnnetusest polnud pikemat juttu.

Ta keeras raamatu kokku, pistis rulli põue, läks aiast välja ja sammus metsa. Oma armastatud metsa ilu ei pannud ta täna tähelegi. Ta oli täiesti oma mõtete orjaks saanud. Need tulid ja läksid nii kiiresti, et ta ühtegi ei jõudnud tabada ning arutama hakata. Kuid kurvad need mõtted ei olnud, seda võidi tema kõrgel hoitud peast ja kergetest liigutustest ära tunda. Jaanus sammus kiiresti edasi ega pannud tähelegi, kuidas kuivad raod tema jalge all ragisesid ja siin-seal mõni madalal rippuv oks ta nägu riivas. Mets harvenes, lõppes viimaks täiesti ja viljapõllud kollendasid rändaja silma ees, kes meelde tuletades seisatama jäi. Väljade vahel mustasid mõned viletsad hurtsikud. See oli küla. Jaanus seisis natuke aega mõttes. Siis pöördus ta paremat kätt, kõndis metsa ja põldude piiril paarsada sammu edasi kuni sõiduteeni, mis lossist külasse viis. Seda teed mööda hakkas Jaanus küla poole minema.

Küla oli peaaegu tühi. Mehed olid jahil aitamas, naised põllul. Esimese sauna ukse ees istusid kaks vanaeite ja maitsesid lõunaks jahukörti. Jaanus teretas mööda minnes ja soovis leivale jätku. Üks eideke tõstis pead, seadis käe lusikaga silmade kohale, et paremini näha, ja Jaanust ära tundes kähises:

«Ae, jumalime, Metsa oma.»

Seepeale tõstis ka teine eideke pead, hoidis ka käe lusikaga silmade kohal ja ütles:

«Või Metsa oma.»

«Kuidas, eided, käsi käib?»

«Tänu taevale!» kostis esimene eit. «Kus sa selle a'a olid?»

«Käisin linnast raamatuid toomas.»

«So-oh. Küllap vist ikka ogaraks lähed nende raamatutega.» Eidekesed võtsid jälle jahukördi käsile.

Jaanus sammus külatänaval edasi. Koerad tundsid teda ja liputasid saba, kui ta mööda minnes neid nimepidi hüüdis. Poolalasti lapsed närustes, räpastes särkides tulid vastu, lõid patsi ja soovisid sülle saada. Kõige vaesema, vildakile vajunud sauna ees peatus Jaanus ja astus madalast uksest sisse. Ta pidi sammu allapoole astuma, sest toapõrand oli sügavamal kui maapind. Valgusest tulles ei seletanud ta esiotsa midagi poolpimedas ruumis, millele põienahaga kaetud auk tagumises seinas pisut valguskuma andis. Ühest nurgast küsis lambatall uudishimulikult: «Mää-mää?» ja paar ninakat kana pahandasid: «Kakaa-kakaa!» Teisest nurgast kähises maa-alune hääl: «Kes see tuli?»

«Mina — Metsa Jaan,» kostis Jaanus ja hakkas häälekõmina järgi edasi kobama. Ta silm oli pimedusega juba veidi harjunud, nii et ta enese ees õlgedest aset märkas, millel hall, kõdunenud vanamees poolküljeli lebas. Tema kõrval lamas veel riidenadiga kaetud poiss, kes nähtavasti magas.

«Tasa, tasa!» kähises vanamees, altkulmu magava poisi poole piiludes, ning näitas käega madala kolmejalgse järi peale, mis seina ääres seisis. Jaanus tõmbas järi aseme juurde ja võttis istet.

Aga vist oli kanade kaagutamine poisi siiski äratanud. Ta õhkas sügavasti, liigutas ja lõi silmad lahti.

«Pagan võtku!» urises vanamees. «Jälle ärkvel!»

Jaanus hakkas oma põue ja taskuid mööda kobama, ei leidnud aga midagi.

«Kahju,» ütles ta kahetsedes, «täna mul ei ole midagi kaasas. Mu tulemine oli kogemata, üsna ilma mõtlemata.»

Poiss, kes pealt-näha umbes viieteistkümne-aastane võis olla, tõstis Jaanuse häält kuuldes pead ja tahtis ennast põsekile upitada, kiskus aga korraga näo viltu ja langes tasa vingudes tagasi asemele.

«Mis see on?» küsis Jaanus ehmatades, «kas Maanus on haige?»

«Jah, kena haigus!» pomises vanamees vihaselt ja lõi käega.

«Heldeke, mis tal siis viga on?»

«Küsi seda lossikupjalt.»

«Mis?»

«Ma ei teinud midagi, ei midagi!» vingus poiss valusalt ja pöördus kummuli. «Oi valu, valu!»

Kahvatades laskus Jaanus põlvili poisi kõrvale maha. Kui ta kerge katte hellasti kõrvale lükkas, põrkas ta tagasi. Poisi katkine särk oli veretäppisid täis ja mitmest kohast keha küljes nagu liimiga kinni. Vanamees pööras näo ära ja pomises läbi hammaste: «Nad on ta vaese-omaks peksnud.»

Jaanus, kes jälgist nähtusest nagu uimastatud oli, kohendas katte jälle õnnetu poisi keha üle ja küsis väriseval häälel, millal see õnnetus oli sündinud.

«Täna hommikul ta selle nahatäiega koju tuli,» urises vanamees vastuseks.

«Aga mispärast?»

Vanamees kehitas õlgu. «Poiss ütles, ta olevat noorhärra koera «tigedaks hundiks» nimetanud, ja noorhärra käsu peale olevat kubjas ta talli viinud ja uhtunud. Mis seal imet?»

Maanus pööras valusasti ohates pead. Tema silmad olid kinni, aga huuled sosistasid järk-järgult: «Ta sidus mu kinni... ja peksis... piitsaga... nagu koera... Oo! Ma ei teinud... muud... kui ütlesin... oo! ... oo!...»

Haledus pani Jaanuse südame lõhkema.

«Kas külma vett on toas?» küsis ta vanamehelt, kes tuimalt kui puupakk paigal lamas ja vastuse asemel ainult pead raputas. Jaanus tõusis ja vaatas otsides ringi. Ühest nurgast leidis ta ämbri, haaras selle kätte, käskis vanameest linaseid nartsusid otsida ja läks ise õue, kaevust vett tooma.

Kui ta veega tagasi tuli, oli vanamees üles tõusnud ja tuustis iseenese ette pomisedes kirstu kallal nurgas. Jaanus pani veeämbri aseme kõrvale maha, tõstis poisi pea pisut üles ja sosistas talle vaigistavaid sõnu kõrva sisse. Poiss õhkas, heitis siis kummuli ja jäi vagusalt ootama.

«Noh, kas leidsid?» küsis Jaanus vanamehelt, kes ikka veel kirstu ees küürutas ja selle sisemust soris.

«Pagan võtku, mina'p siit leia hilpugi,» urises vanamees.

Jaanus läks ise kirstu juurde, otsis ja leidis viimaks tüki peenemat linariiet.

«Küllap vanamoor nüüd jälle ragistab,» nurises vanamees ja pesitas enese jälle põsekile asemele. Ta vahtis vagusalt, kuidas Jaanus Maanuse haavu pesi, kinni sidus, poisi õrnalt istukile aitas, märjad õled alt ära võttis ja aset uuesti kohendas. Maanuse näolt võis selgesti lugeda, et kõik see talitus talle kibedat valu tekitas; aga aru saades, et see kõik headuse pärast sündis, pigistas ta hambad kokku ja vaatas haleda naeratusega oma heategija otsa.

«Nüüd ole siin nii kaua maas kuni sind rahule jäetakse,» ütles Jaanus tõustes. «Sa oled priske poiss ja saad varsti terveks. Ma pean nüüd koju minema, ja kui mahti saan, siis tulen õhtul tagasi ja toon sulle valuvaigistuseks midagi kaasa.»

Aga ta ei saanud oma lubamist täita. Kui ta sauna uksest välja astus, oli taevaäär sinimusta pilvega kaetud, mis kiiresti, äkitselt tõusnud tuulest aetud, üle sinise võlvi veeres. Jaanus kiirendas sammu ja jõudis parajasti metsa varju, kui esimene välk pilvest pilvesse sähvis ja esimene kõuemürin raksatas. Ta jõudis koju, märg kui särk pesus.

Tervel päeval ja järgmisel ööl sadas vihma kui oavarrest.

X

Kolmel päeval ei olnud Metsa talust keegi lossi ega külasse saanud. Pühapäeva õhtul võttis Jaanus nõuks Maanust vaatama minna. Ta läks läbi metsa, kuni harvemate puude tagant väljad paistma hakkasid. Siin jäi ta seisatama ja — käänas korraga paremat kätt lossi poole.

Mispärast? — Seda ei hakanud ta arutama. Ta polnud vahepeal ju viiel aastal kordagi sinnapoole saanud.

Kui lossihooned eemalt valendama hakkasid, pöördus ta kõrvale, sinnapoole, kus temale noorest east väga tuntud lossiaed rohendas. Ta pani tähele, et lossi katusel lehvis must lipp. Mis see tähendas? Oli keegi lossihärra perest surnud? Kerge ehmatusevärin käis silmapilguks Jaanuse kehast läbi.

Ta hiilis piki aiamüüri edasi kuni üks koht tuli, kus müür oli madalam. Sealt võis ta tervet lossi selgesti näha. Jaanus toetus müüri najale ja jäi kuulatama.

Lossist kuuldus tume kära.

«Seal näib jahiselts ikka veel koos olevat,» mõtles Jaanus, «prassivad veel õige vahvasti. Aga see must lipp? Mis see tähendab?»

Siis kriiksus raudvärav, mis lossihoovist aeda viis, ja paljude häälte kõmin tuli kuuldavale.

«Külalised tulevad aeda jalutama,» mõtles Jaanus ja astus sammu kolm, neli kõrvale, kus tihedad põõsad üle müüri ulatusid ja teda aias olijate silma eest varjasid. Salk noori isandaid tuli laial liivateel valju vadinaga ligemale. Kõigil näisid pead rasked ning jalad ja keeled nõrgad olevat. Mõned hoidsid üksteist käe alt kinni.

«Kuule, Oodo!» kuuldi üht ütlevat, «tont võtku, ulgumiseks pole sul vähematki põhjust. Alles kakskümmend aastat vana ja ise juba peremees... tont võtku, seal ei saaks ma mädaõikagagi tilka silma.»

«Õige, õige,» kinnitas teine, «mina saadaksin niisuguse päranduse eest kümme taati hauda ja maksaksin iga kord hauakaevajale kümnekordse palga! Tõepoolest, ma ütlen.»

«Tasa, tasa,» kõlas Oodo hääl, «ära seda nii valjusti ütle, et su taadike kuuleks! — Näete nüüd, kui aralt ta ümber piilub. — Sa kergats, tunnistad ju jalapealt, kui sügavast südame põhjast sur sõnad tulevad.»

Kogu salk naeris.

«Pagan võtku!» turtsus kümne isa matja pisut tasemini, «kas kõik tuleb siis südame põhjast? Mis seal irvitada? Kui ei tule südamest, siis ei tule südamest.»

«Aga mina ütlen südamest,» algas Oodo valjusti, «et mul ulgumistuju sugugi poleks tulnud, kui ka isa mulle vana mära sabagi poleks pärida jätnud. Mis surnud, see surnud. Mina pean ka omal ajal surema ega nõua kelleltki leinapisaraid. Ainult sest suurest

ehmatusest pole ma veel toibunud. On surm iganes nii äkki tulnud? Pikne sähvib mu silma ees puusse, isa hobune kargab kui küünal püsti ja sealsamas lendab isa vastu kändu ja — pea puru. Valmis!»

Salk kadus puude ning põõsaste vahele ja häältekõmin läks kaugel segaseks. Jaanus, kes kõik kuulnud oli, arvas seda unes kuulnud olevat. Oli see siis võimalik? Hea lossihärra surnud — ja nii äkitselt, nii hirmsal viisil!

Aiatee liiv krõbises uute tulijate jalge all. Kaks inimest tuli pikkamisi lähemale — meesterahvas ja naisterahvas. Need olid — Jaanus tundis nad kohe — rüütel Kuuno ja preili Emiilia.

Emiilia oli mustas riides ja, niipalju kui ehavalgel oli näha, väga kahvatu. Ta toetus noore rüütli käsivarrele. Nähtavasti vajas ta lohutust, ja seda jagas Kuuno ohtrasti, nagu õige rüütli kohus.

«Kui te teaksite, auline preili,» kõlas Kuuno pehme, paitav hääl, «kui suurt osa mina teie õnnetusest võtan, te kuulaksite suurema tähelepanuga minu tröösti sõnu, mis nõrgad on, aga südamest tulevad. Teaksite teie, missugune põlev valu kui odapiste mu südamesse torkas, kui teie täna isa matmise juures südantlõhestava kiljatusega maha langesite! Ma oleksin kümme aastat oma elueast ohverdanud, kui sellega teie õndsat isa kümneks minutiks siia kurja maailma tagasi oleksin jõudnud meelitada, teile ütlema, et tal nüüd hea on, ja et ta teile tulevase jällenägemiseni pikka, õnnelikku iga soovib.»

Emiilia vastas kurval, väsinud häälel:

«Ärge rääkige sellest, rüütel. Ma tean, te olete hea inimene ja tahate mind rahustada, aga teie vaev on raisatud.»

Rüütel jäi vait. Vaikselt liikusid mõlemad mööda. Jaanus aga jäi veel tükiks ajaks müüri taha seisma. Ta oli sügavasti liigutatud.

«Missugune hirmus õnnetus!» ütles ta iseeneses. «Emiilia armastas oma isa üle kõige maailmas, seda ma tean. Kuidas võib nüüd valu ta heldet, pehmet südant piinata! Kurbus ähvardab teda ennast hauda saata. Aga see mõte on hirmus. Emiilia hauas! Jumal hoidku!»

Jaanus vaatas haleda meelega veelkord lossi poole, mille üle must lipp õhtutuule käes lustlikult lehvis, kui arvaks tema, kurbuse enese märk, häbiks leina pärast laiska rahu pidada. Lossis süüdati tuled põlema, teenijad sõelusid sinna ja tänna, aiast kadus noorte isandate joobnud kära. Jaanus õhkas ja hakkas venival sammul kodu poole kõndima.

«See vaene, vaene neiu,» mõtles ta pimedast metsast läbi minnes, «mispärast pidi see põrutav õnnetus just teda tabama? Ta on veel nii noor, nii nõder ja õrn . . . kuidas saab ta nüüd toore, äkilise Oodoga toime? Nüüd nutab ta iga päev üksipäini oma kambris, kuni ta silmad tuhmiks ja põsed lumivalgeks lähevad. Kes kaitseb teda nüüd? Kes lohutab teda? Oh, võiksin ma nüüd nii kui enne . . .»

Siin takistas mõni asi Jaanuse kahetsevat mõttekäiku. Meelde tuli noor, kena rüütel, kes Emiiliat aias nii ilusate sõnadega oli püüdnud rahustada, hoopis ilusamate sõnadega, kui Jaanus neid arvas teha võivat. Ja nad olid teineteise käe alt kinni hoidnud ...

Jaanuse puhtasse, kaastundlikku südamesse asus sügava haleduse kõrvale teine, võõras tundmus, ja see oli kibe. Ta hurjutas ja tõrjus seda tundmust tagasi, tahtis üksnes armsa sõbra õnnetust meeles pidada, aga ta ei pääsenud visast mõttest lahti. Eneseармastus elab ju igas südames mõningal määral. Jaanuse südames elas ta vähemal määral, aga ta elas siiski ja ässitas: «Sa oled rumal, va Jaanus. Sinu arutused on albid. Mis sa jampsid? Emiilial ei peaks aitajaid ja lohutajaid olema! Tal on neid tosinate kaupa, iga mees tosin korda parem kui sina. Kas ta sinust midagi hooliks? Mäletab ta ka veel, et sina maailmas oled? Mine koju ja nuta ise selle üle, et sa nii väeti ja vilets oled.»

Niisuguste piinavate mõtetega jõudis Jaanus tunni aja pärast koju, enam vaimu kui keha poolest väsinud.

Kui ta tuppa astus, istus vana Tambet sulaste ja ümmardajatega õhtusöögil. Jaanusel ei olnud söögiisu ega jutuhimu, ta vabandas ennast peavaluga, soovis kõigile head ööd ja läks oma kambrisse.

See kamber seisis kitsa ja madala aknaga vastu jalgväravat, mis hoovist aeda viis. Kamber oli võrdlemisi suur ning kõrge, riistad seal ja säng tagaseinas olid lihtsad, kuid puhtad ja nägusamad kui muidu talumajades. Aken ja jalgvärav olid lahti, nii et aiast värske öölõhn sisse voolas.

Jaanus istus akna juurde ja mattis pea pihkudesse. Õues oli tuuleõhk vaikinud, tähed särasid taevast. Metsast huikas korra öökulli inetu hääl. Siis vältas jälle öövaikus.

Jaanuse südant täitis ääretu härm. Need tundmused olid talle võõrad, uued. Ta ei leidnud neile sõnu, ei seletust. Ta pea hakkas valutama. Ta tõusis ja heitis täies riides sängi. Kuid uni ei tahtnud tulla. Viimaks vajusid ta silmad ometi kinni.

Aga mis see oli?

Jaanus nagu ei olnudki omas toas selili sängis, ta seisis ikka veel lossiaia müüri taga ja nägi kõik, mis aias sündis. Seal jalutasid noored isandad, toredate riiete ja uhkete nägudega, ja igaüks karjus ja kiitis iseennast. Ning siis tuli üksik paar, need olid rüütel ja keegi preili. Nad käisid sõbralikult käsikäes, vaatasid naeratades ühtepuhku teineteisele silmi, ja rüütel kummardus neiu kõrva poole ja rääkis mahedalt, meelitavalt, nii et neiu silmad hiilgasid ja õnnelik naeratus elustas ta nägu. Ja vaata, nüüd hakkas rüütel kahe käega neiu ümbert kinni ...

Jaanus tahtis karjuda, tahtis appi joosta, aga ta oli kiviks tardunud, nii et ta ei võinud häält teha, ei kätt ega jalga liigutada. Ja nüüd, oi imet! hakkas rüütel neiuga, keda ta palavalt kaisus hoidis, maast tõusma, nad kerkisid, kerkisid ... Viimaks kadusid mõlemad pilvedesse. Jaanus vahtis üksisilmi seda kohta, kuhu vii-

rastus oli kadunud, vahtis nii kaua, kuni ta silmad tuhmiks läksid ja kaks suurt, rasket pisarat ta põskede üle veeresid. Ta sirutas käed välja ja hüüdis: «Emmi, Emmi!...» Seal lõhkes pilv teist korda, vana lossihärra kahvatu kooljanägu vahtis põlevail silmil Jaanuse otsa, kuivanud käed sirgusid temale ähvardavalt vastu ja nagu kauge kõuemürin mägede tagant kõmises hääl närtsinud huultelt: «Vaata enese selja taha, talupoeg! Vaata enese selja taha, ori!»... Jaanus pööras pead ja nägi suurt kollendavat välja, mille peal sajad orjad, meeste- ja naisterahvad, olid vilja lõikamas. Palavasti põletas päike tööliste selga, kuna paledelt higi ojadena maha voolas. Kurja näoga kubjas kõndis nende keskel edasi-tagasi, vandus ja peksis raske piitsaga neid, kes silmapilguks julgesid selga sirutada. Salajane oigamine, piitsa plaksumine ja äkilised valukiljatused kajasid üle välja. Kui Jaanus orjade nägudesse vaatas, arvas ta igaühes oma lihast venda, oma lihast õde ära tundvat. Ta sulges silmad... Korraga kuulis ta õige lähedalt oma nime hüütavat. Ta avas silmad ja nägi, kuidas kubjas üht poissi, keda Jaanus väga hästi tundis, pingi külge sidus ja armutult peksma hakkas. Rasked piitsahoobid sadasid vuhisedes õnnetu poisi selga, kust suured verepiisad üles purskasid. Poiss vingerdas ja karjus koledasti ... Jälle kuulis Jaanus oma nime hüüdmist, ta tahtis vihaselt halastamatu kupja kallale karata...

«Jaanus! Jaanus!» kõlas hale hääl selgesti tema kõrva ja Jaanus ärkas.

Ta avas silmad. Külm higi kattis ta otsaesist. Tuba oli valge, kuu paistis heledalt sisse.

«Missugune hirmus unenägu!» mõtles ta ja imestas isegi, et see tõesti oli unenägu olnud, nii selgesti oli ta kõike näinud. «Ma vannuksin selle peale, et tõesti oma nime kuulsin.»

«Jaanus! Jaanus!» hüüti sealsamas selgesti.

See ei olnud enam unenägu.

Jaanus pööras silmad kähku akna poole ja kargas kerge karjatusega üles.

Aknast vahtis inimene tuppa.

«Maanus!» hüüdis Jaanus poissi ära tundes, «kust sa südaöösel siia said?»

«Pai Jaanus, lase mind sisse!» palus poiss. Ta oli kahvatu kui kooljas ja värises kõigest kehast.

«Roni siitsamast sisse.»

Maanus ronis vaevaga kitsast aknast sisse.

Toas oleks ta nõrkuse pärast peaaegu kukkunud. Jaanus toetas teda ja talutas oma sängi juurde, mille peale poiss, selga vastu seina toetades ja pead rinnale lastes, jõuetult istuma jäi.

«Mis sul viga, Maanus?» küsis Jaanus murelikult.

«Leiba... tükike leiba!... Ma olen nälginud,» surus poiss järkjärgult rinnast välja.

Jaanus läks kikivarbail välja, kobas köögis, kobas sahvris,

leidis tüki leiba, liha ja kannutäie hapupiima. Poiss kippus näljase hundi ägedusega toiduvara kallale.

«Kui kaua sa juba nälginud oled?» küsis Jaanus, muretsedes, et poiss enesele vorpides liiga võiks teha.

«Laupäevast saadik,» pomises Maanus kibedas töös ja hammustas sügava poolringi leivasse.

«Ei sa siis kõike tohi ära süüa.»

Maanus vahtis kohkunult keelaja otsa.

«Sa teed enesele kahju. Jäta nüüd järele.»

«Aga, pai Jaanus . . .»

«Anna siia. Pärast võid jälle süüa.»

Haleda meelega lahkus Maanus ülejäänud toiduvarast. Jaanus tõstis ta jalule, kohendas sängi ja ütles:

«Nüüd võtame riidest lahti ja heidame magama. Seni räägi mulle lühidalt, kui jõuad, mis sulle on juhtunud.»

Ja kuna mõlemad endid riietest välja koorisid, jutustas Maanus unise, aga endise vastu juba toibunud häälega, kuidas kubjas teda laupäeva hommikul kodust leidnud ja kui laisklejat nuhelda tahtnud. Tema putkanud tulise hirmuga uksest välja, kubjas kirudes tagant järele. Poisi väledad jalad olid teda seks korraks küll päästnud, aga ta ei julgenud enam jalga koju tõsta, sest ta teadis, et kubjas teda oli lubanud «vaeseomaks» peksta. Ta hulkunud terve öö ja pühapäeva metsas ümber, kuni viimaks nälg teda siia ajanud.

Seni olid mõlemad ühe vaiba alla pugenud. Maanus surus ennast krutti tõmmates vastu Jaanuse rinda ja juba pool-uinudes sosistas: «Tee minuga . . . mis tahad . . . ma . . . ma olen hirmus . . . väs . . .»

Sellega sohises viimne jõud poisi rinnast, ta silmad vajusid kinni ja sügav hingetõmbamine tunnistas, et Maanus oli langenud une kaissu.

Jaanus aeles veel kaua unetult selili, käed risti pea all. Ootamatu vahejuhtumine oli ta mõtteid pisut lahutanud, kuid iseäralik kurb tundmus, nagu suure õnnetuse etteaimamine, rõhus ta rinda. Viimaks, pisut enne päevatõusu, vajus ta sügavasse, surmasarnasesse unne.

XI

Teisel hommikul ärkas Jaanus hilja. Maanus magas veel. Kui Jaanus ennast riidesse pani, tõusis õues vali sõnelemine. Ta tõttas õue. Seal seisis salk mehi, ühel pool vana Tambet oma sulastega, teisel pool lossikubjas kahe mõisasulasega. Tambet näis elavalt mõnd kupja ütlust valeks ajavat.

«Kust ta pidi siia saama?» vaidles ta. «Läbi katuse ei võinud ta ometi sisse sadada. Kuidas ma siis teda poleks näinud?»

Väike kubjas tantsis ühelt jalalt teisele, vangutas pead, irvitas

ja kääksus: «Ei sa mind peta, vennike, ei sa mind peta. Ta on siin ja siia ta jääb. Jumala eest. Kui sina ei tea, siis teab sinu poeg.»

«Mis asja?» küsis Jaanus ligemale astudes.

Kubjas pöördus järsku ümber, vahtis Jaanuse otsa, laksutas näppu ja kilkas: «Vaat', vaat', seal ta on. Seal ta ise on. Ähää, pojuke, kuhu sa jooksiku panid? Kuhu sa peitsid redu? Mis? Mi-is?»

Jaanus pööras talle selja ja küsis, kuigi tõtt aimates, isalt: «Mis see tähendab?»

«Kurat teab, mis see tähendab,» vastas Tambet tema kohta haruldase kärsitusega. «Niipalju kui ma aru sain, otsib ta Saare Maanust taga, kes pakku olevat jooksnud.»

«Seda ma ütlen, siin ta on!» kriiskas kubjas uuesti. «Kes see alati Saarel istus ja poissi poputas? Kelle juurde ta nüüdki muidu jooksis kui oma kalli Metsa Jaanuse juurde? Ega ta ometi metsa võinud jääda. Ütelge, kellel aru peas, ütelge, kas ta võis metsa jääda?»

Jaanusele tuli tusk. Tema aus meel põlgas valet, kuid tõtt ei tohtinud ta seekord ometi rääkida. Ta vaikis nõutult. Kubjas uuris kui kull tema nägu.

«Olgu, kuidas on,» tõendas Tambet, «aga seda ma tean, et teda siin ei ole.»

«Vale! Vale!» kilkas kubjas kätega vehkides, «minu käest te ei pääse. Kuhu sa minu käest pääsed? Tooge ta välja, nüüd kohe tooge ta karvupidi välja, muidu otsin terve maja läbi. Ja-ah! Sa ei taha? Ei taha? Siis lähme otsima, poisid, tuustime viimse kui nurga läbi. Aga siis hoidke endid, oi, oi, hoidke oma nahka!»

Nende sõnadega kippus kubjas maja ukse poole. Aga Jaanus seadis enese ukse ette ja ütles ülekeeva vihaga:

«See maja on vaba mehe omandus, siia ei tohi keegi ilma loata sisse tungida.»

«So-oh?» kriiskas kubjas pilkavalt, «või nii? Küllap näeme, kui kaua teie kiidetud vabadus kestab. Küllap uus härra teile priiust õpetab, närukaelad! Oot', oot', küll me näeme peagi uudist.»

Vana Tambet tuli imestades lähemale. «Uus härra? Missugune uus härra?»

«Hähähää!» naeris kubjas. «Sa ei teagi veel, et vana rüütel eile maha maeti. Tohoo pärdikud!»

«Jumala pärast!» pomises Tambet kahvatades.

«Ja-jah, meil on nüüd teistmoodi härra. Ei see hellita. See mõistab härra olla.»

«Aga kuidaviisi . . .?»

«Kuidaviisi? Hähähää! Küll ta ise teab, kuidaviisi. Küll näete varsti, kuidaviisi. Pole viga.»

Jaanuse meelest hakkas see jagelemine läilaks minema.

«Ma tean seda lugu isegi,» ütles ta isale, «küll ma jutustan. Sinu ähvardusi, kubjas, meie ei karda. Mine oma teed!» käskis ta, näpuga hoovivärava poole näidates.

«Näe, näe, kui tore,» pilkas kubjas, «nagu kukk. Just nagu kukk. Ei veel lähe, pojuke, enne otsin maja läbi. Katsu mul kukkel»

Kubjas tahtis ukselingist kinni hakata, aga Jaanus seadis enese rinnutsi tema ette, vaatas temale teravasti silmi ja küsis sunnitud rahuga: «Kas lähed kohe?»

Kupja meelest läks lugu kirjuks.

«Hoidke ta kinni!» karjus ta kõikuval häälel mõisasulaste poole. Aga need ei julgenud kätt Jaanuse külge panna.

«Ma olen sind kaks korda heaga minna käskinud,» ütles Jaanus tumedasti, «ära kaeba, kui kolmas kord on kurjem. Visake ta välja!» andis ta käsu oma sulastele.

Kaheksa tugevat kätt tõstsid sipleva ja kääksuva kupja õhku, kandsid ta hooviväravа juurde ja viskasid sealt kukerkuuti välja. Tema järel lahkusid ka mõisasulased, salamahti naeru turtsudes. Hooviväräv pandi lukku. Jaanus tõmbas isa majja, et ta kupja sajatusi ei kuuleks. Ta oli veidi kahvatu, aga välispidi rahulik, kui ta isale rääkima hakkas, mis ta lossiaia müüril seistes oli kuulnud ja näinud. Tambet vangutas mitu korda murelikult pead ja pomises:

«Paha lugu. Väga paha lugu.»

Tervel teel kirudes, longates ja sulaseid ähvardades jõudis kubjas koju.

Parajasti astus noor lossihärra salga võõrastega lossitrepist alla. Nad olid pruukosti lõpetanud ja kõik heas tujus.

«Teid ma nii ruttu minema ei lase,» hüüdis Oodo, kelle nägu lustist läikis, «te peate mind aitama leinapäevi lühendada ... Mis sina longid, vana karjakrants? Mis tõbi sul on, et nii haige näo teed?»

Viimased sõnad olid öeldud kupjale, kes sulaste seltsis trepi ette astus. Ta lonkas viimastel sammudel nii raskesti, et näis, nagu lüheneks tal astudes kord parem, kord pahem jalg, sealjuures oigas ning ähkis ta südantlõhestavalt. Härra ette astudes pani ta käed risti, kummardus maani, longutas pea rinnale ja hakkas liigutava nutuhäälega kaebama:

«Härral on hea naerda, härra on härra ja võib oma sulasega teha, mis tahab. Aga mind on härra teenistuses teotatud ja poolsurnuks pekstud.»

Nüüd hakkas kupja keskpaik suure oherdi taoliselt keerlema.

«Kes sind nõnda nuhtles, vaene talleke?» naeris Oodo.

«Metsa Jaanus.»

«Kes?»

«Metsa Jaanus. Ja vana Tambet, tema isa. Peksid minu vaeseomaks ja sõimasid härrat. Oo-ooh!»

Noore lossihärra siiani lahkele näole kogunes tume pilv.

«Mis sa lorised?» küsis ta järsku. «Nemad sõimasid mind? Mind?»

«Sõimasid ja teotasid, et hirmus kuulata. Ja peksid mind. Oo-ooh!»

«Sul pole aru peas. Mispärast... kuidas nad julgesid?»

Võõrad valgusid nende ümber kokku ja naersid õnnetu kupja väänlemise üle.

«Nad on vargad,» hüüdis kubjas elavalt, «täied vargad ja röövlid. Kes teab kui palju nad juba mõisa vara on riisunud? Nüüd on nad veel härra külast jooksiku enese juurde peitnud ega taha teda kätte anda. Täied röövlid. Ja kui mina läksin täna härra omandust taga pärima, siis hakkasid nad härrat teotama ning sõimama ja peksid minul kõik kondid kehas puruks. Oo-ooh!»

Oodo läks näost punaseks ja kärkis: «Kuidas sina, koer, mulle seda julged rääkida? Mispärast sa neid kohe ei sidunud ja siia ei toonud?»

«Oh, helde härra, mis jõudsin mina väeti üksi hulga vastu? Mina käskisin neid seal» — kubjas näitas sulaste poole, kellel põlved hirmu pärast nõrkema hakkasid — «appi tulla ja härra au mitte teotada lasta, aga nad naersid. Muudkui mina üksi...»

«Nad naersid?»

«Jah, mõlemad naersid, muudkui mina üksi...»

«Orjad siia!» hüüdis Oodo valjusti ja plaksutas käsi. Mõned sulased jooksid kokku.

«Viige need lurjused talli!» käskis noor lossihärra mürisevalt. «Kummalegi sada hoopi vitsu ja siis kõige sügavamasse keldrisse!»

Värisevad pahategijad viidi ära.

Oodo pöördus jälle kupja poole, kelle näole silmapilguks õel irvitus ilmus. «On see kõik sõna-sõnalt tõsi?»

«Viimne kui sõna!» tõendas kubjas rusikaga raksuvalt vastu rinda lüües.

«Kasi!» Piitsahoop tänas ustavat sulast isanda kaitsmise eest. Kubjas lonkas minema.

«Mis lugu see oli?» küsis üks uudishimuline võõras.

«Lugu, millel lõpp veel tulemas on,» vastas Oodo ratsapiitsa vart väänates. «Talupojad on mind teotanud. Nad on minu orja peksnud — see on teotus! — Ja jumala eest, mina seda ei kingi.»

«Mis jutt see on? Kuidas võisid talupojad sind teotada? Sinu omad talupojad?» küsisid külalised imestades.

«Jah, tõsi küll, seda teie ei tea,» seletas Oodo. «Siin minu maade piiril pesitseb ühe nõndanimetatud vaba talupoja pere, kes oma kentsakad õigused ei tea missuguse poole aruga piiskopi käest on saanud. Neil värdjail on minu isa helduse läbi hari nii kasvanud, et sugugi enam ei oska häbeneda. Nad on ühe jooksiku minu alamate seast eneste juurde peitnud, minu orja peksnud ja mind sellega ning häbematu sõimamisega teotanud. Nüüd ütelge, mis ma niisugustega pean tegema?»

Vihalõke põles noorte rüütlite põskedel.

«Jumala eest!» karjus Klaus Korkenpropf, priske noorsand, kellele esimesed punased karvakesed lõual meheiga ning meheau

tõotasid. «Säherdust juttu pole ma veel kuulnud. Prii talupoeg? Mis asi see on? Säärast seent meie maal ei kasvagi, ja kus ta kogemata juhtub ilmale tikkuma, peaks ta kohe puruks tallatama.»

«Mis me veel ootame!» hüüdis kõrge kasvuga, kähara pea ja lühikese ninaga junkur Klopfleisch. «Lähme, poome kurjategijad oksa ja pistame nende pesa põlema.»

«See on õige! See on selge! Vii meid kohe sinna, Oodo,» käratses kogu salk.

«Lähme peale!» ütles Oodo, kelle ärevus järk-järgult kasvas. «Ma pean neid koeri karistama, enne ma tilka viina suhu ei võta.»

See nõu võeti hõiskamisega vastu. Sulased hüüti kokku, istuti hobuste selga ja kihutati metsa. Rüütel Kuuno ei olnud teiste hulgas, ei olnud ka nõupidamist kuulnud.

Tema istus rikkasti ehitud kambris ja lohutas ilusat neidu, kes vahel läbi pisarate naeratades tema kord tõsist, kord naljakat, kuid ikka mahedat ja sulavat kõnet kuulas.

Vaene Jaanus!

XII

Metsal peeti nõu, mis nüüd Maanusega peale hakata. Maanus ise kui tuline poiss kippus minema, tahtis metsa joosta, ikka joosta, ei tea kuhu joosta, kui aga oma heategijaid saaks murest päästa. Vana Tambet, muidu oma vanadusest hoolimata elav ja hakkaja mees, oli viimaste kuuldud ja nähtud juhtumuste tõttu nagu uimastatud. Ta rääkis vähe, pomises palju ja raputas tihti murelikult pead. Ka Jaanusel oli süda raske, aga ta hoidis pea kõrgel, et teistele julgust teha. Tema nõu oli Maanust lahti osta.

Aga vana Tambet raputas pead:

«Lahtiostmisest ei või nüüd uue lossihärraga enam juttugi olla. Tema uhkus on riivatud, ja seda uhkust ma tunnen. Maanusega võiksime vahest ometi veel nõu leida, aga me oleme lossihärrat ennast pahandanud, ja seda ta ei kingi. Paha lugu. Väga paha lugu.»

Seepeale valitses nõupidajate keskel tükk aega vaikus.

Korraga kõlas õuest vali paugutamine hoovivärava pihta. Kõik kolm vaatasid kohkudes üksteise otsa. Tambet tõusis püsti.

«Jaanus, sina peida Maanus ära,» ütles ta kärmemalt hingates, «mina lähen kuulama, mis nad tahavad.»

Vanamees ruttas välja. Jaanus juhatas poisi sahvrisse, kust redel lakka viis, käskis teda üles ronida ja ennast hästi ära peita. Poiss ronis üles. Seni tõusis hoovis vali kära. Jaanus ruttas õnnetust aimates õue ning nägi parajasti, kuidas hoov ratsalistest täitus ning isa, raskest hoobist rabatud, maha tuikus. Äkiline, hirmus viha süttis noore mehe südames põlema, viha, mis muud ei taht-nud kui vihaalust sedamaid pihuks ja puruks lüüa.

«Sulased, appi!» hüüdis ta valjusti ja langes nagu kalju, mis mäest alla veereb, selle ratsalise kallale, kes isa oli maha löö-

nud. Ta haaras raudsete rusikatega mehe käsivarrest ja rinnust kinni, kiskus ta ühe raksuga sadulast välja ja sõtkus oma jalge alla. Teised jäid imestuse ja kohmetuse pärast kangeks, kui seda Kalevipoja tegu nägid.

Vana Vahuri jõud uinus pojapoja käsivartes ja ärkas alles nüüd ähvardavalt.

Enne kui poolsurnud junkru seltsimehed kohmetusest jõudsid toibuda, kiskus Jaanus junkru mõõga välja, astus paar sammu tagasi ja hüüdis müriseva häälega:

«Mis te tahate, inimesed, et te kui röövlid siia sisse tungite?»

Vihast punase näoga, piitsa käes vibutades ratsutas Oodo otse Jaanuse ette, kes põrmugi ei taganenud, ja kärkis: «Sa julged veel haukuda, koer?»

Teised kogunesid ka ligemale.

«Tagasi! Tagasi!» hüüdis Jaanus ja laskis mõõgatera välkuda, nii et Oodo hobune kohkudes tagumistele jalgadele tõusis. «Mina olen vaba mees niisama kui teie ja mõistan teotust kätte tasuda. Ma tean, mispärast sa selle mõrtsukate salga siia oled vedanud, autu junkur. Sa tuled oma vihase pärisorja laimamise mõjul siia majasse rusikakohut mõistma. Ma põlgan sind, üleannetu poisike, ma põlgan sind, armetu rüütliau roojastaja.»

Seni oli neli sulast, teravad kirved käes, Jaanuse selja taha kogunenud. Oodo kahvatas, siis sähvis tal puna jälle üle näo kuni juuste juurteni. Tema huuled värisesid ja hääl kõikus veidralt, kui ta nüüd tumedasti ütles:

«Kuidas sa julged ... ma võin su tükkideks raiuda lasta ... Sa teotad mind teist korda ...»

Jaanus vastas rahulikumalt: «Kui sa aru saad, et ma sind teist korda teotan, siis tule, maksa mehe viisil kätte! Aga sa ei julgenud üksi, sa tulid suure salgaga. Ma kardan, su autunne pole suurem kui su habe, ja seda pole sul veel olemas.»

«Koer, vait! ...»

«Tule vaigista mind! Aga mees mehe vastu, nagu see vabadel ja ausatel inimestel viisiks on.»

«Kurat ja põrgu!» röökis Oodo ja ronis hobuse seljast maha. «Jätke meid rahule, ärgu pistku keegi oma nina meie vahele!» käskis ta kaaslasi ja rebis mõõga välja.

«Enne kui me võitlust algame, veel üks sõna,» ütles Jaanus. «Langen mina, siis võid sa minu kehaga teha, mida tahad. Aga ma palun, jäta mu isa elusse. Kas lubad?»

«Soo? Palud sa nüüd, koer!»

«Mitte enese eest, kutsikas, vaid oma ilmsüütu isa eest, kes seal haavatult maas oigab.»

«Hea küll, ta peab elama, aga ta mädaneb kõige sügavamas keldris, kuni surm tema päästab. Kuid sina sured. Sure, koer, sure!»

Mõõgad kõlisesid kokku. Võitlus algas.

Oodo oli julge, osav ja tuline. Jaanus oli vahva, osav ja külm. Jaanusel oli esmalt küllalt tegemist, et ennast varjata loendama-

tute hoopide ja pistete eest, mis ülikiiresti üksteisele järgnesid. Tükk aega välkusid mõõgad võitlejate vahel, otsekui puistaksid terad vastastikku tulesädemeid.

Pealtvaatajad ei teinud häält. Tambet oli enese põsekile ajanud ja vahtis, silmad põnevil, võitlejate poole. Hoovis vältas õudne vaikus. Ainult sõjariistad kõlisesid meeli ärritavalt.

Pikkamisi lõppes algul liiga ägeda Oodo jõud, tema hoobid sadasid harvemalt, ta pidi juba iseennast kaitsema hakkama.

Vaheajal oli see mehike, kelle Jaanus hobuse seljast oli maha kiskunud, enese jälle jalule upitanud. Ta tuletas pahaks pannes meelde, mis temaga oli tehtud, ja veel suuremaks läks ta ärevus, kui ta nägi, kui hästi talupoeg tema rüütlimõõka tarvitas. Noorsand palus kaaslastelt mõõka, et oma au vähendajat nuhelda, aga et kellelgi lusti ei olnud oma sõjariista käest ära anda, tõstis ta suure kivi maast ja tuikus sellega võitlejate poole. Keegi ei keelanud teda, sest kõik nägid, et Oodo lugu kirjumaks hakkas minema, kui soovitav oli.

Selle uue vaenlase vaheletulek tegi Jaanuse vihaseks. Hirmsa hoobiga lõi ta vastase mõõga pooleks ja pöördus kui välk uue pealetungija poole. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kivi maha ja näitas, et ta jalgade all tallad olid.

Aga nüüd tormasid teised suure kisaga ettepoole ja võtsid sõjariistata Oodo, kes kui keeletu oli seisma jäänud, endi keskele.

«Mis see tähendab?» hüüdis Jaanus kahvatades.

«Vaat', mis see tähendab,» pilkas junkur Klopfleisch, oma ratsahobust rüsinal Jaanusele otsa ajades. See sai aru, et siin midagi päästa ei olnud, ja kiristas meelt heites: «Oh te petised koerad!»

Ta lõhkus tugeva hoobiga pealetungija hobuse pea, kargas tagasi sulaste juurde, kes isegi juba töös olid, ja hüüdis:

«Me peame surema, mehed!»

«Kui sureme, siis sureme, mis seal parata,» oli sulaste üldine vastus. Üks neist langes purustatud peaga maha, teised võitlesid mehiselt edasi. Nende mõjuvate hoopide all langes kohe kaks hobust; üks mattis peremehe enese alla, teine rüütel sai vaevalt jalule tõusta, kui ühe sulase kirves tal õlast sisse tungis. Õnnetu kukkus raskelt maha. Sulane kiskus kirve haavast niisuguse tuhinaga välja, et ise tagurpidi vastu seina tuikus. Sel silmapilgul tungis kellegi oda tema kaelast läbi ja naelutas ta seina külge kinni.

Pistja oli junkur Klopfleisch, kes langenud hobuse alt õnnega oli pääsenud. Ta puhkes oma osava teo üle suure häälega naerma. See oli ta viimne naer siin maailmas, sest juba vuhises Jaanuse mõõk õhus ja naerja pea nuttis verd mullasse. Jaanus nägi, kuidas sulased viimse jõuga vastu panid; silmanähtavalt nõrkes nende vastupanek, aga hädakisa ei tulnud nende suust. Nad ei otsinud pääseteed, nad püüdsid oma elunatukest kallilt müüa. Kaua ei saanud nad oodata. Üks neist surus peagi jälle käe vastu rinda, kuhu oda sisse oli tunginud, oigas korisedes hinge välja ja langes kum-

muli. Tema surmaja hobune astus tuksuva keha peale, aga viimane elus sulane keerutas kirvest ja hobune ning ratsaline prantsatasid maha.

Rõõmuhelk läikis sulase näost. Ta silmad otsisid noort peremeest, kes praegu vägeva käega ühe piimanäolise noormehe hobuse seljast maha raius.

«Päästa ennast, peremees! Mina suren rõõmuga,» hüüdis sulane, uue pealetungija mõõka osavasti kõrvale lüües.

«Meie üksi veel?» hüüdis Jaanus, silmapilguks pead pöörates. «Sureme siis meiegi, aga ausasti!»

Jaanuse silmad otsisid võitluse ajal kõige õnnetuse alustajat, Oodot. Viimaks nägi ta teda kahvatult ja mahalöödud silmil üksipäini hoovivärava lähedal seisvat. Sinnapoole hakkas Jaanus enesele vaenlaste salgast läbi teed raiuma. Tema hoobid olid hirmsad ja lõid sügavaid haavu, kus nad kehasse puutusid. Väsimatu kangelasjõud näis ta käsivarres elavat. Keegi ei julgenud enam otsekohe tema kallale tungida, selle asemel püüti lämmatavat raudvõru tema ümber tõmmata. Ta ei hoolinud vastaste katseist, vaid raius edasi.

Seal tungis valus karjatus viimase sulase suust tema kõrvu. Jaanus pöördus äkisti ümber. Kolm rüütlisulast oli tal taganemistee kinni pannud. Nende vahelt nägi ta majaukse pärani lahti olevat ja viimase sulase keha põigiti lävel lamavat. Õnnetu oli surmahirmus majja sisse püüdnud pääseda, kuid ust avades sai ta surmahoobi ja langes uksega ühes kotta.

Lahtine uks äratas Jaanuses uue mõtte. Ta oli nüüd üksipäini verejanulise salga vastu, igast küljest irvitas temale armutu surm vastu — ja noores mehesüdames ärkas vägevasti elutahe.

Ta kargas äkilise tuhinaga teetakistajate kallale, lõi esimesel ühe hoobiga pea lõhki, ajas teisel mõõgaga kaelast läbi ja hüppas üle sulase surnukeha majja.

Isandad ja sulased jäid kohmetult seisma ja üks luges teise silmist: «Ei mina selle küüsi himusta langeda. See pole talupoeg ega inimene, see on püsti kurat!»

Viimaks tõstis keegi ägedam mees häält: «Rebane on ise lõksu läinud. Meil pole muud teha, kui pistame pesa põlema ja võtame rebase piikide otsa, kui ta kuskilt august välja hüppab.»

See nõu võeti kiiduga vastu. Terve salk lagunes mööda õue elumaja ümber laiali, et iga elusa hinge väljapääsemist võimatuks teha. Jaanuse kambri aknaauk leiti lahti olevat ja pandi kinni. Salakäikude peale, mis lossitaolisel talul vahest võisid olla, ei mõelnud keegi. Sulased kuhjasid õlgi ja kuivi raagusid seinte äärde ja pistsid need igast küljest korraga põlema. Tuleleek lippas kiiresti seinapalkide kaudu üles, torkas kõrgesse katusesse, pääses lahtisest kojauksest majja ja vuhises akendest jälle välja. Kõrbenud juustega ja hilpudega jooksis kaks poolsurnud ümmardajat leekide vahelt välja. Neid tervitati toore naeruga ja määrati sõjasaagiks. Tuli vingus, nagu oleks tal kahju seda kauaaegset õnne-

likkude inimeste varjupaika hävitada. Igal silmapilgul ootasid põletajad õnnetu, tulest ja suitsust tagaaetud Jaanuse valukisa kuulvat, nagu laudas loomad kisendasid, ootasid teda põlevate riietega ja kõrbenud juustega välja hüppavat. Aga põlevas majas jäi kõik vait ja vakka, ainult tuli mühas edasi ja sädemed praksusid ning tantsisid taeva poole keerlevas suitsusambas.

Vana Tambet lamas ikka veel hoovivärava lähedal maas. Hoop mõõgaseljaga oli ta paljast pead raskesti põrutanud, verekaotus teda nõrgestanud, hirmus õnnetus teda uimastanud. Poolpõsekil vahtis ta üksisilmi tulle, verised juuksed rippusid tal sassis üle otsaesise, suu seisis lahti, lõug rippus lõdvalt rinna peale ja värises vahel kramplikult.

Sealsamas toetas Oodo ikka veel selga vastu palkaeda, käed vaheliti rinnal, ja vaatles vihase huulenärimisega, mis kaaslased tegid. Ta teadis, et tema vihamees praegu põlevas majas koledat otsa leidis, ja ometi ei tundnud ta rõõmu! See ei olnud ausa mehe kättetasumine, see jättis uue, kustumatu täpi tema au külge.

«Jaanus, poeg, kus sa nüüd oled?» sosistas vanamees enese ette. Oodo kuulis seda ja ta näost paistis inetu kahjurõõm, mis aga kohe kadus.

«Sinu poeg küpseb praegu seal majas,» ütles ta tumedalt.

Vanamees kuulis küll, aga ei pööranud pead ega vastanud midagi. Ainult vaikselt, vaevalt märgatavalt raputas ta pead.

«Kas kuuled, vanamees,» ütles Oodo uuesti, «sinu poega praetakse seal elusalt. Teeb see sulle rõõmu?»

Jälle ei vastanud Tambet midagi, aga seekord libises koguni kerge naeratus üle ta näo. See naeratus ütles: «Oleks mu Jaanus veel põlevas majas, ei see laseks ennast kui põrsast praadida. See põrsakene võtaks panni vartpidi ja ehiks kokkade päid.»

Korraga kuuldi tule vingumise ja praksumise läbi äkilist, läbitungivat kiljatust. Vaene Maanus oli leekide vahele sattunud. Üheks silmapilguks paistis tema kahvatu, valust viltukistud nägu pööningu luugi vahel. Siis langes tükk katust sisse, kitsad leegikeeled vuhisesid sinna-tänna — ei muud häält enam, ainult tule pragin...

Kes karjatust olid kuulnud, jooksid kokku ja küsisid aralt, kas see «tema ise» olnud? Aga need, kes õnnetu, tuleroaks saanud poisi nägu olid näinud, raputasid vaikselt pead. Kahtlane imestus täitis kõiki. «On ta juba valmis, või laseb ta ennast häält tegemata tuhaks põletada?» mõtlesid mehed.

Valju mürinaga kukkus katus sisse. Tulesädemed lendasid kaugele ümberringi, ait ja laudad põlesid ka juba, hooviseinu lakkus leek. Hakati hoovist välja põgenema. Oodo ärkas oma tuimusest. Sulaste nõu oli vana Tambet tulle visata, aga Oodo käskis teda üles tõsta ja lossi kanda.

Kogu salk koondus põlevate hoonete ette metsa äärde. Endine ülemeelik lust oli kadunud. Tule eest pelgudes võeti oma surnud ja haavatud kaasa ja leiti, et kolm õitsvat rüütlivõsu, kes oma vane-

mate rõõm ja armukeste igatsus olnud, kergemeelse tembu eest eluga olid maksnud. Peale selle oli kolm sulast surma saanud ja mitmeil tunnistasid valusad haavad, et lõbus nali oli muutunud kurvaks tõsiduseks.

Pikkamisi lagunesid põlevad hooned, kuni viimaks suitsvateks tukkidehunnikuteks kokku langesid. Kõrge korsten üksi seisis veel ja sirutas oma suitsunud pead nagu tumedat ähvardust taeva poole. Kuni viimse silmapilguni oli pealtvaatajail segane tundmus, nagu peaks sootuks kadunud Jaanuse kehamürakas ometi kord auravate rusude vahelt üles kerkima. Kuid ainult sinakas suits keerles mustavaist tukkidest üles ja ühines kõrgel õhus ujuvaks hallpunakaks pilveks.

Viimaks roniti sadulasse ja hakati pikkamisi lossi poole sõitma. Jutuhäält ei olnud kuulda. Toored sulasedki ei julgenud kiitlema hakata. Võit oli vähe au toonud.

Metsa talu varemed aurasid kuni ööni. Siis tibas hõre vihm maha ja kustutas viimse sädeme sütehunnikust. Kõrge korsten seisis veel kaua püsti ja varesed, kes ammututtavaid hooneid enam ei leidnud, keerlesid imestavalt kraaksudes tema ümber. Talv tuli ja mattis riismed lume alla. Üks pesast aetud hunt pesitas enese tühja ahju. Korstna süsimust pea muutus lumivalgeks. Varesed siblisid vahel ta paruka maha, aga ta sai jälle uue. Tükk tüki järel pudenesid kivid lahti ja viimaks lükkas vali tuulehoog ta vana kere niisuguse mürinaga ümber, et ahjus pesitsev hunt kohkunult välja putkas ja enam tagasi ei tulnud.

XIII

Kevad tuli — 1343-nda aasta kevad.

Jürikuu näitas, nagu kõik jürikuud, ka sellel aastal oma tujukalt muutuvat nägu. Lõuna ajal paistis päike selgelt ja soojalt sinisest taevast, õhtul läks ta säravalt looja ja taevaäär ümberringi lõkendas veel kaua kullases, punases, roosas ja violetses värvis. Inimene rõõmustas ja lootis homseks ilusat ilma. Aga näe — vaevalt kustus viimane heledam kuma tumesinise võlvi äärelt, seal värvis see ennast teises kohas mustaks, kärs kirdetuul külvas taevavõlvi pilvi täis, vihm, lumega segatud, kahises maha. Hommikul oli taevas hall, tuul külm, maa mudane, sopase vee sooned sirisesid kollasteks ojadeks kokku.

Ühel pilvisel ööl — see oli jüriöö — peatus üksik ratsamees kõrgel künkal, umbes poolteist penikoormat Tallinnast. Ratsanikul oli pikk talupojakuub õlgade ümber ja pehme kaabu sügavale silmile tõmmatud.

Öö oli, nagu öeldud, pilvine, taevas tume ja täpiline nagu mättane maa. Pilvetäppide vahel väänlesid risti-põigiti heledamad jooned, mille kaudu kuu kiired nõrka kuma uinuva maa üle valasid. Kõle öötuul kohas tumedasti ümberkaudsetes metsades ja vingus ratsaniku pea kohal üksiku männi okstes.

Kaugel kiirgasid mõned Lodijärve lossi valgustatud aknad nagu kassisilmad metsa mustaval põhjal.

«Seal on külalisi koos,» ümises ratsanik lossi poole vaadates, «nüüd oleks kerge kogu pesa hävitada. Aga tehku talupojad, mis tahavad. Mina selle perekonna õnnetust ei püüa. Jumal nendega!»

Ehk küll kõrgel seisupaigal, tuule käes, sugugi palav ei olnud, võttis ratsanik siiski kübara peast ja pühkis käega paar korda üle otsaesise. Pilvetombud kärisesid ühest kohast ja vahelduv valgus langes mehe näole. See nägu oli veel noor, ja ehk küll kahvatu ning sissevajunud põskedega, siiski mehine ja väga tõsine.

Ratsanik pani kaabu jälle pähe, võttis siis kuue alt tõrvalondi välja, lõi tuld, pistis londi põlema ja hoidis seda nagu küünalt püsti. Leek lõkendas tuule käes kõrgele.

Imelik oli, mis nüüd sündis.

Ümberringi, niikaugele kui silm ulatus, välkusid pimeduses tulisilmad, mis paar silmapilku põlesid ja jälle kustusid.

Mees männi all hoidis tulelonti ikka kõrgel, seda aeg-ajalt pea ümber keerutades. Selle aja sees vilkusid ja kadusid üksikud tulukesed ikka edasi. Siis jäi kõik mõneks ajaks jälle pimedaks; viimaks kustus ka tulelont mäekingul.

Kuid nüüd tõusis ühes kohas uus tuli, mis enam ei kustunud, vaid pilk-pilgult kasvas, kuni leegid torni kõrgusele lendasid ja ööpimedust ümberringi päevavalguseks muutsid. See ei olnud enam tuluke, see oli tulekahi. Üks mõis põles.

Ei kestnud kaua, ja juba purskas teises kohas veripunane leek otsekui maa seest välja, kasvas kiiresti ja paisus suuremaks kui esimene. Vaevalt oli see sündinud, kui kahes, kolmes, neljas uues kohas uued tulekahjud tekkisid. Näis, nagu oleks Eestimaa pind lõhkenud, nagu kipuks maakera tuline sisikond loendamatuist pragudest välja. Lähedal ei olnud enam ööd, pimeduse viirud tulede vahel kadusid kordamööda täiesti, siis laienesid jälle kõikudes, nii kuidas leegid kõrgemalt või madalamalt lõkendasid. Otsatus kauguses, kus silm tuleleeki enam ei näinud, punetas verekarvaline kuma taeva veerel.

See ei võinud enam igapäevane õnnetus või üksikute kuritegude kokkujuhtumine olla, see oli mäss ja sõda!

Ei olnud enam kahtlust, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte üksi mõisad, vaid iga hoone, mille katuse all taanlane või sakslane elas. Armutult kurnatud ja piinatud talupoeg võttis viimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa valjusega isandaile kõrvu. Sakste põlevate majade tuli pani taeva punetama, varsti värvis ka nende veri maapinda. Nüüd said isandad hirmuga aru, kui kardetav on inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada. Loomadest alamaks arvatud talupojad ei hoolinud inimlikust halastusest, vaid hävitasid viivitamata ja valimata, mis vihatud tõust igânes nende

kätte sattus. Nad ajasid põgenejaid kui metselajaid taga, otsisid kõik urkad läbi ja tapsid ilma armuta.

Tume mühin, koledam kui öövaimude möllamine, tõusis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog ühelt poolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist, oma vere sees pöörlevate ohvrite oigamist, hädakisa, sajatusi ja tule praginat koledas segadikus üksiku ratsaniku kõrvu, kes ikka veel endisel kohal seisatas.

Ta oli käed rinnale pannud ja vaatas mõttes kaugusse. Ta silmad läikisid, kahvatanud näkku tõusis kerge puna, ta liigutas huuli, iseenesega rääkides:

«Hakatus on tehtud, — hirmus, verine hakatus. Taevas punetab mässuleegist. Priiusekoit tõuseb veripunaselt. Aita, halastaja vaim, et ta niisamuti jälle looja ei läheks ... Vahuri soov on täidetud. Mis poeg tegemata jättis, seda tegi pojapoeg: ähvardav ulgumine kõlab üle maa, ja mina olen tema ärataja, mina tema kasvataja. See ulgumine ei pea vaikima, enne kui mina oma tasu kätte saan ja oma rahva vabaks teen. Oh lootus, sa oled magus! ... Hea meelega oleksin ma neid väeteid päästnud, kes täna öösel süütult surevad, aga ma ei või. Raudne vajadus nõuab võõraste viimset veretilka, et nende varjugi enam meie maal ei oleks. Siis alles tuleb vabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahvast, hirm kaob vaigistatud südamest, ja sina, jumalik haridus, laotad oma valgust rõõmurikaste paikade üle ...»

Rääkija jäi vait. Tema silmad hiilgasid, ta rind paisus, hele lõke valgustas silmapilguks ta vaimustatud nägu ... Ta pilk langes selle koha poole, kus Lodijärve loss kaugel metsaserval enam aimatav kui nähtav oli. Seal oli kõik veel vaikne.

«Mu vaene isa!» õhkas noormees, ja ta pea vajus rinnale. Häälte ja kapjade kõmin kostis altpoolt ja tuli lähemale. Salk ratsamehi kogunes mäejalale ja jäme hääl hüüdis ülespoole:

«Kas oled veel üleval, Tasuja?»

«Olen küll. Tulge ligemale!» vastas mees mäekingul.

Lühikese ajaga jõudis salk mäele ja peatus üksiku ratsaniku ees. Need olid enamasti Lodijärve talupojad. Neil olid sõjariistadeks kirved, vikatid, nuiad, mõnel vanad roostetanud piigid ja mõõgad, mis vist veel esivanemate sõdu olid näinud, ja kõikide nägudelt paistis kindel tahe neid mitmet värki sõjariistu niipea kui võimalik tarvitusele võtta.

Noorepoolne hiiglakasvuga mees, keda Karu Andreseks kutsuti, lõi mõõgaga korra läbi õhu, laksutas näppu ja ütles: «Kas peame peale hakkama?»

«Kust te need head hobused kätte saite?» küsis Tasuja.

«Tühjendasime enne tulekut naabermõisa tallisid,» irvitas Karu Andres.

«Miks teie kohe lossi kallale ei läinud?»

«Mehed ei julgenud ilma sinuta,» seletas Karu Andres, kes teiste eest rääkija näis olevat.

Kes sel silmapilgul Tasuja silmi oleks uurinud, oleks sealt midagi nagu salaröömu leidnud. — «Eks ma teile öelnud, kui mind oma pealikuks valisite, et ma teid selle asja juures ei või aidata,» ütles ta tumedalt.

Salk vaikis, kuid oli märgata, et mehed pealikuga nõus ei olnud. Loss oli rasvane suutäis ja paljudel oli seal vanu arveid õiendada.

Kuid Tasuja seletas:

«Nüüd on lossis kõik juba ärevil, on kõigest juba aru saadud ja tormi vastu valmistatud. Meid aetakse häbiga tagasi ja meie raiskaksime asjatult oma verd.»

«Mina ei karda midagi, kui sina kaasas oled,» vaidles Karu Andres ägedalt; «mina lähen läbi, olgu kümme kuradit ees. Ega teisedki maha jää.»

Salk tõstis tõendavat kära.

«Mõistke ometi, mis parem on,» noomis Tasuja valjemalt. «Meil on praegu vähe mehi ja aega küllalt. Kui hiljem rohkem väge kogume, võime lossi igatahes piirama hakata. — Vahest pääseb tema seniks Tallinna,» lisas ta enese ette oma salamõtte.

Mehed hakkasid nurisema. Ühed ütlesid, neil pidavat häbi olema teiste vendade ees, kes omad mõisad ausasti on ära põletanud ja peremehed teise ilma saatnud. Teised küsisid otsekohe, mispärast nad siis õieti välja on tulnud ja mis nüüd tegema hakata? Ega's nad ometi teiste tegusid laiseldes vahtida tahtvat.

Tasuja mõtles natuke aega.

«Mehed,» hüüdis ta siis, ja tema vali hääl pani nurina korraga vaikima, «ma mõistan küll, et te midagi teha soovite. Me võime peagi tubli töö ära teha. Mis te arvate, ega te munki ja muid säherdusi müsti linde üleliia ei armasta?»

Meeste verejanuline vastus tunnistas kibeda selgusega, kui vähe tolleaegne ristiusu-õpetus ja munkade «armutöö» nende piinatud poolpaganate südames maad oli võitnud.

«Ma lämmataksin kõige selle tõu tema mustade kuubedega ära,» oli Karu Andrese kange sõna.

«Siin on töö meid ootamas,» kõneles Tasuja edasi. «Siit ei ole rohkem kui mõni tund ratsasõitu Padise kloostrisse. See klooster on küll veel noor, aga meie vendade vaeva läbi juba väga tore ja rikas, ja kloostrivanemad pidavat oma talupoegi hullemini nülgima kui mõni mõisnik. Me võiksime neile, enne kui nad kaugemalt abi saavad, kerge vaevaga kristlikku alandust õpetada. Kas olete nõus?»

Mehed tõstsid röömukisa: «Lähme, näitame pappidele tuld põrguteele! Aitame kirikuhakkidel kloostri suitsus taevasse lennata, kuhu nad meid juhatavad.»

Lühikese ajaga oli terve salk edela poole kihutades metsa pimedusse kadunud. Mäekink jäi tühjaks ja vaikseks, muudkui tuul sosises ja vingus üksiku männi okstes, nagu otsiks ta peidupaika nende koleduste eest, mille kaja ta maailma laiali kandis.

Sel hirmsal jüriööl leidis Eestimaal mitu tuhat inimest, taanlasi ja sakslasi, mehi ja naisi, eestlaste kauakasvatatud viha läbi surma.

XIV

Mässavate talupoegade salgad kogunesid Tallinna alla pärast seda, kui lagedal maal viimne võõras oli surmatud või pagenud. Piirajate hulk kasvas kuni kümne tuhandeni, kellel kõigil oli üks tahtmine: vabaduse eest võideldes võita või surra. Senine elu oli nende meelest nii jälgiks läinud, et isegi surm neile paremate aegade hakatust tähendas. Nad valisid endale vanemaid, nende seast neli ülemat vanemat, keda saksad pilgates nende «kuningateks» nimetasid, ja saatsid saadikud Soome abi paluma. Viiburi piiskop lubas neile mehi laevadega saata, mille eest Tallinn pärast langemist Rootsi kuninga valitsuse alla pidi jääma.

Linnas, kus rahvahulk maalt põgenejate läbi ülisuureks oli kasvanud, valitses hirm ja ahastus. Kardeti, et talupojad kohe tormi hakkavad jooksma, ja siis oleks kõigil kuri ots oodata. Arvata oli, et vihale ärritatud talupojad linnarahvaga rohkem halastust ei saaks tundma kui maaisandatega. Salamahti saadeti käskjalad Liivi ordumeistri Burchard von Dreilebeni juurde abi paluma.

Aga eestlased ei hakanud tormi jooksma, vaid piirasid linna ainult sisse. Nad ootasid veel üht suuremat salka, kes Tasuja käsu all Padise kloostri tühjaks oli riisunud, mungad maha nottinud, ümberkaudseid talupoegi nende isandate hävitamisel aidanud ja läänlasi mässule kihutanud. Läänemaalt tungis mässutuli üle väinade Saaremaale, mille käredad pojad ühe päevaga ligi tuhat sakslast surmasid, nende seas ka ordu maavalitseja ühes kõigi ametimeestega. Viimaks jõudis ühel päeval Tasuja salk talupoegade laagrisse Tallinna all, kus teda hõisates vastu võeti. Tasujat tundsid peaaegu kõik eestlased, aga tema minevik ja pärisnimi oli ainult mõnele ta oma meestest teada, ja neile oli ta selle avaldamise kõvasti ära keelanud. Paljud kahetsesid, et teda nooruse pärast ei võidud valida peavanemaks, kelleks ta oma tulise kõne, sõjakunsti ja muu tarkuse tõttu oli kui loodud. Kõik tema ettevõtted olid seni õnnestunud.

Kui Tasuja laagrist läbi ruumika telgi poole ratsutas, mis vanemate nõukogu jaoks oli ehitatud, ei lõppenud rõõmukisa; noored ja vanad püüdsid tubli mehe kätt suruda, vähemalt teda lahke naeratusega tervitada. Muidugi ei puudunud ka mõnitajaid — millal need Eestis on puudunud?

«Vaadake, nooremad!» seletas keegi taat, «see on tubli maamees. Meie poleks iialgi vabaduse mõtet pähe võtta julgenud, kui tema öösiti külast külla ei oleks rännanud, mehi kokku ajanud ja neile uut vaimu sisse valanud. Kas ta pole sada korda surmahädas olnud, kas ta pole aastate kaupa pidanud rahva tuimusega

ja piitsahirmuga võitlema? Iga teine oleks ammu tüdinud, aga tema saatis võimatu asja korda.»

«Mina teda ei usu,» vaidles keegi poolvaljult vastu. «Teeb enese mässumeheks, ise pool-saksa.»

«Mis ta minust parem on?» kahtles teine.

«Räägitakse, saksad olevat teda kurjasti nülginud,» tähendas üks noorem mees.

«Aga kas ta seda kunagi on kaevanud?» tähendas esimene taat elavalt. «Kas ta ilmaski enesest räägib? Ei sõna. Kui küsid, teeb teist juttu. Ei see hooli enesest niipalju kui sääse pirinast. Mis ta teeb, teeb ta teiste heaks.»

«Ma olen kuulnud,» algas keegi teadja, «et ta koguni talupoeg ei pidavat olemagi. Olnud ise prii mees ja mõisnik, aga sellepärast, et talupoegade eest seisnud, olevat saksad ta mõisa põlema pistnud ja ta omaksed viimseni ära hukanud.»

«Ega ta talupoeg küll ei ole,» tõendas teine teadja. «Ta loeb reekani, juudi ja munga keeli [1] kirju ja peab nende sakstega, keda meie mehed maha notivad, selget saksa keelt sortsama. Kui ta ise saks ei ole, siis on ta nõid.»

«Temaga läheksin tulest läbi,» sosistas keegi noor ja selle silmis leekis vaimustus.

Kui Tasuja vanemate telki astus, olid vanemad parajasti koos sõjanõu pidamas. Nad olid aastate poolest kõik aulisemad kui Tasuja, mõned juba hallide peadega, aga kui tema sisse astus, tõusid kõik püsti ja teretasid teda iseäraliku lahkusega, peaaegu aupakkumisega. Siis võtsid kõik ringis istet. Kõrge kasvuga hallpea, keda teised kui peavanemat austasid, pööras silmad Tasuja poole ja ütles:

«Tasuja, poeg, sa tuled raskelt, vaevarikkalt töölt ja oled vist õige väsinud. Ütle, kui kaua sa puhata tahad?»

«Ma olen valmis kõige raskemat tööd sedamaid ette võtma, kui see meie asjale kasu toob,» vastas Tasuja lihtsalt.

Peavanema pilk libises nähtava heameelega noormehe sirge, siiski tugeva keha ja tõsise, kahvatu näo üle.

«Sa oled meie rahva au ja ilu,» ütles ta, «sinu kätte võiks ta julgesti oma õnne usaldada. Kuula, mis meil nõuks on, ja anna ise nõu — sa oled meist kõige targem. Me ootame iga päev Soomest abi ega taha enne tormi jooksma hakata. Me peame linna kõvasti piirama, et keegi sisse ega välja ei pääseks. Kuid selleks peame ise oma seisukoha julgeks tegema. Meie selja taga seisab Lodijärve loss, kus hulk sulaseid kaitsjateks on ja kuhu palju põgenejaid maalt on pääsenud. Need võivad meile tuska teha, sest kui linnamehed välja juhtuvad kippuma, tuleksid lossikaitsjad meie selja kallale ja meie satuksime haamri ja alasi vahele. Seepärast peame oma seljataguse puhtaks tegema, see on — kas lossi hävitama või omad mehed sisse panema.»

---

[1] kreeka, heebrea ja ladina k.

Vanamees jäi silmapilguks vait. Ka Tasuja ei lausunud sõnagi, vaid vahtis tõsiselt enese ette maha.

«Ma tean, et sina siitpoolt mees oled, — eks ole?» küsis peavanem.

«Jah,» vastas Tasuja lühidalt.

«Vaata, siis tunned sa ümberkaudseid kohti kõige paremini, tunned ka Lodijärve lossi ligemalt?»

«Jah, tunnen.»

«Siis on nõu leitud. Kas tahad oma meestega lossi kallale minna? See ei ole muud kui kindlustatud mõis, aga olgu ta nii kindel kui tahes, ma mõtlen, ega sina oma karudega hirmu ei tunne. Kas tahad?»

Tasuja ei vastanud kohe. Ta vaatas jälle mõeldes enese ette maha. Viimaks tõstis ta pead, vaatas ringi ja küsis:

«Kas kedagi teie hulgas ei ole, kes seda tööd enda peale võtaks? Mina jääksin heameelega siia ja aitaksin mehi sõjale harjutada.»

Kõik vanemad vaikisid. Nad ei saanud Tasujast aru. Mehi oli ju küllalt, kõik sõjariistus ja võitlusvalmis, — mis neist harjutada? Kui Tasuja nägi, et mingisugust vastust ei tulnud ja peavanem suud uueks seletuseks avada tahtis, ütles ta kindlasti:

«Minu mehed on täna väsinud, aga homme, enne kui päike tõuseb, oleme lossi ees.»

Seda nõu rõõmuga heaks kiites tõusid vanemad ja läksid välja, igaüks oma salga juurde.

Nõupidamine, mille tähtsust keegi ei aimanud, oli lõpetatud.

Ka Tasuja astus telgist välja. Õues tõmbas ta korra sügavasti hinge, vaatas ringi, kus loendamatute vendade silmad usaldades temale vastu naeratasid, ja ümises iseenese ette:

«Isamaa üle kõige!»

Ta kohendas sulgedega kübarat ja hakkas oma meeste poole sammuma. Ta ei olnud veel kaugele jõudnud, kui korraga laagri viimases otsas kära tõusis. Suur salk mehi oli ühe närus riiete ja sassis juustega inimese ümber koondunud, kes oma keha väänates ning kätega vehkides midagi näis jutustavat, mis kuulajaid kangesti kihama pani.

«Lähme vanemate telgi juurde!» karjusid mehed ja terve salk hakkas nagu veerev lumi ühtepuhku paisudes laagri keskpaiga poole liikuma.

«Mis seal on?» küsis Tasuja, kui käratsejad ta lähedale jõudsid.

«Rüütlid tulevad! Liivi landmeister tuleb Paidest suure väega meie kaela!» karjuti vastu. Rahvahulk vedas Tasuja enesega kaasa. Vanemad jooksid kära peale kokku. Hirmutavat sõnumit kuuldes taganesid nad telki ja kutsusid sõnumitooja sisse.

«Katsu rahvast vaigistada,» ütles peavanem Tasujale, mispeale see kivi otsa astus ja oma võimsa häälega hüüdis, nii et see kõigest kärast üle kostis:

«Mehed, jääge rahule! Veel ei või rüütlid lähedal olla, ja kuni

nad siia jõuavad, võime kõik veel heaks muuta. Laske vanemaid rahus nõu pidada. Ma palun.»

Seepeale jäi kära vaiksemaks, ainult segane pomin kohas kui mere lainetamine telgi ümber. Tasuja astus kivilt maha ja läks telki.

«Landmeister ise on suure sõjaväega üle Harjumaa piiri astunud,» rääkis sõnumitooja. Ta kõneles järguti, raskelt hingates, luksudes ja kogeldes nagu inimene, kes palju oli jooksnud või kangesti ehmatanud. «Ma olen neid ise näinud ... see oli hirmus ... oh, see oli hirmus. Ma ei suuda rääkida. Kus nad meie mehi kätte said, seal raiusid nad neid ... oh, mu keel kangub seda rääkides ... nad raiusid neid mõõkadega tükkideks, poosid neid oksa ja uputasid kui kassipoegi. Kõik ümberkaudne maa on hirmu ja ahastust täis, ei kellelgi enam nõu ega abi. Me oleme kadunud ... kadunud ... kadunud ...»

Rääkija kattis silmad kätega kinni ja hakkas valjusti nuuksuma. Vanemad vaatasid tummalt üksteise otsa. Vaikuses, mis tükk aega telgis vältas, kõlas ainult sõnumitooja äge nutt otsekui halb ettekuulutus.

«Kui kaugel arvad sa rüütleid praegu olevat?» küsis viimaks peavanem.

Nutja pühkis käeseljaga silmi, tõstis pead ja hakkas uuesti jutustama: «Kui mina neid nägin ... see oli tunaeile pärast lõunat. Meid oli väike salk ja me materdasime põlenud mõisahoovis opmanit, kelle keldri põhjast välja tõmbasime. Korraga hakkab metsatuka tagant lõpmatu hulk ratsamehi välja venima, kõik raudriides ja kiivrites, ja piigid välguvad päikese paistel. Meid nähes tormasid ratsanikud kui tuulispea meie kallale. Mina jõudsin vaevalt keldrisse tõrre alla pugeda. Teised võeti piikide otsa nagu silgud vardasse. Mina vabisesin kui haavaleht ega julgenud hulgal ajal pead tõrre alt välja pista. Kui viimaks ometi tõrre äärt tõstsin, oli öö käes ja kõik kära vaikinud. Siis hakkasin kõigest jõust Tallinna poole sibama, jooksin kaks ööd läbi, päeval hoidsin ennast metsades ja rabades varjul. Ma oleksin kas või põlevasse ahju pugenud, et neid koledaid piigimehi mitte näha, aga ometi juhtusin neid veel korra nägema, kui nad parajasti küla põletasid ja külarahvast tapsid. Ma pistsin nagu jänes koerte eest punuma ega vaadanud enne tagasi, kui väsimuse pärast ninaga mudalompi kukkusin.»

Vapra mehe halenaljakas, luksumisega segatud ja veidrate kehaliigutustega soolatud reisijutustus kiskus vanemate murelikud näod vägisi naerule. Esimene ehmatus kadus, uus julgus tuli lootusega ühes.

«Sa ei öelnud ikka veel, kui kaugel rüütleid praegu arvad olevat,» tähendas peavanem.

«Kui ma neid eile viimast korda nägin, olid nad umbes poolel teel Paidest Tallinna,» vastas jutustaja. «Ma arvan, palju lige-

male pole nad seni vist jõudnud, sest meie salgakesi taga ajades ja külasid riisudes viidavad nad aega.»

«Hea küll,» ütles peavanem lühikese mõtlemise järel. «Sina, sõnumitooja, mine välja ja jutusta meestele oma põgenemise lugu niisama mõnusalt kui meile. See teeb neile vahest enam nalja kui hirmu. Ja meie, vanad, peame nõu, mis nüüd peale hakata.»

Sõnumitooja läks välja. Vanemad hakkasid sõjaväe ja rahva raskendatud seisukorda arutama. Mõtted olid mitmesugused, läksid laialt lahku. Ainult selles olid kõik üksmeelsed, et orjus pidi kaduma — või elu. Peavanema heaksarvamine kaalus nende poole, kes nõu andsid maad Liivi ordu kaitse alla pakkuda ja ordule aastamaksu anda.

Tasuja, kes kaua vaikselt oli kuulanud, tõusis nüüd püsti ja palus sõna.

«Peavanemal on õigus,» rääkis ta, «meie mehed on sõjas harjumata, meie jõud ei ulatu veel kahe vaenlase vastu. Mina arvan, meie pakume end silmakirjaks ordu ülemvalitsuse alla ja katsume selle läbi nende sõjaväge niikaua eemal hoida, kuni mehi harjutame ja soomlased tulevad. Siis võtame Tallinna ära, ja kui see kord meie käes on, siis võime ka rüütlitega valjemalt rääkida.»

«Ma kardan aga,» heitis üks vanem vahele, «et landmeister meie pakkumist vastu ei võta. Rüütlid on liiga uhked, et mässavate talupoegadega kauplema hakata.»

Tasuja kuulas tähele pannes, mis vanem ütles, ja rääkis edasi: «Siin on vanemal kahjuks küll õigus. Pealegi on rüütlitel veel teine põhjus meie vastaste hulka heita. Nad on Saaremaa sündmuste läbi ärritatud ja kardavad õige põhjusega, et talupojad kõigis nende maades sedasama võiksid teha, mida meie praegu teeme. Ja kui nad meid võidavad, siis kisuvad nad taanlaste käest kulude tasuks muidugi kõik selle maa ära. Nii jääb meil vähe lootust neid palja ülemvalitsuse ja maksuga jäädavalt lepitada.»

«Siis võitleme! Tulgu, mis tuleb!» hüüdis üks vanem rusikaga lauа peale lüües.

«See jääb vist viimaks ikka meie ainsaks nõuks,» kinnitas Tasuja rahulikult. «Meie mehed on vahvad, kuid juhtige neid hästi! Nüüd on minu mõte see: meie saadame landmeistrile vastu käskjalad, kes temale meie allaandmist vabadeks, maksukandjateks vasallideks pakuvad. Vahest viibib ta veel nädala, siis on soomlased laevadega siin ja teie jooksete maa poolt linna peale tormi. Mina lähen, nagu kästud, homme hommikul vara Lodijärve lossi ette ja katsun ta vähemalt kolme päevaga kätte saada. Teie õpetage mehi, valmistage neid tormile. Valmistust, valmistust on vaja, ja üks olgu ülem käskija! Juhtub siiski, et landmeister varemalt siia jõuab, kui arvatud, ja teie kallale kipub, enne kui linn teie käes on, siis langen mina oma meestega lossist rüütlitele selga ja me võtame nad kahest küljest nagu tangide vahele. Vahest saame neist sedaviisi jagu — kui nad aga meile vähegi aega annavad. Mõned päevad otsustavad meie asja. Oh, oleks meil aega!»

«Sinu nõu on mõistlik,» ütles peavanem, «kuid üks asi on selle juures kahtlane. Kui sa tõesti lossi kätte saad, ja selles ma ei kahtle, siis on karta, et landmeister enne, kui ta siia jõuab, kõige oma väega sinu kallale kargab. Siis oled sina kadunud ja meie kaotame asjatult oma paremad mehed.»

«Enne aga teeme meie lossis neile tublisti kahju,» ütles Tasuja kindlalt, «ja raiskame nende aega, nii et teie endid paremini ette valmistada jõuate. Pealegi seisab loss metsade keskel ja rüütlite teest kõrval, kui nad otse sealtpoolt tulevad, kus neid on nähtud. Vahest ei pane nad meid tähelegi, enne kui ise neile kuklasse lööme.»

Tasuja selgete sõnadega arutatud nõu võeti üksmeelselt vastu. Vanemad tõusid üles ja astusid õue, kus rahvas ikka veel kõnerikka sõnumitooja väsimatut juttu kuulas. Vanemate ilmumisel jäi jutustaja vait, mispeale Tasuja kivi otsa astus ja võetud nõu rahvale teada andis. See võeti vaikselt vastu.

Nüüd valiti neli vanemat saadikuiks ja veel samal tunnil ratsutasid need, rahva palavaid õnnesoove kaasa võttes, laagrist välja orduväge otsima.

XV

Teisel hommikul tõusis Lodijärvel kära: «Mässajad piiravad lossi ümber!»

Lossis oli, nagu eestlaste peavanem õigesti arvanud, inimeste hulk põgenejate läbi kasvanud. Peale naiste ja laste oli seal umbes sada võitlusvõimelist meest koos. Kuuldud sõnumi peale tõttasid kõik, mehed ja naised, noored ja vanad, müürile. Lossi ümber kubises sõjariistus meestest.

Värava ligidal seisatas suurem hulk ratsamehi, kelle hulgas palju endisi lossi talupoegi. ära tunti. Nad olid kõik oma labases maarahva riides. Tolleaegsed eestlased ei armastanud end veel võõraste hilpudega ehtida, mida neile hävitatud mõisades küllalt kätte langes. Ainult mõned kiivrid ja sõjariistad olid võõrad ja läikisid võidumärkidena tõusva päikese paistel. Teiste hulgast paistis välja kõigepealt Tasuja oma mehise kuju, toreda hobuse ja kukesulgedega, mis tema kübaral lehvisid.

Tema käsul veeretas üks ratsanik valge lipu lahti, lähenes müürile ja hüüdis valju häälega:

«Kes teist on lossi peremees?»

Oodo, kes käed ristis rinnal ja kulmud kortsus talupoegi silmitses, vastas järsku:

«Kas sa, lurjus, saksa ei tunne? Kaabu maha!»

Talupoegade käskjalg kõneles pühalikult edasi:

«Oled sina Oodo Raupen, Lodijärve lossi peremees, siis kuula, mis selle maa vaba rahva vanemad sinult nõuavad. Anna see loss, mis sinu omaks jäädа ei või, vastupanematult meie kätte,

siis võid sina ja iga rüütlisoost mees, kes sõjariistad maha paneb, Eestimaalt vabalt välja minna, kuhu tahab. Kõik sõjasulased aga võetakse vangi ja peetakse kinni, kuni siia maale kindel valitsus tuleb.»

«Mis sa, vares, kraaksud? Tule parem oma sandikarjaga ja katsu loss ära võtta!» piikas Oodo. «Koerapiitsad ja soolased vitsad on mul sinusuguste tarbeks igatahes valmis pandud.»

«Kui sa vanemate tahtmist kohe ei täida,» vastas käskjalg kõikumatu rahuga, «siis võetakse loss tormiga, tehakse maatasa, ja kõik, kes lossis on, peavad armutult surema. Nii on vanemate tahtmine ja nii seda täidetakse. Vali ise ja anna vastus.»

«Kasi, koer!» kärgatas Oodo, kelle äkiline loomus kõige tasasematki vasturääkimist ei kannatanud. «Mässavate orjadega ja mõrtsukatega mina ei kauple.»

Käskjalg pööras hobuse ringi ja ratsutas oma meeste juurde tagasi.

Ka Emiilia oli vallile tulnud. Tasujat silmates kohkus ta, vaatas, raputas pead ja pöördus venna poole küsimusega: «Kas näed seda ratsanikku, kellel suled kübaral on?»

Oodo tahtis midagi põlastavat öelda, aga ta pilk pidi ilma otsimata Tasuja peale langema, kes umbes viiekümne sammu kaugusel võis olla ja parajasti täie näoga juhtus lossi poole pöörduma. Oodo põrkas tagasi ja jäi põnevail silmil vahtima. Tasuja, kes seda tähele pani, pööras kähku pead ja hakkas oma meestele käske andma.

«Kui ma kindlasti ei teaks, et ta tulle jäi, ma vannuksin, et see on tema,» pomises Oodo.

«Noh?» küsis Emiilia värisedes.

«Ma ei tunne teda ... koer nii kui teised,» urises Oodo.

All hakkasid ümberpiirajad kihama. Nad ronisid hobuste seljast ja lagunesid puude all laiali.

Oodo oleks heameelega kohe täku selga hüpanud ja kõigi meestega talupoegade kallale tormanud, keda ta palja piitsaga arvas pakku ajada võivat. Aga rüütel Kuuno, kes juba enne mässu algust võõrsile oli tulnud ja kardetava aja pärast ei julgenud sõpru maha jätta, seisis kõigest jõust selle vastu. Oodo andis viimaks järele ja veel kord vihaselt talupoegade poole rusikat raputades läks lossi. Müüril jäi lugu vaiksemaks, ainult sõjamehed käisid edasitagasi ja pildusid pilkeid ning sõimusõnu alla, mispeale talumehed vastust võlgu ei jätnud. Kolmel päeval kostis metsast raiumine. Ümberpiirajad tegid tormiredeleid ja müürimurdjaid, ihusid sõjariistu ja laulsid sõjalaule, mis veel esivanemailt suust suhu päritud. Üksikud salgad luusisid lossi ümber ja valvasid, et keegi sisse ega välja ei pääseks.

Tuli kolmas õhtu. Vali tuul kihutas pilvi kiiresti üle taevavõlvi. Pimedus jõudis ruttu kätte. Lossis süüdati tuled. Magada ei julgenud tol ööl keegi. Rohked vahid valvasid müüril.

Ka Tasuja seadis vahid lossi ümber. Teised heitsid puhkama.

Tasujal ei olnud uinumishimu. Ta istus kännu otsa, toetas lõua käele ja jäi mõttes lossi poole vahtima. Tuul mühises ja vingus puudes. See kõlas täna nii kaeblikult, nii kohutavalt. Oli, nagu tõstaksid öövaimud häält ja kuulutaksid kuulajale õnnetust... Tasuja silmad otsisid üht lossiakent, mille võreruutude tagant valge eesriide läbi paistis öölambi kuma. Ta ei suutnud silmi sellest tuntud paigast pöörata. Müdistasid vahel tukkuvad hobused ta selja taga või lendas üksik öölind kahinal läbi okste, siis vaatas ta ettevaatlikult ümber, — kuid ikka eksis ta pilk pikkamisi vanale kohale tagasi. Vahel liikus tume vari kumava akna taga, seisatas ka korraks, ja siis läksid vahtija silmad suuremaks, igatsevamaks, nagu ootaks ta, et vari kehaks muutub ja kuma seest nagu valge viirastus öö pimedusse astub. Siis pigistas ta silmad kinni ja ta huultel värises üks nimi.

Segane pomin Tasuja selja taga pani teda jälle ümber vaatama. Karu Andres rääkis unes:

«Mmm! Õmm!... jah, ulu nüüd!... Pea maha, nagu kapsas... kaaps...»

Kui Tasuja jälle akna poole vaatas, kohkus ta äkisti ja jäi siis hinge kinni pidades põnevil vahtima. Eesriie oli kõrvale lükatud, mustjas kuju seisis akna võrede taga.

Oleks öö olnud valgem, siis oleks vahtija all näinud, kuidas see kuju oma kahvatanud palet vastu külma klaasi surus, jumal teab mis põhjusel sügavasti ohkas ja silmadega talupoegade laagri pimedat kohta otsides midagi iseenese ette sosistas.

Kuju kadus varsti jälle akna tagant ja endine igav kuma paistis läbi valge eesriide. Viimaks kustus ka see kuma ja aknakoht oli seinaga ühesuguselt pime. Vahtija aga istus veel kaua unetult oma kännu otsas ja kurvad mõtted vaevasid teda. Kesköö oli ammu möödas. Hobuse sammude müdin äratas Tasuja mõtteist. Ta jäi kuulatama. Sammude müdin vaikis, kuuldus inimeste häälte kõmin. Paar minutit hiljem ragisesid raod lähenevate inimeste jalge all.

«Kes seal on?» küsis Tasuja pooliku häälega.

Lähemal silmapilgul seisis kaks meest tema ees; üks neist oli vahil olnud.

«Oled sina ise, Tasuja?» sosistas viimane. «Ma toon Tallinna poolt käskjala halbade sõnumitega.»

«Mis on sündinud?» küsis Tasuja üles tõustes.

«Otse õnnetust küll veel mitte,» ütles käskjalg, «aga kes teab, kas seegi ennast kaua oodata laseb.»

«Räägi, vend!»

«Eile õhtul hilja jõudis landmeister suure väega Tallinna alla.»

«Ometi!»

«Meie saadikud ei tulnud tagasi — öeldakse, nad olevat jalgupidi üles poodud. Me saatsime uued saadikud landmeistrile allaandmist pakkuma. Aga ka taanlased ja mõisnikud, kes tema juures on, katsuvad teda igapidi enda poole tõmmata. Ordurüütlid

on nende nõus. Praegu on meister veel kahevahel, võib-olla ehk kaalub õnn meie poole, võib aga ka olla, et homme juba viimne võitlus käes on.»

See sõnum pani Tasuja mehise südame värisema.

«Siis pole enam aega viita,» ütles ta kiiresti. «Enne hommikut veel peab loss meie käes olema, siis tuleme ja aitame teil võita või surra.»

Selle otsusega ratsutas käskjalg minema. Tasuja äratas mehed ja andis neile teada, mis oli sündinud.

«Meie peame kohe tormi jooksma,» kõneles ta edasi, ja meeste pimedas kiirgavad silmad tunnistasid, et nad sellega nõus olid. «Sina, Karu Andres, võta kakskümmend meest, roni üle aiamüüri, kaks või kolm peitku end lossi müüri ääres põõsastesse, teised jäägu suvihoonesse seisma. Kui meie eestpoolt tormama hakkame ja vahid müüril teile selja pööravad, siis katsuge nad vaikselt maha pista. Ronige mööda kõrget kaske üles, mille oksad üle müüri ulatuvad, ja hüpake müürile. Läheb see teil korda, siis saadan sinna rohkem mehi. Seni jookseme eestpoolt tormi ja katsume väravat lõhkuda.»

Vaikselt kui vaimud hakkasid mehed liikuma. Tormiredelid aeti püsti, kakskümmend meest võtsid pika raske palgi põikpuudega õlgadele. Lossi hallid müürid kumasid pimeduses, väravakoht mustas. Sinnapoole juhtisid mehed palgi otsa. Müüri najale pandud tormiredelitel ronisid mustad kujud kassiosavusega üles. Esimene lõhkuv tõuge raksatas vastu väravat.

Aga lossikaitsjad ei maganud. Nagu ärritatud herilaste pesas tõusis üleval kihin ja kahin, tõrvalondid valgustasid pimedust ja heitsid värisevat kuma ülesronijate nägudele. Sõjamehed tõttasid müürile, ja kui esimese ülesronija pea müüri äärele tõusis, läikisid talle sõjariistad vastu. Ta püüdis neid vehkides eemale tõrjuda ja müürile karata, aga üks löi ta mõõga puruks, teine lõhkus tal kärme hoobiga pea. Surnukeha libises teiste kaela, tugevad käed haarasid redeli otsast kinni ja lükkasid selle ühes pealolevate meestega kolinal ümber. Nii sündis igal pool, kus talupojad tormata katsusid. Üks murdis kaela, teine luud ja liikmed; kes terveks jäid, ajasid redeli uuesti püsti ja tormasid edasi. Võitluse ägedus pani meeste vere keema, kartus kadus, oma elu unustades püüdis igaüks vastase elu kallale. Aeg-ajalt mürisesid palgi tõuked värava pihta võitluse kärast üle. Kuid sellega ei saadud palju teha, sest ülevalt sadas viskodasid, nooli ja kive palgikandjate kaela, mehi langes kui kärbseid, palk kukkus, aga teised käed tõstsid selle ikka jälle üles.

Enam kui pool tundi juba vältas asjatu tormamine, koit punetas taevaäärel, tõrvalonte visati ülevalt tormajaile vastu silmi ja võideldi poolvalguses.

Tasuja, kes kõige selle aja juhatades omade keskel seisis, sai aru, et sedaviisi asi edeneda ei võinud, ja hüüdis mehed tagasi.

Tormajad taganesid müüridelt, tormiredeleid ja müürimurdjat kaasa võttes. Üleval tõusis rõõmukisa. Pilkeid sadas alla.

«Me peame kaitsekatuse tegema ja selle varjul katsuma väravat lõhkuda,» ütles Tasuja. «Karu Andresele viige käsk, et ta ennast ikka peidus hoiaks.»

Mehed läksid kaugemale metsa, et lossist ei märgataks, mis nad teha tahtsid. Metsast kostsid ainult sagedased kirvehoobid. Lossikaitsjad jäid põnevil ootama, ei julgenud aga veel välja tungida.

Päike oli ammu tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti, seekord lossikaitsjate surmariistade eest varjatult, värava poole liikusid. Teised olid hobuste selga hüpanud ja ootasid, et kohe sisse tormata, niipea kui värav langeb.

Värav kõikus kangesti esimese tugeva põraka mõjul. Veel paar niisugust mütsu ja ta pidi langema. Ülevalt visati küll raskeid kive ja tuld kaitsekatuse peale, aga see oli tugevatest okstest tehtud ja mulla ning mätastega kaetud, nii et ta kahju ei kartnud.

«Me peame välja tungima,» kiristas Oodo, kes rüütel Rainthaliga müüril seisis. Viimane noogutas tummalt pead. Oodo käskis sulaseid ja võõraid sadulasse istuda. Üks osa jooksis tallidesse. Aga juba langes värav koleda mürinaga maha ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Vall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla, sissetungijaile vastu. Äge võitlus algas. Esimeste hulgas võitlesid Oodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja kippus otsekohe tema kallale. Oodo vaatas korra otse vastase põlevaisse silmadesse, hirmus mälestus sähvis kui pikne tema peaajust läbi — ja äkilise ehmatusega pöördus noor rüütel ümber, põgenes omade vahelt läbi, lossitrepist üles. Saalis langes ta kahvatult kui surnu maha. Emiilia kummardus tema üle ja kuulis, kuidas ta värisevate huultega sosistas: «Ma olen vaimu näinud.»

Hoovis võitlesid lossimehed meeleheitlikult ja peaaegu oleksid sissetungijad, kes surnute üle komistades kitsast väravast ainult vähehaaval sisse pääsesid, jälle välja rõhunud. Aga juba oli Karu Andres oma meestega mahajäetud müüri kaudu lossihoovi jõudnud ja langes nüüd valju kisaga kõrvalt sakslastele kaela, kes pikkamisi lossi taganesid ja uksi eneste taga kõiksugu kraamiga kindlustasid. Talupojad hakkasid uksi lõhkuma.

Kui Tasuja nägi, et Oodo tema käest oli pääsenud, tuli ta hobuse seljast maha ja läks mõne mehega lossi lõunapoolsesse otsa, kus madal rauduks alla lossikeldritesse viis. Uks murti kangidega lahti ja Tasuja astus meestega kivitrepist alla. Sumbunud õhk ja lämmatav hais voolasid neile vastu. Kaasavõetud tõrvalont pisteti põlema ja see valgustas kitsast võlvialust, kus kaks meest vaevalt kõrvuti võis käia. Võlvialuse tagumist poolt kattis hall pimedus. Mõlemal küljel viisid madalad ja kitsad rauduksed tillukestesse kongidesse. Mõned uksed, mis olid lukus, lõhuti sisse. Kongid olid tühjad. Võlvialuse viimases otsas oli veel üks vaevalt nähtav ukseke, enam auk kui uks. Tasuja ise lõi selle kangiga

sisse. Kui ta sisse astus, pidi ta sügavasti kummarduma — kõng oli vaevalt neli jalga kõrge. Seinad olid niisked ja kumasid tulepaistel rohekalt. Põrandaks oli haisev pori. Valgus ei pääsenud kuskilt sisse — siin vältas igavene pimedus.

Tagumise seina najal kükitas üksik inimkuju, kael seina külge kinnitatud raudvõrus. Tema riided rippusid kaltsudes paiguti paljastatud liikmete küljes. Pea oli tal sügavasti rinnale vajunud, mõlema käega oli ta kramplikult oma aluse porisse kinni hakanud.

Tasuja langes selle kuju ette põlvili ja tõstis ta pea õrnalt üles. Peast rippusid hallid juuksed libedates salkudes üle silmade. Kui Tasuja juuksed kõrvale pühkis ja tulepaiste otse vangi näole langes, põrkas tulenäitaja, endine lossi talupoeg, kohkunult tagasi ja karjatas: «Metsa Tambet!»

Tambeti nägu ei olnud enam elava inimese nägu, see oli surnu pealuu, tõmmu, roheka nahaga kaetud. Kustunud silmad olid laiali lahti ja vahtisid kangelt, koledalt, liikumatult sügavatest aukudest välja ...

Kui Tasuja natuke aega seda nägu oli uurinud, vajutas ta tema silmad õrnalt kinni ja laskis surnu pea jälle tasakesi rinnale langeda.

«Lõpp!» sosistas ta kõlatult.

Kui ta jälle püsti tõusis, oli ta nägu surnukahvatu, aga rahulik ja jääkülm. Seltsimehed kohkusid teda nähes. See ei olnud inimese nägu. Niisuguste silmadega võivad mõrtsukaid unenäos nende ohvrite vaimud hirmutada. Vaikselt astusid mehed võlvi alt välja päevavalgele.

Seni olid teised lossi peaukse maha lõhkunud ja tungisid kotta. Võideldes ja iga sammu maad verega müües taganesid kahanenud kaitsjad kojast saali, mis juba naisi ja lapsi pooleldi täis oli.

Tasuja tahtis parajasti jalga lossitrepile tõsta, kui üksik ratsamees tuhatnelja lossiväravast sisse kihutas.

«Tasuja, Tasuja!» hüüdis ta juba eemalt.

Tasuja pööras silmad nähtava ärevuseta sinnapoole ja küsis: «Mis sõnumeid sa tood?»

«Mina tulen otse Tallinna poolt,» pajatas ratsanik lõõtsutades. «Landmeister on kõige väega äkki meie kallale tulnud ... ja meie mehed on hädas ...»

«Kas peavad veel vastu?»

«Jah, aga paluvad sind appi, lahing on kibe.»

«Ma tulen,» vastas Tasuja rahuga, «aga enne pean siin asja lõpetama.»

Ta tormas trepist üles — saali.

Siin panid sakslased, värisevate naiste ja laste ette müüri luues, viimse jõuga vastu. Rüütel Kuuno võitles kui lõvi, ka Oodo oli oma uimastusest toibunud ja raius kui meeletu enese ümber. Võitlejad komistasid iga silmapilk surnukehade üle, voolav veri leotas põranda libedaks. Sõjariistade kõlin, surmavate hoopide tumedad mütsud, sajatamine, oigamine, naiste palved ja laste

hale vingumine — kõik see möll sünnitas koledat kohinat, seda tormikohinat, millele kõige sügavam vaikus — surmavaikus järgneb.

Tasuja tungis oma meeste vahelt läbi, kes tema tulekut hõisates tervitasid. Ka Oodo nägi teda kohe.

«Siia, verine vari!» karjus ta Tasujale vastu. «Näita, kas oled surematu!»

«Kui ise tahad?» kostis Tasuja ja ta tardunud nägu ilmutas jälle ärkavat elu. «Olgu siis surm minu käe läbi sulle kergeks nuhtluseks minu isa tapmise eest!»

Nende mõõgad kõlisesid kokku.

«Jaanus!» kiljatas Emiilia.

Aga juba välkus Tasuja mõõk lennul ja vajus siis otse vastase südamesse. Oodo langes hingetult rüütel Kuuno jalgade ette maha, kes talle asjatult appi tõttas.

«Üks ohver on langenud — nüüd langegu teine!» ümises Tasuja ja kippus Kuuno kallale. Seal langes Emiilia põlvili.

«Jaanus, halasta, halasta!» kiljatas ta, Tasuja põlvede ümbert kinni hakates.

See ootamatu juhtumus pani silmapilguks kõik kära vaikima. Surmavad käed puhkasid, kõik silmad vahtisid Tasuja poole, kes liikumatult seisma oli jäänud.

«Halasta?» kordas ta karedalt. «Kes halastas minu vaese isa peale, kui ta haisvas keldris elusalt mädanes?»

«Sa oled ohvri saanud,» vastas neiu paludes, «ainsa süüdlase oled sa praegu surmanud. Heida armu ilmsüütu peale!»

«Kas see on süütu, kes minu vendade verd valab?»

«Siis tõuka oma mõõk ka minu rinda, halastamatu inimene!» kisendas Emiilia meelt heites. «Ma kahetsen meie noorpõlvesõprust — esimest korda. See on minu peigmees... Ma armastan teda, nagu ma sind põlgan ja vihkan.»

Tume korin tuli Tasuja huultelt, mõõk kukkus ta käest kõlisedes maha. Sel silmapilgul oli ta nägu samasugune kui isa surnukeha juures. Ta seisis tükk aega külmalt ja kangelt nagu kivist kuju; käsivarred rippusid tal lõdvalt allapoole, värin raputas ta vägevat keha, külm higi kattis ta otsaesist... Saalis vältas hauavaikus.

Viimaks tungis värisev kohin Tasuja rinnust. Ta pigistas mõlemad käed vastu silmi, laskis nad pikkamisi üle näo allapoole libiseda, kummardus, tõstis mõõga üles, pöördus oma meeste poole ja kellelegi otsa vaatamata ütles sügava häälega:

«Meie vennad Tallinna all on hädas — lähme neile appi.»

Pead pööramata sammus ta omade keskelt läbi ja uksest välja, teised vaikse võõrastusega ta kannul. Sakslased vahtisid kui kiviks kangestunult neile järele, kuni viimane uksest väljas oli.

«Mis see tähendab?» küsis rüütel Kuuno imestades, kui kõik teised vaikisid. «Missugune imelik mees!»

«Missugune imelik mees!» kordas Emiilia, ikka veel põlvili

maas. «Nüüd läheb ta surma, ma nägin seda ta näost,» lisas ta tasakesi juurde ja peitis näo käte vahele.

Kaks suurt, palavat pisarat, haleduse, võib-olla ka armastuse pisarat, nirises pikkamisi Emiilia peente, valgete sõrmede vahelt läbi.

XVI

Tasuja oma salgaga, millest suur jagu oli langenud, istus sadulasse ja kihutas tuhatnelja Tallinna poole. Kui ta umbes tunni aja pärast sinna jõudis, oli võitlus juba lõppemas. Rüütlite raudriiete ja sõjakunsti vastu ei ulatunud talupoegade hulk ega vahvus, sest vajalik ettevalmistus ja juhatus puudusid. Rüütlid murdsid veriseid sihte nende ridadesse ja raiusid üksikud salgad viimseni maha. Aga kõik need salgad langesid selsamal paigal, kus nad seisid, ilma sammu taganemata, ja kes vähe suutis, see kiskus ühe vastase surma kaasa.

Kaugelt suurem jagu eestlasi, nende hulgas peaaegu kõik vanemad, kattis verist, truudusetut, siiski armastatud isamaa pinda oma kehadega. Tasuja — nüüd mitte enam kardetav mässutõstja ning rahva vabastaja, vaid õnnetu, surmaotsiv talupoeg Jaanus — nägi kohe, et siin enam mingit võidulootust üle ei jäänud. Ka tema südames olid kõik lootused kustunud, kõik oli tühi, külm ja kole.

«Vennad!» hüüdis ta, ja tema mehine hääl kõlas viimset korda oma täie jõuga, tema silmad särasid üleloomulikul läikel, «vennad! Siin ilmas pole meil enam midagi otsimist. Seal kutsub surm... näete, kui lahkesti, kui magusasti ta kutsub! Tule, surm, ja päästa oma lapsed!»

«Sureme surmates!» mürises salga vastus.

Ja hirmus kui vihane sõjajumal kihutas Tasuja otse rüütlite tihedamasse salka, seltsimehed tema kannul. Hirmsasti möllas ta tugev käsivars vaenlaste keskel, armutult saatis ta ühe ohvri teise järel enese eel surma, sai veel kord veriseks tasujaks. Tema seltsimehed langesid üksteise järel ja vaenlaste lõpmatu hulk mattis nende kehad jalge alla, aga Tasuja kange mõõk välkus veel kaua, iga välguga vaenlasi surmates, ja suled ta kübaral lehvisid kaugelt vaenlaste tihedama salga südames. Kuid viimaks välkus ka tema mõõk viimset korda... Siis kadus ta, ja vaenlaste hulgad kohendasid end langenud kangelase surnukeha üle.

Nii särab Eesti rannal loojaminev päike veel korra pilverüngaste vahelt ja paneb lainete vahutavad pead punetama. Siis vajub ta merre ja tuul vaikib ja mässavad lained rahunevad pikkamisi...

Pärast õnnetut lahingut Tallinna all kadus mässavate eestlaste õnn täiesti. Landmeister kihutas neid igal pool kui metselajaid taga, raske, verine nuhtlus langes õnnetu rahva kaela, kes oli julgenud oma kadunud priiust jõuga tagasi püüda. Aasta pärast valitses laastatud maal jälle rahu.

Paar aastat hiljem — 1346 — müüs Taani kuningas Eestimaa, mille ordumeister juba enne pandiks oli võtnud, 19 000 marga hõbeda eest Saksa ordule.

Eestlaste priiusevaim oli lühikeseks ajaks lõkendanud. Pärast seda ei julgenud nad enam niipea vastu hakata, ehk küll raudne orjaike neid raskemini rõhus kui enne suurt mässu. Eestlane unustas ajutiseks oma rahvuse, unustas esivanemad ja nende vabaduse, ja pikk, raske uni algas.

VÜRST GABRIEL EHK PIRITA KLOOSTRI VIIMSED PÄEVAD.

AJALOOLINE JUTUSTUS SUUREST LIIVI SÕJAST (1558—1583).

(Valitud peatükke.)

1.

Junkur Hansu äpardus.

See oli kena, soe suvine päev lõikusekuu hakatusel 1576. Armsalt ja rahulikult säras päike Harjumaa üle, aga maakoha pilt, mida tema kiired läbipaistva kuldse uduga katsid, ei olnud südant rõõmustav ega silmi meelitav. Umbrohu ja ohakatega kaetud põllud, põletatud mõisade ja külade ahervaremed — need olid maakoha tähtsamad tundemärgid. Rikas ja rõõmus Harjumaa oli 18-aastase sõja läbi suuremalt jaolt vaikseks kõrbeks muudetud, kus sakslased, poolakad ja rootslased aeg-ajalt endise rikkuse riismeid laastamas käisid.

Maanteel, mis Tallinnast Paidesse viib ja sel ajal kõige viletsamas korras oli, sõitsid neli ratsanikku, kõik noored mehed saksa moodi riides ja silmanähtavalt heas tujus. Kõige lustlikum oli üks nende seast, kelle jumekas, paraku ka pisut lollakas nägu tema tulipunaste juuste ja kihvadega[1] võidu läikis. See noorsand ei andnud oma toredale täkule silmapilkugi rahu, lobises ja trallitas vahetpidamata, heitis väga rohkesti nalja ja naeris ise kõige valjemini oma nalja üle. Tema nägu oli selle parandamata kergemeele peegel, mis Liivi orduriigi mõisnikke ja kodanikke hirmsa sõja hädasid unustama ja venelasi sagedasti imestama pani. Vana orduriik oli vene löökide all lagunenud, lugematu hulk inimesi tapetud, mõisad ja külad hävitatud, tuleviku taevas süsimusta kõuepilvega kaetud — sellest kõigest hoolimata elati kindlates linnades priskesti ja niipea kui sõjakära pisut vaikis, tulid ka mõisnikud linnadest lagedale maale tagasi ja pidasid pulmi ning pidusid, nagu oleks orduaja rõõmus ja muretu põli jälle kätte

[1] vurrudega.

jõudnud. Nüüd alles tuli selgesti nähtavale, kui määratud need varandused olid, mis saksa mõisnikud 400 aasta jooksul maa pärisrahva verivaeva läbi kokku kogunud, nii et sõja äpardused ega pöörane priiskamine neid lõpetada ei suutnud.

Üleüldise kerge meele kõrval oli aga punase peaga junkrul rõõmuks veel iseäraline põhjus. Tema mõisad olid küll maatasa tehtud, isa ja vennad sõjas langenud, ema peast nõdraks läinud — mis sellest? Tema ise oli ikka veel suure varanduse peremees ja pealegi ilusa Agnes von Mönnikhuseni, rikka ja uhke Kuimetsa pärishärra tütre peigmees. Täna oli reede ja pühapäeval pidid pulmad olema.

«Pange tähele, sõbrad,» hõiskas lustlik noormees, «et mina oma pulmas kaineid nägusid ei salli. Kes päikese loojamineku ajal oma nime veel selgesti mäletab, selle pealagi teeb minu kannu põhjaga tutvust. Kõigepealt olgu see sinule, Delvig, meelde tuletatud,» pööras ta end ühe kaaslase poole, kes teistest pisut tõsisem näis olevat. «Sina oled tuntud peanorutaja, ja pealegi oled sa ilusa Agnese pärast minu peale kangesti kade. See teeb mulle haiget, aga ma ei või parata, et Agnes sind ei tahtnud.»

«Tasa, tasa, junkur Hans von Risbiter,» kostis Delvig pilkavalt naeratades. «Võib küll olla, et Agnes von Mönnikhusen mind ei tahtnud, aga kas ta sellepärast sind nii väga himustab, on vähemasti kahtlane. Esiotsa on ainult niipalju kindel, et Agnese isa sind oma väimeheks tahab võtta.»

«Selleks on tal ka põhjust,» kiitis Risbiter. «See olin mina, kes oma käega Põltsamaal kuningas Magnuse riiginõuniku ja Mönnikhuseni verivaenlase Fahrensbachi vangi võttis.»

«Kange tegu, vana rauka sängist välja kiskuda!» pilkas Delvig. «Minu suur hagijas Diana oleks sellega vist veel paremini toime saanud.»

Need sõnad tegid kaaslastele tuska.

«Ära puutu rüütli au külge, Delvig,» noomis junkur Gilsen.

«See ei ole õige, Mönnikhuseni väimehe ja koera nime korraga suhu võtta,» nurises junkur Aderkas.

«Paned sa mind oma koeraga kõrvu?» küsis Risbiter ähvardades.

«Oh ei,» naeratas Delvig, «ma pean oma Dianast nii suurt lugu, et teda — kellegi vastu ei vahetaks.»

«Kisud sa riidu?» hüüdis Risbiter. «Ära unusta, Delvig, et mul mõõk kaasas on!»

«Siis tarvita seda parajal paigal!» kostis Delvig kärsitult. «Ma ütlen veel üks kord: oma Põltsamaa vägiteo pärast ei ole sa veel ammugi Agnes von Mönnikhuseni käe vääriline. See ei ole suur asi, paarisaja mehega lahtise alevi kallale kippuda, naisi ja lapsi tappa ja seitsmekümne-aastane vanamees vangi võtta. Oleks see vähemasti kuningas Magnus ise olnud! Aga vaevalt oli üks kuri naljahammas hüüdnud: «Venelased tulevad!» — seal olid sina esimene taldu näitamas.»

«Pidin ma üksipäini vastu hakkama, kuna kõik teised plagama panid?»

«Mina ei pannud mitte plagama — seda tunnistab minu lõhki raiutud nägu. Aga see'p see meie õnnetus on, et üks oma süü ikka teise kaela ajab. Venelased on ühes nõus ja seisavad ühe käsu all, meie aga oleme alati lahus, igaüks püüab oma nahka päästa ja teisi kilbiks ette lükata. Nõnda lähme kõik hukka.»

«Sina ise oled kõige suurem venelaste kartja.»

«Ma kardan neid, sest et meie nõrkust tunnen. Meie oleme suured prassijad ja hooplejad, kuni vaenlane kaugel on, aga seisab ta äkitselt meie ees, siis poeme pakku. «Jookske, jookske!» — seda hüüet on venelased meie suust nii sagedasti kuulnud, et nad seda meie sõjahüüdeks arvavad.»

«Need on äraandja sõnad!» kärgatas Risbiter.

«Kes tõtt räägib, on valelikkude ees ikka äraandja,» kostis Delvig, kelle palge puna tõusma hakkas.

«Kes on valelik?»

«Esiteks on see valelik, kes tõtt ei salli, teiseks see, kes oma tulevasele äiapapale ette luiskab, et ta tema verivaenlase sõjameeste keskelt välja kiskunud ja sealjuures tosina sõjamehi maha löönud, kolmandaks —»

«Kolmandaks tulgu kõik maailma nuhtlused sinu kaela!» karjus Risbiter näost lõkendades ja kiskus mõõga välja. Sedasama tegid ka teised, Delvig enese kaitsmiseks, Aderkas ja Gilsen riiu lahutamiseks.

«Tohoo!» naljatas Aderkas, mõõka kaklejate vahele sirutades. «Kui nüüd juba päid lõhkuma hakkame, mis me siis pulmaõhtul peame tegema?» [1]

Lahutamine ei olnud raske, sest Delvig oli külmavereline ja Risbiter teadis väga hästi, et vastane jõu ning osavuse poolest temast kangem oli. Mõõgad pisteti tuppe, aga seltsiliste hea tuju oli tükiks ajaks rikutud. Risbiter andis hobusele kannuseid ja kihutas tükk maad teistest ette. Tee käänas järsku metsatuka sisse. Korraga nägi Risbiter umbes saja sammu maa peal üksikut rändajat, kes teda silmates teelt kõrvale astus ja puude vahele kadus. Risbiter oli riiuotsimise tujus ja arvas õigusega, et üksik jalakäija, keda tema kui ratsanik üleliiga karta ei pruukinud, temale otse tuju parandamiseks käe alla oli juhtunud. Ta vaatas tagasi, kas kaaslased ligidal, kihutas siis metsa ja leidis rändaja varsti üles. See oli kõrge kasvuga noormees, kelle tugevaid liikmeid pikk talupoja ülikuub kattis. Pehme, laia äärega ja kõrge põhjaga kübar oli tal peas, pikkade säärtega sõjamehe-saapad jalas. Tema ülikonnast ei võinud õieti aru saada, kas ta sõjamees, linnakodanik või talupoeg oli. Kangesti päevitunud näo vorm oli kenasti joonistatud, silmad mustad ja elavad. Käes kandis ta jämedat keppi. Ratsamehe

[1] Ajaraamatute kirjutajad tunnistavad, et selleaegsed mõisnike pulmad meie kodumaal harva ilma riiu ja verevalamiseta lõppesid. (*Autori märkus.*)

lähenemisel jäi ta rahulikult seisma ja toetas end kepi najale. Risbiter tahtis hobuse rüsinal võõra mehe otsa ajada, aga see sasis, ilma et sammu oleks taganenud, tugeva käega valjastest kinni ja pani hobuse seisma.

«Junkur on vist pime, et uisapäisa inimese peale ajab,» ütles ta külmavereliselt.

«Lase hobuse suu lahti!» müristas Risbiter.

Võõras sundis hobust sammu taganema ja lasi siis valjad lahti.

«Miks sa teelt kõrvale läksid?» küsis Risbiter pisut tasasemalt.

«Eks see ole talupoja kohus, et ta junkrut peab kartma. Pealegi ei või praegusel ajal kellegi näost näha, kas ta teeröövel on või mitte.»

«Küll ma sind õpetan, kuidas sa mind pead kartma. Kohe kasi sinnapoole!»

Risbiter näitas näpuga maantee poole.

«Mul on teises küljes tegemist. Jumalaga, junkur.»

Võõras pööras junkrule selja ja tegi minekut.

«Pea kinni! Hoi, sõbrad!» hüüdis Risbiter.

Kaaslased lähenesid kiirelt ratsutades.

«See on kahtlane inimene,» seletas Risbiter, «vist vene salakuulaja. Me peame ta mõisa kaasa võtma.»

Noor talupoeg silmitses uurivalt, aga ilma kõige vähema arguseta uhkeid ratsamehi, kelle seltsi ta nii ootamatul viisil oli sattunud.

«Kes sa oled?» küsis Delvig.

«Rootsi kuningas!» kostis võõras tõsiselt.

Junkrud pidid vastu tahtmist naeratama.

«Ära nii palju naljata, talupoeg, sa võiksid seda kahetseda,» hoiatas Delvig.

«Kui ise teate, et mina talupoeg olen, miks te siis veel küsite?» ütles võõras õlgu kehitades.

«Mis seal palju loriseda!» hüüdis Risbiter kärsitult. «Ma viskan talle silmuse kaela ja lasen teda enese järele traavida. Astu siia, talupoeg!»

Risbiter tegi oheliku otsa sadula küljest lahti. Et aga talupoeg paigast liikuda ei tahtnud, siis ajas junkur hobuse tema kõrvale ja katsus silmust ta kaela ümber panna. Sel silmapilgul võttis talupoeg kepi hammaste vahele, sasis kahe käega junkru puusade ümbert kinni, kiskus ta sadulast välja, surus enese ette põlvili maha, kargas ise paar sammu tagasi, toetas selja paksu tamme vastu, tõmbas kepi sisse peidetud kaheteraga mõõga välja ja hüüdis: «Ärge pange pahaks, junkrud, aga teiega kaasa ma ei tule!»

«Appi!» ägas Risbiter, kes surmahoopi oodates põlvili küürutama oli jäänud. Kaaslased hoidsid tema hirmunud hobust kinni.

«Tõuse üles, vahva Risbiter,» ütles Delvig pilkavalt. «Rüütlid ei võitle mitte kõhuli maas.»

Risbiter tõstis pead ja piilus aralt ümberringi. Talupoega mitu sammu eemal puu najal nähes, kargas ta krapsti püsti, ronis

hobuse selga ja karjus kui meeletu: «Ärge laske teda ära putkata! See on kardetav inimene, salakuulaja, venelane! Meie peame ta kaasa võtma, olgu elusalt või surnult!»

Ratsanikud piirasid talupoja sisse ja püüdsid teda oma pikkade mõõkadega haavata; ainult Delvig hoidus tagasi, sest ta häbenes neljakesi üksiku jalamehe kallale kippuda. See jalamees oli aga imeosav vehkleja, kes ratsameeste pisted ja löögid nagu mängides kõrvale juhtis. Natukese aja pärast lendas Risbiteri käest mõõk kõlisedes maha. Risbiter kiskus vandudes pika rauaga püstoli välja, aga ta oli viha pärast poolpime; pauk raksus küll, aga kuul läks märgist mööda.

«See inimene on kurat ise!» karjus Risbiter ja tõmbas teise püstoli välja. Seekord sihtis ta hoolega.

«Tohoo!» hüüdis korraga värske, hele hääl. «Kas teil häbi ei ole, noorhärrad, neljakesi ühe jalamehe kallale kippuda?»

Junkrud pöörasid imestades päid ja nägid kena, uhke näoga neidu, kes valge hobuse seljas ratsutas. Pisut eemal tulid puude vahelt mitu teist ratsanikku nähtavale. Neiu paled õhetasid kiirest sõidust, võib-olla ka häbist, ja ta silmad läikisid kentsakalt.

«Preili von Mönnikhusen!» hüüdsid junkrud ühest suust. Risbiter oleks peaaegu püstoli maha pillanud.

«Sina siin, kallis Agnes!» kogeles ta magusas ehmatuses. «Kust see ime tuleb?»

«Ratsutame isaga lusti,» kostis Agnes lühidalt. «Seal ta tuleb. Aga mis siin on juhtunud?»

Risbiter ei leidnud kohe vastust, vaid pilgutas kaaslastele kõrvuni punastades silmi.

«Hansul oli pisuke äpardus,» kostis Delvig tema eest. «Hakkas talupojaga rammu katsuma ja talupoeg puhus ta kogemata hobuse seljast maha. Seda häbiplekki tahtsime nüüd talupoja verega Risbiteri kilbi pealt ära pesta.»

«Teie kukkusite hobuse seljast maha!» naeris Agnes, kuna Risbiter äraandja Delvigile meeleheitlikult silmi pilgutas. Rüütlipreili ja noor talupoeg vaatasid korraga teineteise silmi; rüütlipreili silmist ei paistnud esiotsa muud kui kalk uudishimu, kuna talupoja pilk imestuse ja aupakkumisega neiu kenal näol viibis. Vaheajal jõudis vana rüütel von Mönnikhusen ja tema tosin teisi ratsamehi sinna. Mönnikhusen oli kõrge kasvuga, halli habeme ja väga uhke moega rüütel. Junkrud teretasid teda aupaklikult.

«Mis siin on?» küsis vanamees lühidalt.

«Meie püüdsime vene salakuulaja kinni,» kostis Risbiter kähku.

«Salakuulaja!» kordas Agnes tahtmatult ja vaatas otsekui kahetsedes noore talupoja otsa. Ta pidas salakuulajaid kõige alatumateks inimesteks maailma peal. Sel noorel mehel oli nii aus, rõõmus, julge nägu — kas see võis salakuulaja olla?

«Kes sa oled?» küsis Mönnikhusen talupoja käest.

«Vaba mees,» oli selle rahulik vastus.

«Mis su nimi on?»

«Gabriel.»

«Oled sa vene salakuulaja?»

«Salakuulajad ei rända lausa päeva ajal mööda maanteid.»

«Tema pelgus mind nähes tee pealt ära,» ütles Risbiter. «Ma nägin kohe, et ta mind kartis. Mispärast pistsid sa minu eest putku, mispärast värisesid sa minu ees, talupoeg?»

«Ma ei pistnud sinu eest putku ega värise praegugi sinu ees,» vastas Gabriel naeratades.

«Seda on ta näidanud, et ta nii kergesti ei värise,» ütles Delvig, «sest ta mängis Risbiteriga vurrkanni, hakkas üksipäini meie, nelja ratsamehe vastu ja pani esimese hoobiga Risbiteri mööga tantsima.»

«Delvig valetab, ma ise pillasin mööga kogemata,» vaidles Risbiter vastu.

«Tasa!» ütles vana Mönnikhusen. «Teil on ühtepuhku teineteisega nägelemist. Mis sul siin tegemist oli?» pööras ta ennast Gabrieli poole. «Mis mees sa oled? Kus su kodupaik on?»

«Ma olen sõjamees,» vastas Gabriel. «Mu kodupaik on seal, kus sõditakse. Praegu lähen ma Tallinna poole rootslaste juurde sõjateenistust otsima.»

«Oled sa saksa mees?»

«Ma olen sakste keskel üles kasvanud.»

Mönnikhusen jäi pisut mõtlema. Aga Agnes hakkas ta käsivarrest kinni ja sosistas temale midagi kõrva sisse. Vana rüütel noogutas pead ja ütles siis valjusti: «Sa ütlesid, et sa teenistust lähed otsima; kas tahad minu teenistusse astuda?»

«Mina ei astu kellegi teenistusse, keda ma ei tunne.»

Mönnikhusen naeratas pilkavalt.

«Pean sulle oma nime nimetama? Hea küll, härra Gabriel, mina olen Kuimetsa pärishärra ja Liivi mõisameeste[1] pealik Kaspar von Mönnikhusen. On sul nüüd rohkem usaldust minu vastu?»

«Teie nimi on kaugel tuntud, rüütel von Mönnikhusen,» vastas Gabriel kergesti kummardades. «Siiski ei taha ma teid mitte teenida.»

«Miks mitte?» küsis Mönnikhusen kulmu kortsutades.

«Ma ei soovi mõisameheks saada.»

«Pead sa ka meeles, et ma sind torni heita ehk siinsamas oksa tõmmata võin lasta?»

«Teie võite üksnes minu surnukeha puu oksa riputada, aga mind torni heita, või koguni oma sulaseks teha ei või teie mitte. Teie olete ise sõjamees, rüütel Mönnikhusen, ja peaksite teadma, et õige sõjamees ennast ähvardustest ei tohi painutada lasta.»

---

[1] Mõisameesteks nimetati suure Liivi sõja ajal neid endise orduriigi mõisnikke ja nende sulaseid, kes salgakaupa pea rootslasi, pea taanlasi või poolakaid palga eest teenisid, enamasti aga oma käe peal kui õiged röövlid maad laastasid. Mönnikhuseni käsu all seisev salk oli Kuimetsas kindlasse laagrisse asunud ja seisis nime poolest Rootsi kuninga teenistuses. (*Autori märkus.*)

Mönnikhuseni palge tõusis vihapuna. Jälle puudutas Agnes salamahti ta käsivarre külge. Vana rüütel lõi pahaselt käega ja turtsus: «On sul nii suur himu nälga surra, siis mine rootslaste juurde! Nemad ei jõua meilegi palka välja maksta, veel vähem sinusugusele. Tahad sa aga häid päevi näha ja külluses elada, siis tule minu juurde. Tugevaid ja julgeid poisse võin ma igal ajal tarvitada. Täna õhtuni seisab Kuimetsa värav sinu ees lahti. Täna jumalat, et ma pahas tujus ei ole, ja mõtle hoolega järele, enne kui omas suures rumaluses minu armuliku pakkumise tagasi lükkad.»

Nende sõnadega pööras Mönnikhusen hobust ja ratsutas kõige seltskonnaga tagasi maanteele. Agnes pööras korra pead ja nägi, et Gabriel liikumatult vana paiga peal seisis ja otsekui kahetsedes temale järele vaatas.

«Üks häbematu lurjus, see talupoeg!» torises Risbiter, kes enese neiu kõrvale oli mahutanud. «Ma ei mõista, mispärast sinu isa teda karistamata jättis.»

«Miks sa teda ise ei karistanud?» küsis Agnes naeratades.

«Kas ma tohtisin sinu isa keelu vastu teha?»

«Aga kui mina sind käsiksin, kas siis läheksid teda veel karistama?»

«Kui sa seda otse himustad . . .» kogeles Risbiter kahvatades.

«Preili Agnes,» ütles Delvig, kes nende juttu oli kuulnud, «ärge saatke oma peigmeest paljaste kätega lõukoera suhu. Teie näete, et tal väetikesel mõõkagi ei ole.»

«Kus su mõõk on?» küsis Agnes kulmusid kergitades.

«Risbiter on oma mõõga kõige sügavama aukartuse märgiks vaenlase jalge ette maha jätnud,» irvitas Delvig.

«Junkur Hans!» ütles Agnes pühalikult. «Teadke, et Agnes von Mönnikhusen oma kätt iialgi mõõgata mehele ei anna. Kuidas võite teie oma noorikut kaitsta, kui teil eneselgi sõjariista ei ole?»

«Kurat ja põrgu!» vandus Risbiter. «Vaat', kuidas inimene unustada võib! Pillasin mõõga kogemata maha ja unustasin sootuks ära. See oli sinu enese süü, Agnes: sinu äkiline ilmumine ajas mu meele ja mõtted sassi. Ma tahaksin seda meest näha, kes sinu seltsis oma mõõka ja veel mõndagi muud ära ei unustaks? Kui aga hulgus teda veel varastanud ja pakku jooksnud ei ole!»

«Ta seisab veel endisel paigal,» ütles Agnes teist korda tagasi vaadates.

«Kuule, poiss!» hõikas Risbiter noort sulast, kes nende eel ratsutas. «Mine too mu mõõk sealt ära!»

«Ei, junkur Hans,» ütles Agnes kähku vahele, «teie ise peate mõõga ära tooma.»

«Kui ilusti palud, ehk annab talupoeg ta heaga kätte,» pilkas Delvig.

«Lähme kolmekesi, mina aitan paluda,» hüüdis Agnes vallatult naerdes.

Nad pöörasid ümber ja sõitsid sinna tagasi, kus Gabriel ikka veel selga puu najale toetades seisis. Teised seltsilised olid neist

tüki maad ette jõudnud, nii et nende tagasiminekut peaaegu tähelegi ei pandud.

«Tõsta mu mõõk üles ja anna siia!» käskis Risbiter upsakalt.

«Sinu mõõk?» kostis Gabriel otsekui mõtetest ärgates ja lustlik naeratus libises üle ta näo, kui ta nüüd alles haljast terast enese jalge ees nägi läikivat. «Kui su pruut sinu eest palub, siis annan mõõga kätte.»

«Kust teie teate, et mina junkru pruut olen?» küsis Agnes kergesti punastades.

«Ma näen seda junkru suurest julgusest, mis muidu arusaamatu oleks.»

«Ma lasen selle koera ilma armuta maha!» hüüdis Risbiter hambaid kiristades ja tõmbas püstoli välja.

«Pidage, junkur Hans!» ütles Agnes kahvatades. «Härra Gabriel, kui ma teid palun mõõka üles tõsta . . .»

Enne kui Agnes sai lõpetada, tõstis Gabriel mõõga üles ja andis selle viisakalt kummardades noore neiu kätte, üteldes: «Kõik tingimused on täidetud ja rahu tehtud. Junkru kätte ei julge ma mõõka anda, sest ta ei oska sõjariista käes pidada ja võiks enesele viga teha.»

Delvig pahvatas suure häälega naerma ja ka Agnes pidi vastu tahtmist naeratama.

«Junkur Hans, siin on teie mõõk,» ütles ta sõjariista peigmehe kätte andes. «Tänage mind ja püüdke tuleval korral osavam olla. Head teereisi, härra Gabriel!»

«Jumalaga, preili!»

Agnes andis hobusele äkisti piitsa ja kihutas tuhatnelja isale järele, Delvig ja Risbiter, kes näost punane kui keedetud vähk oli, tema kannul.

6.

Kes oli Gabriel?

Gabriel eksis arvates, et see sõna kui pikselöök uhkele rüütlipreilile saab mõjuma. Agnes oli küll esiotsa pisut kohkunud, aga järgmisel silmapilgul vaatas ta meelitava umbusaldusega Gabrielile silma ja ütles naeratades: «Teie naljatate?»

Gabriel arvas tugevamat mõõtu vaja olevat; tal oli kentsakas himu rüütlipreili ees oma madala seisusega uhkustada.

«Mina ei ole mitte ainult talurahva soost,» ütles ta karmilt, «vaid minu ema oli pealegi eesti talupoja, see on — pärisorja tütar ja mina olen pärisorjade võsu.»

«Mispärast püüate teie ennast halvaks teha?» küsis Agnes nõrga häälega.

«Ma ei püüa ennast sugugi halvaks teha,» kostis Gabriel kuivalt. «Teie himustasite teada saada, kes mina olen, ja ma täidan

teie soovi. Te olete sügavas eksituses, kui arvate, et ma oma sündimise pärast häbenen. Ei sugugi. Ma olen uhke selle peale, et minu soontes tilk vahva, aga õnnetu rahva verd voolab. Kuidas võib see mulle häbiks olla, et minu esivanemad vägivalla sunnil pärisorjusesse on sattunud? Kui inimene ilma enese süüta vangi satub, on see siis häbi? Teie ise olite eile veel vaba ja rikas, nagu kuningatütar kunagi, täna olete vaene põgeneja — kas teie ennast sellepärast põlgate? Minu esivanemad on oma priiuse eest vahvasti võidelnud ja priiuse vaim ei ole nende järeltulijates veelgi kustunud. Minu vanaisa oli nende talupoegade eestvedaja, kelle ees kuueteistkümne aasta eest saksa rüütlid värisesid. Teil on põhjust mind veel enam vihata kui põlata. See oli minu vanaisa, kelle käe läbi Koluvere lahingus teie peigmehe isa Johann von Risbiter langes. Talupoegadel ei olnud sel korral õnne. Nad kaotasid lahingu, minu vanaisa sattus vangi ja sai teie isa käsul kui mässaja hirmsal viisil surmatud.»

Agnes vahtis pärani silmi Gabrieli otsa ja kogeles kahvatades: «Teie teadsite seda ja siiski — siiski olete minu elu päästnud!»

«Mina ei sõdi tütarlaste vastu,» ütles Gabriel naeratades.

«Teie peaksite mind ju hirmsasti vihkama!» hüüdis Agnes käsi risti pannes.

«Ei, ma ei vihka teid mitte. Ma päästaksin teid heameelega veel sada korda suuremast hädaohust, aga ma arvan, teie näete nüüd isegi, et ma kauemini teie — tuttavaks ei või jääda, kui just hädasti vaja. Et põhjani teaksite, kui suure põlguse ja vihkamise vääriline ma olen, siis kuulge veel: minu isa oli venelane ja mina ise olin veel paari nädala eest vene sõjamees, see on — teie sugurahva ja orduriigi vaenlane!»

Agnese näol vaheldus kahvatus punaga.

«Siis olete ometigi . . .» kogeles ta surija häälega.

«Mis?»

«See, kelleks junkur Risbiter teid arvas . . .»

«Vene salakuulaja?» täiendas Gabriel kergesti punastades. «Ei, ma ei ole mitte salakuulaja, ei ka mitte isamaa äraandja. Ma olen ausasti sakste ja rootslaste vastu sõdinud ja ma soovin niisama ausasti, et nende valitsus sel õnnetul maal lõpeks. Kurjemaks ei või selle maa pärisrahva elujärg iialgi minna, kui see sakste raske käe all on olnud, küll aga võiks ta Moskva valitsuse all paraneda, sest tsaar Ivan Vassiljevitš, kes «Julma» nime kannab, on küll vali mees, aga tema rahvas on vaba [1] ja tema hirmsa valjuse ees värisevad kõigepealt kangekaelsed bojaarid, kuna alam rahvas rahus elada ja kosuda võib. Moskva tsaarid on suured hariduse sõbrad, sellepärast oli see ammugi nende püüdeks Läänemere-äärseid maid ja sadamaid kui Lääne-Euroopa hariduse väravaid oma kätte saada, ja varemalt või hiljemalt peavad need maad

[1] Sel ajal oli pärisorjus Venemaal veel tundmatu. (*Autori märkus.*)

nende kätte langema. Kes neid selles nõus aitab, see vähendab meie õnnetu kodumaa vaeva ja kiirendab rahuliku, õnneliku aja algamist.»

Gabriel kõneles neid sõnu paisuva häälega, peaaegu pühaliku ettekuulutuse toonil, ja tõsise vaimustuse lõke loitis ta pilgus.

«Andke andeks!» sosistas Agnes. Ta rinnust tungis südant kergendav õhkamine, ta silmis läikisid pisarad, tänupisarad. Ta ei tahtnud seda meest põlata!

Tükk aega vältas piinlik vaikus. Agnese söögiisu oli hoopis kadunud, kuna Gabriel vagusalt söömise lõpetas, siis pea käele toetas ja pehmel murul puhkama jäi. Ta ei julgenud silmi Agnese poole üles tõsta, sest ta tundis ennast süüdlase olevat ja sai enese peale tusaseks.

«Kes pagan kihutas mind kõike välja lobisema?» mõtles ta kahetsedes. «Palju parem oleks olnud, kui ta mind mõneks saksa krahvipojaks oleks pidanud ja ennast selle tõttu täie usaldusega minu hoole alla andnud. Nüüd on ta tuju jäädavalt rikutud, sõprus lõhutud, usaldus kadunud. Ime, et ta veel silmapilgugi minu ligidal viibida läbeb. Olen ikka veel noor ja rumal, ja pealegi toore südamega, et vaest, mahajäetud tütarlast nii uisapäisa kurvastada ja pahandada võisin. Kõik ei ole küll mitte minu süü. Miks ta oma seisusega nii väga uhkustas? See pani mu vere keema. Rumal temp on tehtud, pean katsuma viga kuidagiviisi parandada. Küll ta võib mind nüüd südame põhjast vihata ja põlata!»

Kui siis Gabriel mõne aja pärast silmi julges tõsta, pani ta määratu imestusega tähele, et Agnese näol kõige vähematki vihkamise ega põlguse märki näha ei olnud. Ta paled olid küll veidi kahvatud, aga nägu muidu rahulik ja pilk, millega ta Gabrieli peale vaatas, täis õrna osavõtmist.

«Jutustage mulle oma elust,» ütles Agnes vagusalt.

«Minu elust?» hüüdis Gabriel imestades. «Mis mul sellest palju jutustada jääb? Teie teate juba, kes ma olen ja kui palju ma väärt olen. Ma arvasin, et teil kõige vähemat soovi ei ole minusugusest veel rohkem teada saada.»

Agnes raputas tõsiselt pead.

«Sellest, mis ma teie elust siiamaani tean, ei või ma veel sugugi arvata, kes te olete ja kui palju te väärt olete. Teie ei ole igapäevane inimene, kelle elulugu kahe-kolme sõnaga ära räägitud on. Ütelge, mis tahate, aga ma jään esiotsa ikka veel uskuma, et teie ennast minu ees halvaks teha püüate. Jutustage mulle kõik, küll ma siis ise näen, mis teist arvata tuleb. Või on teil mõni saladus hoida, mille äraandmist minu poolt kardate? Teil ei ole usaldust minu vastu?»

«Mul ei ole mingit saladust hoida.»

«Mispärast ei taha teie siis minu uudishimu täita?» tungis Agnes peale. «Mõtelge, et teie ise ennast minu sulaseks pakkusite ja sõna kuulda tõotasite. Kas olete juba unustanud, et mina valju

meelega junkur Georg von Mönnikhusen olen, kes oma sulase poolt tõrkumist ega kangekaelsust ei salli?»

«Mis õige, see õige,» ütles Gabriel naeratades. «Igal peremehel on õigus oma teenijate koerustükke taga pärida. Kuulge siis, junkur Georg, kui teil seks kannatust küllalt on, uinutavat juttu oma truualamliku sulase Gabrieli möödunud elust.»

Agnes noogutas rõõmu pärast punastades pead, pani käed ristis sülle ja jäi vagusalt kuulama.

Gabriel jutustas:

«Kahekümne kaheksa aasta eest, kümme aastat enne suure Liivi sõja hakatust, elas Jägala jõe orus, allpool suurt koske, kaugel tuntud kütt ja kalamees, keda Oru Juhaniks hüüti, oma naise ja ainsa tütrega. Nime poolest oli Oru Juhan Pirita kloostri pärisori, elas aga kui vaba mees ja tasus oma orjamaksu sel viisil ära, et nädalas teatud hulga kalu ja jahisaaki kloostrisse viis; suurema jao müüs ta Tallinnas ära, tõi sealt mitmesugust kaupa maarahva tarbeks kaasa ja sai aegamööda jõukaks meheks. Ta rääkis saksa keelt selgesti, mõistis lugeda, kirjutada ja kui vaja — ka Tallinna kaupmehi tüssata, kes teda muidu väga hästi sallisid. Räägiti ka, et temal jõesuus väike laev peidus olnud, millega ta Soomemaal kaupa ajamas käis. Tema rikkuse pärast oli temale ammugi nõu antud end pärisorja seisusest lahti osta. Oru Juhan ei kostnud selle peale ei ega jah, vaid lõi käega ja andis märku, et ta paremaid aegu ootab. Muidu on temast veel öelda, et ta hea pereisa oli ja naist ning last hellasti armastas.

Ühel päeval tuli Oru peresse tundmatu noormees, kes saksa ega eesti keelt ei mõistnud; see pakkus Juhanile kuldraha ja palus märkide abil mõneks päevaks varjupaika. Oru Juhan lükkas kuldraha tagasi, aga võõra võttis ta vastu, sest ta nägi noormehe näost, et see õnnetu inimene ja surmani väsinud oli. Noormees kandis vene talupoja riiet, aga tema valgest näost ja peenest viisist oli näha, et ta mitte talupoeg ei olnud. Kui võõras paar päeva oli puhanud, palus ta jälle märkide abil, et Oru Juhan teda oma sulaseks võtaks. Juhan täitis ka seda palvet ja ei pärinud võõra mehe käest muud kui tema hüüdnime. Noormees vastas: «Gavrilo», ja sellest oli Juhanile seks korraks küll. Gavrilo jäi Oru peresse elama, tegi rõõmsa meelega tööd ja õppis eesti keele imeliku kiirusega selgeks. Oma elulugu ei ilmutanud ta kellelegi. Oru Juhan ei küsinud, ja kui teised sest juttu tegid, ei vastanud Gavrilo midagi. Esiotsa andis ta omas olemises märku, et kurvad mälestused tema südant koormasid; ta sattus aeg-ajalt nukrasse tujju ja valas salamahti pisaraid. Aegamööda kadusid need tujud ja Gavrilo näis oma uue elujärjega leppinud olevat. See tuli sellest, et tema ja Oru peretütre Maali vahel armastus oli siginenud.

See oli igapidi loomulik. Gavrilo oli kena noormees, peene viisiga, tulise loomuga, rõõmsa meelega; Maali oli metsa varjul kasvanud õieke, õrn, värske ja puhas. Nad pidid teineteist armastama — see ei võinud teisiti olla. Maali ei teadnud veel õieti, mis

armastus oli, ta ei mõistnud ennast hävitava tule eest kaitsta, mis tema rinnus äkisti põlema süttis. Aasta pärast palus Gavrilo Oru Juhani käest Maalit enesele abikaasaks; kui aus mees p i d i ta seda tegema. Oru Juhan tahtis teda esimeses vihas ära tappa, aga Gavrilo palus oma süüd põlvili andeks ja tõotas Maalit eluaja käte peal kanda. Ühtlasi tunnistas ta nüüd alles, kes tema oli. Ta oli suurtsugu mees Moskva riigist, kes kergemeelselt tsaar Ivan Vassiljevitši vastu oli eksinud ja tema viha eest üle raja põgenenud. Kodumaale ei tohtinud ta tagasi minna, sest seal ootas teda piinarikas surm. Ivani viha oli kustumatu, andeksandmist ei olnud loota. Ainus lootus viletsat elujärge parandada, oli — leppimine sugulastega, kes Gavrilo peale ka tulivihased olid, vähemalt esiotsa temast midagi teada ei tahtnud, sest Gavrilo eksimine oli tsaari viha ka nende peale juhtinud. Gavrilo lootis, et aeg sugulaste viha kustutab, nii et nende käest abi saaks ja võõral maal auga võiks elada. Oru Juhan andis oma suurtsugu sulase süü andeks, lubas tütre temale naiseks ja valmistas toredad pulmad. Noorik tõi poja ilmale, kellele isa auks Gabriel nimeks pandi. Varsti pärast seda läkitas Oru Juhan väimehe Tallinna enese eest asju ajama. See oli kõikide õnnetus. Moskva tsaari poolt olid sel ajal saadikud Tallinna tulnud, ilma et Gavrilo sellest midagi oleks teadnud. Ta juhtus uulitsal saadikutega kokku, teda tunti ära ja hakati linna rahva abiga, kes vägevale tsaarile meelehead püüdsid teha, taga ajama. Gavrilo pääses imelikul viisil ja tuli kui põgeneja Oru tallu tagasi. Kauemaks ei võinud ta siia jääda, sest Tallinnas tunti tema varjupaika. Oru Juhan viis väimehe oma laevaga Soome. Sestsaadik oli Gavrilo kui tina tuhka kadunud. Teda arvati surnuks. Maalile ei maitsnud enam toit ega jook, miski asi ei teinud talle rõõmu, ta jäi põdema ja kustus aasta pärast nagu küünal õnnetuse kareda tuule käes. Tema poeg kasvas Oru talus vanaisa ja vanaema hoole all priskeks, vallatuks ja kangekaelseks poisiks.

Ühel päeval, kui seitsmeaastane Gabriel üksipäini jõe ääres, paarsada sammu talust eemal mängis, astus tundmatu mees, kellel peenike nägu, aga jämedad riided seljas olid, tema juurde, tõstis ta üles ja andis talle mitu korda suud. Väikemees ei olnud sellega nõus, vaid hakkas karjuma ja püüdis ennast lahti rabelda, aga võõras ütles vaigistades: «Ära karda mind, Gabriel, ma olen sinu isa.» Nüüd silmitses poiss teda hoolega ja peened, valust ning vaevast kurnatud näojooned jäid igaveseks ajaks ta mälestusse. Ta kutsus võõrast vanaisa juurde, aga see kostis: «Ma ei julge tema ette astuda, sest ta vihkab mind kui sinu ema mõrtsukat. Kui sa suuremaks saad, siis tuleta meelde, et sa suurtsugu mehe poeg oled. Mine Venemaale ja otsi vürst Fjodor Nikititš Sagorski üles; ta on minu lihane vend ja sinu onu. Tsaari viha pärast ei julge tema mind enam vennaks tunnistada, aga ta ei ole kuri inimene ega või sinu vastu mingisugust viha kanda. Võta need asjad ja hoia neid hoolega.» Nende sõnadega andis võõras mees põueoda,

kuldsõrmuse ja kinnipitseeritud kirja poisi kätte ja lisas juurde: «Kui neid asju onule näitad, siis saab ta sind vastu võtma.» Võõras andis poisile veel korra kuumalt suud, pühkis pisarad silmist ja tõttas minema. Isa kuju ja isa sõnad ei kustunud iialgi Gabrieli mälestusest.

Varsti pärast seda juhtumist heitis Gabrieli vanaema hinge. Oli Oru Juhan juba tütre surmast saadik otsekui ümber muudetud, siis jäi ta nüüd hoopis nukraks, hoidis inimestest eemale ja jättis asjaajamise hooletusse. Paraku ei olnud õnnetuste mõõt veel kaugeltki täis. Suur sõda pääses lahti, venelased heitsid Virumaa eneste alla ja tungisid sealt ootamatul viisil Harjumaale. Oru Juhan põgenes raha ja vara maha jättes Tallinna, andis tütrepoja oma vana sõbra, rahataguja [1] Peter Schenkenbergi hooleks ja läks, kui venelased Läänemaa poole edasi olid tunginud, Oru tallu mahajäetud varandust päästma. Talu oli venelastest imelikul viisil puutumata jäänud, aga kui Juhan seal oma asju talitas, tuli korraga salk saksa mehi Paidest venelaste eest põgenedes jõge mööda allapoole, riisus talu paljaks, süütas ta põlema ja jättis Juhani, kes oma vara sõjariistaga oli katsunud kaitsta, lõhkiraiutud peaga auravate rusude keskele maha. Oru Juhan pääses elugà ja vandus kõigile sakstele verist kättetasumist. Ta korjas hulga talupoegi, kes sel ajal mõisnike hirmsa rõhumise peale vihased olid, enese ümber, tungis mõisade ning losside kallale ja tappis kõik rüütlisugu mehed ilma armuta ära, kes tema kätte langesid. Tema nõu oli mõisnikkude sugu Eestimaalt hoopis ära kaotada ja oma rahvaga Moskva tsaari kaitse all vabalt elada. See kauge sihiga ettevõte lõppes niisama õnnetul viisil, nagu kõik endised sellesarnased katsed. Talupojad piirasid Koluvere lossi ümber, kuhu palju mõisnikke nende eest oli põgenenud. Loss oli väga kindel ja tema kaitsjad panid pealetungijatele meeleheitlikult vastu, sest nad teadsid, et neil vihaste talupoegade poolt armu loota ei olnud. Neile tuli ootamatul viisil abi. Kui talupojad parajasti tormi jooksmas olid, tungis rüütel Kaspar von Mönnikhusen suure mõisameeste salgaga selja tagant nende kallale. Talupojad sattusid kahe tule vahele ja leidsid peaaegu kõik surma. Oru Juhan sai raskesti haavata ja sattus vangi. Teda piinati hirmsal viisil ja poodi siis võllasse. Sellega oli talurahva mäss lõpetatud.

Rahataguja Schenkenberg võttis väikese Gabrieli oma kasvandikuks ja kandis tema eest isalikult hoolt. Gabriel kasvas oma kasuvendade Ivo ja Christophi seltsis üles, kes temaga umbes ühevanused olid. Suurt rõõmu ei leidnud vana aus rahataguja oma poegadest ega kasulapsest mitte, sest kõik kolm olid üleannetud, taltsutamata loomuga poisid ja isekeskis alati riius. Ivo ja Christoph sõimasid kasuvenda pea venelaseks, pea tatarlaseks, ja Gabriel andis neile rusikatega vastust. Mida vanemaks poisid said,

[1] Käsitööline keskaegses linnas, kes valmistas võimude ülesandel vääris-metallist münte.

seda kangemaks kasvas vihavaen nende vahel. Ühel päeval, kui Gabriel 17-aastane oli, ei suutnud ta kasuvendade kiusu enam välja kannatada. Ta andis kummalegi viimast korda mööda kõrvu ja hüüdis: «Olen ma venelane, siis tahan ka seks jääda!» — ja jooksis kasuisa majast pakku, otsekohe Viljandi poole, sest ta oli kuulnud, et seal üks vürst Sagorski venelaste sõjapealik oli. Siin kippus ta häbematu julgusega otsekohe vürsti jutule, kes teda nähes tagasi põrkas ja hüüdis: «See on ju minu vend Gavrilo!» — «Gavrilo küll, aga mitte vend, vaid vennapoeg,» kostis poiss julgesti, rääkis oma eluloo üles ja andis põueoda, kuldsõrmuse ja pitseeritud kirja vürsti kätte. Vürst luges kirja, tunnistas asju, jäi uskuma, võttis Gabrieli enese juurde ja tegi temast tubli sõjamehe. Gabrielil oli nüüd hea põli, sest onu, kellel lapsi ei olnud, pidas teda kui oma last, lubas kõik vara temale pärandada, seadis ta täisealiseks saades ülemaks 1000 mehe üle ja andis talle voli teha, mis tahab. Gabriel tarvitas antud voli selleks, et sakslastele, rootslastele ja poolakatele võimalikult rohkel mõõdul tuska tegi. Tema nimi sai venelaste seas varsti kuulsamaks kui asi väärt oli. Tsaar Ivan ise laskis ta enese ette kutsuda, kõneles temaga armulikult ja oleks temale vist ka teoga armu näidanud, poleks mitte Gabriel oma õnnetust isast juttu teinud ja temale armu palunud, kui ta kogemata veel elus peaks olema. Seepeale tõmbas Ivan Julm kulmu kortsu — märk, mis Moskva riigis tuhandeid värisema paneb — pööras ülijulgele palujale selja ega rääkinud temaga sel puhul enam sõnagi. Gabrieli sõbrad ja tuttavad värisesid tema elu pärast ja hoidsid temast kui pidalitõbisest eemale, onu Fjodor Nikititš noomis teda karedate sõnadega. Õnneks ei olnud tsaari vihal seekord tõsisemat tagajärge. Iga mõistlik inimene oleks sarnasest äpardusest tulevikuks õpetust võtnud ja teisel korral palju, palju targem olnud. Mitte nii kui teie alandlik sulane Gabriel, kes paraku loomu poolest põikpea on ja igas asjas sellesinase põikpea järele armastab teha. Temal ei olnud mingisugust põhjust arvata, et isa veel elus on, aga ta oli selle mõtte kord pähe võtnud ja hoidis sellest visalt kinni.

Järgmisel aastal jooksis Gabriel oma salgaga kindla lossi peale Lõuna-Liivimaal tormi, sai võidu ja võttis sealjuures ühe tähtsa mehe vangi. Onule tuli mõte, et Gabriel vahest tsaari lepitada võiks, kui ise selle vangi tema kätte viib. Gabriel pidi käsku täitma ja vangi ühes teistega Pihkvasse viima, kus Ivan sel ajal viibis. Tsaar rõõmustas, tuletas Gabrieli ilma vihata meelde ja käskis teda midagi head asja paluda. Ilma viibimata palus Gabriel oma õnnetule isale armu. Jälle tõmbas Ivan kardetud kulmu kortsu ja küsis: «Kas ta siis veel elab?» — «Ma ei tea seda, aga ma loodan,» oli Gabrieli vastus. Selle peale pahvatas Ivan Julm naerma, mida väga harva juhtus, ja hüüdis pead vangutades: «Oh sa rumal, rumal, sa palud kurjategijale armu ja ei tea isegi, kas ta veel elus on. Aga hea küll, ma olen tõotanud, ma pean sõna pidama. Kui sa ise Gavrilo Sagorski elusalt minu kätte

tood ja tema oma pattu südamest kahetseb, siis annan temale vahest armu. Enne ära tule minu silma ette. Sa oled mulle meelehead teinud; tänuks annan sulle kahekordse vihastamise andeks. Ära unusta, et mina bojaaride kangekaelsust ei salli.»

Nõnda oli Gabriel oma edevuse läbi teist korda tsaari armust ilma jäänud, mida vähemalt onu temalt oli lootnud. Kui ta tühjade kätega onu juurde tagasi tuli, sülitas see tuld ja ähvardas Gabrieli koerapiitsaga minema kihutada, kui ta veel korra isa nime suhu peaks võtma. Onu oli niisama kurja suuga kui hea südamega; ta jättis koerapiitsa rahule ja armastas vennapoega enam kui enne. Tüki aega ei teinud Gabriel isast piiksugi, aga ta kuulas ja uuris salamahti. Paari nädala eest võttis ta Liivimaal väikese rootsi väesalga vangi ja kuulis ühe vangi käest, et Rootsi pealinnas veel hiljuti Gavrilo Sagorski sarnane venelane kõige suuremas viletsuses elutsenud. Nüüd ei suutnud Gabriel kauemini kannatada. Ta rääkis asja onule ja palus luba isa taga otsima minna. Onu käskis südametäiega vangi ära hukata ja Gabrieli mõneks ajaks vahi alla panna. Sarnane teguviis ei kahandanud Gabrieli kangekaelsust, vaid kasvatas tema tõrkumise vaimu. Ta põgenes vahi alt ja läks oma käe peal isa taga otsima. Tema nõu oli esmalt Tallinna ja sealt Rootsimaale minna. Teel juhtus talle seda ja teist, millest rääkida ei maksa. Viimane äpardus — või oli see õnn? — juhtus talle Kuimetsa mõisa ligidal ja sellega lõpeb Gabriel Sagorski elulugu. Mis siis veel tuli, seda teab junkur Georg ise, sest räägitav Gabriel ei ole keegi muu kui teie alandlik sulane.»

14.

Tallinna piiramine.

22. jaanuaril 1577 tõid väljasaadetud salakuulajad sõnumi Tallinna, et suur vene sõjavägi linna peale tulemas ja juba Jõelahkmele jõudnud olla. Bürgermeistrid [1] Friedrich Sandstede ja Dietrich Korbmacher andsid seda suurel turul avalikult teada ja manitsesid rahvast vahvale vastupanule. Oodatav piiramine ei teinud kodanikele suurt hirmu, sest linna müürid olid kõrged ja kindlad, linn kubises sõjameestest, suurtükke ja sõjamoona oli määratu hulk kokku kogutud. Lossis asus rootsi kuberner, vapper ja osav sõjamees Hinrik Horn sõjas harjunud väesalgaga; mõne päeva eest olid ka Kaspar von Mönnikhusen ja Ivo Schenkenberg oma salkade riismetega linna jõudnud. Mõisameestele oli teist korda see äpardus juhtunud, et venelased Kuimetsas ja Uuemõisas äkisti nende kallale kippusid ja neid põgenema sundisid. Kõige raskem oli see löök mõisameeste pealikule. Mönnikhusen oli sõja-

[1] Kõrgemad linnaametnikud (linnapead).

väe varustamiseks kõik oma raha ja vara ära kulutanud, lootes, et seda venelaste käest ja nende käsu all seisvatest Eesti ning Liivi maakondadest kümnevõrra tagasi võtab. Nüüd oli ta vaene kui kirikurott ja nõudis rootslaste käest kahjutasu, aga need ei tahtnud temale ega teistele rüütlitele viletsat armuleibagi anda, vaid nõudsid omaltpoolt tasu selle kahju eest, mida mõisamehed rootsi alamatele Harju- ja Läänemaal olid teinud. Kerge on arvata, kui valusasti see õnnetus uhke Mönnikhuseni südant näris.

Ka Ivo Schenkenbergist oli õnn viimasel ajal lahkunud. Ta oli endale väärilise vastase leidnud. Venelased olid temale Viru ja Järva talupoegadest kogutud väesalga vastu seadnud, mis vürst Gabriel Sagorski käsu all seisis. Siin võitlesid siis eestlased eestlaste vastu. Mõlemad salgad olid vahvad ja sõjas vilunud, mõlemad tundsid hästi maa teid ja urkaid, mõlemad seisid osava juhatuse all, aga võit kaalus siiski Gabrieli poole. Ta ei andnud Ivole kunagi rahu, oli alati ta kannul, kippus päeval ja ööl ta kallale ja sundis teda viimaks ülepeakaela lagedalt maalt põgenema ja Tallinna müüride vahelt varjupaika otsima. Ivo täht kustus, kuna Gabriel Sagorski nimi maal kuulsaks ja kardetuks sai. Selle nime kõla tungis viimaks ka Pirita kloostri kongidesse, kus mungad ja nunnad seda kuuldes risti ette lõid; ainult see vaikne urgas, kus Agnes von Mönnikhusenit vangis peeti, jäi temast puutumata.

23. jaanuaril ilmusid Lasnamäele esimesed vene väehulgad. Linna poolt pisteti alevi majad põlema, lõhuti aiad ära ja raiuti puud maha, et vaenlased pealetungimiseks katet ei leiaks. Kuni õhtuni kestis venelaste kogunemine ja teisel hommikul oli Tallinn maa poolt täiesti sisse piiratud.

Kogu vene vägi, arvu järele ligi 50 000 meest, oli viide laagrisse ära jaotatud, mille rida Lasnamäe alt kuni Mustjõele ulatus. Venelaste ülem käsuandja oli tsaari sugulane vürst Fjodor Ivanovitš Mstislavski; tema abiline ja parem käsi oli kuulus sõjamees Ivan Selimetin-Koltsov, kes tsaarile oli vandunud, et ta Tallinna ära võita või oma elu jätta tahab. Nende üleskutse peale linna ilma verevalamiseta venelaste kätte anda ja tsaari vägeva kaitse all rahulikult elada, vastati linna poolt pilkamisega. Linnarahval ja rootslastel oli viis korda rohkem suurtükke ja sõjamoona kui venelastel; ka oli see teatud asi, et selleaegsed vene sõjamehed lahingus küll kardetavad, piiramisekunstis aga osavuseta olid. Nõnda arvasid tallinlased piirajate suurt arvu julgesti põlata võivat. Nad elasid priskesti ja pühitsesid koguni pulmi ja pidusid, kuna vene kantsis Tõnismäel suurtükid paukusid ja esimesed tulekuulid raksudes telliskivi-katustest läbi lõid.

Et venelaste arvu ja nende nõu kindlasti teada saada, anti Ivo Schenkenbergile käsk oma salgaga ja ühe osa rootsi ratsanikkudega äkisti linnast välja tungida ja mõnd venelast elusalt kinni püüda. Ivo täitis käsku. Pimedal ööl tõmmati Viru värav üles ja lasti salk ratsamehi välja. Nad sõitsid esmalt pikkamisi, end võimalikult põlenud majade rusude varju hoides, venelaste laagri

poole, mis Lasnamäe all, praeguse Kadrioru kohal seisis. Paarisaja sammu peal jäid nad seisma ja kuulatama. Laagris valitses sügav vaikus, kahest, kolmest kohast paistis telkide vahelt poolkustunud tulede kuma. Varane sula oli maapinna lumest puhtaks teinud, kange lõunatuul kihutas musti pilvi mööda taevast. Silmapilk oli äkiliseks pealetungiks sünnis.

Ivo antud märgu peale andsid kõik ratsanikud korraga hobustele kannuseid. Juba olid kõige esimesed üle madala mullavalli jõudnud, kui laagris kära tõusis. Venelased kargasid asemelt üles, mõned võtsid sõjariistad kätte ja hakkasid ratsanikele vastu, teised pistsid kohkunult jooksu, arvates, et terve saksa-rootsi sõjavägi laagri kallale kipub. Ivo mehed oleksid oma esialgset ülesannet — mõnda venelast vangi võtta ja nendega taganeda, enne kui teised kohmetusest toibunud — nüüd kergesti täita võinud, aga tapmise ja riisumise himu sai nendest võitu ja tegi neid liig julgeks. Nad tungisid laagris ikka edasi ja edasi ja osa hakkas juba mahajäetud telke tühjendama. Korraga tõusis laagri kaugemas otsas, Lasnamäe jalal, uus kära; selgesti kuuldi venelaste rõõmuhõiskamist: «Vürst Sagorski, vürst Sagorski!»

Gabriel oli oma salgaga lagedalt maalt tulles selsamal õhtul Tallinna alla jõudnud ja Lasnamäel olevas kivimurrus laagrisse asunud. Öösel mäe alt tumedat kära kuuldes ja märgates, kuidas seal lugu seisab, oli ta kohe mehed üles äratanud, nendega hobuste selga istunud ja tuulekiirusel mäest alla kihutanud. Nagu välk langes ta vaenlaste kaela, kes ratsamehi nähes ja Sagorski nime kuuldes kohe hirmuga taganema hakkasid. Laagritulede segasel valgusel arvas Gabriel ühes põgenejas, kes kõrge, tugeva kasvuga mees oli, Ivo Schenkenbergi ära tundvat ja kihutas sellele järele. Ta sai mehe kätte veel enne, kui see mullavallist üle oli jõudnud, ja lõi ta ühe mõõgahoobiga hobuse seljast maha. Selsamal silmapilgul oli Gabriel ise maha karanud ja surnu verise pea üles tõstnud. See ei olnud Ivo, vaid lihtne rootsi sõjamees.

Teda silmates sähvis kentsakas mõte Gabrieli peast läbi. Ruttu kiskus ta rootslase seljast kuue, tõmbas selle enesele selga, surus rootslase lõhkise kübara, mis verest nõretas, enesele pähe, kargas hobuse selga, kihutas tuhatnelja enda meestest mööda põgenejate järele ja sai viimased linna värava ees veel kätte. Värav tõsteti üles ja rootslaste ning Ivo meeste kannul pääses ühtlasi ka nende kardetud vaenlane linna.

Hilisest ööst hoolimata olid linna peauulitsad veel elu ja liikumist täis. Viru värava juurde oli palju inimesi kogunud, kes tulelontide valgusel veriste peadega koju saadetud sõjamehi vahtisid ja väga vähe kaastundmust avaldades nende üle kibedat nalja heitsid. Oli juba teada, et nad vene vangide asemel ainult vene löökide jälgi koju olid toonud.

Kui Gabriel rahva vahelt läbi sõitis, hüüdis keegi: «Küll aga sellele on tuliuus pea otsa tehtud!»

«Nägu on tal täis paisatud, nagu oleks seal päeva looja-minekust saadik lutikaid tapetud!» pilkas teine.

«Hoop on vist ta vaese mälu pahurpidi ajanud, sest ta kihutab kui pöörane,» arvas kolmas.

Imestades pühkis Gabriel käega üle näo ja tundis selle libeda olevat; käsi oli puutumise läbi veriseks saanud. Nüüd alles märkas Gabriel, et surmatud rootslase verine kübar selles süüdlane oli, et teda haavatuks arvati, ja rõõmustas, et see asi teda veel enam tundmatuks tegi. Kui ta elavast Viru uulitsast kiiresti ratsutades läbi oli pääsenud, viivitas ta hobuse sammu, käänas kõrvalisse, pimedasse uulitsasse ja pidas aru, mis nüüd teha.

Heameelega oleks ta otsekohe Toompea mäest üles sõitnud ja Mönnikhuseni majja tunginud, aga kuidas Toompea väravast ja rootsi vahtidest läbi pääseda, ilma et need pettust oleksid märganud? Gabriel teadis, et mõisameeste pealik teist korda Tallinna oli pidanud põgenema, aga kuhu oli Agnes jäänud? Gabrieli süda kipitas seda teada saades, ja see himu oligi teda pöörasele julgustükile — üksipäini vaenulisse linna tungima kihutanud.

Mõteldes jõudis Gabriel tuttava kõrtsi ette, mis Harju värava lähedal seisis. Kõrtsitoast paistis valgus ja oli tumedat häälte kõminat kuulda. Aknast sisse piiludes nägi Gabriel poole tosinat mehi, pealtnäha alamast seisusest linnakodanikud, kes seal rasvaküünla valgusel õllekannude juures istusid ja elavalt juttu vestsid. Gabriel ronis hobuse seljast maha ja koputas kõrtsi ukse pihta.

Uks läks lahti ja kõrtsmik ilmus lävele.

«Kes seal on?» küsis ta uniselt.

«Rootslane,» kostis Gabriel. «Kas siin lonksu õlut ja hobusele ulualust saab?»

Kõrtsmik ei suutnud võõra nägu selgesti näha, aga sõna «rootslane» mõjus temale erutavalt; ta tundis rootslasi kui suuri purjutajaid ja häid maksjaid.

«Oot', oot', ma teen õuevärava lahti, kuid seda ütlen ette, et ma hobuse eest ei vastuta, sest linn on maalt kokku jooksnud kerjajaid täis, kes hullemad on kui hagijad.»

Kui hobune ulu alla oli pandud, astus Gabriel kõrtsituppa. Tema ilmumine pani koosolijaid kohkuma, mõned koguni karjatasid hirmu pärast.

«Tohoo mees!» hüüdis kõrtsmik, võõra nägu tule valgel nähes, «kust sa niisuguse peaga tuled?»

«Mis mu peal viga on?» küsis Gabriel naljatades.

«Sa oled ju koledal kombel malka saanud, su kübar on lõhki, nägu otsekui vere sisse kastetud.»

«Pole viga, küllap saate niisuguseid päid veel küllalt näha,» kostis Gabriel istet võttes. «Venelastel on kõvad rusikad.»

«Tohoo, kas venelased juba linnas?»

«Ei ole, aga meie käisime neid laagris vaatamas. Mina pääsin veel kerge vaevaga, märkan vaevalt, et mul auk pea sees on,

aga teiste käsi käis palju halvemini. Anna kähku õlut, mul on kange janu ja väsimus käes.»

Kõrtsmik seadis vahutava õllekannu vööra ette lauale ja küsis: «Kas tahad ka silmi pesta?»

Gabriel jõi kannu ühe joonega tühjaks ja kostis siis: «Ei, kui ma selle peaga komandandi ette astun, siis teeb ta mu vähemalt vahtmeistriks.»

Nüüd nihkusid ka kodanikud uudishimulikult ligemale ja tormasid küsimustega Gabrieli peale.

«Olid vist nendega ühes, keda välja saadeti vange tooma?»

«Olin küll,» vastas Gabriel.

«Noh, kas vange saite?»

«Meie täname õnne, et meid endid vangi ei võetud.»

«Kuidas see juhtus? Jutusta ometi!»

«Mis seal jutustada?» ütles Gabriel tusaselt. «Me olime ettevaatamatud, tegime liiga suurt kära, venelased ärkasid unest ja hakkasid vastu. Meie pistsime muidugi kohe punuma, aga nad ajasid meid kuni Viru väravani taga ja oleksid peaaegu meiega tükkis linna tunginud.»

«Nonoh, siin oleks neid hoopis teistviisi vastu võetud,» kiitles üks pealtkuulaja täie Tallinna kodaniku uhkusega. «Aga kuidas võisid nemad teid taga ajada? Teid saadeti ju Lasnamäe aluse laagri vastu välja, kus tänini ratsaväge ei ole nähtud, kuna teie minu teada kõik ratsa olite. On siis venelastel nii viledad jalad, et hobustega võidu lasevad?»

«See'p see meie õnnetus oligi, et sealpool keegi ratsamehi ei aimanud; nad kerkisid meie silma ees otsekui maa seest välja ja hakkasid meile tuliseid pirakaid pihta laduma.»

«Hm, kentsakas lugu! Ega ometi see pagana Sagorski seal juures ei olnud, kellest Ivo Schenkenbergi mehed nii koledaid tükke jutustavad?»

«Tema see just oli — võtku teda see ja teine!» vandus Gabriel.

«Kas sa teda oma silmaga nägid?»

«Mina nägin teda silmaga ja tema katsus mind käega.»

«Mis nägu ta on?»

«Ta ei andnud mulle vahtimiseks pikemat aega.»

«Kas tema lõigi su kübara lõhki?»

«See on Gabriel Sagorski kätetöö.»

«Kust sa seda tead, kui sa teda õieti ei näinudki?»

«Kui ta meie kallale kippus, karjusid Ivo mehed tema peale näidates suure hirmuga «Sagorski, Sagorski!» — ja pagesid kui tondi eest. Mina ei teadnud teda suuremat karta, sest ta ei olnud minu meelest sugugi haruldane lind, vaid üsna igapäevane inimene: alles siis, kui ta minu enese pea kohal mööka keerutas, nägin ma niipalju, et tal ütlemata inetu nägu ees ja pisukesed silmad kuratlikku kelmust täis olid.»

«Kas ta tõesti nii inetu oli?» küsis üks pealtkuulaja kaheldes.

«Mu süda pööritab veel praegu sellest mälestusest,» tõendas Gabriel.

«Siis on ta ennast vist moonutanud, sest Ivo mehed ütlevad, et sel põrgulisel päris ilusa tüdruku nägu ja suured süsimustad silmad olla. Aga ta on teatavasti nõid ja võib täna üht, homme teist nägu olla, võib maa sisse pugeda ja sealt välja tulla, kus teda kõige vähem oodati; ta on ju ka juba surnud olnud ja jälle üles tõusnud.»

«Rumal ebausk!» ütles teine pealtkuulaja põlgavalt mokki kärtsutades. «Ivo mehed püüavad oma häbi vähendada ja teevad sellepärast vaenlase nõiaks. Õigus on aga, et Ivo ise ega tema mehed enam kuhugi ei kõlba. Üksvahe tõsteti neid taevani, aga nüüd tuleb välja, et nad paremat ei mõista kui riisuda ja põletada. Minevast sügisest saadik ei ole Ivo käes miski asi korda läinud. Enne ähvardas ta uhkuse pärast lõhkeda, arvas ennast suureks kindraliks, ei tahtnud noorepõlve sõprade peale enam vaadatagi; nüüd elab mehike nagu mutt mulla sees ja ei julge iseoma nägu kellelegi näidata. Ma ei mõista, mispärast vangide tabamist just tema kätte usaldati; oli ju ette arvata, et sellest midagi välja ei tule.»

Kodanike seast ei tõstnud keegi häält Ivo kaitseks. Kõrtsmik ütles: «Ivo mehed räägivad, et ta sellest saadik hoopis teiseks inimeseks saanud, kui Mõnnikhuseni tütar tema küüsist pääses.»

Gabrieli süda hakkas kergesti tuksuma; ta kuulas põnevusega.

Kõrtsmik kõneles edasi: «Sestsaadik on ta möllama hakanud nagu oleks püsti saatan tema sisse läinud. Oma lihasel vennal on ta silmad siniseks tagunud, vanamoori, kes alati ta ümber oli, jalaga viigaseks löönud ja vahimehed poolsurnuks peksnud, et need tüdruku ära viia lasksid. Ennem armastas ta nalja heita, andis väikseid eksimisi andeks, sallis mõistlikku vasturääkimist, võttis tarka nõu kuulda ja oli ise meister kõiksugu sõjakavaluste peale, aga räägitud päevast saadik ei ole keegi enam naljasõna tema suust kuulnud, oma meeste vastu on ta püsti kuradiks saanud, vaenlaste vastu ei oska ta enam midagi korda saata, ehk küll salk suuremaks on kasvanud; Sagorski nime kuuldes pidavat ta iga kord kahvatama ja värisema. Ühe sõnaga: kange vihastamine on mehe meelt seganud.»

«Mille üle ta siis nii kangesti vihastas?» küsis Gabriel süütult.

«Eks ikka selle üle, et vana Mõnnikhusen oma tütre ära viis, kuna Ivot ennast laagris ei olnud. Kas sa seda lugu veel ei tunne?»

«Ei, ma tulin alles hiljuti Tallinna.»

«Vaata, Ivo oli Mõnnikhuseni tütre venelaste käest päästnud ja sealjuures oma südame kaotanud. Ta hoidis tüdrukut kui oma silmatera, pidas teda telgis vangis, ei raatsinud teda kellelegi näidata. Nende vahel on ikka midagi tõsist asja juhtunud, sest kui vana Mõnnikhusen asja kuulda sai ja tütre vägisi koju viis, läks see peast nõdraks ja karjus altari ees suure häälega «ei», kui teda

junkur Risbiteriga laulatada taheti. Kodus on ta hirmsasti kisendanud ja küüntega isa silmade kallale kippunud. Vana Mönnikhusen ei teadnud, mis hullu tütrega teha, ja saatis ta sellepärast Pirita kloostrisse, lootes, et vaga ja püha abtiss Magdalena oma eespalvega tüdruku seest kurja vaimu välja ajab. Aga võta näpust! Tüdruk läks veel hullemaks, ajas koledaid sõnu suust ja kippus abtissi elu kallale. Kloostri inimesed räägivad kentsakaid tükke, mis abtiss temaga ära teinud, ilma et see põrmugi oleks aidanud. Nüüd peetakse teda kui kiskjat elajat pimedas kongis vangis ega lasta kedagi ligidale, et mitte kuri vaim tema seest teise sisse ei läheks.»

Gabriel tõusis, maksis õlle eest, palus hobust hoida, sest ta tahtvat all linnas veel midagi ära toimetada, enne kui lossi sõidab, ja läks uksest välja. Avaliku kaevu juures pesi ta näo puhtaks ja luusis siis mööda müüriäärseid tänavaid ümber terve linna. Ta süda kipitas rinnus. Ta tahtis kohe Pirita kloostrisse tõtata, aga — ta ei pääsenud linnast välja. Kõik väravad olid kinni, müür kõrge, all igal pool vahituled, üleval hulk valvsaid püssimehi. Gabriel mõistis, et väljapääsemine sel öösel täiesti võimatu oli. Ta oli vangis, terve suur linn tema vangikoda. Ja mis siis, kui ta teisel päeval kogemata Ivo meestega kokku juhtub ja need teda ära tunnevad? Gabriel oli end oma liigjulguse läbi raskesse hädaohtu viinud, aga ta ei kahetsenud silmapilkugi seda liigjulgust, ta teadis nüüd ometigi, kus Agnes oli. Hädaohu vastu pidi kavalus aitama.

Gabriel viitis paar tundi mööda tühje uulitsaid vantsides ära ja läks siis kõrtsi tagasi. Imestusega pani kõrtsmik tähele, et rootslane, kes paari tunni eest sopase näoga, aga selge peaga välja oli läinud, nüüd puhta näoga, aga segase peaga tagasi tuli, sest mees tuikus ja trallitas haledal kombel.

«Kas see asi oligi sul linnas ära toimetada?» nurises kõrtsmik. «Kas sa siin ei märganud pead purju panna? Arvasid vist mujalt paremat laket leidvat?»

«Ära pahanda, kõrtsipapa!» palus rootslane raske keelega. «Mis tehtud, see tehtud, aga sedaviisi ei tohi ma ennast lossis näidata, sest komandant on joobnute vastu vali, ta laseks mind vaeseomaks peksta. Peida mind kuhugi ära, kus ma kakskümmend neli tundi magada võin, ilma et mind keegi näeks, ja ära tee sellest kellelegi piiksu!»

Selle pika kõne ajal, mis Gabrieli suus kaugeltki nii ladusasti ei läinud kui meie seda kirjutame, leidis joobnud rootslane mahti kõrtsmikule läikiva kuldraha pihku libistada ja sel viisil oma sõnadele imelist mõju anda. Kõrtsmik unustas sedamaid torisemise, talutas joobnud külalise oma paremasse kambrisse, valmistas talle pehme aseme, tõmbas ise saapad jalast ja soovis talle viisakalt magusat und.

Võõras magas poole ööd ja terve järgmise päeva läbi, ilma et kange suurtükimürin, mis sel päeval linnast ja ümberpiirajate

laagrist vastastikku kostis, tema und oleks rikkunud. Ohtul läks kõrtsmik teda äratama: «Tõuse üles, ehk tahad ka venelasi uhtuma minna?»

«Venelasi uhtuma?» kordas Gabriel pealtnäha ikka veel uniselt, kuna ta tõepoolest terava tähelepanuga kuulas.

«Muidugi, täna öösi lähevad kõik välja; sakslased, rootslased, linna poisid, Ivo Schenkenberg oma salgaga ja pealekauba veel rüütel Mönnikhusen oma nälginud mõisameestega. Seekord on komandant Hinrik Horn ise juhatajaks. Nad tahavad Tõnismäe kantsi peale tormi joosta, venelaste käest suurtükid ära võtta ja nende eneste vastu pöörata. Kange põhjatuul ja lumesadu on meie meestele abiks. Läheb kõik hästi, siis on linn homme prii.»

«Mis kella ajal väljatungimine tuleb?» küsis Gabriel haigutades.

«Tund aega peale kesköödi.»

«Hm!» ümises Gabriel. «Mu vaene pea kõmiseb küll veel saadud matsust, aga kui kõik lähevad, ega siis minagi puududa ei tohi. Praegu ei julge ma veel lossis nägu näidata, aga kui väljatungimise tund on tulnud, siis kohendan ennast salamahti teiste sekka; juhtub, et ma lahingus mõne tubli tüki ära teen, siis ei tule pärast keegi enam küsima, kus ma tänase päeva olen vedelnud. Kas hobune pole veel varastatud?»

«Hobune on tallis ja saab puhta kaeraga toidetud. Tore täkk, seda peab ütlema. Kust sa selle said?»

«Mul on jõukad vanemad,» kostis Gabriel lühidalt. Ta küsis veel seda ja teist, käskis süüa valmistada, kusjuures teine kuldtükk kõrtsmiku pihku libises.

Tund aega pärast südaööd tõmmati Harju värav üles ja rootsi-saksa sõjavägi läks sügavas vaikuses välja. Kui kõik väljas olid ja väravat jälle kinni hakati panema, tuli veel üks rootsi ratsamees teistele järele kihutades. Hädavaevalt pääses ta veel langeva värava alt läbi.

Lumesadu oli lõppenud. Aeg-ajalt heitis kuu lõhkikärisenud pilvede vahelt pilgu valendava maa peale. Vene kantsis Tõnismäel olid tuled kustunud. Mullavallil seisis üksik vahimees ja toetas end pooltukkudes pika püssi najale. Äkisti ajas ta keha sirgeks ja kuulatas. Linna poolt kostis segane müdin. Üks must kogu liikus kiiresti lähenedes valendaval väljal. Vahimees pani püssi palge ja hüüdis: «Kes seal on?»

«Vürst Sagorski!» oli vastus.

«Ei usu. Pea kinni, muidu lasen!»

Enne kui vahimees ähvardust sai täide saata, oli ratsamees mullavallist üles kihutanud. Pauk raksus, ratsaniku peast langes rootsi kübar maha. Järgmisel silmapilgul kiskus Gabriel kiivri vahimehe peast ja pani oma pähe; rootsi sõjamehe kuue oli ta juba varem seljast visanud. Samal ajal ütles ta kohkunud vahimehele: «Nüüd jookse teikide vahelt läbi ja karju kõigest jõust, nagu mina teen: «Üles, vene mehed, vaenlased tulevad!»»

Vaenlased tulidki juba. Nagu tuulispask tormas eemalt suur ratsameeste salk mullavallist üles; nende järele tulid jalamehed joostes. Gabriel ei suutnud neid üksipäini tagasi tõrjuda, ta pidi võideldes kantsi sisse taganema. Aga juba oli suur osa venelasi jalule tõusnud ja sõjariistad kätte võtnud. Algas äge võitlus, mees mehe vastu. Harva kuuldus püssipauke, enamasti võideldi mõõkade, odade ja kirvestega; pimeduses ja hirmsas segadikus langes siin ja seal venelane venelase, saks saksa käe läbi.

Gabriel oli venelaste esimeses reas, ta mõõk möllas vastaste ratsanike hulgas. Ta otsis Ivot, aga ei leidnud teda kusagilt. Ühes saksa rüütlis, kellel punaste sulgedega raudkübar peas oli ja kes sakslaste esimeses reas kui lõukoer võitles, arvas Gabriel Mönnikhuseni ära tundvat ja hoidus tema eest hoolega kõrvale. Rüütel näis aga teda otse silmas pidavat. Asjata taganes Gabriel telkide vahele — rüütel raius enesele teed jalameestest läbi ja tungis suure tuhinaga Gabrieli kallale.

«Pea kinni, rüütel Mönnikhusen!» ütles Gabriel saksa keeles, kuna ta end mõõgaga hirmsa hoobi eest kaitses. «Ma ei taha sind surmata.»

«Ja mina ei taha elada!» hüüdis Mönnikhusen kätt uueks hoobiks tõstes.

«Põgene, rüütel!» manitses Gabriel tungivalt. «Sa näed, et sa minust jagu ei saa. Põgene ja ela oma ainsa tütre rõõmuks!»

«Minul ei ole tütart!» kiristas Mönnikhusen vihaselt. «Ma ei seleta su nägu, aga sa oled vist mõni äraandja meie eneste keskelt. Sa tahad mind pehmeks teha ja oma viletsat elu päästa, aga sa sured minu käe läbi!»

Suure vaevaga kaitses Gabriel end vastase vihaste löökide eest, aga ta ei löönud ise vastu. Ta nõu oli rüütlit ära väsitada ja elusalt vangi võtta. Saatusel oli teine nõu. Kuu oli silmapilguks pilvede vahelt välja tulnud. Kahe võitleja lähedal paukus püss. Mönnikhusen tuikus ja kukkus äkisti, otsekui välgust tabatud, tagumistele jalgadele tõusva hobuse seljast maha. Kohe kargas ka Gabriel maha, kummardas ja tõstis langenud rüütli pea üles. Mönnikhusen elas veel, aga ta ei saanud sõna rääkida, vaid ajas verist vahtu suust välja. Püssikuul oli talle rindu tunginud. Gabriel kutsus kaks vene sõjameest ja käskis haavatud rüütli kantsi ülema vürst Priemka telki kanda.

Kui Gabriel sealt tagasi tuli ja uuesti lahingusse tõttas, oli suurem jagu saksu ja rootslasi juba kantsist välja aetud ja linna poole põgenemas. Viimsed, kes kantsist taganesid, olid Ivo Schenkenberg ja neli, viis meest tema salgast. Ivo võitles vahvasti, ta mõõk tilkus verest, ta taganes alles siis, kui märkas, et viimne võidulootus kadunud oli ja kuuvalgel püssikuulid sagedamini ta pea ümber vihisema hakkasid. Venelastest, kes põgenejaid taga ajasid, kaugelt mööda kihutades, tõttas ta üle valendava lagendiku omadele järele.

«Pea kinni, Ivo!» müristas korraga ta seljataga üks hääl, mis vapra mehe värisema pani. Ta andis hobusele kannuseid.

«Pea kinni, jänespüks!» hüüdis Gabriel talle järele kihutades. «Sa ei pääse minu käest, sest mul on parem hobune. Ma pistan sulle mõõga kuklasse, kui sa vastu ei hakka.»

Ivo pööras järsku hobuse ümber ja seisatas.

«Mis sa minust tahad?» urises ta läbi hammaste.

«Ma toon sulle terviseid teisest maailmast, kus üht meist täna oodatakse,» vastas Gabriel. «Valmista end teele, sest kord võib niisama hästi sinu kui minu kätte tulla.»

«Ma ei taha sinuga võidelda, sest sa ei ole inimene, sa oled tont.»

«Kas sa mäletad veel, kuidas ma tondiks sain?» naeris Gabriel mõrult. «Kuidas see lugu oli? Kas ma põgenesin või langesin ausas kahevõitluses sinu käe läbi, nagu sa Agnes von Mönnikhusenile oled ütelnud?»

«Kust sa seda tead?»

«See on ju tontide eesõigus, et nad igasse kohta sisse pääsevad. Agnese poolt on mul sinule veel tänuvõlg ära tasuda osava luiskamise eest, millega sa tema aega veetsid, ja selle inetu tembutamise eest, mida sa oma armastuseks nimetasid.»

«Vilets äraandja!» kisendas Ivo äkisti Gabrielile kallale kippudes. «Ma tahan näha, kas sa surematu oled!»

Võitlus ei kestnud kaua. Ivo lõi hirmsa hoobiga Gabrieli raudkübara lõhki ja tõstis hõisates käe surmahoobiks, aga selsamal silmapilgul tungis Gabrieli mõõk ta kaelast läbi ja sirutas ta surnult lume peale maha.

«Jumalaga, Eestimaa Hannibal!» ümises Gabriel teda silmitsedes. «Kahju, et sel kangel ja kavalal mehel ausamat meelt ei olnud!»

KOLLID.

Jutt Tallinna elust.

(Katkendeid.)

See oli suvisel pühapäeval, pärast lõunat.

Parun Stern-Himmelshauseni perekond ja tema külalised istusid sinises salongis ja rüüpasid tillukestest portselan-tassidest kohvi. Lahtistest akendest kostis Oleviste kiriku kellade unine helin sisse, usklikku kogudust pärastlõunasele jumalateenistusele kutsudes. Vaiksel ja laisal Laial uulitsal liikus harva mõni vanaldane naisterahva kuju, kuldäärtega lauluraamat käes, auliselt ning aeglaselt kiriku poole.

Parun Stern-Himmelshausen elas juba mitmendat aastat Tallinnas, kus suured ja väikesed kodanikud tema kõrget kuju, pikki

vurrusid ja ladusat viisi tundsid. Esivanematelt päritud mõisa oli ta toreda elulaadi, reiside ja õnnemängude kaastegevusel ammugi «paigale pannud» ja püüdis nüüd suure saksa vanapõlve endise vara riismetega võimalikult lõbusasti mööda saata. Ta oli kõige vanem rüütliseisuse liige, sest tema esivanemad olid nende kultuurikandjate seas olnud, kes meie isamaale hariduse ja orjuse valgust tõid, ja perekonna-traditsiooni järgi pidi koguni üks tuntud hommikumaa tarkadest tema suguvõsa alustaja olema. Sellepärast võis parun ka, kui tahtis, vabameelsuse tujusid ilmutada ja linnarahvaga läbi käia, nagu tänagi, kus kodutohter Milde, «keegi» suurkaupleja-proua Steward nägusa noore tütrega ja pastor Schwalbe oma kolme üliküpse tütarlapsega tema külalised olid.

«Kus mina istun, seal on ikka esimene plats, ja keda mina oma küljele istutan, seda teen ka ise selle au vääriliseks» — see oli üks paruni armsamatest juhtsõnadest eluteel.

Sarnast tõelist vabameelsust näeme tihti oma mõisasakste juures ja nemad ise armastavad sellega kiidelda. Muidugi peavad need lihtsad surelikud, keda nad endale nii ligi lasevad, vähemasti nii mõistlikud olema, et nad näidatud aust lugu pidada ja seda ka hästi seatud sõnadega ilmutada oskavad.

Täna oli terve seltskond iseäralises rõõmsas ärevuses. Peenikesed kortsud vana paruni nahkses näos naeratasid, paruninna ümmargustel põskedel läikis käegakatsutav rõõmukuma, paruness Elise hallidel, muidu ikka tõsistel silmadel oli otsekui pehme, soe kate peal, külaliste jooned avaldasid osavõtlikke ja uudisahneid tundmusi; isegi toapoiss Jaan, toaneitsi Liisa ja köögitüdruk Viiu piilusid paaril korral õnnelikult itsitades portjääri voltide vahelt sisse.

Kõige selle rõõmu sünnitaja, paruni ainus poeg Benno, oli poole tunni aja eest võõras riides, kahvatult ja lõdisedes koju tulnud ja vanemate hirmunud küsimuse peale ainult kostnud, tema olla praegu suurest hädaohust pääsenud. Ilma pikema jututa oli ta toapoisiga oma kambrisse läinud, kust ta natukese aja pärast teises riides, vaigistatult ja peaaegu endises ilus õitsvalt jälle välja tuli, kuna kodukondsed ehmatuse ja uudishimu pärast vaevalt hingata suutsid. Nüüd istus ta pehmes leentoolis ema kõrval, kes aeg-ajalt tema kuklanappi silitas, sirutas oma tugevaid liikmeid, soojendas ennast tohtri nõul kohvi ja konjakiga ning jutustas oma suurt juhtumist.

«Kuidas see tuli? See on varsti ära räägitud. Ma jalutasin Kadrintalis [1], kuni igavus peale tuli. Siis käänasin sadamasse, võtsin purjepaadi mehega ja sõitsin lahe peale välja. Teatavasti on see ainus külg, millest see hale varesepesa Tallinna «põhjamaa Neapoli» nime vähegi ära teenib. Mida kaugemalt sa teda näed, seda parem. Tuul oli vaiksepoolne, nõnda et meri vaevalt kananaha peale sai, aga paari tunniga jõudsime siiski Naissaare alla.

[1] Kadriorus.

Seal vaikis tuul peaaegu täiesti. Mul oli himu kaugemale sõita, sellepärast tüürisin saare ja mannermaa vahelt läbi, saare tagant paremat tuult leida lootes.»

«Ja leidsidki,» tähendas vana parun naeratades.

«Leidsin küll ja rohkem kui vaja. Ümber vaadates märkasin peagi, kuidas Lasnamäe tagant must pilv tõusma hakkas.»

«Vist seesama, mis meile linnas kange vihmasagara tõi,» heitis pastor Schwalbe sõna vahele. «Mina olin jumalateenistuse parajasti lõpetanud, kui tuul mühama ja kiriku aknad vihmast põrisema hakkasid. Ma ei pääsenud tükil ajal käärkambrist välja.»

«Siis võite isegi arvata, kuidas lugu merel oli. Minu paadimees piilus murega tõusva pilve poole ja tegi ümberpööramisest juttu, mina aga seletasin valjusti, et tüür minu käes on ja et ma saare ümber sõita soovin.»

«Sa oled ikka nii hirmus julge,» kurtis paruniproua poja kukalt ägedasti silitades. Vana parun keerutas oma pikki vurrusid ja ütles: «Tubli poiss, Benno! Sellest ma näen, et sa minu poeg oled. Argpükse pole meie sugukonnas iialgi olnud.»

«Mina armastan hirmsasti meesterahvaid, kes kartust ei tunne!» hüüdis pastori noorem tütar hõõguva vaimustusega.

«Siiski — liigjulgus on jumala kiusamine,» õpetas pastor enam oma kolmekümne-aastast tütrekest kui noort parunit.

Suurkaupleja Stewardi tütar ei teinud suud lahti, vaid vahtis üksisilmi läikival pilgul, kordamööda punastades ja kahvatades noore, suursuguse kangelase otsa. Tema tundmused olid nii läbipaistvad, et paruness Elise, kes teda kõrvalt pilguga riivas, oma peenikesi huuli vähe arusaadavalt kräsutama pidi.

«Et arvamised veel enam lahku ei läheks, jutustan parem lihtsalt edasi,» ütles Benno, kui ta paraja lonksu kohvi konjakiga oli rüübanud. «Ma tüürisin põhjaõhtu poole, pilvele otse selga pöörates. Taevas läks imeliku kiirusega mustaks, nagu ma seda meie laiuskraadil enne pole näinud, kusagilt kaugelt kostis silmapilguks tume kohin ja siis sasis kange tuulehoog otse kui kehaliku hiiglakäega meie purjest kinni ja virutas ta sedamaid merre.»

«Ah!» karjatasid paruninna ja preili Steward ühest suust; ema hakkas tugevasti poja piha ümbert kinni, kui tahaks ta teda oma käega vette kukkumast hoida. Teiste pealtkuulajate nägudest paistis kõige suurem põnevus.

Benno naeratas meelitatult: «Sinu ehmatus, pai mamma, on vist suurem kui minu oma oli, kui paat ümber läks. See tuli kõik nii äkitselt, et ma oma mõtteid sugugi korraldada ei jõudnud. Ma ei teadnud midagi karta ega aimata ja olin ka siis veel täiesti külmavereline, kui oma nõretava pea külma vee seest välja pistsin. Ma sain ennast tüüri kaudu ülespoole vinnata, kuna vaene paadimees vist masti alla sattus ja ära uppus.»

«Jumalale tänu!» õhkas paruninna kergendatult rinna põhjast.

«Jumalale tänu, et paadimees ära uppus?» imestas Benno.

«Ei, et sina ennast ülespoole vinnata said,» seletas paruninna

lapseliku ilmsüütusega. Paadimehe surm oli tema meelest nii täiesti ükspuhas, et ta seda juhtumit silmapilgukski oma peaajus kinni hoida ei suutnud. Teised pealtkuulajad vahetasid kärme pilgu. Preili Elise punastas teadmata põhjuse pärast.

«Ema süda!» ohkas pastor Schwalbe tundmusrikkalt.

«Minul on sellest mehest kahju,» kõneles Benno iseäraliku rõhuga edasi: «Tema oli mõnus vanamees, kellega ma tihti merel sõitmas käisin. Ma oleksin teda heameelega päästa katsunud, aga nüüd hakkas meri nii kurjasti möllama, et mul enesel peenike pihku tuli. Teie ei usu, kui raske see on, külmetanud kätega vee sees loksuvast, libedast paadipõhjast kinni hoida. Jääkülmad lained uhtusid mu keha vuredaks, sõrmed jäid kangeks, aga ma hoidsin visalt kinni. Kui äkiline hädaoht mind sugugi ei kohutanud, tundsin nüüd väga hästi, kuidas see pikaldane vaevlemine surma suus mulle aegamööda külma, meeltheitliku ahastuse peale ajas.»

«Kas siis mõtlesid ka ema peale?» küsis paruniproua.

«Mõtlesin kah, aga — õigust ütelda — mu peamõte oli siiski: kuidas ma siit viimaks välja pääsen? Kanged tuulehood ajasid mind rannast ikka kaugemale, lahtise Soome lahe poole, jäme vihm peksis mu pea uimaseks, veest tumestatud silmad ei seletanud eespool mingit pääsmist. Ma ei tea õieti, kui kaua see kestis, võib olla pool tundi. Siis lõppes vihmasadu ja ma nägin üsna ligidal suurt aurulaeva, mis läänest tulles otse minu otsa joosta ähvardas. Ma hakkasin täiest kõrist kisendama ja kätega kordamööda vehkima. Kole mõte pani mu südame kangesti, valu sünnitavalt tuksuma: mis siis, kui laev otse minu peale või minust mööda sõidab? Aga ei — mind oli tähele pandud. Laeva käik jäi tasemaks, lael oli elavat liikumist näha. Ma märkasin veel, et seal paati alla laskma hakati, aga enne kui sellega toime saadi, kadus mu viimane jõud. Ma tundsin magusat väsimust enese peale tulevat, lasksin käed lahti ja vajusin vette.»

Jälle tuli karjatus naisterahvaste huultelt ja ka vana paruni nägu vahetas seekord värvi. Pastor ja tohter vangutasid päid ja pomisesid kaastundlikult «oo, oo!»

«Ma ei tea, kas ma meelemõistuse täiesti kaotasin,» jutustas Benno edasi, «aga ma ei mäleta ka midagi sellest, mis minuga sündis, enne kui laeva lael lamades silmad lahti ajasin. Minu ümber seisid ja poputasid mitu inimest. Nende seas silmasin ma ühte, kelle riided veest tilkusid. Minu esimene mõte oli: jumal tänatud, et paadimees ka päästetud! — aga siis märkasin, et mehel oli võõras nägu. Varsti sain ka seletuse, mispärast mehe riided märjad olid. See oli minu elupäästja. Enne veel, kui paati alla lasta jõuti, oli tema minu allavajumist nähes kõrgelt pardalt vette hüpanud ja minu välja toonud.»

«Bravoo!» kiitis vana parun ja pastori noorem tütar lisas vaimustatult jurde: «Vaat' niisuguseid mehi mina armastan!»

«Ei tea, kas teie armastusel kestust oleks, kui teda ligemalt

näha saate,» naeratas Benno. «See on kahtlemata väga julge, aus ja haruldane mees, aga oma näojoonte poolest mitte just noorte preilide ideaali laadi. Küllap näete ise — ta lubas varsti siia tulla.»

«Kas täna veel?» küsis paruninna veidi murelikult.

«Ta võib viie minuti pärast siin olla.»

«Kes ta siis on?»

«Seda ma ei tea.»

«Vist mõni madrus?»

«Ei ole.»

«Mis ta siis siia tuleb?»

«Mina ise kutsusin teda ja oleksin ta heameelega kohe kaasa võtnud, aga ta pidi enne võõrastemajasse sõitma.»

«Sul polnud vist parajaks jootrahaks küllalt kaasas,» ütles parun Stern-Himmelshausen vana inimesetundja peene naeratusega.

Ka Benno naeratas: «Jootraha? Sina, papa, oled parandamatu oma inimeste-põlguses ja vaatad oma kõrgelt seisupaigalt umbusaldusega kõige peale, mis sinuga mitte vähemalt ühekõrgusel seltslikul[1] astmel ei seisa.»

«Tänan õpetuse eest, mu poeg.»

«Võta heaks, armas papa. Selle poolest eksid sa küll vägevasti, kui arvad, et vaene või alamat sugu inimene ennast ainult jootraha eest ohverdada võib.»

«Soo-soo. Sa näitad ju vaeste ja alamate seltsis õige rohkesti elutarkust kogunud olevat.»

Benno punastas teadmata põhjusel ja lõi silmad maha.

«Kas vähemasti tead, kuidas selle... elupäästja nimi on?» küsis paruninna.

«Mister Jostson,» vastas Benno, nime inglise keele viisil välja rääkides.

«Kuidas? Misterdshister?»

«Mis-ter Dshost-son,» veeris Benno.

«On ta inglane?»

«Ei, ameeriklane.»

«Siis ei või ta vaene olla,» naljatas vana parun. «Ameeriklased on kõik rikkad. Vahest võime temale päästmise medali muretseda.»

«Sa võid mind uskuda, papa, härra Jostson ei vaja jootraha ega päästmise-medalit, vaid ta tuleb kui viisakas, haritud mees vaatama, kuidas inimese käsi käib, keda tema, oma elu pandiks pannes, surma suust päästis,» ütles Benno tõsiselt. «Ma ei tea kui rikas tema on, aga ta reisib esimeses kajutis ja ülikondi on tal nii rohkesti, et ma tema omadest kohe ühe välja valida ja selga tõmmata võisin, kuna minu märjad vatid laeva pealt siia lubati saata. Peale selle on ta minust palju paremini koolitatud, tunneb maailma ja oskab huvitavalt juttu vesta. Selle tunni ajaga, mis laev veel sadamasse jõudmiseks tarvitas, saime meie vanadeks sõpra-

---

[1] s. t. ühiskondlikul.

deks... Aga nüüd» — Benno tõmbas uuri taskust — «peaks ta õiguse pärast juba siin olema. Ameeriklased ei ole teatavasti ajaraiskajad.»

Naisterahvaste pilgud libisesid kähku ülikondade üle. Pastori tütred tõusid püsti ja tegid — muidugi ilma mingi ettearvamiseta — peeglite ees tegemist. Mõned minutid läksid peaaegu vaikselt mööda. Kõik koosolijad seisid põneva ootuse mõju all.

Uksekell kõlises. Benno kargas kui nõelatult püsti, lippas toapoisist ette, tegi oma käega ukse lahti, aitas tulijal palitu seljast võtta ja talutas ta käe alt kinni võttes saali. Sinna oli ka vana parun juba uuele külalisele vastu läinud, missugune viisakus lihtlabase «misteri» vastu tema poolt palju tähendas.

«Minu isa — härra Jostson,» esitles Benno.

Parun Stern-Himmelshausen raputas õige tugevasti võõra kätt.

«Ma olen teile tõsist tänu võlgu,» ütles ta soojemalt kui see muidu tema viis oli. «Ma ei täna teid mitte ainult selle eest, et teie minu poja ja suguvõsa viimse alalhoidja elu päästsite, vaid et teie oma vapra, suuremeelse teoga õiget rüütlimeelt ilmutasite, mis — paraku! — nüüdsel ajal maailmas niihästi kui kadunud on.»

«Kui teie minu usaldust oma ujumiskunstisse rüütlimeeleks tahate nimetada, siis ei ole see nüüdsel ajal sugugi veel nii haruldane asi,» vastas ameeriklane naeratades. Ta rääkis saksa keelt puhtalt, kuigi veidi inglase libiseval kõneviisil.

Vana ja noor parun talutasid külalise, teda eneste keskele võttes, salongi.

«Meie tänane päevakangelane, mr. Jostson,» esitles vana parun.

Naisterahvad silmitsesid võõrast pilusilmil. Ei, ilus ja esimesel silmapilgul külgetõmbav ta küll ei olnud, iseäranis mitte kena Bennoga kõrvu seistes. Näost lai, kaunis lopergune ja üleliiga päevitanud, kehast jämedavõitu, ka juba julgesti oma 30 aastat või rohkem vana, aga laitmatult riides ja ladusa käitumisega. Kummardus oleks võinud natuke sügavam olla, aga palju sa ameerika misterist loota võid? Paruniproua tõmbas kergemalt hinge, tema südamelt veeres mure, et ameeriklane seltskondlikku kooskõla liig tõlbaka olekuga rikkuda võiks. Jumal tänatud, seda ei olnud otsekohe karta. Ka ei jätnud mr. Jostsoni saapatallad mingit jälge läikivale parketile ja istudes ei liigutanud ta tooli ega sirutanud jalgu laua peale. Aga kes ta oli ja m i s ta oli? See küsimus ei tohtinud kõigepealt seletamata jääda. Sa kallis aeg, meie ajal tikub ju iga rikkaks saanud käsitööline, iga tööstuserüütel ja iga õnnekütt kõrgemasse seltskonda, iseäranis kui ta jumal teab kust ilmanurgast tuleb!

Kui siis mr. Jostson kõigiga tutvustatud ja istet võtnud, esimese tänuavalduste tormi oma kõrvust mööda lasknud ja kohvitassi kätte saanud oli, arvas paruniproua paraja silmapilgu tulnud olevat, et oma peasihti kätte püüda. — — —

«Ja missugune amet teil siis on?» küsis ta.

Kentsakas naeratus libises üle ameeriklase näo.

«Mina? Ma olen mõndagi katsunud. Praegu olen ma vasekaevaja, aga hiljuti olin veel karjane ja loomakaupleja.»

Kohvitass paruninna käes põrises hädaohtlikult ja tema laialiaetud silmist paistis nii õiglane ehmatus, et vana parun seda nähes naeru ei suutnud pidada, kuna Benno ja Elise veidi kahetseva pilgu vahetasid.

«Teie olete naljahammas, mr. Jostson,» ütles parun Stern-Himmelshausen heatujuliselt. «Minu abikaasa näeb juba vaimus, kuidas teie pikka piitsa plaksutades loomi mööda maanteed linna ajate.»

«Vuih, Ferdinand!» sähvas proua häbi pärast punastudes vahele.

«Härra Jostson oli muidugi nõndanimetatud «rancher» [1],» püüdis Benno seltskonna eksitatud arvamist õiendada. «Tema loomaparvede arv ulatus kümnetesse tuhandetesse ja maad on tal rohkem kui meie suuremal majoraadil.»

«Ma mõistan,» ütles vana parun, «ja nüüd olete muidugi suure vasekaevanduse omanik, trusti liige ja tulevane presidendi-ameti kandidaat — eks ole tõsi?»

«Mis ma olen, seda ma juba ütlesin, mis tulevik toob, seda ei või ma teada,» vastas ameeriklane külmavereliselt. «Meie ärikeel on luulevaene, meie ei kaunista oma leivateenistust nimedega, mis ametist ilusamad on. Euroopa suurpõllumehed ja loomakasvatajad nimetavad endid ka veel rüütliteks, krahvideks ja vürstideks; meie anname asjale ühe nime ja sellest on küll.»

Nüüd lendas ka vana paruni näo üle vari, kuna Jostsoni vesihallid silmad täit ilmsüütust, eluröömu ja rahulolu vastastikuse seisupaiga selgituse pärast ilmutasid. Piinlikku vaikust, mis tema viimased sõnad sünnitasid, ei näidanud ta tähelegi panevat. Pastor trummis sõrmedega laua pihta, tema tütred piilusid salahirmuga kohmetanud paruniproua poole, noor tohter kortsutas paruni eeskujul viisakalt kulmu, ehk ta küll vahest niisama kui proua Steward salaröömu selle jämeda ameeriklase üle tundis. Paruness Elise tõmbas oma endise kooliõe, preili Stewardi pea oma juurde ja sosistas:

«Paras papale, kes käsib karu narrida? Aga see karu hakkab mind huvitama.»

Preili Steward raputas oma kunstlikult kräsutatud titepead. Kuidas võis see lakkumatu karu jumaliku Benno kõrval kedagi naisterahvast huvitada?

Benno ei kaotanud oma head tuju. Tema oli esimene, kes vaikuse murdis:

«Kas tead ka, papa, et härra Jostson suur kütt on, kelle eest meie oma jänese- ja põdrajahtidega nurka pugeda võime?»

Parun Stern-Himmelshausen mõistis oma poja näpunäidet ja

[1] rancher ['rænʧə] — suurtalunik (eriti karjakasvataja).

tuletas sedamaid meelde, et viisakus külalise vastu rüütlisugu mehe esimene kohus on.

«Soo?» ütles ta kähku pead tõstes ja ennast väikese naksuga vägivaldselt tusast välja raputades. «Siis tunnete muidugi ka karujahti?»

Jah, mr. Jostson tundis ka karujahti ja oskas lõbusasti jutustada. Ta kirjeldas imelikke sündmusi ja nende vägevat raami, Ameerika kaljumägede ja otsatute rohtlaante loodust nii kaasakiskuvalt, soolas oma juttu ameerika kuiva naljaga nii sütitavalt, et kuulajad põnevusest ja naerust välja ei pääsenud. Seltskonna olek ja tuju muutusid kui nõiduse sunnil. See ameeriklane oli ju päris tore poiss! Küll oleks mõnus, kui niisugune «värske inimene» unist seltskonda iga päev elustama tuleks! Ta ei ole ka sugugi enam inetu — seda mõtet sosistasid vähemasti pastori tütred üksteisele kõrvu, kuna nende silmad lustilikult läikisid. Ja kui Jostson vana paruni küsimuste peale ameerika rahavürstide määratut rikkust ja muinasjutulist toredust kirjeldas, siis põlesid ka paruni silmad ja tema tiivustatud mõte lendas kitsast linnakorterist kuhugi välja, marmorist säravasse vürstilossi lõunamere õitsval rannal, Pariisi ooperi kulisside taha, Monte Carlo mänguparadiisi saalidesse... Oh seda õnne — veel kord rikkaks saada, veel kord vähemasti sedasama esivanemate vara kätte saada, mis kolmekümne aasta eest nii imeliku kiirusega sulama hakkas, kuni sellest muud järele ei jäänud kui see alaline koll, mis paruni söögiisu rikkus ja teda rahulikult magada ei lasknud: vaesus, mille taga võlapärijad varitsesid!... See ameeriklane kõneles nii külma verega miljonitest — vist oli tal enesel neid küllalt. Mr. Jostsoni väärtus tõusis paruni silmis ikka kõrgemale, ameerika «mister» muutus tema arvates peaaegu auvõõraks, kelle torkavad kõnekäänud mitte ei haavanud, vaid ainult vaimurikkust ilmutasid.

Kui Jostson oma kirjelduse Ameerika imelikust edenemisest lõpetanud oli, ütles parun Stern-Himmelshausen õhates: «Ameerika Ühendriigid, nagu ka Saksamaa ja Inglismaa edenevad kõigepealt sellepärast, et nende valitsevad rahvad germaani sugu on. Germaanlased on inimsoo õilmed, kõige maailma loodud valitsejad. Peaaegu kõigil Euroopa troonidel istuvad saksa rüütlite järeltulijad. Oleksid need ikka kokku leppinud — see maakera oleks germaanlastele ammugi liig väikeseks mängupalliks. Teie, härra Jostson, näete meie Baltimaad vist esimest korda, ja teile saab siin mõndagi silma puutuma, mis teid imestama ja võõrastama paneb. See maa pole veel rahvarikas ja ometi ei jaksa ta oma loomulikke peremehi, saksa mõisnikke, enam õieti toita. Edust pole juttugi — meie kiratseme ja kängume. Kust see tuleb? Kõik sellest, et ainsana valitsev ja juhatav võim meie, germaanlaste, käest ära võetakse. See maa õitses ja oli kuulus, kuni meil siin veel eeskujulik saksa aadli-vabariik oli. Nüüd aga rõhub meid väljastpoolt toores, mõistmata võim ja kodus puuduvad meil kõlblikud, arukad ja virgad töölised.»

«Mina olen kuulnud, et selle maa pärisrahvaid, eestlasi ja lätlasi, suures Vene riigis kõige paremate tööliste sekka loetakse,» heitis Jostson vahele.

«Teie tarvitate sõna «pärisrahvas» ekslikus mõttes,» õiendas parun. «Meie, saksad, oleme siin niisama pärisrahvas, sest meie elame siin juba seitsesada aastat... Aga olgu peale — need nõndanimetatud pärismaalased on igapidi madalat tõugu inimesed, iseseisvale haridustööle kõlbmatud, poolmetsikud ja loomu poolest orjad. Meie, saksad, oleme neid nii kaugele harinud, et neist vähemasti k õ l b l i k u d orjad on saanud. Selles piiris võib küll ütelda, et neil ka oma jagu häid omadusi on. Paari aasta eest suri minu vana kutsar Jüri, kes mind ja minu isa kuuskümmend aastat truult oli teeninud. Keegi rikkaks saanud sugulane pakkus temale mitmel korral palju paremat kohta, aga Jüri vastas loomukindlalt: «Ei, sina pole kellegi saks ja omasugust ma teenima ei hakka; saksateenistus on ikka aus teenistus!...» Kus sarnaseid inimesepärleid veel olemas on, seal ei või veel ütelda, et terve rahvas hukka on läinud. Aga praegustel oludel p e a b ta hukka minema, nagu hea koer, kes oma õige peremehe juurest ära jookseb.»

«Missugustest märkidest teie näete, et see rahvas hukka minemas on?» küsis ameeriklane.

«Oo, neid märkisid võite iga sammu peal näha. Ma ei taha pikemalt arutada, kuidas rahva mõistus ja tööjõud vähenevad, kuna ülbus, laiskus, joomine ja kuritööd kasvavad. Teie pruugite ainult natuke aega selle linna uulitsatel kõndida, siis paistab teile juba ilmatu vahe endise ja nüüdse aja laste vahel silma. Teie näete seal vanu ja noori. Vanad, kes veel sakslastelt õpetust on saanud, on alandlikud ja viisakad, kannavad oma vanu riideid, nende näomood on aus, nende joonedki peenemad. Seda tuleb harva ette, et niisugune vanamoodi inimene aukartust oma sündinud isanda ees unustab, muutugu tema seisupaik ühiskonnaelus kuidas tahes. Mul on seda üks ainuke kord elus juhtunud, et minu endine ori mind austada ei taha. Meil on siin rikas kaupmees, nimega Langberg...»

«Kuidas — Langberg?» küsis ameeriklane järsult.

«Jah, Langberg... Teie teda muidugi ei tunne, aga siin linnas on ta oma veidruste ja kuulmata ihnsuse poolest väga tuntud. Kolmekümne aasta eest oli tema minu juures aidameheks, minu varaga on ta oma rikkusele aluse pannud ja nüüd ei tereta ta mind enam!... See on üksik näide vanade hukkaminemisest, aga need noored! Need ajavad riietes linna uhkust taga, aga nende käitumine on lohakas, kõneviis hirmus toores, näod loomasarnased, täis rumalust ja häbemata suurustamist. Nad tunnevad väga hästi oma õigusi, mis lühikese nägemisega maailmaparandajad neile kinkinud, aga kohustest pole juttugi. Mõtelge — mina olen mõnikord kõnniteelt maha pidanud astuma, et ennast mitte sarnase räpaka lurjuse küljes hõõruda!».

«Selle vastu on minul hea abinõu,» ütles noor kodutohter. «Ma pidin eile kahe nädala kohta juba kolmanda kepi ostma — kaks endist olin ma nende lurjuste seljal puruks löönud.»

Pastori tütred itsitasid ja vahtisid aukartusega noore tohtri otsa, kelle nägu küll mitte täiesti saksa laadi ei olnud, kes aga saksa ülikoolist paraja portsu rüütlimeelt kaasa oli võtnud.

Parun kehitas õlgu: «Teie, doktor, olete noor ja tugev, aga ka teie taevaserval heljub meie kõige uuem kollitaja — vene rahukohtunik.

Endisel ajal mõisteti meil lihtsamat kohut ja sellega olid kõik rahul. Läks alam ülema vastu häbematuks, siis andsime temale vitsu, et nahk suitses. See mõjus ikka, see parandas inimese jäädavalt.»

«Aga kui ülem alama vastu häbematuks läks, mis siis?» küsis Jostson.

«Siis sai jällegi alam naha peale,» naljatas Benno.

Parun läkitas pojale kõlbmata nalja pärast noomiva pilgu ja pööras enese jälle ameeriklase poole: «Teie, mr. Jostson, räägite ikka oma Ameerika seisupaigast, kus germaanlasel germaanlasega tegemist on. Ma usun küll, et germaanlane ennast ihunuhtluse läbi parandada ei lase, kuid aastasajad õpetavad, et meie maarahvale vits kõige parem kasvatamise abinõu on.»

«Vähemasti kõige lihtsam,» ütles Jostson külmalt. «Teie meelest on germaanlaste kõrval kõik muud rahvad kui lapsed, aga ükskord kasvab ometi iga laps vitsahirmu alt välja. Satub ta siis kohe kurjale teele, nagu teie selle maa pärisrahvast tõendate, siis näitab see ometi, et kasvatuse viisil viga sees oli. See rahvas ei ole ju veel palju omal jalal seisnud ega oma vaimuomadusi iseseisvalt avaldada jõudnud. Andke talle vähegi aega ise ennast kasvatada, vahest näete siis aegamööda ka paremat vilja.»

«Ei iialgi!» kinnitas parun häält tõstes. «Kui meie neid õnnetuid enam kasvatada ega karistada ei või, siis langevad nad paarikümne aastaga oma aasia toorusesse tagasi.»

«See on täiesti kindel,» lisas dr. Milde juurde. «Mina võin kui asjatundja tõendada, et neis madalates põikpeades jumalik säde iialgi ei või süttida. Kui niisugune mongolinägu oma tõntsnina püsti ajab, ütelda tahtes: mispoolest sina minust parem oled? — siis keeb minu sees päris kehalik vastumeelsus üles, ja kuidas see tegelikult ilmub, sellest teavad minu räägitud kepid jutustada.»

Jostsoni silm välkus. Ta silmitses teravasti tohtri jumekat nägu ja ütles iseäralise rõhuga: «Teie räägite keppidest ja selle maa pärisrahvast, kui oleksid need lahutamata kokku kasvanud asjad. Ka mina tunnen natuke rahvaste näoteadust, ja ei karda mitte eksida, kui ütlen, et teie soontes vähemasti suur osa eesti verd tuksub. Ega te selle pärast ometi ennast — lööma ei hakka? ... Jääge rahule, mul on veel sõna ütelda. Vaadake, minu pealuu ei ole ka mitte ümmargune, mu nina seisab loomu poolest natuke püsti, ma küsin teilt praegu meelega: mis poolest olete teie minust

parem? — ja kõigepealt... ma olen sündinud eestlane. Teie kolmas kepp on veel terve — kuidas arvate?»

Tohter ei lausunud sõna. Tema näo peal vaheldus puna kahvatusega. Teiste kuulajate peale oli ootamatul kokkupõrkel see mõju, et kõikide silmis midagi kustus, praegu veel elustatud jooned tardusid ja näod venisid pikaks. Pastori tütred ei leidnud ameerik-lase küljest enam mingit ilu, paruninna oli minestuse lävel. Nii armutult ei olnud seltskondlikku kokkukõla tema majas veel keegi rikkunud.

Jostson märkas imeselgelt, et tal selle katuse all enam midagi otsida ei olnud — ta oli ise enese «võimatuks» teinud. Keset hauavaikust tõusis ta istmelt, kummardas üleüldiselt ja läks. Benno üksipäini saatis teda eeskotta, ei aidanud aga seekord ise tema palitut selga tõmmata, vaid kutsus toapoisi.

— —

Videvik oli juba kätte jõudnud. Tänav oli vaikne kui surnuhaud. Jostson kõndis sihitult. Ta tundis enese üksi ja unustatud olevat. Tänasel teekäigul oli temale mõnigi tuttav nägu silma puutunud, kuid kolmeteistkümne-aastane äraolek, mehekssaamine ja võõramaa kliima olid teda ennast nii palju muutnud, et keegi teda ära ei tundnud. Nüüd tuli temale taltsutamata himu kellegi suguvenna kätt suruda, kellelegi sõbralikult sina ütelda, labast maakeelt lobiseda...

Ennäh, seal tuligi jälle tuttava näoga inimene — lahja kehaga, elavasti punetavate palenukkidega ja harva, valkja kikkhabemega mehike. Hall viltkaabu oli tal peas, ülikond linnaisanda laadi, kuid püksisääred õige «gentlemani» kohta liig lühikesed, ka saapad vahest kolme päeva eest viimast korda viksitud.

«Tere, Maasikas!» hüüdis Jostson ja vajutas oma kaaluka käe vastutulija õlale, enne kui mehike temast mööda põigata jõudis. Magusa nimega isand tahtis võõrastades tagasi põrgata, aga nüüd haaras ameeriklane ka tema teisest õlast kinni ja ütles naerunäol: «Kas sa oma vana koolivenda Paul Jostsoni enam ei tunne?»

Maasikas oli veidi lühikese nägemisega. Ta pilgutas silmi ja vahtis pool minutit kahtlaselt võõra otsa, enne kui äratundmise rõõm ta suunurgad kõrvade poole venitas.

«Kas olete ikka tõesti see Jostson, kes nii ja nii mitme aasta eest Tallinnast sootumaks ära kadus?» küsis ta veel veidi aralt.

«See ma olen, nagu näed.»

«Kus sa siis nii kaua kuukasid? Sind arvati ammugi surnuks — vahest oled sa oma enese vaim ja tuled maa seest?»

«Seda küll mitte — tulen ainult maakera teiselt küljelt, Ameerikast.»

«Ameerikast?! Vaat' sulle kilusilk! Tulid vist oma rikast onu Langbergi vaatama? See on naljakas — muidu elavad ikka miljoni-onud Ameerikas ja vaesed õepojad siin... või oled sina vahest ka rikas?»

Maasikas laskis uuriva pilgu koolivenna välimise kuju üle libi-

seda, mille järeldusel ta ise oma küsimise peale jaatavalt vastas: «Noh, kuidas muidu — mis rahamees, see rahamees... See on hüva, sest mul on just rahanappus käes. Lase anda! Lähme eesti klubisse, seal on täna perekonnaõhtu. Minul kui ajalehe kaastöölisel on prii läbikäik. Ma viin sinu ka sisse, aga sina muretse, et mu suu kuivaks ei jää.»

Jostson heitis rõõmuga nõusse. Seltsimaja ei olnud kaugel. Sisseastumisel pahvas ameeriklasele hoopis teistmoodi õhk vastu kui parun Stern-Himmelshauseni tubades. Odava tubaka suits, viina vänge aur ja kibedasti töötava köögi lõhn läbisegamini andsid endid lämbutavalt tunda.

Rahvast oli kaunis rohkesti. Palju lopergusi, otsekui kivist toorelt välja raiutud nägusid, karedad kõrid, tüsedad kõnekäänud, liig sundimata kehaliigutused — ja siiski: neist iluta ja vormita nägudest ei paistnud sugugi vähem loomulikku mõistust, ausat meelt ja südameheadust välja, kui Jostson teiste rahvaste alamatest kihtidest oli harjunud nägema. Peale selle paistis aga sealt Jostsonile midagi omast, midagi liigutavat ja rahustavat vastu, mis teda uue ümbrusega peaaegu täiesti ära lepitas.

Maasikas võttis kõigepealt puhvetis mõned kärakad ja tellis, kui ta küsivalt Jostsoni silmi oli vaadanud ja seal naeratavat nõusolemist leidnud, mõlematele rammusa õhtusöögi, karahvinikese ja pudeli kõige paremat madeirat. Nad võtsid ühe kõrvalise kambri nurgas istet, kus määrdunud saterkuuega kelner, tellimuse suurust kuuldes neile kuulmata nobedusega laua ja toolid valmis seadis. Varsti kogunes nende ümber pool tosinat «paremaid» pidulisi Maasika laialisest tutvuskonnast. Maasikas ise kallas kõigile sisse, palus juua ja sakuskat võtta. Ta oli kui oma kodus ja väga heas tujus, jutukas ja vaimurikas.

«Kuidas see tuli, et sina eesti ajakirjanikuks hakkasid?» küsis Jostson, kui esimene nälg ja janu kustutatud olid.

«See tuli minu külgeloodud lollusest,» vastas Maasikas vähi saba imedes.

«Mis see tähendab?»

«See tähendab, et inimene, kes vabatahtlikult eesti ajalehe kaastööliseks hakkab, muud ei või olla, kui loodud loll.»

«Koolis ei olnud sa mitte kõige lollim, vist aga kõige laisem poiss.»

«Kool ei aita midagi, kui inimesel siin» — Maasikas tipsutas näpuga oma madala otsaesise peale — «tühje tube välja üürida on. Mina olin loll, sest minu amet ei tasu vaeva, aga õnneks on sarnaseid kallimeelseid narrisid maailmas ikka olemas. Mina olen sündinud kirjanik, ja täidan oma elukutset. Oleksin ma koolis ennast rohkem vaevata tahtnud, minust oleks mõni kõrge ametnik, ärimees või vilets miljonär võinud saada. Selleks ei olnud mul himu. Ma ajasin kõrgemaid sihtisid taga ja nõnda sain eesti ajakirjanikuks, s. o. vaeste, viletsate ja koormatute kaitsjaks.»

«Hähä, katsu mul koormatute kaitsjat!» naeris paks trahteripidaja Kilk. «Lehes sõimab saksu, elus roomab nende ees kõhuli.»

«Ma ei rooma kellegi ees, liiatigi kõhuli,» vaidles Maasikas vastu. «See käib juba minu ilutunde vastu. Aga ma olen haritud inimene ja armastan vahel ka peenemate inimeste seltsis viibida. Ma oskan nendega ümber käia ja nemad peavad minust lugu. Alles eile noogutas Stewardi kontori esimene raamatupidaja, kes kümme tuhat rubla aastas palka saab, mulle juba kaugelt pead ja raehärra Puff andis mulle kätt. Ma olen juba suurte sakste juures lõunatki söönud — tjah, katsu, kas sina ka sellega toime saad!»

«Ma ei oska veiderdada,» vastas Kilk. «Aga kui sa neist sakstest nii suurt lugu pead, miks sa neid siis lehes kolumatsideks maalid?»

«See ei tee neile midagi, sest lehte nad ei loe. Lehes selgitan rahva silmi, aga elus pean ma oma enese heakäekäigu eest muretsema.»

«Maasikal on täiesti õigus,» kiitis kaupmees Teiermann. «Las ta tõrvab neid saksu, et nende uhkus kahaneks, aga igapäevases elus me ilma sakste abita ja saksa keeleta läbi ei saa. Mina olen võltsimata isamaalane, aga äri on äri.»

«Ja mis peaks kunstist saama, kui meil saksu ei oleks?» seletas akadeemia õpilane Pintslar. «Saksa kunst on meile kõige õppimise ja vaimustuse allikaks. Saksa kunstiasutused on kõige täielikumad maailmas, saksad ise meie maal iga tõsise kunstisünnituse ainsad ostjad ja tarvitajad. Mina ei salga oma eesti verd, aga ma seisan kõrgema asja, kunsti teenistuses. Kunst on ülemaailmne, sellepärast olen ka mina kosmopoliit.»

«Mina niisamuti,» kinnitas usuteaduse üliõpilane Kõrk autoriteetselt. «Minu arvates on usk rahvastele palju kindlamaks sidemeks kui keel. Ajalugu õpetab, et ühelgi rahvusel, ka mitte kõige suurematel, igavest kestust ei ole. Suuremad kestavad ainult kauemini, väiksemaid on määratu hulk kadunud ja kaob veelgi. Sellest pole kahju. Suured rahvad imevad väiksemaid eneste sisse ja minu kõikumata arvamise järele ei ole see aeg kaugel, mil meie maakera peal ainult veel kolm või neli suurt üheusulist ja peaaegu ühekangust rahvakogu elab ja ainult kolme, nelja keelt räägitakse. Üksikule indiviidile võib see ainult kasuks olla ja rahvusvahelised tülid on siis võimatud. See on inimsoo tulevane kuldne põli.»

«Teie olete kõik viletsad taganejad, äraandjad, ilma selgroota inimesed,» siunas Maasikas ja tellis uue pudeli madeirat. «Mina üksinda pühendan oma paremad jõud eesti rahvale.»

«Missugust õpetust sina siis rahvale ette kannad?» küsis Jostson.

«Tema näitab väsimatult, kui koledasti saksad meie esivanemaid peksnud ja kui hirmsat ülekohut nad igapäev meile teevad,» vastas trahteripidaja Kilk Maasika asemel.

«Ja rahvas on tänulik?» päris Jostson edasi.

«No muidugi,» uhkustas Maasikas. «Sest saadik kui mina

«Võmmutaja» kaastööline ja nõndaütelda hing olen, kasvab lehe lugejate arv ühtesoodu.»

«Kahju küll, et see nõnda on,» võttis nüüd kõige vanem koosolijatest, endine koolmeister ja praegune ametnik Siil sõna. «Sina, Maasikas, ei ole mitte rahva õpetaja, vaid rahva kollitaja. Kellel on sest kasu, et rahvale tema endise õnnetuse kõige tooremat külge ühtepuhku meelde tuletad, temale kõik saadud vitsahoobid ette loed, temale vermeid ja haavu kõige rasvasemate värvidega ette maalid? Sarnane erkude kõdistamine on otse rumal ja kahjulik. Sa tahad viha äratada? Mis sest siis tuleb? Saksu meie tühja vihaga ometi ära kaotada ei saa. Vihane inimene on halb võitleja, ta teeb vigu ja laseb ennast ikka tüssata. Meie võit ei jää tulemata ja tuleb seda rutemini, mida rahulikumalt ja kindlamalt me selleks töötame. Alaline põrnitsemine inimeste vahel, kes koos elavad ja iga päev kokku puutuvad, ei ole ühestki küljest soovitav. Oma kollitamisega teed sa just rahva vere araks ja paned teda saksu rohkem kartma kui seda praegusel ajal iganes tarvis on. Mispärast austab eestlane eestlast ikka vähem kui saksa? Miks naerab ta ametnikule, kui see puhast eesti keelt räägib, suu sisse, kuna ta sellesama ametniku ees väriseb, niipea kui viimane oma keele kangeks teeb? Miks kardab eesti külalaps saksa kui tonti? Vist ikka sellepärast, et temale iga saksa kollina ette maalitakse, kelle selja taga piits varjul on ... Teistel rahvastel on oma austatud ja armastatud kangelased, kes suuri ja häid tegusid teinud — meie kangelased peavad need olema, kes kõige suurema arvu hoope välja kannatanud! Mine metsa oma vitsakimpude ja peksupinkidega! Tahad sa rahvast tõsta, siis õpeta temale ausat iseteadvust, näita, kuidas ta oma õigusi võib tarvitada, aga ära unusta ka kohustusi meelde tuletamast. Saagu meie järeltulijatest viimaks saksad või venelased — mina ripun kõige hingega oma rahvuse küljes ja tahaksin selle peale uhke olla, aga sina sunnid mind vägisi häbenema.»

Jostson oli eesti haritlaste vaidluse juures tummaks pealtkuulajaks, kuid Siili sõnade juures noogutas ta paaril korral pead.

«Mis seal suuremat häbeneda — meie maal ei ole ju puhastverd eestlasi vist enam olemaski,» ütles Teiermann. «Siin on ju nii mitmed rahvad vana eesti verd segamas käinud. Minu ema oli näiteks sündinud taanlane.»

«Minu esivanemad olid Rootsi priid,» seletas akadeemia õpilane Pintslar.

«Minu isaisaisa olnud saksa lambur,» lausus usuteadlane Kõrk. — — —

Vähe hiljem mindi saali, kus seltsi segakoor mõned laulud ette kandis. Maasikas istutas Jostsoni enese kõrvale kuulajate esimesse ritta. Laulud läksid vaevast moodi.

«Need eesti seltsid ei paku ka tõesti mitte midagi,» sosistas Maasikas kaunis kuuldavalt naabri poole. «On see kellegi laulmine? Kassipulmas, kuhu kuutõbised koerad hulka uluvad, saab

vahel ka paremat kuulda. Ja see totter Kilk paneb veel imeks, et mina saksa seltsidesse kipun!»

«Oled sina muusikatundja?» küsis Jostson.

«Mitte märki, aga seda ma ikka märkan, et laulmine tuim, veniv, ilma eluta on. Tarvis aga lehes jälle siunata.»

«Sa ei tunne muusikat, aga siunad ometi?»

Maasikas vastas põlgava käeliigutusega. Inimesega, kellel mõne selleaegse ajalehe oludest nii vähe aimu oli, ei maksnud vaielda.

Jostson päris edasi: «Kas sa ei karda, et asjata valjusega needki lauljad, kes ju veel õppida võivad, ära peletad? Nad näevad ju vist ilma tasuta vaeva ja pakuvad hellitamata rahvale nähtavat lõbu. Neil oleks ainult pehmet õpetust vaja.»

«Taga parem! Ma saan 35 rubla kuus palka — lehe väljaandja on kole vereimeja! — ja ma peaksin selle eest ka veel muusika õpetust andma?...»

Koori järele tuli soololaul. Jostsoni kehast sähvas elektrisäde läbi. Noore lauljanna juures ei olnud küll midagi muud tähelepanuväärset, kui tema visa püüe eesti keele sõnadele võimalikult võõrakeelset kõla anda, aga seda rohkem huvitas ameeriklast isik, kes laulu klaveril saatis. See oli veel väga noor mees, peaaegu poisike, kenade, peenikeste näojoontega ja käharate juustega. Ta mängis tundmusega ja maitserikkalt, kusjuures ta suured, tumedad silmad aga kurvalt ja osavõtmatult nootide peale vaatasid. Jostsoni meelest oli, kui oleks ta seda nägu või selle sarnast kusagil väga ligidalt näinud.

«Kes see klaverimängija on?» küsis ta Maasikalt.

«See on noor Pohlig, Langbergi õpipoiss,» oli vastus.

«Rätsep Pohligi poeg?»

«Jah. Eks ole ilus poiss? Teda kutsutakse vahel siia mängima. Poisil on annet. Suur muusikasõber, aga vilets kaupmees, jookseb ühe peremehe juurest teise juurde... Ah, nüüd tuleb mul meelde: sina olid ju selle kadakasakste perekonnaga ennemuiste suur tuttav ja jooksid igapäev sinna.»

Jostson jäi mõttesse. Tema vaimus ärkasid ammu möödunud aegade armsad ja kibedad mälestused. Ta ei pööranud silmi noorelt klaverimängijalt, kuni laul lõppes ja mängija inimeste hulka kadus.

«Kus Pohligid nüüd elavad?» küsis ta mõttest ärgates.

Maasikas nimetas aadressi ja lisas juurde: «Sa saad imestama, kui neid vaatama lähed. Endisest küllusest pole muud kui näljaste uhkus üle jäänud.»

Soololaulu järele pidi näitemäng tulema. Vaheajal tiris Maasikas Jostsoni uuesti puhvetisse. Seal olid ühe laua ääres kaks uut külalist istet võtnud — kaks saksamoodi meest, kes veini jõid, oma ümbruse peale otsekui ülevalt alla vaatasid ja teiste üle saksa keeles nalja heitsid. Nende silmad olid krillis ja näod punetasid.

«Näe, Rettig ja Walker ka siin,» ütles Maasikas uute külaliste poole tähendades.

«Mis inimesed need on?» küsis Jostson.

«Kaupmehed ja kadakasaksad,» seletas Maasikas. «Muidu istuvad Kanutigildis ja Petenbergi keldris, aga purjus peaga eksivad vahel ka eesti seltsi. Suured joodikud, aga muidu lõbusad poisid. Tule, ma teen su tuttavaks.»

«Mul pole himu.»

«Noh, kuidas soovid. Ma pean neile siiski tere õhtut ütlema.» Maasikas astus kaupmeeste laua juurde ja kummardas sügavasti...

Rätsep Georg Pohlig — sündinud Jüri Poolik — oli eesti-saksa «antvärgi» algkuju. Vaese poisina oli ta omal ajal paljajalu külast linna tulnud ja siin ühiskondlikul redelil pulk pulgalt kõrgemale roninud, see on: rätsepa õpipoisiks, selliks ja meistriks saanud. Õige õnnelapsena leidis ta kohe hea meistri, oma painduva iseloomu pärast pääses ta sellide käte alt peaaegu ilma peksuta läbi ja ilusa poisina võitis ta meistri ainsa tütre südame. Pikema vastupunnimise järele võttis meister, ehk küll ise saksa mees ja selle peale väga uhke, maheda eesti selli oma väimeheks ja näitas temale veel suuremat lahkust sellega, et paar aastat pärast pulmi siit ilmast lahkus. Kena maja ja suur äri jäid väimehele päranduseks.

See sündis käsitöö-meistrite kuldsel ajal, mil tööstuse vabadust, vassijaid, odavaid juudikauplusi ja võistluse kibedusi veel ei tuntud. Pohlig hakkas hulga inimestega tööle, see on: ta pani käed rüppe ja laskis teisi tööd teha. See ei olnud tema meelest muud midagi kui meistrite loomulik eesõigus, mida seadus isalikult kaitses. Meister Pohligil oli seitse püha nädalas, kuid tema igapäevane eluplaan oli sealjuures kindlasti korraldatud. Hommikul tõusis ta hilja voodist ja istus pärast kohvijoomist veel paar tundi pehmes leentoolis, ööküub seljas, pika varrega piip suus (neid piipe oli tal terve kogu) ja ajaleht või raamat käes. Pruukosti võttis ta oma armsamas trahteris, ametivendade keskel, kus mõõdukalt napsitati, õlut joodi ja magusal jutuvestmisel linnauudiseid vahetati. Lõunasöök oli ikka väga rammus ja mitmekesine. Selle peale tuli paaritunnine uni ja pärastlõunane jalutus. Õhtul istuti klubis punši või groki juures, ehk jälle võeti võõraid vastu ja käidi võõraks. Pühapäeval kuulati kogu perega saksa kirikus jumalasõna, õhtul võeti gildimajas lõbupidudest osa, mis ikka kuni «sinise esmaspäeva» hommikuni kestsid.

Oma perekondlikus elus oli meister Pohlig täiesti õnnelik. Tema abikaasa oli piltilus, õrn, tasane ja hea südamega naisterahvas, kes mehele iialgi vastu ei rääkinud ja temale ka siis armastusega ümber kaela langes, kui mees vahel alles vastu hommikut «kilgiga» koju tuli. Oma lapsi kasvatas Pohlig kristlikus vaimus ja valitses perekonda kui õige patriarh, ilma et tal valjust vaja oleks olnud.

Tema lastest võidi õieti näha, kui ilus meie «alamat tõugu rahvas» — olgu ta nüüd puhta- või segaverd — võib olla, kui aga jõukas elujärg ja hea kasvatus tema esimest eluiga õnnistavad. Pohligi lapsed — üks poeg ja kolm tütart — olid kõik kenad kui kannid, ja vanemat tütart loeti linna esimeste iluduste sekka. Muidugi olid nad igapidi «saksa lapsed» ja mõistsid maakeelt vähe — nii palju, kui nad teenijatelt õppida jõudsid. Pohlig ise oli loomukindel kadakasaks, kes oma pärisrahvusest midagi teada ei tahtnud, eesti keelt ainult naljatades suhu võttis ja seltsipidudel oma «saksa emakeelt» vaimustusega elada laskis...

Ja vaata — kõik oli väga hea ja Baltimaal oli nii mõnelgi mehel ilus elada. Kustumata kirjaga seisab nende kenade päevade mälestus meie vanemate kaaskodanikkude südametes üles tähendatud, kustumata on ka kadakasakste truudus saksa seltskonna vastu, kes neid rabast haljale mättale tõstes armuga oma kaissu võttis, neile saksa haridust, keelt ja meelt omaks andes. Kes kord selle seltskonna mesti pääses, sellel oli ju nii kerge ja lõbus elada, see kerkis «toore hulga» pimedusest korraga heledale päikesepaistele! On see siis ime, et just meie kadakasaksad endistele oludele, nõndanimetatud «saksa ajale» kõige valjemaid kiidulaulusid laulavad? Nende laulud voolavad ju tänulikust südamest ja on sellepärast vähemasti niisama õiglaselt mõeldud, kui väsimata saksteisunamine nii mõnegi mehikese suust, kes saksa keelt ei mõista ja saksa seltskonda iialgi ligidalt näinud pole.

Aga ajad muutuvad, vaheseinad langevad, «toore hulga» pimedusest kipuvad ikka uued jõud ilma sakste abita päevavalgele, kuna vana aja lapsed, kes eesõiguste varjul ladusa, võitluseta eluga ära harjunud, kohmetult silmi hõõruvad, komistavad ja oma vanu jumalaid asjata appi hüüdes kukuvad, kui nad mitte oma iseloomu poolest kindlal jalal ei seisa.

Meister Pohlig ei soovinud uue aja valjemaid nõudeid täita ega oma harjunud eluviisist lahkuda. Sarnase meelekindluse esimene tagajärg oli see, et ta maja ära müüma ja äriga üürikorterisse kolima pidi. See korter oli linna keskel ja kaunis tore.

«Jumal tänatud, et majaomaniku muredest lahti olen,» ütles Pohlig, kui ta üürikorteris esimesel hommikul öökuue selga tõmbas ja kõige pikema varrega piibu vanema tütre käe läbi põlema süütada laskis.

«Kahju, et palju majaasju kolimisega rikutud on,» kurtis abikaasa.

«Mis sest — küllap saame jälle uued,» tröösti meister.

Aga ta ei saanud enam uusi muretseda. Äri läks esiotsa küll veel parajasti, sest koht oli hea ja vanad tööandjad jäid truuks, kuid töö juures puudus peremehe silm. Paari aasta pärast pidi Pohlig jälle kolima — seekord juba kõrvalisse uulitsasse, kusjuures majaasjad jällegi viga said. Sest saadik oli kolimine Pohligi harjunud asjaks. Vanad kunded kadusid, uusi tuli vähe juurde. Pare-

maid aegu polnud loota, sest rahatagavara oli otsas ja riidekauplused ei tahtnud enam midagi võlgu anda.

Selle tõelise jutu alguses elas Pohlig juba kaugel alevis ja küürutas ise üheainsa õpipoisiga töö juures. Korteril oli ainult kaks tuba, mis aga kappide ja vaheriiete abil nii kunstlikult neljaks jaotatud olid, et meistril ikka veel üks ruum töötellijate vastuvõtmiseks, teine töökojaks, kolmas saaliks, neljas magamiskambriks oli. Saalis seisis ka veel vanaaegne klaver, kõigis ruumides valitses laitmatu puhtus ja asjade vead olid kunstlikult kinni kaetud, nõnda et vaesus kusagil otsekohe silma ei paistnud. Perekonnas valitses endine rahu, tingimata sõnakuulmine ja kokkuleppimine, ehk küll teenijate abiga harjunud emand nüüd ise köögis pidi toimetama, tütred oma õrnalt hoolitsetud kätega sada korda lapitud pesu paikasid ja ahju taga meistri rahu rikkuv koll — vanade päevade viletsus — jäädavalt pesitses...

SISUKORD.

Friedrich Reinhold Kreutzwald.

Eesti rahva lauludest ja ennemuistsetest juttudest 3
Vaeselapse käsikivi 6
Võllamehikesed 9
Puulane ja Tohtlane 15
Annetuseks 18
Ma teretan sind, hommik 18
Priiusele 19
Isamaalaul 20
Õnnesoov Tartu suurkoolile 20
Kotkas, kass ja emis 23
Sõda 24
Mõttelaaste 29
Mõistatused 29
Videvik 31
Reinuvader Rebane 46
Kilplaste imevärklikud, väga kentsakad, maailmas kuulmata ja tänini veel üleskirjutamata jutud ja teod 53
Tuisulased 56
Kreutzwaldi kirjast C. R. Jakobsonile 2. sept. 1866. a. 64
Kreutzwaldi kirjast Koidulale 17. märtsil 1868. a. 65
Kreutzwaldi kirjast G. Schultz-Bertramile 1870. a. 67
Kreutzwaldi kirjast C. R. Jakobsonile 68
Kalevipoeg 70

Lydia Koidula.

Koidula esimene kiri Kreutzwaldile 151
Kodu 152
Emasüda 153
Isamaast ikka 153
Teretamine 153
Mu isamaa nad olid matnud 154
Eesti muld ja eesti süda 155
Sind surmani 155
Mõtted Toomemäel 156
Miks sa nutad? 157
Tulnud 157
Ei jäänud 158
Ööbik 159
Üürike 159
Vesi 160
Hällilaul 162
Teretus 162
Minu armsale taadile 163
Puhtad pihud 165
See on su isamaa! 166
Sinu külge 166
Kevade on sala tulnud 166
Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola 167
Tammiste küla «veskitondid» 202

Ado Reinvald.

Eesti rahvas 238
Palumine 239
Pisarad 239
Usk ja teadus 240
Rahvused 240
Kodukeel 240
Eesti rahva minevik—olevik—tulevik 241
Buuri sõda 242
Unusta? 242
Isamaja 243
Võrtsjärve peal 243
Juba jälle! 244
Musta kuube 245
Murukoppel 245
Sugise tulekul 245
Keeletargad 246
Kuldrannake 246

Mihkel Veske.

Ilus oled, isamaa! 247
Kodumaa 248
Rikas orja armuke 248
Hõissa, poiss, ja võta naine! 249
Suve pidu 249
Neiude õitsmeaja laul 250
Uinuselaul neitile 250
Kadunud kinnas 251
C. R. Jakobsoni haud 251
Pääsuke 252
Karjapoiss 252
Istun laua ääres 253
Päikesele 253
Võõral maal 254
Karjapoisi armuke 254

Juhan Kunder.

Lydia Koidula 256
Kroonu onu 257

Eduard Bornhõhe.

Tasuja 272
Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad 310
Kollid 333

ЭСТОНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ДЛЯ IX КЛАССА
На эстонском языке
Таллин, Пярну маантээ 10

Toimetaja H. Kaarde. Tehniline toimetaja I. Vahtre.
Korrektorid E. Toots ja S. Ridala.

Ladumisele antud 21. I 1956. Trükkimisele antud 27. III 1956. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 22. Arvutuspoognaid 20,94. Trükiarv 4000. MB-02738. Tellimise nr. 301.

Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu, Ülikooli 17/19.
Hind rbl. 3.50

6—6

50.

Rbl. 3.50

A
21081
259 7609

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00259760 9

Rbl. 3.50

A
21081
259 7609

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00259760 9

EESTI KIRJANDUS IX KLASSILE

EESTI KIRJANDUS

LUGEMIK

IX KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS